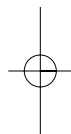
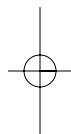

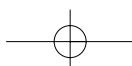
MANRÉZA-FÜZETEK 8.

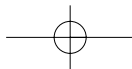
CSABA LÁSZLÓ
JESZENSZKY GÉZA
MARTONYI JÁNOS

HELYÜNK A VILÁGBAN
A magyar külpolitika útja a 21. században

*Antall József
miniszterelnök emlékének*

© CSABA LÁSZLÓ, JESZENSZKY GÉZA, MARTONYI JÁNOS
ÉGHAJLAT KÖNYVKIADÓ

Sorozatszerkesztő
SAJGÓ SZABOLCS

Szerkesztette
LENGYEL KLÁRA

MUNKATÁRSÁK
BARTHA VERONIKA, CSÉPÁNYI FLÓRA,
NAGY-VARGA ZSOLT, URBÁN NATÁLIA, VAKULA TÍMEA

Fotó
SZÉCSI ILONA

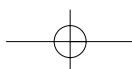
Tipográfia és kötésterv
VERMES TIBOR

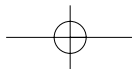
ISSN 1 768 3228
ISBN

Kiadja az Éghajlat Könyvkiadó Kft.
www.eghajlat.hu
2009

Felelős kiadó
KOVÁCS LAJOS PÉTER

Nyomás és kötészet
DÜRER NYOMDA KFT., GYULA

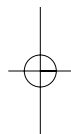
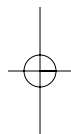

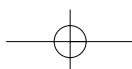
CSABA LÁSZLÓ
JESZENSZKY GÉZA
MARTONYI JÁNOS

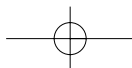
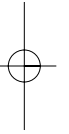
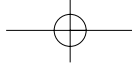
HELYÜNK A VILÁGBAN

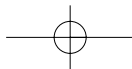
A MAGYAR KÜLPOLITIKA ÚTJA
A 21. SZÁZADBAN

Éghajlat Könyvkiadó
2009

ELŐSZÓ

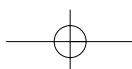
A Manréza-füzetek sorában ismét egy tárgyszerű, a szaktudományok tárgykörébe tartozó kötetet ajánlunk az Olvasónak. A kérdés, melyet sokszor és sokféleképpen fölteszünk magunknak és másoknak: valódi sorskérdés. Hol a helyünk? Mi volt és mi lesz sorsunk a világban? Van erre egy fölemelőbb, ám szabatosabb kifejezés is: Mi a magyar? Épp hetven esztendeje, hogy Szekfű Gyula a Magyar Szemle könyveinek XV. kötetében rangos szerzők társaságában kereste a választ rá. A világégés, a pusztulás és pusztítás, s azt a követő ordas eszmék diktatúrái, a nagyhatalmi kényszerek csakúgy, mint a bénultság és az önámítás sártengerként fedték el az egykoron okos válaszokat.

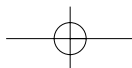
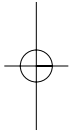
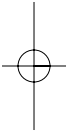
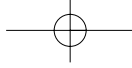
A kérdést a 20. század utolsó évtizedében kezdődő, s a vártnál is jóval nehezebb, ellentmondásokkal terhelt, önálló út lehetősége, másrészt a körülöttünk lévő világ alapvető változásai is súlyosbítják. Nem csupán az a kérdés, hogy érezzük-e a nemzet, a haza, a magyarság, s velünk élő testvéreink szárnycsapását, mint egykoron Széchenyi és a többi, 19. századi, nemzetalkotó nagyok, hanem az is, meghalljuk-e a felettünk kerengő vadmadarak vijjogását, vagy ami ennél is fontosabb: tudunk-e kötelékben repülni másokkal. Ha még egy szót kellene kiemelni Szekfűék kötetéből, feltétlenül ezt választanám: nil admirari. Igen, semmin se csodálkozni. Nem véletlen, hogy éppen Babits Mihály tanulmánya idézi Horatius mondását. Végig jellemző volt ez azon a beszélgetéssorozaton is, melynek foglatatát nyújtjuk át. Szerzőink a nemzetközi élet kiváló ismerői, miniszteri évek, fontos diplomáciai állomásokon eltöltött szolgálati idő éppúgy áll nevük mögött, mint rangos tudományos pálya, tárgykörünkhöz tartozó kötetünk és tanulmányok.

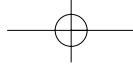
A Manréza hotelben – amely ez évtől már Hotel Walden néven éli megszo-
kott életét, s adta csendjét és szeretetét beszélgetésünkhöz – eltöltött na-
pokban a már említett felelősséggel kutattuk a meghatározást hazánk helyére
és szerepére a világban. A személyes életutak, sorsok is jellemzően támasztják
alá mindezt, noha a bekövetkezett változások nem mindig örökérvényűek.
Most azonban olyan irány kell, amely egyszerre fölemel és előbbre vezet.

a Kiadó

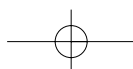
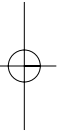
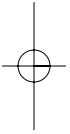
Kötetünkben ez alkalommal is a szokásos jelöléseket alkalmazzuk: Csaba László: CsL,
Jeszenszky Géza: JG, Martonyi János: MJ, Kovács Lajos Péter: KLP

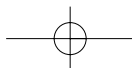
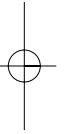
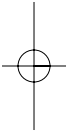
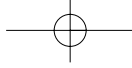

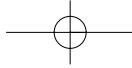

I.
CSALÁDTÖRTÉNETEK

KLP: Hosszú beszélgetés áll előttünk, javaslom, hogy könnyítésül a múlt felidézését családtörténetekkel kezdjük.

JG: Sokan hajlamosak azt gondolni, hogy a Jeszenszkyek valamiféle rangos, arisztokratikus család. Ezt én mindig kategorikusan cáfoltam. Igaz, hogy az oklevelek szerint a 13. századig visszamenőleg köznemesi családból származom, de mindig hangsúlyoztam, hogy a középkorig visszamenőleg a felmenőimnek nem volt földjük. A tudásukból és a munkájukból kellett megélniük.

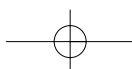
Turóc megyében, a mai Szlovákia közepén kapott Mágya nevű apai ági őszám és három fia egy darab erdőt, amikor az Ottokár cseh király ellen vívott 1278-as morvamezei csatában halálos sebet kapott. Nem részletezem a család történetét, lényege az, hogy az őseim nem ingyenélők voltak, nem mások munkájából éltek, hanem szolgálták közösségüket. A reformáció óta protestánsok vagyunk.

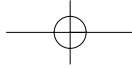
KLP: Evangélikusok...

JG: Igen, tehát megmaradtunk az első reformációs hullámnál. Számos őszám és távolabbi rokonom is evangélikus lelkész volt. Dédapám is és szépapám is. A török kiűzése után a háborúk során elnéptelenedett Délvidékre nagyon sokan költöztek le a sűrűn lakott északi megyékből, köztük szlovák ajkúak is. Szépapám, Jeszenszky Péter a mai Újvidék melletti kis faluban, Glozsánban építtette meg az evangélikus templomot. Ott van az emléktáblája, láttam, amikor ott jártam. Fölmenőimre büszke vagyok, csakhogy nem érdemnek, hanem példaképnek tekintem őket. Engem a családi háttér mindenképpen a történelem felé vitt. Anyai nagyapám, Miskolczy-Simon János Nógrád megye főlevéltárnoka volt, és az első világháború egyik első ütközetében Galíciában hősi halált halt. Tehát egy történész-levéltáros unokája vagyok.

KLP: Rudolf császárnak volt egy Jeszenszky nevű tanácsadója.

JG: Valóban, egy oldalági őszám, a híres Johannes Jessenius Boroszlóban született, tehát a mai Wroclawban. Az unokatestvére és más rokonai Magyarországon maradtak, ő pedig a 17. század elején udvari orvos, majd a prágai Károly Egyetem rektora lett. Humanista, mindenhez értő tudós volt, polihisztor. Csillagászattal is foglalkozott, de elsősorban orvos volt, boncolásokat is végzett. Az egyik első publikációm róla szólt, „Jessenius a cseh–magyar szövetség vértanúja” címmel jelent meg az Élet és Tudományban. Az 1968-as prágai invázió után a témaválasztás nem volt véletlen. Jessenius, azaz Jeszenszky János a prágai egyetem rektoraként aktív szerepet játszott a harmincéves háborút indító bohémiai, tehát a cseh–német protestáns rendek fölkelésében. A küldöttjüként a beszercebányai országgyűlésen Bethlen Gáborral megkötötte a szövet-

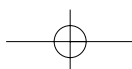
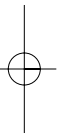
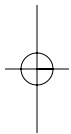

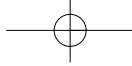
séget a magyarországi és a csehországi rendek között. Ezért a fehérhegyi csata után, 1621-ben, húszegynéhány társával együtt kivégezték, elég kegyetlenül: nyelvkitépésre és felnégyelésre volt ítélve, de kegyelemből nyelvét nem kitépték, csak kivágták, és a felnégyelést a fejével kezdték. A prágai óvárosban van egy emléktábla az 1621-es mártírok emlékére, ott van az ő neve is. A mai szlovákok persze szlováknak tekintik. Ezzel szemben ősem eques hungarusként, magyar lovagként definiálta magát, úgyhogy hungarus volt, ehhez nem fér kétség. Örömmel fedeztem fel, hogy rajta kívül számos Jeszenszky vett részt mind a Rákóczi-szabadságharcban, mind pedig az 1848/49-iben. Az utóbbiban egyik dédapám, Puchly János, az ezredesi rangig emelkedett, amiért Haynau 16 évi várfogságra ítélte.

KLP: Laci, nálatok meddig terjed a családi legendárium?

CsL: Messze nem olyan hosszú. Én egy második házasságból születtem, ráadásul mindkét oldalon második házasság. Néha viccelődünk a feleségemmel, hogy ha most a szűk családot összeszámoljuk, akkor tizenhárom nemzetiség jön össze csak a mi kettőnk belátható két-három generációjára visszamenően.

A családi legendáriumok szűkülése egyébként nyilván abból is adódik, hogy a háború utáni időszakban lényegében semmiről sem lehetett beszélni, különösen a személyes dolgokról nem. Mindenkinek volt valami takargatni valója, egy olyan ügy, amiről nem szeretett volna elszámolni. Ki hogyan élt, mivel foglalkozott, hogyan hunyt el, mikor, miben... Nálunk is akadtak ilyen, eléggé zavaros történetek, amiből egy igen jellemzőt elmondok. A család egyik meghatározó személyisége a nagybátyám volt, aki kúriai bíró lett egész fiatal korában. Huszonvalahány éves korában már magas bírói tisztet töltött be, és amikor 1946-ban kikiáltották a köztársaságot, ő azok közé tartozott, aki nem esküdött fel a köztársaságra. Nem pusztán csak amiatt, mert a családnak volt egyfajta legitimista hagyománya, hanem azért, mert úgy gondolta, hogy a köztársaságról szóló 46/I-es törvényt azért kellett elfogadni, hogy vele együtt mindjárt a 46/II-es, a köztársaság védelméről szóló törvényt is el lehessen fogadni. (Mert igaz, hogy önmagában véve egy királyság nem akadályoz meg sem földreformot, sem többpártrendszerrel vagy államosításokat, lásd Dánia vagy Belgium. De ha az ember a korabeli szemével nézi, akkor elborzad: mi mindent lehet egy királyságban megtenni!) És attól kezdve, hogy nem esküdött fel a köztársaságra, a nép ellenségeként, fizetés, állás, vagyon és nyugdíj nélkül még élt további 25 évet. A történethez hozzátartozik még valami, ami rávilágít a valóban elmondhatatlan közelmúltra. Betelepítettek hozzá egy hölgyet, akivel aztán nagyon jóban lettek, és ezt a bizonyos utolsó 25 évet együtt élték le. A hölgygel az csak a ki-

sebbik baj volt, hogy 40 évvel fiatalabb volt a nagybátyámnál. A nagyobbik baj viszont az volt, hogy hívő kommunista volt. A beszélgetésben részt vevők számára nyilvánvaló, hogy egy erőteljesen katolikus családban ez ugyanis sokkal nagyobb baj, mint a korkülönbség. Az egyik megbocsátható, a másik meg nem bocsátható. Azt gondolom, hogy ilyen történeteket vég nélkül lehet idézni szinte minden családból.

Említhetném még az anyai nagyapámat is, aki a maga módján persze, de erősen hitt az emberi egyenlőségben, hitt a szocializmusban. Az volt a meggyőződése, hogy ez egyetlen helyen valósul meg többé-kevésbé, és ez Svédország. Tehát számára ez volt az ideál. Rá jellemző módon ő a kommünben is részt vett, mert azt gondolta, hogy az majd valahogy elvezet oda. Ennek következtében nem gyakorolhatta a jogi pályát, hanem átképezte magát gyógyszerésznek. „Igen jó” választás volt, mert ugyanúgy remegett már a keze mint nekem, de jól megélt belőle. A lányainak volt patikájuk egészen addig, amíg 1950-ben Bognár József nem államosította.

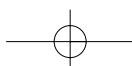
KLP: Aki később a főnököd lett...

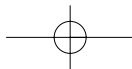
CsL: Igen, aki később a főnököm lett, és meg kell mondanom: időnként, és nem ok nélkül bizonyos tekintetben fölnéztem rá.

MJ: Érdekes, amit Laci mond. Én is úgy tapasztaltam, hogy az egész generációnkra jellemző volt az a hangulat, hogy a múlt nem tartozik a számunkra legfontosabb és legérdekesebb témák közé. Érzésem szerint Géza ilyen szempontból kivétel.

JG: Idősebb is vagyok egy kicsit...

MJ: Nem, nem erről van szó, és mi különben is közel azonos korúak vagyunk. Ennek sok oka van. Valóban volt egy olyan korszellem, aminek az üzenete ez volt: „a múltat végkép eltörölni”... s ez, helyenként és időnként ugyan, de a mi környezetünkben is jelen volt. Miközben a külvilág azt közvetítette, hogy nem kell foglalkozni a múlttal, a belső családi világ viszont erőteljesen megpróbálta bevonni a múltba is az embert. Ellentmondásos helyzet, mely sajátos lelkiállapotot hozott létre. Nekem mai napig lelkifurdalásom van, hogy egy sor dologgal nem foglalkoztam: nem mentem vissza az ősökig, nem kérdeztem a szüleimet és a nagyszüleimet, hogy is volt. Igaz, édesanyám sok mindent elmesélt. De többet kellett volna megtudnom, és sajnos az ember később óhatatlanul belekerül abba a helyzetbe, amikor már nincs kit megkérdezni. A fiam talált meg régi könyveket, mondhatnám, a padláson. Írásokat talált például arról, hogy az apai nagyapám pótképviselő volt. Ezt éppen tudtam, de ő derítette ki, hogy milyen rendkívül kemény ember volt, végigharcolta az első világháborút, számta-

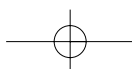

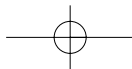
lan kitüntetését kapott, és az azt követő folyamatokban is részt vett. Amúgy kiváló mérnök volt, azt lehet mondani, európai hírű mérnök. Minderről én nagyon keveset tudtam. A fiam találta meg azt is, hogy szintén az egyik apai ősöm az utolsó rendi képviselő volt a pozsonyi országgyűlésben, Győr város képviselőjeként Hergesell Ferenc néven. Érdekes, mert a Hergesellt ők később szó szerint lefordították magyarra, ekképp alkották meg azt a nevet, amit egyébként már a nagymamám is viselt. A Hergesellből lett tudniillik – szerintem elég szellemesen – Jerfy („Jer ide, fiam!”), ipszilonnal, mivel a Hergesell család nemesi rangot kapott. Őseim egyébként jóként az úgynevezett honoráciorok körébe tartoztak, tehát vagyon híján meg kellett élniük valamilyen munkából.

Minket a közvetlen múlt most persze jobban érdekel, hiszen az kapcsolódik a jelenhez. Az édesapám közigazgatási jogász volt, sub auspiciis végzett annak idején. Neki és az öccsének is az egyik nagybácsi finanszírozta a tanulását. Azért a nagybácsi, mert az a bizonyos nagypapa, akiről az előbb beszéltem, és soha nem is láthattam, nagyon korán meghalt. A szegénység azonban apámat rendkívül ambíciózussá tette. Olyannyira, hogy 29-30 éves korában már kinevezték egyetemi tanárnak. Igaz, ehhez kellett a második bécsi döntés is, tudniillik Kolozsvárra neveztek ki. Ő Magyar Zoltánnak volt az egyik legközelebbi munkatársa, tanítványa, híve. És nyilván Magyar Zoltán volt az, aki segítette kinevezését a kolozsvári tanszékre. Én ugyan Kolozsváron születtem, de viszonylag gyorsan, öt hónap elteltével el kellett hagynunk a várost. Aztán a szüleim tettek egy tétova kísérletet, amit édesanyám soha nem bocsátott meg apámnak. '45 márciusában, amikor a háború ezen a vidéken már befejeződött, visszamentek Kolozsvárra. Éspedig olyan bátran, hogy még a három kisgyereket is magukkal vitték. Tudniillik a rektor kérte a magyar tanárokat, hogy jöjjenek vissza, folytatódik a magyar oktatás, működik a magyar világ, a magyar egyetem, mindenkinek el kell látnia a maga feladatát. Eleget tettek a kérésnek, visszamentek. Csakhogy sajnos megint gyorsan el kellett menni, sőt, még gyorsabban. Egy éjszakai telefont kapott apám, azt hiszem éppen a rektortól vagy a dékántól, hogy azonnal tűnjön el, mert másnap hajnalban viszik Dobrudzsába. Hála Istennek, gyorsan el tudtak jönni. Így kerültünk Szegedre, de az már egy másik történet.

KLP: Mennyire látjátok fontosnak, hogy az ember akár a saját családján keresztül is visszatekintszen az ország történelmében?

JG: Azt gondolom, hogy a hazafiságnak nagyon sok aspektusa van, illetőleg többféle okból válik hazafivá egy ember. Lehet valaki nagyon öntudatos magyar hazafi azért, mert már a legkorábbi ősei is talán Árpád óta ebben az országban élnek. Ilyen ember ma alig van. Ennél sokkal fontosabb az a hazafi-

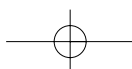

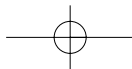

ság, ami egy választásból adódik. Ez – úgy látom – mindhármunk családtörténetének közös vonása. Nem a mi személyes választásunk volt, hogy itt éljünk, hanem a felmenőinké, de ez szerintem az ország lakosságának nagy részében kimutatható. A történelmi Magyarországról származunk, s bár minden családba kerültek bevándorlók is, de mindannyiunk esetében legalább a nagyszülők generációjában megszületett az a döntés, hogy a magyar nemzethez csatlakoznak és tartoznak. Az én négy nagyszülőm közül három a trianoni Magyarországon kívül született. Anyai nagyanyám félig erdélyi szász, az apja egy erősen magyar érzelmű cseh származású erdőmérnök volt. Egy másik vonalon van egy Weisz nevű ős, aki valószínűleg délvidéki német származású, azaz sváb. A Jeszenszkyk között pedig vannak szlovákok, illetőleg akik Turócban maradtak, azok szlovákok lettek. Úgy vélem, hogy a 19. századig nincs is értelme különbséget tenni: mindenki hungarus volt, aki bizonyos társadalmi szinten élt, vagy műveltséggel rendelkezett. Egyébként ez a vegyes nemzetiségi háttér biológiailag is elég szerencsésnek mondható. És azt hiszem, hogy a múlt ismerete mindenki számára fontos. Ha egy család kideríti vagy számon tartja, hogy valamely őse magyar katonaként részt vett valamelyik háborúban, vagy más érdemeket szerzett, akkor az már maga után vonja a patriotizmust. Persze a hazafiságnak nem előfeltétele az érdekes felmenő.

A szülőkről és a nagyszülőkről szólva vissza szeretnék még térni a családi háttérhez, mert ez általában kihat az ember pályaválasztására. Elmondtam, hogy anyai nagyapám levéltáros volt. Sokat írt, a versektől kezdve a családtörténeti tanulmányokig; tőle a múlt iránti érdeklődésen túl az írás szeretetét is örökölttem. Apám jogot végzett csakúgy, mint apai nagyapám, aki ügyvéd volt Nagyszentmiklóson, majd később Budapesten. Kétszer volt képviselő-jelölt. A politikai érdeklődést onnan örökölhettem. Ami azonban egész gondolkodás-módomra és pályámra fontos hatással volt: az apám nagyon határozott náciellenessége és kommunistaellenessége.

Apám a Magyar Általános Hitelbanknak volt cégvezetője, azután igazgatója, majd 1947-ben, az államosításokkor nyugdíj nélkül nyugdíjazták, úgyhogy minden jövedelem nélkül maradt. Jó ideig még elhelyezkedni sem tudott azzal a priusszal, hogy ő a fináncotke egykori kiszolgálója. Már a háború előtt úgy vélte, hogy a jövő az angolul beszélő demokráciáké. Ezért '47-ben, amikor iskolába kellett mennem, a még létező angol-magyar iskolába íratlak be. Mert volt egy angol-magyar magániskola a Vár oldalában, a Pala utcában, úgyhogy én ott kezdtem angolul tanulni. Persze egy év alatt, hatévesen nem lehet megtanulni angolul, de ez a kezdés végül is meghatározta a pályámat. Még egy lé-

nyeges dolgot említek apámról: neki a kommunizmus nem egyszerűen egzisztenciális okokból volt antipatikus, hanem világnézeti meggyőződéséből. Jellemzi az is, hogy az összes nyugati rádióadót hallgatta, még a legsötétebb kommunista időkben is. Szerencsére nem voltak olyan szomszédaink, akik feljelentették volna. Nem hallatszott át a rádió hangja egyébként sem, csak az állandó zavarás, ami miatt nagyon nehéz volt hallgatni a híreket. Mindig meg kellett keresni egy olyan hullámsávot, ahol jobban hallható volt az adás. Én általában csatlakoztam apámhoz az esti adásoknál, mondhatom, hogy a nyugati rádióadásokkal együtt nőttem fel. Apám kedvence a BBC volt.

KLP: Édesapád jól beszélt angolul?

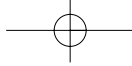
JG: Apám Bécsben járt a kereskedelmi főiskolára, így a németben perfekt volt, franciául is jól tudott, angolul pedig a '30-as években kezdett tanulni, a politikai események hatására angolul is egészen jól megtanult.

KLP: Angolul hallgatta a BBC-t.

JG: Persze, de hát a magyar adást is hallgatta. Mindig azt mondta nekem, hogy a BBC a legmegbízhatóbb, a legtárgyilagosabb. Az Amerika Hangját is hallgattuk, de az egy pártosabb kormányadó volt. A BBC ezzel szemben független. A Szabad Európát is hallgattuk. Még emlékezetemben van, hogy az első Szabad Európa-adásnál az egész család körülvette a rádiót, és Gallicust meg a többi híressé váló rádióst hallgattuk. Tehát a Szabad Európa mint állandó magyar nyelvű adó fontos volt, de azért a BBC volt az etalon.

KLP: Beszéltetek a család eredetéről, szálairól és a társadalmi összetételéről. Szó esett arról is, hogy a család alakulása az évszázadok vagy akár csupán az évtizedek során rávilágít egy történelmi Magyarország-képre. Előttünk van tehát egy tér, melyben szinte az egész család élete elhelyezkedik, ez pedig részben egy szellemi háttér, egyfajta muníció is. És fölmerül egy kérdés, ami mindhármatokat érint. Mennyire volt jelen a családi háttértekben, a rokonság, a szülők világában a Szent István-i Magyarország képe, az ehhez való ragaszkodás, ennek a képnek az emléke és tisztelete?

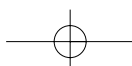
CsL: Nálunk ez egyáltalán nem játszott szerepet. A mi családuk mindennapi tapasztalata az volt, hogy végtelenül sokféle ember van. Már elmondtam, hogy nagyon eltérő háttérű emberek voltak a szüleim. Megtapasztalták tehát, hogy mi minden megfér egymás mellett. Ez számomra is meghatározó élmény volt, hiszen különféle meggyőződésű, vallású, gondolkodású emberek voltak egymás mellett a családukban. Említettem egyik oldalról a nagybátyámat, aki a háború után egy évet tudott csak dolgozni, és beszélhetnék másokról, akik úgy látták, hogy a mozgalom megnyitja a lehetőséget. Az unokatestvérem például, aki ve-

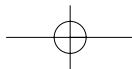

gyész akadémikus lett, úgy érezte, hogy élete nagy fordulatát az jelentette, amikor végre államosították az apja patikáját. Tudniillik így neki nem kellett beállni gyógyszerészsegédnek. Soha nem lett volna belőle egyetemi tanár, még kevésbé akadémikus, ha megmarad a patika, és neki az lett volna a feladata, hogy szerezzen hozzá még hármat. A rokonságban tehát nagyon eltérő felfogású emberek voltak. Az igaz, hogy nem tudtak feltétlenül a fehér asztal körül beszélgetni.

Még ennél is szembeötlőbb élmény volt számomra a hovatarozás kérdése. Aki szlovák iskolába járt az unokatestvérek közül, az ugyanolyan meggyőződéses szlovák volt már tizenhat éves korában, mint amilyen meggyőződéses magyarnak engem neveltek az itteni iskolában és a családban. Amikor összetalálkoztunk, bizony nemigen tudtunk ezekről beszélgetni egymással. Később Németországban éltek, és olyan fokú eltérések mutatkoztak, hogy ők például nem voltak hajlandók bort inni. Mondván, hogy ez egy magyar ital. Ott sör volt konyakkal, ami viszont az egészségre nézve káros. A történelmi Magyarországhoz való családi ragaszkodás tehát nálunk nemigen működött. A mi családbunkban inkább az működött, hogy nincs változékonyabb magánál a történelemnél. Az egyik ok, amiről János is beszélt, hogy mindenki másra emlékszik. Nem lehet tudni, hogy ki mikor melyik oldalon állt. Nagyon furcsa események történtek, ebből adódóan ez a kép folyamatosan átalakult, magával a két világháborúval, az ide-oda csatolással, a kitelepítésekkel. Először '45-ben, aztán '49-ben, aztán '56-ban; az emlékek nagyon gyorsan, viszonylag rövid idő alatt alakultak át. Még a megfogható múlt, az öt évvel azelőtti is sokszor átalakult, hiszen volt amnesztia, új mechanizmus és más. Minden állandó változásban volt. Ráadásul azzal a tudattal éltünk, amit János is említett, hogy „a múltat végképp eltörölni”, hogy új világot építünk, hogy a múltnak már nincsen jelentősége. Erről még sokat lehetne beszélni.

Számomra például alapvető gond volt, hogy nem értettem: miért üresek a boltok állandóan. Hogy elemi dolgokat nem lehet kapni. Az idősebbek panaszkodtak, hogy milyen udvariatlanok azok az eladók, akik belőlünk élnek. Azt mondták, hogy a háború előtt az volt a szokás, hogy ha az ember bement a boltba, akkor nem csak fogadták a köszönését, hanem előre köszöntek. Most már talán ezt elértük. Ez akkor teljesen felfoghatatlan dolog volt számomra. De amikor '75-ben először jártam Bécsben, beléptem egy boltba, és valaki azt mondta, hogy Grüss Gott!, megrémültem, hogy ezt kinek szól. Aztán leesett: ja, hát erről beszéltek az öregek, hogy ez nálunk is így volt a háború előtt! – Ezzel csak azt akarom mondani, hogy az egész életünkben volt valami gyors, megfoghatatlan, kiszámíthatatlan és ideiglenes. Mert mit lehetett állandónak

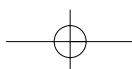
tekinteni? Semmit nem lehetett, és ennek következtében egy olyan mentalitás alakult ki, talán nem csak bennem, hanem többekben is, hogy semmi sem biztos. Az ember a jövővel kapcsolatban eleve bizonytalan, de a múlttal kapcsolatban is bizonytalanok voltunk, hiszen ötévente átértékeltek. A jelennel kapcsolatban pedig azért vagyunk bizonytalanok, mert nem tudjuk, hogy meddig tart. Számomra ez volt a meghatározó. Nehéz fogódzókat találni. Számomra a fogódzó sokkal inkább a világnézet, a személyes kapcsolatok, a barátok voltak, nem a szanaszét húzó családiak. Hiszen ahogy szokták mondani: az ember a barátait inkább megválogathatja, mint a rokonait.

MJ: A múlttal kapcsolatos kérdés azért is lényeges, mert a történelmi Magyarország emléke akarva-akaratlan beleivódott minden család életébe is. Lehet, hogy úgy, hogy a család egyik része szlovákká vált, lehet, hogy másként. Érzésem szerint azonban minden magyar családban folyamatosan napirenden volt az, hogy hogyan történhetett az, ami történt, miért történt ez velünk, miért nem történt másként, kik a bűnösök, a felelősök. Én azt hiszem, hogy a múlt a mindennapi magyar életnek tudatosan kibeszélten vagy tudat alatt és elfojtva, de része volt. Az, hogy gyerekkorban, serdülőkorban az ember tényleg nem akart sokat foglalkozni a múlttal, talán magának a múltnak is tulajdonítható. Vereségsorozat, veszteségsorozat, áldozatsorozat... Legyen vége már! Óhatatlan, hogy az ember mindig megy az elől, ami rossz, inkább keresi a jót, hiszen azt sokkal könnyebben, jobban be tudja fogadni. Ugyanakkor én azt hiszem, hogy a múlt kérdése mindig is nyitott volt.

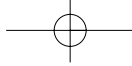
Az én esetem talán nem túl tipikus, hanem inkább sajátos. Úgy 4-5 éves koromtól kezdve rendkívül alapos politikai-történelmi nevelést kaptam. Apám, aki egyébként annak idején szintén négy- vagy öt éves korában kezdett iskolába járni, úgy érezte, hogy már meg kell magyaráznia a legfontosabb dolgokat négyéves koromban is, tehát...

KLP: A család mindennapi életén keresztül is jelen volt a múlt.

MJ: Folyton napirenden volt. Elég, ha csak egy példát mondok. Mindig bennünk volt, hogy Észak-Erdélynek hány megyéjét kaphattuk volna vissza, ha mondjuk a magyar kiugrási kísérletek '44-ben sikerülnek akár, vagy ellenállunk a német megszállásnak. Ugyanakkor kitelepítettek százezernyi magyart a Felvidékről. Ezek az események állandóan bennünk voltak. Persze, nálunk a kolozsvári évek is szerepet játszottak ebben, de érzésem szerint minden magyar családot foglalkoztattak ezek az események. Sőt, ezt a mai napig éljük, hiszen nem tudjuk magunkat a 20. századi magyar történelemtől függetleníteni. Jelen volt még akkor is, ha sokszor igyekeztünk elfojtani, vagy kevesebbet foglalkozni vele.

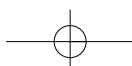

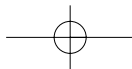
A mi családukban ez volt az egyik meghatározó vonulat. A másik kétségkívül a nyugatosság volt, ami részben apám múltjából eredt. Ő Franciaországban volt ösztöndíjas a '30-as években, nagyon vonzotta a francia kultúra, irodalom, jog, a szellem.

KLP: Akkor nálatok innen van ez a franciaszeretet.

MJ: Hogyne, anyai nagyanyám is tudott már franciául. – Én rossz gyerek voltam, mindent később kezdtem el, de végül is mindent jól megtanultam. De az anyai nagymamám volt az igazi. Ő tudniillik 18 éves korában elvégezte a tanítóképzőt, ezt követően Bajnán, egy kis faluban tanította ezeket a nebulókat. Megvannak még a fényképek, a kis kopasz gyerekfotók. A nagymama akkor úgy döntött – 19 éves korában –, hogy elkezd dohányozni. A zárdában megtanították franciául, elég jól beszélt. (Kilencvenéves volt, amikor egy francia vendégünk érkezett, és egészen jól tudott vele beszélgetni annak ellenére, hogy magyarul is rosszul hallott.) De aztán jött a nagypapa, aki szintén tanító volt ugyanabban az iskolában, 21 éves fess fickó, és hát egymásba szerettek. A nagypapa azt mondta, hogy elveszi a nagymamát feleségül, de van egy feltétele: hogy abbahagyja a dohányzást. De azt megengedte, hogy franciául továbbra is olvasson. Ez még, ha jól számolom, a 20. század legelején történt. És akkor nagymama abbahagyta a dohányzást. Ez a családi legenda. A lényeg az, hogy nálunk is volt „nyugatosság”, amit aztán az elzártság csak fokozott. Amiről Géza beszélt: a rádióhallgatás, az apró nyugati dolgokhoz való hozzájutás igénye. Emlékszem, amikor végre el lehetett utazni a '60-as években, apám elmehetett két napra valahova, az mekkora nagy dolog volt! Az emberek a státusukat a nyugati utakkal mérték, és minden sokat jelentett, ami nyugatról jött. Lehet ezt egyfajta nyugatimádatnak is nevezni, de abszolút indokolt és érthető jelenség volt.

Van ennek egy sokkal mélyebb vonulata is, melyet egészen távolra visszavezethetünk, akár Teleki Pált is említhetnénk, és nagyon sok nagy magyart. Világos volt, hogy ez az ország a boldogulását, a jövőjét egy európai identitásban tudja megtalálni. Ezt a szemléletet a trianoni trauma és a második világháború, tehát minden, ami történt, csak fölerősítette. Tehát egyáltalán nem véletlen, hogy egész korai ifjúságomtól kezdve mindig csak azt hallottam, hogy Európához kell tartozni. Beindult az európai integráció. Én valóban arra is jól emlékszem, amikor 1957 március végén aláírták a Római szerződést. Tulajdonképpen kettőt, mert egyik a gazdasági közösséget hozta létre, a másik az Euratomot, az Európai Atomenergiái Közösséget. Magyarországon viszont elég nehéz idők voltak. Akkor apám bejött hozzánk, és azt mondta: na, gyerekek, történt valami fontos dolog; lesz egy egységes Európa, mert aláírtak egy ilyen szerző-

dést. És hogy ő ezt már nem fogja megérni, hogy Magyarország ehhez tartozzon, de lehet, hogy ebből számunkra is lesz egyszer még valami. Azért mondom el mindezt, hogy érzékeltessem: ez az európai vonulat valóban együtt élt avval a történelmi magyar képpel, ami mindig benne volt az emberekben – származástól, vallástól, foglalkozástól, mindentől függetlenül.

JG: Érdeemes hangsúlyozni, hogy János szüleiben, az én szüleimben, és ami nemzedékünkben is Európa és a Nyugat elsősorban nem a gazdagságot, nem a jólétet jelentette. Valójában csak a hetvenes években vált Magyarországon tudatossá, hogy micsoda szakadék van a gazdaságban, a jólétben Kelet és Nyugat között. Számunkra – ma lehet, hogy nem tűnik elég hitelesnek, pedig igaz – a Nyugat a szabadságot, a demokráciát jelentette. Azt, hogy egy nemzet maga dönt a sorsáról, és nincs kiszolgáltatva egy idegen nagyhatalomnak. Az én növekedésemet végigkísérte még '56 előtt is, utána pedig a forradalom hatására még inkább az, hogy a függetlenséget a túlerő elvette tőlünk. '48-ban is legyőzött bennünket a kétoldali túlerő. Ennek köszönhető, hogy bennem a történelem tudatosan jelen volt. Hogy egy példát mondjak: az első könyv, amit elolvastam, a Robinson volt, de a második, amibe belekezdtem, egy négykötetes Magyarország története, ami a Nagypapámé volt, Nagypapám így dedikálta nekem.

KLP: Melyik Magyarország története?

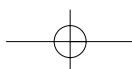
JG: A Szalay-féle, Baróti dolgozta át. Végigolvastam az első három kötetet. Tehát nem a Hómann? – Szekfű-könyv.

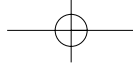
KLP: Kezdesnek valóban ez a legalkalmasabb, mert populárisabb. A Hómann? Szekfű nehezebb olvasmány volt.

JG: Az tudományosabb jellegű, így van.

MJ: Azt is olvastad, csak később!

JG: Természetesen! Tehát kezdettől fogva megvolt bennem a történelmi érdeklődés. Emellett megvolt bennem az is, amire Péter kérdése vonatkozott: a Szent István-i Magyarország képe. A nagyszüleim elszakított területen születtek és éltek. Apám is Nagyszentmiklóson, az egykori Torontál megyében született, az ma Románia. De ez a tény nálunk sohasem szült türelmetlenséget. Én otthon soha nem hallottam olyasmit, hogy szidták volna „az oláhokat” vagy bárkit. Az igaz, hogy a szerb fiúcskák Nagyszentmiklóson egyszer úgy megdobták kővel a nagybátyámat, hogy be is tört a feje. De nagyapám, aki ügyvéd volt ott, kicsit tudott románul, kicsit tudott szerbül, beszélt németül, természetes volt számára más nemzetiségekkel együtt élni. És bennem is éppen ennek a soknemzetiségű, soknyelvű országnak a képe maradt meg. Az is fontos, hogy '41-ben születtem, amikor az ország sokkal nagyobb volt, mint ma. Első nya-

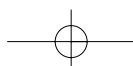

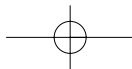
raimat Erdélyben, illetve Kárpátalján töltöttem. A szüleim elbeszéléseiből is kötődtem ezekhez a területekhez. A Felvidék, azaz Felső-Magyarország (szlovákul Horné Uhorsko), ahonnan a családunk származik, mint családi háttér fontos volt számomra. Eszembe jut az is, hogy amikor kisgyerek voltam, a pót-kávéhoz színes képeket csomagoltak. A Szent István Társulatnak voltak ilyen képsorozatai, erdélyi képek, kiránduló cserkészek, régi magyar várak. Ezek mind benne maradnak egy gyerekben. Vagy ollyói Gabányi János „Magyar várak legendái” című négykötetes munkája. Ezeket is olvastam, meg a Cserkészek Lapját. Karácsonyra általában könyveket kaptam, de a családtól, barátoktól, később meg a Szabó Ervin Könyvtár kerületi fiókjából is állandóan kölcsönöztem könyveket. Tehát bennem tényleg nagyon elevenen élt az ezeréves ország. Miközben útleírások, Verne-regények nyomán meglehetősen jól ismertem a külvilágot is. Amikor a '60-as években lehetővé vált a külföldi utazás (bár még a szomszédos országokba is minden utazáshoz külön engedély kellett), akkor a barátaimmal első dolgunk volt, hogy bejárjuk az egykori magyar területeket. Illetve Lengyelországot, ami akkor ha nem is az Ígéret Földje, de Magyarországához képest a szellemi szabadság otthona volt.

Még egy érdekességet említek a családi háttéremből. Az egyik nagyapám résztulajdonosa volt a Művelődés Film Kft.-nek. Mai szóval producer volt. Az is megszűnt az államosítással. Hozzáteszem: igazából nem az számított nálunk, hogy mit veszítettünk: földet vagy házat; az volt a legsúlyosabb csapás, hogy elvesztettük a politikai szabadságunkat. Emlékszem a szüleim baráti összejöveteleire. Az emberek kis lakásban éltek, télen egy szobát lehetett fűteni, úgyhogy gyerekkoromban nagyon sokszor tanúja voltam annak, hogy a szüleim és barátaik beszélgetnek. Ott bizony hallgathattam a rendszer szidását különböző nézőpontokból. De második világháborús németbarát megközelítést nem hallottam családi vagy baráti körben. Később a feleségem családjában, az Antall családban még kevésbé. Azt hiszem, szerencsés vagyok, hogy milyen politikai gondolatokat szívtam magamba gyerekként.

KLP: László, ha jól tudom, a családokban elég erős volt a katolikus vallás. Milyen szerepet játszott ez a világvég formálódásában?

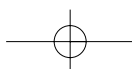
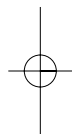
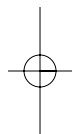
CsL: Nálunk ennek óriási szerepe volt. Részben tapasztalható volt az az életérzés, amelyről már beszéltem, hogy semmiről sem lehet beszélni, semmiben sem lehet hinni. Ehhez képest jelentett nagyon erős és stabil tájolási pontot a hit. Hogy van egy intézmény, amely olyan értékeket képvisel, amely igaz. Azonban ennek az ellenkezőjét hirdették nap mint nap, tehát kialakult bennem az, hogy ehhez tartozni nem kötelezettség, hanem vállalás. Az, hogy min-

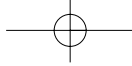

den alkalommal, amikor az ember elment hittanra, kockázatot vállalt. Rossz szemmel nézték, elmondták az iskolában számtalanszor, hogy ezek csak félrevezetnek. Ezzel szemben az én gyerekeim egyházi iskolába jártak. Érdekes a különbség az akkori és a mai szemlélet között. Ma az egyházi iskola egészen másfajta kötöttséget jelent. Számomra még mindig nehezen feldolgozható gondolat, hogy dolgozatot kell írni hittanból. Nekem Szent Pál nem olyan, akiből dolgozatot lehet írni, ezután megállapítani, hogy ez a gyerek mondjuk három és felesre tudja a szeretethimnusz, a másik meg négyesre. Ez már másfajta kötődés. A hittan, az egyház, a hit számunkra a fix pont volt. Biztosak lehettünk abban, hogy az egyházban hiteles emberek vannak. Nagy volt a szellemi fölényük. Mert egyébként az iskolában a tanároknál sokszor megéreztek, hogy csak azért mondanak valamit, mert az van előírva. Vagyis akkoriban az „e fiúból pap lesz” gondolatnak volt valamiféle tartalma. A papok egészen más szellemi és erkölcsi szinten voltak, mint mondjuk a párttitkárok.

A vallás mellett a nyugathoz kötődésnek volt erős szimbolikája az életemben; ez ugyanaz, amiről Géza és János is beszéltek már. Emlékszem, amikor a nagynéném először mehetett ki Rómába '64-ben, hozott diafelvételeket. Megmutatta, hogy milyen a Szent Péter-bazilika, és hogy sütött a nap, és szerencsére van élet ezen a szürke világon kívül. Ez nagyon alapvető, meghatározó élmény volt. Tudtuk és éreztük, hogy bizony létezik egy szervezet, amely központja nem itt van, a pápa odaát van Rómában. És ezek itt mondhatnak, amit akarnak, az élet ott megy a maga útján. Rendkívüli erőforrás volt abban, hogy átláthattunk nyugatra. Az ember nem tudott belenyugodni abba, amit itthon tapasztalt, nem tudta természetesnek tekinteni a dolgokat. Ez egyfelől nehézzé tette a mindennapok megélését, másfelől azonban adott egy lelki támaszt, egyfajta képességet arra, hogy ne tekintse normálisnak azt, ami nem normális. Egyébként ma is így vagyunk ezzel: akárhányszor megnézzük a '60-as, '70-es években készült filmeket, közös élmény a feleségemmel és a gyerekekkel, hogy minden mennyire szürke, lepusztult. A gyerekek olyan típusú kérdéseket szoktak feltenni, hogy „ennyivel a háború után hogyhogy még mindig nem volt...?” Én pedig ilyenkor arra gondolok vissza, hogy igen, ezek a kérdések bennem is fölmerültek, de ez devianciának számított. Hát mindenki úgy örült neki, hogy volt a rántott szelet, volt kifőzde, szombaton nem kellett dolgozni, vagy csak délig kellett dolgozni, hát mi kell még a boldogsághoz...? – Ezzel szemben pedig tudtuk, hogy létezik egy másik világ, aminek más a logikája, más a mércéje, más rugóra jár. Tudtuk, hogy az egy létező dolog, nem egy elképzelt valami. Közben persze minden nap meghallgattuk, hogy majd egyszer

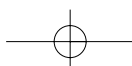
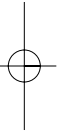
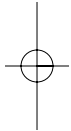
fölepítjük a földi paradicsomot. Nem volt semmi hitele, mert minél közelebb volt a földi paradicsom, annál szegényesebb volt a boltban a választék. Az is megtörtént a '60-as években, amikor már rendszeren tanultunk az állami tulajdon felsőbbrendűségéről, hogy egy olimpikon megnyerte az aranyérmet, és a környékünkön kapott egy borozót. Tehát a rendszer azzal díjazta az olimpiai bajnokot, hogy neki nem kellett részt vennie a rendszer építésében.

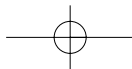
MJ: Volt, aki benzinkutat kapott.

CsL: Az ilyen típusú mozzanatok miatt a hivatalos „credónak” nulla volt a hitelisége. És itt érdemes ismét visszafordulni a valláshoz. Az egyháznak és a papságnak – a rendszer képviselőivel szemben – volt hitele. Éppen Mindszenty személyének volt nagy szerepe ebben a szembeállításban. Világos volt, hogy vannak olyanok, akiknek elveik vannak, és vannak mások, akiknek előrejutási lehetőségük van. Kiutálnak nekik egy autót vagy egy szobával nagyobb lakást. Az egyház jelentősége tehát a példamutatásban is nagy volt.

MJ: Akárhogy is gondolkodik valaki a vallásról, Istenről, lehet nagyon határozott ateista vagy rendszeres vallásgyakorló, vagy istenhívő, azt mindenki elismeri, hogy az úgynevezett polgári világot negyven-ötven esztendő alatt az egyházak őrizték meg. Ha nincsenek egyházak, akkor valószínűleg minden másként alakul. Biztos, hogy az egyházak is követtek el hibákat. De nélkülük nem tudtuk volna újrakezdeni. Egyébként az egészben az a legkülönösebb, hogy ugyanezt tapasztaljuk Oroszországban is. Noha ott a folyamat hosszabb ideig, nyolcvan évig tartott, más jellegű is volt, mégis elfogadhatjuk, hogy a pravoszláv egyháznak ma is szerepe van az ország egybetartásában. Sőt, tudjuk jól, hogy amikor nagyon nagy bajban voltak, Sztálin lényegében a pravoszláv egyházra támaszkodva hirdette meg a végső harcot a hitleri betolakodók ellen.

A személyes tapasztalatok természetesen sokszínűek. Én például gyermekként és serdülőként is nagyon erősen vallásos voltam, gyakoroltam a vallásomat. A papokat én is hiteles embereknek ismertem meg. Aztán amikor az egyik ilyen hiteles ember eltűnt, akkor kezdtem megérteni, hogy más a világ. Szege-den a jezsuita templomban volt egy pap. Nem régóta tevékenykedett ott, amikor 14-15 évesen hozzá kerültem a gyóntatószékbe. Akkor mondta, hogy szerdánként kora délután van középiskolásoknak beszélgetés. Nem is a hitoktatás kifejezést használta. Jöjjenek el oda, majd beszélgetünk különböző dolgokról. El is mentem, nem hitoktatás volt, a legkülönösebb dolgokról beszélt, volt ott szó biológiai kérdésekről, más témákról. Nagyon értelmes, okos, kiváló ember volt, sokan jártak hozzá. A gimnáziumi iskolatársaim közül jó párat fölfedeztem, nem tudtunk mi egymásról, nem sejtettük, hogy együvé tartozunk. Egy

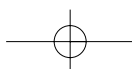
idő múlva aztán eltűnt a pap. Hát persze, tudtuk nagyjából, mi történt: letartóztatták. Ezért. Elítélték jó pár évre. Aztán később, a rendszerváltozás után megjelent könyvekből, kéziratokból megtudtam, hogy ez nagy per volt annak idején. Úgy érezte az akkori vezetés, hogy megjelent egyfajta klerikális veszély, és különösen azokat a papokat, akik az ifjúsággal ilyen szoros kapcsolatot tudtak kialakítani, igyekeztek eltávolítani a rendszerből. Világos volt, hogy a rendszer is tudta: az igazi ellenfele itt van. Az egyetlen, ami állva maradt.

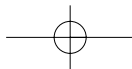
Azt hiszem, ez a hozzáállás részben erősítette a történelmi egyházakat, másrészt zsugorította is őket, mert egy sor olyan szabály működött a rendszerben, ami nehezen volt összeegyeztethető az aktív vallásgyakorlással.

Kis kitérő: nem tudom, hogy hallottátok-e a régi lengyel viccet. Krakóban van a Mária-templom, amit mindannyian ismerünk, mert először mindenki oda ment külföldre, én azt hiszem, 1963-ban. Ott körmenet volt, nálunk akkor már azt is leállították. Szóval a körmenetben az egyik ember meglátja az ateista barátját, hogy énekel, veti a keresztet, letérdel, csinálja a többiekkel, amit kell. És akkor azt mondja: – Meg vagy te örülve? Hát mit csinálsz te itten? Kikeresztelkedtél? – Azt mondja a másik: – Dehogya! Csak utálok a rendszert! – Ez mindent elmond a rendszerellenességről, és arról, hogy valóban az egyház az az erő, amely fel tudja venni a harcot a rendszer ellen. Lengyelországban különösen, mint ahogy aztán ki is derült később. Ma már közhely szinte, és sokan elmondtuk, leírtuk, hogy a kommunista világrendszer első igazi roppanása akkor következett be, amikor a pápa elment Częstochowára, és ott megjelent kétmillió ember. Egymásra néztek, és azt mondták, hogy itt vagyunk kétmillióan, hát mi van akkor, ha mi elindulunk valamerre? Micsoda erő ez? És ezt követte a szolidaritás, és követte sok minden más. Ehhez nyilván kellett a pápa is, ha már hiteles emberekről beszélünk!

Mindenesetre a lengyelországi példa okán is érthető, hogy a rendszer halálos veszélynek fogta fel, ha valaki másként gondolkodott, mint ahogyan ő tanítja. Kiderült, hogy ez a veszély reális volt.

JG: Mivel itt két katolikus van, én meg a protestáns vagyok, egészen röviden én is elmondom a saját egyházi, vallási hátteremet, amit nem örököltem, hanem magam éltem meg. Persze a szülők nagy szerepet játszottak ebben, mert az ötvenes években írtak be, és küldtek el konfirmálni, apámmal templomba jártunk, a nagyobb ünnepeken mindenképpen. Mindezt akkor, amikor tényleg veszélyes volt, amikor sokan templomba se jártak a félelem miatt, vagy nagyon messzire utaztak, ha például az esküvőt egyházban akarták megtartani. Tizenkét évesen konfirmáltam a budahegyvidéki gyülekezetben Danhauser László-

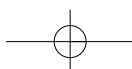
nál, akit nem sokkal később büntetésből egy kis távoli faluba helyeztek. Őt is azért, mert olyan eredményesen foglalkozott az ifjúsággal is. Számomra is rendkívüli jelentősége volt annak, amit hallottam és tanultam: hogy az egyház, a vallás jóra tanít. És ez el is kísért engem, elkísért a konfirmációra kapott ige, hogy „Vigyázzatok, álljatok meg a hitben, legyetek férfiak, legyetek erősek!”. Én hiszem, hogy ez fontos üzenet mások számára is, igyekeztem én is mindig szem előtt tartani. Éppen a sötét ötvenes években a bibliakörünkben egy ének volt a füttyjelünk: „Ne aggodalmaskodjál, nézz Istenedre fel!”. Ez a serdülő gyereket biztatta. Hozzá kell tenni, hogy egy serdülő általában harcos természetű. Úgyhogy miközben a magyar történelemből a harcos hagyományok (kurucok és a többi) foglalkoztattak, az egyházban pedig az ecclesia militans tetszett, amit a mai egyházi felfogás már elvet. Az egyik kedvenc énekem az volt, amit azóta az énekeskönyvből is kiiktattak, hogy „Föl, barátim, drága Jézus zászlaja alatt”, hogy ugye „Ő a hadvezér”! Imponált Mindszenty, Ordass, Ravasz, a meg nem alkuvó egyházi vezetők, mert egy gyerek nehezen törődik bele a diktatúrába. Persze akkor mindenkinek be kellett lépni az úttörők körébe! De ott is egyfajta belső ellenállással hallgattam az iskolai beszédeket, általában azt figyeltem, hogy még milyen hosszú lesz a beszéd, még hány lap van hátra belőle. Az otthoni háttérből fakadóan mindig éreztem, hogy amit hallunk, az hazugság, és annak nem szabad hitelt adni. És én nem is hittem soha, hogy az úgynevezett kettős nevelés baj. A gyerek nagyon jól tudja, megérti azt, hogy hallgatni kell bizonyos dolgokról az iskolában, és ettől nem lesz belőle sem képmutató, sem „split personality”: meghasadt személyiség. Más volt az, amit otthon hallottunk, és más, mint amit az iskolában, de az embernek ettől még megmaradt a határozott világnézete, és hangsúlyozni szeretném: ez tette világossá számunkra, hogy '56-ot hogyan kell fogadnunk. De ez már más kérdésekhez vezet.

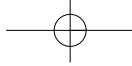
KLP: Kinek mi volt az első külföldi útja?

MJ: Az előbb már utaltam rá, hogy az én generációmban majdnem mindenkit Lengyelországba vitt az első útja. Megpróbáltunk persze átmenni Csehszlovákiába is úgy, hogy Poprádon megálltunk, onnan autóstoppal mentünk. Poprádig vonattal mentünk, ott leszálltunk, és megittunk egy csomó sört. Az akkori viszonyok között 50-60 fillérbe került, óriási élmény volt, mert a szlovák sör már akkor is nagy vonzerővel bírt, ráadásul olcsó volt. Ezután jött az a bizonyos egyhónapos lengyel autóstopos út, amin szerintem szinte mindannyian keresztülmentünk. Óriási élmény volt: benne volt a krakkói diákklub, a tengerpart és minden más.

JG: A szép lengyel lányokról nem is beszélsz?

KLP: Meg arról, hogy lengyel, magyar – két jóbarát!

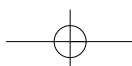
MJ: Bizony, azt még lengyelül is megtanultuk! De így is volt! Hallottam én a magyar segítségről, amit a második világháború alatt a lengyeleknek nyújtottunk, de azt nem tudtam, hogy ennek az emléke ilyen mértékben él a lengyel társadalomban. Mert amikor például stopoltunk, nemcsak hogy fölvettek, hanem amikor kiderült, hogy magyarok vagyunk, mindenáron el akartak vinni ebédelni, vacsorázni. Aki nem ért rá, az készpénzt akart adni. El is fogadtuk, hát miért ne fogadtuk volna el? Olyan szeretet áradt a magyarok iránt, ami egészen újszerű élmény volt. Akkor értettük meg, hogy ez a kapocs erős és fontos. Nekem most is meggyőződésem, hogy a mai Magyarország és Lengyelország között stratégiai barátságnak és kötődésnek kell lennie. Ez a közép-európai együttműködésnek egy kardinális tényezője. Érdeemes építeni rá, hiszen nagyon régen kezdődött, és azóta is sziklaszilárdan kitart. Az efféle barátságok olyanok az ember életében, melyeket nem változtat meg. Sok mindent megváltoztat, mert a világ változik, az ismeretek bővülésével újra kell értékelnie bizonyos véleményeket, de vannak dolgok, amik nem változnak.

A tapasztalatszerzés szempontjából az ifjúkori élmények valóban nagyon fontosak. Azok az élmények, amelyeket az ember az első néhány útja során szerez, megmaradnak egész életére. Én nem tudnám elmondani, hogy például tíz évvel ezelőtt hol voltam, mit csináltam, mi történt velem, összemosódik az egész. De az a néhány első út, a lengyel út, az ausztriai ablakmosás meg végzetakarítás, vagonrakás megmaradnak az emberben. Egész életünkben őrizzük ezeket a kis történeteket.

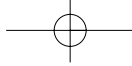
KLP: Hogyan jutottál Ausztriába?

MJ: Ugyanúgy, mint mindenki más. Öt dollárt adtak látogató-útlevelemmel, ez kiment Bécsig, mert a vasúti jegy elvitte a kétharmadát. Akkor ott ki kellett találni valamit: elmentem újságot árulni. Két hét múlva pedig továbbmentem Karintiába, és ott vagon rakam. Ezekre az eseményekre pontosan emlékszem, a későbbi utak már nem ennyire kristálytiszták.

JG: Én szinte szó szerint ismételném azt, amit János elmondott, a közöttünk levő szűk három év ellenére. 1963-ban jutottam ki én is Csehszlovákián, egy prágai kitérőn keresztül Lengyelországba. Nekünk Varsóig szólt a jegyünk, és ott kezdődött az autóstóp. Ugyanilyen élmények maradtak meg bennem is a lengyelek segítőkészségéről. Éjszakára meghívták az ismeretlen két magyart. (Egy barátommal mentem.) Lengyelül meg is tanultunk valamennyire, mert oroszul nemigen dívik beszélni a lengyeleknél. Angolul és németül nem nagyon tudtak, nem is szerettek németül beszélni. Tulajdonképpen érdekes is, hogy hallásból mennyire lehet megtanulni egy nyelvet. Lengyelországban már

egészen jól beszéltem, de amikor hazajöttem, és köszönő leveleket akartam írni, rájöttem, hogy lengyelül nem is tudok írni, csak beszélni.

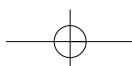
Egyébként itt az a lényeg, hogy a magyar-lengyel barátság nem egyszerűen személyes élményekből fakadó barátság. A lengyelekkel tudniillik nem csak beszélgetni tudunk, hanem együtt tudunk gondolkodni velük. Ez az, amiről János is beszélt.

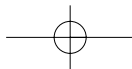
Ami pedig a továbbiakat illeti: a hatvanas évek közepén nyílt meg a lehetőség, hogy nyugatra is utazhassunk. Valóban, hetven dollárért turistaútlevelemmel háromévenként lehetett menni, látogató-útlevelemmel pedig öt vagy tíz dollárért. Én akkor már angol szakos hallgatóként nyilvánvalóan elsősorban Angliába akartam eljutni, és Dél-Amerikában élő féltestvérem szerény támogatásával tíz hetet tudtam Angliában tölteni. Londonig volt vonatjegyem, és autóstoppal utaztam egész Skóciáig. Engem is sokféle élmény ért, és ugyanúgy érzem, mint János: azt az utat szinte napról napra fel tudom idézni. Rengeteget számítanak a világról való ismeretekben az első utak.

Érdekes volt Angliában megismerkedni az angolokkal, élőben látni a várakat, kastélyokat, katedrálisokat, de számomra az úgynevezett youth hostelek, ifjúsági házak jelentették a legnagyobb élményt. Nagy nemzetközi társaság jött ott össze. Esténként olyan beszélgetéseket folytattunk, melyek igazán rányitották a szemünket a világra, meghatározóak voltak. Én itt találkoztam először személyesen Nyugat-Európával. Addig voltak bennem bizonyos fenntartások a németekkel szemben. Nem voltam én németellenes, de otthon is az volt a hangulat, és én is úgy éreztem, hogy a németek vittek minket be ebbe a két szörnyű háborúba, a veszteségekbe. Az angol ifjúsági házakban azonban sok rokonszenves némettel ismerkedtem meg, akik azzal váltak különösen szimpatikussá, hogy ők voltak egyedül, akik Magyarországot valamelyest ismerték. Ha nem is mélyen, de érdekelte őket ez az ország. Voltak velünk franciák, angolok, számukra Közép-Európa terra incognita volt, és nem nagyon izgatta őket, hogy egy magyar is van köztük. De a németeket igen. A németek tele voltak kérdésekkel. Nyilván azért, mert nyugat-németek voltak; Kelet-Németország miatt rendkívül izgatta őket az, hogy mit mondok Magyarországról, milyen a kommunizmus. És amit mondtam, megerősítette bennük, hogy a kommunizmus bizony elég szörnyű dolog.

KLP: Laci, te biztosan jóval később voltál Lengyelországban.

CsL: Igen, az előbbiekhöz hasonló jó élményeim már a sokadik utakhoz kapcsolódnak. Az első utam Szlovákiába vezetett, pontosabban a Magas-Tátrába. Igen tanulságos volt, mert mindenki tudta a Nagy-Magyarország térképről, hogy elcsatolt terület. Az alapvető élmény az volt, hogy senki nem tudott magyarul. Né-

metül sem beszéltek, nem is voltak hajlandók, sőt rossz néven vették, ha valaki ezzel a nyelvvvel próbálkozott. Kassán nagyon nehezen jutottunk be a templomba, ahol a Rákóczi-sír van. Annak pedig nem volt jele, úgy kellett megkeresni.

JG: Ma is így van.

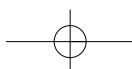
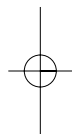
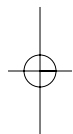
CsL: És akkor csak szépen csendben, hogy ne zavarjuk az ott jelenlevőket, a tanárnő elmondta, amit kellett...

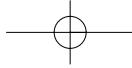
KLP: Csendben nézegették a magyar freskókat a dómban, hogy ne zavarjátok az imádkozó szlovákokat.

CsL: Így volt. Ez megmaradt az emlékek között, és az is, hogy magyarul nem szóltak: vagy nem tudtak, vagy nem akartak. Elég megrázó élmény volt. A másik út egy ezzel ellenkező élmény. Bulgáriába mentünk, de megálltunk Erdélyben, konkrétan Szovátán. Ott viszont egyetlen román felirat sem volt. Mindenki azon gondolkodott, hogy is fogunk a helybeliekhez szólni, hiszen Szlovákiában azt tapasztaltuk, az elcsatolt területen nem beszélnek magyarul. Ezzel szemben az tűnt fel, hogy ők ízesebb magyar nyelven beszélnek, jobban főznek, barátságosabbak. – A sokfajta élmény végül is kihívást jelenthet.

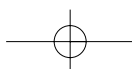
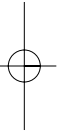
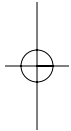
És aztán a sok út mellett egy harmadik, tényleg nagy meghatározó élmény Örményország volt. Méghozzá sokféle módon. '74-ben egy orosz nyelvkurzuson voltam Krasznodarban (ami utóbb Gorbacsovról lett híres). Tanulságos volt számomra, hogy ott keveréknyelvet beszélnek: orosz és ukránt egyszerre. De furcsa az is, hogy az már megítélés kérdése, hogy mikor melyiket használják. Később pedig rájöttek arra, hogy semmi közük egymáshoz, ez igen mulatságosnak tűnik a mai napig is. – Ez a krasznodari élmény.

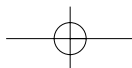
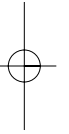
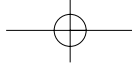
Nos, úgy alakult, hogy el tudtuk intézni, hogy Karácsony idején elmehessünk Örményországba. A latin karácsony időszak ott munkanap volt, mégis megadták nekünk az ünnepet, könnyen eltekintettek attól, hogy órára járjunk. Egy feltétel volt: meg kellett jönni újévre, hogy azt már együtt tudjuk ünnepelni. Elutaztunk tehát Örményországba. Azonnal kiderült – és ez döbbenetes élmény volt –, hogy bizony ott sekinek sem szabad túlságosan jól beszélni oroszul, mert az embert nem szolgálják ki már Jerevánban sem. A másik nagy élmény Ecsmiadzin, ami egy vallási központ. Mi ezt akkor már tudtuk, és készültünk arra, hogy majd a pópákkal is beszélgetünk. Próbáltuk franciául, angolul, németül (úgy mondták, tudnak ezeken a nyelveken), de a végén kiderült, hogy mégis csak oroszul lehet velük társalogni. Volt ott egy öreg pap, őt kérdeztük meg, hogy is van itt a Szovjetunióban. Elmondta, hogy bizony, itt nagyon nehéz az élet. Elvallástalanodtak az emberek, nem gyakorolják már a hitet. Azt mondja: – Látják, vasárnap van, tizenegy óra, és még csak tizenkét

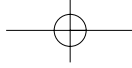

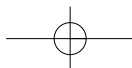
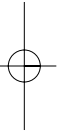
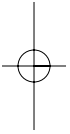
gyereket kereszteltem! – Volt ott egy lány, Zsuzsa, akiknek a papája, azt hiszem, református vagy evangélikus püspök volt. Hüledezett: – Az én apám egy fél év alatt szokott ennyit keresztelni! – De az öreg pap nem hagyta annyiban. Megkérdezte tőlünk, hogy keresztények vagyunk-e. Majd kérte, hogy imádkozunk akkor a jó Istenhez, hogy adjon nekünk még keresztelendőket. Mert hogy nagyon szép ez a szertartás, szívesen megmutatná nekünk, hát mondjunk el közösen egy Miatyánkot, hátha ad nekünk az Isten keresztelni valót. Elmondtuk a Miatyánkot, és láss csodát: öt perc múlva hozták a következő keresztelni valót. Láthattuk a szertartást, és valóban hihetetlen élmény volt a 13. században sziklába épített templom, ahol beöntötték a melegvizet, hogy a gyereknek jó érzés legyen. Egy hosszú keleti szertartásban keresztelték meg a gyereket. – Hát lehet, hogy igaza volt az öreg papnak, és istentelenek voltak ott az emberek, de nekünk az volt a benyomásunk, hogy a szertartás minden összetevőjével együtt sokkal előbb, mint nálunk, ahol egymás elől titkolóztunk, a sekrestyébe szorultunk, vagyis a rendszer előírásait sokkal komolyabban vettük, mint az örmények. Óriási élmény volt ez a keresztelő: a Szovjetunióban, a Brezsnyev-korszakban, a pap által elvallástalanodottnak nevezett világban megadta nekünk az Úr a tizenharmadik megkeresztelendő gyereket, és rajta keresztül ezt az élményt is. Lenyűgöző volt.

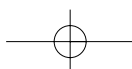
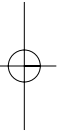
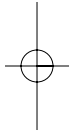
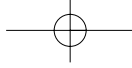

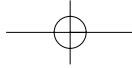

II. TRIANON ÁRNYÉKA

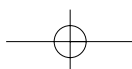
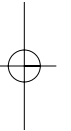
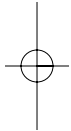

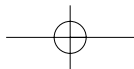

KLP: Uraim, egy fontos kérdéshez érkeztünk. Gondolkodóként, kutatóként, később miniszterként vagy egyetemi tanárként gyakran kellett azzal a kérdéssel szembesülni, hogy Magyarország sorsa a 20. században vagy a 19. század végétől miért alakult így. Biztosan kialakítottatok magatokban egy képet, egy gondolatsort: van-e magyarázata ennek? Magyarország sorsa a 19. század utolsó harmadától a század első harmadára döntően és alapvetően megváltozott. Ezt követően is számos olyan csapás és sorsfordulat érte az országot, amely kedvezőtlenebbül hatott rá, mint az azt megelőző századok sorozata.

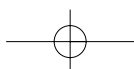
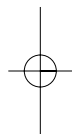
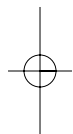
JG: Azt hiszem, megint nekem kell kezdenem, mert én vagyok a hivatásos történész ebben a körben. De ahhoz, amit mondtál, hozzáteszek még valamit a személyes életemből. Engem egészen kisgyermek koromtól fogva érdekelt a történelem, emellett már általános iskolás koromban kirajzolódott bennem, hogy nagyon tetszik a tanári pálya. Ebben nem csak az általános iskola és a Toldy Gimnázium kitűnő tanárai erősítettek meg, hanem az a megfontolás is, hogy én az igazságot szeretném továbbadni. Tehát nem egyszerűen csak a magyar történelmet szerettem volna tanítani, hanem az igazságot, amit a tankönyveink sajnos csak módjával tartalmaztak. Orwell nevét már tízegyházy éves koromban megismertem, az Állatfarmot általános iskolás koromban olvastam. Már akkor is volt szamizdat, apám hozta haza sokadik másolatban hártypapíron. Ezután igyekeztem az 1984-hez is hozzájutni, s amint lehetett, elolvastam azt is. Megragadott benne többek között a „memory hole” koncepciója. Az, hogy a totális diktatúra egyik fontos funkciója, hogy a valóságot letagadja, és a nemkívánatos eseményeket, személyeket eltüntesse. A könyv hőséneke ugyanis az a dolga, hogy a mérvadó orgánumból, a Timesből ki kell vágnia mindazt, amit a kurrens ideológia éppen nem tűr. Kivágja, helyettesíti valami semleges témával, s ezzel a memory hole-ban, az emlékezetlyukban eltűnik a múlt. Hát ez az, ami ellen lázadtam! Ezt akartam meggátolni. Tulajdonképpen ez volt az egyik ok, ami miatt én nem egyszerűen tanár akartam lenni, hanem az igazság kutatója vagy hirdetője is. Ez a tény magyarázza későbbi témaválasztásaimat is. Tehát éppen azt kerestem, amiről a kérdésed is szólt: mi az oka annak, amit olyan sokan a magyar balsorsként definiálnak? Visszamehetünk akár a tatárig is. Azt kerestem, hogy mi az oka annak, hogy a külső nagyhatalmak annyi bajt okoztak nekünk. Már az érettségi időszakában a Toldy Gimnáziumban eldöntöttem – és ebben Antall Józsefnek, a történelemtanáromnak is volt hatása –, hogy a történelem lesz az én fő területem. Engem elsősorban két téma foglalkoztatott. Egyrészt azt kerestem, hogy mi Trianon oka. Másrészt pedig azt, hogy mi a magyarországi kommunizmus oka, miért kaptuk ezt meg. Hogy ez valóban egyszerű-

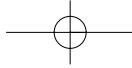

en csak a balsors, vagy – ahogy mondani szoktam – a balítéleteink is hozzájárultak-e ehhez. Viszont az világos volt, hogy ezekkel a kérdésekkel mint történelemtanár vagy később mint egyetemi oktató biztosan nem tudok foglalkozni, úgyhogy bizonyos kerülőutakat kellett keresni, és ebben Antall József is tanácsot adott nekem. Ezért – összefoglalva a tudományos pályámat – Afrika történetével kezdtem foglalkozni. Kelet-Afrika gyarmatosításáról írtam a szakdolgozatomat, de a hátsó szándék az volt, hogy talán így hamarabb jutok el Londonba más témákat is kutatni. A témaválasztás természetesen a világ iránti érdeklődésből is fakadt: a '60-as évek eleje, Afrika éve, a nemzeti felszabadító mozgalmak. Persze az a kérdés is benne volt ebben, hogy hogyan lehetséges az, hogy az afrikai népek felszabadulhatnak, mi pedig nem. Kérdés volt, hogyan juthattunk olyan, azaz rosszabb státusba, mint egy egykori angol gyarmat.

Ebből a témából jött az átmenet: az egyetemi doktorátust a párizsi békekonferencia gyarmati vitája témából szereztem. Ez már közelebb vitt az említett célhoz, mert így nemcsak a gyarmati vitákat tanulmányoztam, hanem átvizsgáltam az Országgyűlési Könyvtárban is hozzáférhető különböző nagy amerikai és más alapvető forráspublikációkat is. Így váltam Trianonnak, a '19-es békekonferenciának és az előzménynek, az első világháborúnak behatóbb ismerőjévé. Ugyanakkor arra nem látszott még túl sok esély, hogy ezt az egyetemi oktatásban is tudom hasznosítani. Nem léptem be a kommunista pártba, ez a háttéremből fakadt, '56-ból fakadt, és abból is, amit sokfelé elmondtam már, hogy '57 október 23-án az iskolánk némán tüntetett. Valójában nem tüntetett, csak megemlékezett a forradalom áldozatairól. De ezért büntetésből két évre az egész osztályt eltiltották a továbbtanulástól. Úgyhogy én két évig segédmunkás voltam, ami nagyon hasznos élmény volt. Abban az esetben kaptam volna esélyt egyetemi állásra, ha besúgó szerepet vállaltam volna, és ezt egész nyíltan megmondták nekem. Tudniillik megkerestek ezzel, persze nem egészen így szó szerint, hanem azt mondták, hogy segítenek nekem, ha együttműködöm velük. Mindig szerettem volna egyetemi állást kapni, de megköszöntem a jóindulatot, és úgy fogalmaztam, hogy erre nem vagyok alkalmas. Végül is két évig egy általános iskolában tanítottam, aztán az Országos Széchényi Könyvtárba kerültem. A könyvtár remek műhely volt kiváló emberekkel, akiket tulajdonképpen mind távol akartak tartani az ifjúságtól (nehogy megrontsák őket): Berlász Jenő, Kemény G. Gábor, Windisch Éva és sok más kitűnő ember volt a kollégám. Nagyszerű szellemi légkör volt, számomra is felszabadító légkör. Az iskolát is szerettem; amikor fiatal tanárként bekerültem, kiderült, hogy van egy pár olyan kolléga, akivel hasonlóan gondolkodtunk. De

azért a hangulat nem az volt. A '60-as évek elején, még az amnesztia után közvetlenül... el lehet képzelni... Vigyázni kellett. A párttitkárunk nagyon vonalas ember volt. Én pedig akkor nősültem.

KLP: Akkor ismerted meg a feleségedet?

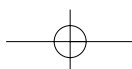
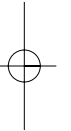
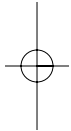
JG: '64-ben ismertem meg, és '67-ben nősültem meg.

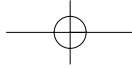
KLP: Ott ismerkedetek meg a könyvtárban?

JG: Nem. Antall József tanárom kért meg, hogy tanítsam az unokahúgát angolra '64-ben. Ebből a tanításból rövid időn belül nemcsak szerelem, hanem házasság is lett.

KLP: De ő is ott dolgozott a könyvtárban.

JG: Sokkal később, mint én, és egészen más vonalon került oda. Az esküvőnk 1967 nyarán a Deák téri evangélikus templomban tartottuk. Akkor még az iskolában dolgoztam. Az iskolai párttitkár (akit persze nem hívtam meg az esküvőnkre) amikor értesült róla, hogy megnősültem, azt mondta: hát miért nem szóltak? Csak nem egyházi esküvőjük volt? Csak nem templomban esküdtek? Hát mondom: de bizony, de bizony! – Ezzel aztán végleg elástam magam a szemében. De nem kellett sokáig maradnom, mert Szabad György, kedves egyetemi tanárom közvetítésével kerültem be a Széchényi Könyvtárba. A Széchényi Könyvtár már módot adott arra, hogy a heti egy kutatónap révén kicsit többet foglalkozzam a történelemmel. Így a doktorátus mellett elkezdtem kutatni azt a témát, ami azután végigkísérte az életemet. Trianon részletei számomra már elég ismertek voltak, meg is jelent néhány könyv akkorra, amiben elég behatóan tárgyalták az okait, történetét L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária révén. Ellenben rájöttem arra, ami tudat alatt már korábban is foglalkoztatott: engem az érdekel leginkább, hogy mi az oka annak, hogy az általam becsült angol demokrácia hozzájárult Trianonhoz. Hozzájárult a második világháború végén ahhoz, hogy Magyarország, ez a nyugati ország, a kommunista tömb részévé váljon. Így kezdtem foglalkozni Magyarország külföldi megítélésével. Tehát nem kizárólag Trianon előzményeivel, hanem azzal, hogy mennyire befolyásolja egy nemzet sorsát az, hogy a nagyhatalmak vagy egyáltalán a külvilág mit tud róla, sőt, mit tud róla rosszul. Mert sok mindent tudtak rólunk rosszul! És azóta is foglalkoztat, hogy mennyire fontos az, hogyan vélekedik rólunk a külvilág. De nem csak a vélekedés a fontos, hiszen ennek kialakulásában vagy kialakításában nekünk is szerepünk van. Magyarországról elég sok igaztalan vagy téves nézet keletkezett a nyugat-európai országokban már az első világháború előtt. Magyarország ezt az igazságtalan és szörnyű döntést: a trianoni szerződést részben erre építve kapta. Három és félmillió magyar az et-

nikai elvek megsértésével más országokhoz került, s ebben szerepe volt annak, hogy Magyarország tulajdonképpen megbántott két embert, akik hatással lehettek az angol közvéleményre.

KLP: Ki volt ez a két ember?

JG: Az egyik Seton-Watson, vagy a Magyarországon inkább Scotus Viator néven ismert publicista, újságíró, történész. A másik a londoni Timesnak a bécsi, azaz az ausztriai-magyarországi tudósítója, Wickham Steed.

KLP: És mivel sértették meg őket?

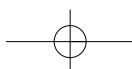
JG: Ők tulajdonképpen magyarbarátként jöttek ide. És magyarbarátok voltak az első benyomások után is. Mert Magyarország és a magyar emberek nagyon rokonszenvesek tudnak lenni. Nemcsak azzal, amit emlegetni szoktak, hogy jó ételekkel, italokkal látjuk el a vendégeket. Steed, ez az újságíró állapította meg, hogy micsoda különbség van Bécs áporodott légköre, az ottani merev világ és Magyarország atmoszférája között. A Pulszky családhoz került közel, Hampel József régészhez, akinek a felesége volt Pulszky Ferenc Polyxéna nevű leánya. Csakhogy jött az 1904–6-os válság, amikor Magyarország eljátszotta a Nyugat szemében addig betöltött szerepét, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia liberalizáló és demokratizáló tényezője legyen. Ők ketten felfigyeltek a kisebbségi kérdésre, a nemzetiségi kérdésre. A jogos, enyhe, rokonszenvező bírálatra a magyar közvélemény, a magyar sajtó indokolatlan felháborodással reagált. Meggyanúsította a puritán skót presbiteriánust, hogy pénzért ír Magyarországot bíráló cikkeket. Ezzel elfordította őt tőlünk. Így vált Seton-Watson a nemzetiségek: a szlovákok, szerbek, szászok, horvátok barátjává, sőt elfogult támogatójává. Steedet pedig németellenessége fordította szembe a Kettősszövetséggel. Az első világháború alatt nagyon jelentős szerepet vitt az őket követő irányzat.

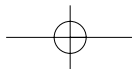
KLP: Hadd szakítsam félbe egy pillanatra az elbeszéléseidet, mert érdekes ponthoz érkeztünk. Tudunk egy másik tényről is, amely ráadásul a te érdeklődési körödhöz közelebb is áll. Clemenceau-t érték bizonyos hatások egy magyar nő részéről. Van itt egy olyan vonal, mellyel ti is találkoztatok a későbbi pályátok során: a személyes vonzalmaknak, döntéseknek és irányultságoknak ennyire meghatározó lenne a szerepük? Ez nyilván érdekli a könyv olvasóit is.

MJ: Én nem vagyok történetfilozófus, de egész biztos, hogy annak, amit véletlenül nevezünk, legalábbis egy bizonyos totalitáson belül, óriási szerepe van a történelemben. Ezt általában a történészek nehezen fogadják el, mert az ő tudományuk a törvényszerűségek megállapításában áll, mint minden tudomány.

JG: Azért ez nem jellemző minden irányzatra és minden korszakra!

MJ: Szerintem az alapvető összefüggéseket minden tudomány igyekszik feltárni.

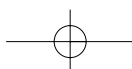
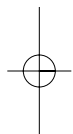
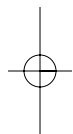

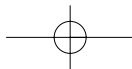
JG: Ez igaz.

MJ: A természettudomány, a társadalomtudomány észszerű logikai rendszert igyekszik találni, és belevinni a valóság magyarázatába. Ezzel nem azt mondom, hogy vastörvényeket állít fel. Az utóbbi idők tapasztalatai alapján azt mondhatom, hogy utólag mindig logikusan megmagyarázzuk a dolgokat, de ha olyan eseményekről van szó, melyeket átéltünk, akkor tudjuk, hogy a magyarázatok nem feltétlenül pontosak, mert sokkal nagyobb szerepet játszottak az esetlegességek.

KLP: Ugyanígy van a történelmi személyiségekkel kapcsolatban is.

MJ: Érdekes ez. Utólag, adott esetben nagyon jól meg lehet magyarázni mindent, akár a személyiség szerepét is. Mégis azt mondom, hogy a nagy gazdasági-társadalmi összefüggések között is létezik egyfajta véletlen, mely ugyanakkor döntő szerepet játszhat. Igen, például az is, hogy mondjuk Clemenceau-nak hogyan alakultak a kapcsolatai. Én egyébként Clemenceau-ról elsősorban azt tudom, hogy ő az akkori francia értelmiségi gondolkozásnak megfelelően az akkori radikalizmus egyfajta elődje volt. Rendkívüli ellenszenvvel viseltetett mindennel szemben, ami az egyházzal, a vallással összefüggött. Az Osztrák-Magyar monarchiát egy klerikális képződménynek tekintette, amire az „Écrasez l'infâme” voltaire-i tételt kell alkalmazni. Ezzel szemben Clemenceau úgy érezte, hogy ha megsemmisíti az Osztrák-Magyar monarchiát, akkor ezen a téren egy nagy fegyvertényt hajt végre. Ennek itta meg a levét Magyarország is. Clemenceau egyébként nem tudott túl sokat Magyarországról. Voltak persze pragmatikus megfontolásai is, ezeket ismerjük, egy gyenge Magyarország, egy erős Kisantant megfelelt az akkori francia érdekeknek. Egyébként ők hosszú ideig hitték azt, hogy ez így volt jó, ennek így kellett alakulnia, csak most, az utóbbi évtizedekben értékelték át ezt valamelyest, emlékszünk Mitterand látogatására. A britek, ha jól tudom, sokkal hamarabb rájöttek arra, hogy ez nem volt helyes döntés. Meg is próbáltak egyensúlyozni, már a '20-as évektől kezdve. Valójában ennek köszönhető, hogy a magyar közvéleménybe Clemenceau és kissé Franciaország is ördögként vonult be. Én ezt roppant módon sajnálom, megmondom őszintén, mert az angolok ugyanolyan mértékben vettek részt a trianoni békeszerződés kialakításában. Sőt vannak adatok arra is, hogy még egy rosszabb megoldást is elképzelhetőnek tartottak volna. Csakhogy az angolok hamarabb rájöttek, hogy valamit elhibáztak. Átértékelték ezt, amennyire lehetett, és gesztusokat tettek Magyarország felé, minek következtében a magyar „folklórban”, a franciát nem szabad kiszolgálni a falusi kocsmában, de az angol szíves örömet, holott a háttér ennél sokkal összetettebb. De ez már

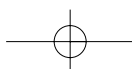

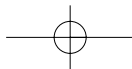

a tréfa világa. Komolyra fordítva a szót, valóban állandóan fölül a kérdés az emberekben: szükségszerű volt-e, ami bekövetkezett Magyarországgal, a területvesztés? És természetesen nem a terület hiánya a kínzó. Engem is az bánt elsősorban, hogy három és fél millió embert átköltöztettünk egy másik országba úgy, hogy azok közben meg sem mozdultak. Szükség volt erre? Elkerülhetetlen volt? Balsors volt valóban, vagy ha számtalan dolog másképpen alakul, elkerülhető lett volna? Az előbb már szóltunk egy pár szót a második világháborúról. Biztos vagyok benne, hogy sokat jelent, ha egy vezető adott helyzetben atipikus döntést tud hozni. Olyan döntést, melyre az emberek többsége képtelen lenne. Általában egy ilyen döntés tud fölemelni egy országot, tudja különleges előnyökkel fölruházni. Mondjuk például, ha Horthy Miklós úgy dönt a második világháború esetében, hogy nem vágunk bele, vagy legalábbis nem rögtön. Ezt mondták neki, ezt mondta a saját miniszterelnöke, Bárdossy. A hadseregben persze vegyes volt a helyzet. De az biztos, hogy ha ő egy atipikus döntést hoz, tehát azt mondja, hogy nem indítunk háborút (amiből lettek volna bajok, kétségtelen), akkor feltételezhető, hogy esetleg pár év múlva visszakapjuk egy részét annak, amit Versailles-ban elvesztettünk.

Egyébként ez a „mi lett volna, ha?” kérdés végigvonul az egész történelmen. Én az utolsó 100 év magyar történelmét úgy kezdtem el egy kicsit megérteni – biztos nem értem még igazán ma sem –, de egy kicsit akkor kezdtem megérteni, amikor átéltem az utolsó 15-20 év történelmét. Most kezdem kapizsgálni, hogy akkor mi is történhetett itt valójában. Mit jelentett a megosztottság, mit jelentett az a szellemi hidegháború, amit a magyar értelmiség a XX. század eleje óta vív saját magával. Mit jelent az, hogy hamis képet sugározunk saját magunkról kifelé, és ezáltal belerögzül, beleég a világba egy hamis kép. Ha már Horthy Miklósról beszélünk, az angolszász közvéleményben, aki tudja, hogy ki volt Horthy Miklós, biztosan azt fogja mondani, hogy Magyarország diktátora volt. Mi pedig mindannyian jól tudjuk, hogy Horthy Miklóst sokféleképpen meg lehet ítélni, de hogy diktátor nem volt, az biztos.

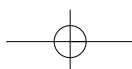
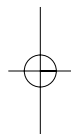
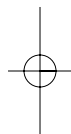
Sokáig tárgyalhatnánk persze arról, hogy miért alakult így az utolsó száz év, de azt hiszem, nem fejtjük meg, hogy mi miért történt, hogyan történt, történhetett volna-e másképp is. Egy biztos: így alakult. Balsors vagy balítélet? Én inkább arra koncentrálnék, hogy ki lehet jönni belőle. Mert nem igaz, hogy ez egy végleges, lezárt állapota a magyar történelemnek. Ráadásul egy másik oldalról nézve azon is elkezdhetnénk gondolkodni, hogy alakulhatott volna-e rosszabbul. Ezért inkább azon gondolkodnék, hogy ha a történelem tanulságait levontuk, hogyan léphetünk tovább.

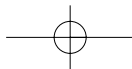

JG: Ezért is szerencsés, hogy Jánossal két kormány idején működtünk együtt szorosán. János volt az én közigazgatási államtitkárom az Antall-kormány idején, majd pedig én voltam Jánosnak a nagykövete Washingtonban. A magyar történelmet és a magyar történelemmel is összefüggő mai politikai problémákat alapvetően egyformán látjuk. Ez a közös munka szempontjából volt nagyon fontos. Nem volt szükség utasításokra, amit a kormányfő vagy a külügyminiszter ad, hiszen közös volt a filozófia, közös a látásmód. Ugyanez vonatkozik tulajdonképpen Antall Józseffel való kapcsolatunkra. Persze a miniszterelnök határozza meg a külpolitika és általában a politika vonulatát, de éppen abból fakadóan, hogy én a tanítványa voltam, aztán rokona lettem, egy fedél alatt éltünk éveken keresztül, rengeteg közös beszélgetésben vettünk részt. Nekünk nem volt szükségünk arra, hogy egyeztessünk, hogy diktálja, mit csináljak. Később, amikor János volt a külügyminiszter, én pedig Washingtonban dolgoztam, szintén nem volt ilyen gondunk. Én nem nagyon kaptam utasításokat, mert tudtuk, hogy mit akarunk. Tudtuk, hogy Magyarország sorsán lehet javítani, ehhez szükség van a barátokra, legyen az az Egyesült Államok, Franciaország, Németország vagy akár Oroszország. És igen, arra törekedtünk, és szerintem minden hazafiásan gondolkodó magyar politikus vagy közgazdász azt keresi, hogyan lehet az örökölt, részben az önhibáinkból fakadó, részben pedig a balsorsból fakadó rossz helyzetet megváltoztatni. És igenis, meg lehet változtatni, ahogy az ember az egyéni sorsában is talál kiutat, akár rossz döntések után is. Mert fel lehet emelkedni! Ez vonatkozik egy nemzetre is.

Visszakanyarodva az alapkérdésre, hogy mekkora szerepük van a vezető személyiségeknek, akár a magyaroknak, akár a nagyhatalmak vezetőinek: nagyon nagy szerepük van. Pláne egy kis nemzet sorsának az alakításában. Clemenceau-val sem amiatt volt olyan sok baj, amit sokan hisznek: hogy volt neki egy magyar menyee, és ő azt utálta volna. Ezt fiatal történészek, Ablonczy Balázs és mások elég világosan meg is cáfolták. Clemenceau esetében tulajdonképpen az volt a számunkra a baj, hogy amellet, hogy valóban antiklerikális volt, még nacionalista is volt. Ahogy Keynes „A béke gazdasági következményei” című könyvében megírja, egy szerelme volt, Franciaország. Úgy látta, hogy a húszmillióval nagyobb németseget csak azzal lehet kordában tartani, és az 1919-es győzelmet tartóssá tenni, ha egyrészt Németországot megfosztja minden potenciális szövetségesétől, másrészt Németországgal szemben Franciaországtól függő, Franciaországnak hálás államokat hoz létre. Ma már azt mondhatnák, hogy szűk látókörűen gondolkodott, de ez az akkori korszak szempontjából törvényszerű volt. Nincs semmiféle nyoma annak, hogy meg-

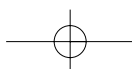
utálta volna Magyarországot. Ő azt akarta, hogy ne legyen egy új Osztrák-Magyar Monarchia, mert az valószínűleg újra szövetségese lesz Németországnak. Ha Csehszlovákia, Lengyelország, Románia, Jugoszlávia jó nagy területeket kapnak a németekéből és a magyarokéból, akkor rá is szorulnak annak megvédésében Franciaországra. Így minden bizsonnyal stabilizálni lehet a 19-es kedvező helyzetet. Ehhez hozzá kell tenni, hogy Németország csak 15 százalékat vesztesse el a területének, Magyarország pedig háromnegyed részét. Ma vannak naiv emberek, akik filmet is írnak arról, hogy már az első világháború előtt az volt a cél, hogy Magyarországot szétverjék. Hát ez ostobaság. A nagyhatalmak a status quót védik, s csak akkor borítanak fel bármit, ha esélyük van a helyzetüket javítani. Az Osztrák-Magyar Monarchiát sem akarták szétverni. Azonban ahogy a háború kitört, hamar kiderült, hogy a győzelemhez, a másik fél legyőzéséhez legalábbis forradalmat kell ott csinálni. A németek szociális forradalmat csináltak Oroszországban. Az antant pedig nemzeti forradalmat próbált csinálni a Monarchiában, pláne Oroszország kiesése után, 1917, a bolsevik puccs után. Ehhez Magyarország területe kínálkozott, amelyből bőven lehetett ígérni Csehszlovákiának, nemcsak a szlováklakta területeket, hanem kicsit többet. Csehszlovákia egészen a Rába-Győr-Vác-Miskolc határt akarta. Románia a Tisza-határt és így tovább.

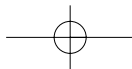
Vagyis a balszerencsés helyzetek tették könnyűvé Magyarország felosztását. Nem beszélve arról, hogy a török háborúk következménye, hogy az ország magyar többsége megfogyatkozott a 18. századra, etnikai alapot is adott ehhez.

De az egész esemény sor tanulsága mégiscsak az, hogy szükség van barátokra, és soha nem reménytelen a helyzet. Nem szabad eljátszani a jóindulatot, a potenciális vezetők jóindulatát. Soha nem lehet tudni, hogy kiből lesz egyszer államfő, miniszterelnök, külügyminiszter. Nem vagyunk kis nemzet, de nagy sem. Nem tartozunk a nagyhatalmak közé, nekünk a gazdaságban és a politikában is szövetségeseinkre és barátokra van szükségünk. Főleg ostoba retorikával elriasztani egyéneket vagy országokat, erre kell törekedni a jövőben is. Maradjunk ennyiben.

KLP: Ez volt az antalli külpolitikai alapvetésnek a lényege, a legfontosabb erkölcsi konklúziója. László, te látod a legjobban: milyen kiindulópontot jelentettek ezek a princípiumok a fiatalabb nemzedékek számára?

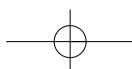
CsL: Sajnos, én az alapvető bajokat látom elsősorban. A történelemoktatást sajátos zavarodottság jellemzi, ami három tényezőtől fakad. Az egyik, hogy alacsony az általános színvonal. Az akadémiai közgyűlésén vitába keveredtünk Pálincás elnök úrral, aki állítja, hogy alacsony a természettudományos oktatás

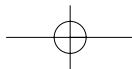

színvonala. Vitatkoztunk ugyanott Lovas Rezső barátommal és akadémikus-társammal – aki a Debreceni Atomkutató igazgatója, és egyébként hasonló véleményen van –, mert megkérdeztem tőle, honnan gondolják, hogy pusztán a problémamegoldó-képességgel van baj. Nem gondolják-e, hogy a bajok ott kezdődnek, hogy ha megfogalmazzuk egy mondatot, azt a gyerekek nem értik. Már nyelvtanilag sem. És ha valaki nem ért meg egy mondatot, nem jut el arra a szintre, hogy a mögötte levő – például matematikai – problémát egyáltalán értelmezni tudja. – Honnan veszed? – kérdezték. – Hát, mondom, ezeket a meglátásaimat a szövegértési tesztek, az olvasási szokásokról versus elektronikus tájékozódásról szóló felmérések elég jól igazolják. Hiányzik az alapvető megértési készség, de hiányos a beszédképesség, gyenge a nyelvi tudat; ezt jól és pontos módszerekkel lehet dokumentálni. Klasszikus példa, hogy még a doktoranduszok egy részének is jelentős kihívást okoz, hogy a Bécsi Kör, a Bécsi út és a bécsi szelet közül melyiket hogyan kell írni, noha ez leginkább gondolkodás és nyelvi tudat kérdése. (Persze, tudni kell, hogy melyik mit jelent. A Bécsi Kör Arnold Schönberg, Alban Berg és Anton Webern zeneszerzők gyökeres újításokat bevezető társaságát a bécsi klasszikusokhoz hasonlítva így nevezte el a korabeli zenetudomány. A Bécsi út földrajzi név.) A magyar nyelv tanítása nem csak a gondolkodást, és annak kifejezését csiszolja, hanem erősíti a nemzettudatot is. Természetesen a nemzettudatot formálja a történelemoktatás is, mely jelenleg alacsony színvonalú és kevés. Gyenge könyvekből, sematikus módon, és sokszor leharcolt tantervek oktatják, legalábbis is sok-sok példát látunk rá. Sajnos az a következménye, hogy a tananyagból csak úgynevezett patenetek maradnak meg az emberek fejében. Egybemosódnak a korszakok, kimaradnak a tények, összefüggések. Nincsenek leírások, történetek.

Ugyancsak a felmérésekből tudjuk, hogy tulajdonképpen három nagy „királyra” emlékezik a magyar nemzet szeretettel, Szent Istvánra, Mátyás királyra és Kádár Jánosra. Az már mindennapos dolog, hogy mondjuk a náci korszakot és a Rákosi-korszakot egybemoszák. Hogy mikor ki mit is csinált, nem tudják. És nagy baj az is, hogy a történelem és gyakran az irodalom oktatása – nem utolsósorban a tanári kar „óvatossága” miatt – az első világháború végén nagyjából véget ér. A 20. századból már nem mernek érettségiztetni, se felvételiztetni. A jelenkor történetével kapcsolatos ismeretek hihetetlenül töredékesek, és ami van, az kétfajta beszédmód által predeterminált. Mindketten említettétek, hogy a realista, komparatív, magunkat a világban megmérő közelítésig el se jutnak. Ehelyett kétfajta narratíva van. Az egyik a továbbélő marxista narratíva, ez abszolút jól dokumentálható, az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelemtanköny-

veinek egy részében. Például a Szvák Gyula, Krausz Tamás és mások által jegyzett, az ELTE-n ma is használatos Oroszország-tankönyv¹ azzal végződik, hogy ez a szocialista kísérlet most nem sikerült, de majd talán a következő. Minek következtében a történelemtanárok egy olyan tankönyvből nőnek fel, ahol három oldal van az első világháborúról, 40 pedig mondjuk arról, hogy milyen kávéházi polgárnők hogyan találkoztak Leninnel Zürichben. Ezeknek a tankönyveknek az ismeretanyaga nem készíti fel a leendő tanárokat arra, hogy az ifjúságot el tudják irányítani a múltunkban. És már nem is beszélek arról, hogy a világgazdaság folyamatait a mai napig is a Lenin Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka című brosúrája alapján tanítják, mely a maga idejében is hamis volt.

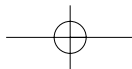
MJ: Most meg aztán pláne!

CsL: Ebből adódóan az egyik narratíva az ideológiai elfogultság miatt hamis. A másik az ellennarratíva: az pedig a „bal sors akit régen tép”. A politikában jártas jelentős személyiségek is jegyeznek olyan könyveket, melyekben az a történet lényege, amit Géza úgy fogalmazott az előbb, hogy az elmúlt 150 év arról szólt, hogy hogyan lehet a magyarokkal minél jobban kitolni. Sajnos a gyerekeim mindkét tankönyvféléből tanultak, és én döbbenettel hallottam bizonyos fölvetéseiket. Ezek hosszú esti beszélgetésekre sarkalltak bennünket, a „hol mikor ki mit is csinált” kérdések megválaszolására, mert ezekkel a tényekkel nem voltak tisztában. Hiszen ha ki is derültek a tankönyvekből, akkor is nagyon sajátos módon, valamiféle összeesküvés-elméletté formálódva.

Mindezt összegezve, hogy konkrétan válaszoljak a kérdésre, három dolog figyelhető meg. Az egyik, hogy történeti tudat vagy egyáltalán nincsen, mert csak fogyasztói tudat van. A másik, hogy ha van valamilyen tudat, akkor az mélyen marxista. Egyébként a jobboldalon sok esetben jóval erőteljesebben marxista, mint a baloldalon, mert a balos legalább tudja, hogy mi ellen kell küzdeni, és tiszteletre méltó küzdelmet folytat ezek ellen a mesterséges és nyilvánvalóan tarthatatlan képződmények ellen, eredménnyel vagy anélkül. És a harmadik dolog pedig, hogy ezek a nemzeti patettek a tudat alatt élnek, még hozzá úgy, hogy „ezek elvették, elcsatolták, elnyomják, már a Monarchiában is hálátlanok voltak”. Ebben a harmadik változatban az a baj, ami a korábbi időszakban is baj volt, hogy a mi önértékelésünk és a valós helyzet között óriási szakadék van. Gondoljunk arra a közismert mozzanatra, hogy a tótok úgysem képesek államalkotásra, ami a mai viszonyok között igen megmosolyogtató, mégis elterjedt gondolat.

¹ Szvák Gy.-Font M.-Krausz T.-Niederhauser E. (2001²): Oroszország története. Bp., Pannonica Kiadó.

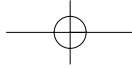
Tehát én azt gondolom, hogy rendkívüli nagy baj van, mert elterjedtek az alacsony színvonalú, leegyszerűsített képek, sémák, melyek nem alakultak át; a valóság és az ehhez tartozó részletek nem gyökereztek meg a fejekben. Hiányzik az önálló helyzetértékelés, hiányoznak a tények, a nézetek ütköztetése, sőt, a közgondolkodás inkább ezek kizárására irányul.

Ez azután táptalajává válik mindenféle tévedésnek. Jellemző, hogy a Közgazdasági Egyetem könyvtárában az elmúlt 10 évben a hallgatók által legtöbbször kölcsönzött könyv (nem tankönyv!) David Korten Tőkés társaságok viláгурalma című², mondjuk prófétikus írás, de tudományosnak semmiképpen nem tekinthető.

Mindezzel csak azt akarom mondani, hogy ha itt arról beszélgetünk, hogy mi lesz tíz év múlva, a tudat alapozását stratégiai kérdésnek kellene tekinteni. Mert a mindenkori helyzetértékelés fogyatékoságának okát itt kell keresni. A gondolkodás csökevényessége, az alapozás és a gyökerek hiánya, a sokféle szellemi divatnak való kitettség, és az ezekben való tévelygés egymást erősítik. Ez olyan gondot okoz, hogy itt az érvek és a józan ész tapasztalategyüttese csak a legnyilvánvalóbb tévedések kiküszöböléséért küzdhet, noha ezen már régen túl kellene lenni.

A mai nemzedékek túlnyomó részében még mindig nincs meg a történelmi tudat. Sőt, hihetetlen félelemmel tapasztalom, hogy az utóbbi tíz évben bennünket is utolért az, ami Amerikában a '70-es, Angliában a '80-as években alakult ki: „a gazdasági tananyagok korszerűsítése” felkiáltással minden történelmi jellegű ismeretet kiirtanak. Beleértve a közgazdasági elméletek történetét, ami nélkül a mait sem lehet megérteni, nem kímélve a gazdaságtörténetet sem. Ez utóbbiról annyit, hogy ha megkérdem hallgatóimat, mi az a három diszciplína amit az egyetemen tanult, és két-három év múlva még mindig hasznosnak tartott, mindenki a gazdaságtörténetet mondja. Helyette azonban már lehet kínai harcművészetet, gendert, filmesztétikát tanulni, bármit, erre a szintre süllyedt az oktatás. Találghatjuk ugyan, hogy ez tudatos-e, mondjuk mint Orwellnél, vagy az ostobaság hozza-e létre sokkal nagyobb hatékonysággal, de nem ez a lényeg. Úgy tűnik, több szinten irtódik ki a történelmi tudat, noha ez – bármilyen értékrend szerint – a távlati gondolkodás alapja. Befolyásolja a nemzeti kötődést, mely sokszor szinte kizárólag érzelmi jellegű, nem lát előre távlatokban. Nem tud, és nem is akar olyan kérdésekre válaszolni, hogy „már miért is maradjak egy olyan országban, ahol a

² Korten, D. (2001/2006): Tőkés társaságok viláгурalma. Bp., Kapu Könyvek.

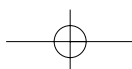
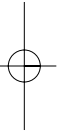
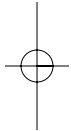

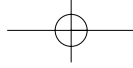
fizetésem csak egyharmada annak, amit kereshetnék másutt?”. Aki számára csak a pillanatnyi költség-haszon létezik, annak mindegy, mi lesz tíz év múlva, milyen alternatívák vannak, semmilyen megoldási változatnak nincs értelme.

Az igazán abszurd ebben az, hogy az üzleti tudományok éppen az ellenkező irányba mennek: nagy súlyt fektetnek a stratégiai gondolkodásra, a lélektani alapozásra, a hosszú távú tervezésre és az ezekhez tartozó értékrendek alakítására, beleértve a vállalathoz való kötődés kialakítását. Vagyis ami itt zajlik, az valóban egy több szinten egymást erősítő módon, rossz irányba vivő, félelmetes folyamat.

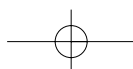
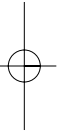
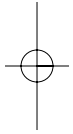
Sokan nem értik például, hogy miért kell nekünk a határon túli magyarokkal foglalkozni. „Mi közünk nekünk ahhoz?”, és egyáltalán: „hogyan egyeztethető össze Európával”?

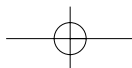
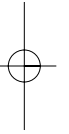
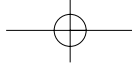
Amikor az első, „jól sikerült”, szombatra időzített, európai parlamenti választás volt, én éppen tanítottam Debrecenben. Befejeztem négykor az órát, és mondtam, hogy most biztosan mindenki hazamegy, de vacsora előtt, ugye, nem felejtenek el elmenni még valahova? – Hát hova? – Azt mondja az egyik: – Nincs közöttünk izraelita! – Mondom: Nem erről van szó, ember! Most van az európai parlamenti választás! Ja, akkor mit is kell csinálni? – Mondom: el kell menni, úgy, mint az országgyűlési képviselő-választásra. Hiszen tudják, éppen most, az órán tárgyaltuk. Még említettem is, amit egy nyugati képviselő mondott nagyon helyesen, hogy „az lehet, hogy mi nem tudunk semmit sem csinálni az Európai Parlamentben, de bárkinek el tudjuk rontani a partiját”. Tehát fontos dolog, hogy kik kerülnek oda. Ugye, elmennek szavazni? – De hát már olyan késő van! – És még csak azt sem mondhatom, hogy a történelemtanár tanított nekik valamit rosszul. Ők az én saját Európa-kurzusom hallgatói voltak. Pedig ez volt az első alkalom, amikor Magyarország visszatért Európába, megszűnt komország lenni, hirdették a tévében, nem voltunk eltiltva a szavazástól, és én magam is azt gondoltam, hogy átadtam a hallgatóimnak. Hát nem jutott át. Tehát itt óriási strukturális gondot látok, amely a következő években még súlyosbodni fog.

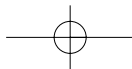

III. VÁGYKÉPEK ÉS TÉVUTAK

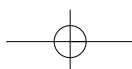

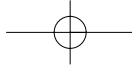
KLP: Az egészséges nemzettudat léte vagy nem léte kérdésében megjelenik a másik oldal: a népnemzeties vonulathoz kötődő és visszafelé forduló. Az utóbbi évtizedben igen jellemző módon az értelmiségi körökben jelent meg, hódított teret. Említhetném Wass Albert műveit vagy rosszabb szerzők kultiválását; itt is kialakulhat egy hamis nemzettudat, ami messze nem szolgálja azt a célt, hogy a magyarságról egy jobb és igazabb kép alakuljon ki a világban. Itt a kérdés tehát az, hogy vajon mit lehet a jó szó oldaláról tenni.

MJ: Megerősítem azt, amit a Laci mondott a történelmi tudatról. Ma az egyetemi hallgatók nagy többségét a közügyek, a közjó, a politika (csak ezt a szót már nem szabad kiejteni az oktatásban) nem érdeklik. Egy érdeklődő szűk csoport persze van. Ennek sok oka van, és az egyik valóban az, amiről beszélgetni kezdtünk: a történelmi tudat fogyatékosága. Én úgy hiszem, azt, hogy Magyarországon a történelmi tudat hihetetlenül fejletlen, végső soron a 40 évig létező szocializmus rovására kell írni. Megvallom, magam is tájékozatlan vagyok a 20. század magyar politikai eszmetörténetét illetően. Megtanultuk mi a történelmet, érdekelt is minket, de számtalan dolog meg sem jelent. Sokkal többet tudunk (idézőjelbe téve) az európai politikai elméletek alakulásáról, fejlődéséről, mint a magyar szellemi élet különböző fejleményeiről. Még kevesebbet például a parlamenti vitákról, amelyek visszatükrözték a szellemi irányzatokat. Ezen a területen ma is nagy űr van. A történelmi tudat hiánya a közügyek iránti teljes közömbösségben csapódik le. Kialakul egy űr, egy olyan közeg, melybe mindenféle gondolatok, nézetek viszonylag könnyen be tudnak hatolni, legfőképpen az ideologikus gondolkodás túlzásai. Mert az ideologikus gondolkodás – természetéből fakadóan – túlzásra épül. Ezzel szemben a tudomány részterületeket céloz meg, majd egy annak megfelelő elméletet. A mindent általánosító ideológia erre ráépülve akarja megváltoztatni a világot. Szerintem azzal kezdődött, hogy Marx leírta: a filozófusok eddig csak magyarázták a világot, és a világot nem magyarázni kell, hanem meg kell változtatni.

A magyar szellemi és politikai élet egyik legnagyobb problémája, hogy ideologikusan gondolkodik. Erre még rátesz a retorika, mert abban a pillanatban, ahogy valamilyen gondolat verbális kifejezést nyer, a szélsőség irányába mozdul. Kimondva hangsúlyosabb minden gondolat, és a túlzó nyelvezet mindig piacképesebb.

Visszatérve a történelemszemléletre: nagyon nem értek egyet azzal, hogy a történelemoktatást és a gazdaságtörténetet számúzzuk. Ezeket mindenkinek meg kellene tanulni, mert így sokan megértenék a mai eseményeket is. Különös, hogy most, amikor ez a válság van, egyszerre mindenki gazdaságtörté-

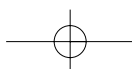
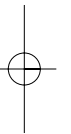
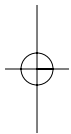
nész lett, noha kevesen értenek hozzá. Persze a képzés arányaival is baj van, mert természettudós barátaim is mondják, hogy Magyarországon túl sok bölcsészt, jogászt, közgazdászt képezünk. Ez, azt hiszem, igaz.

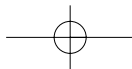
JG: Politológust, szociológust...

MJ: Ez igaz. Vitatkoznék azonban azzal a nézettel, hogy a középiskolában nem tanítunk elég természettudományt, de túl sok a társadalmi ismeret. Szerintem ez nem így van. Én úgy látom, hogy társadalmi ismereteik azoknak az egyetemistáknak sem nagyon vannak, akiknek ez a szakmájuk lesz. De nyelveket kellene tanulni, mert nyelvtudásban is a legrosszabbul állunk Európában, mint kiderült. Sok minden mást is kellene tanulni, a világot meg kellene érteni, jobban megismerni.

JG: Én azt hiszem, hogy van megoldás, csak ellentétes a mai közszellemmel. Hiszen állandóan azt halljuk, hogy szegény diákok túl vannak terhelve. Ez világtendencia. Folyton a tananyag csökkentéséről beszélnek. Valójában pedig azt látjuk, hogy az egész világon egyre több a tudományos fokozattal rendelkezők száma. Egy emigráns magyar írótól olvastam, hogy ahhoz, hogy ennyi ember kapjon tudományos fokozatot, a követelményrendszert kellett leszállítani. Bizonyára vannak túlterhelt gyerekek, akiket az ambíciózus szülők túlságosan sok programmal látnak el, de nem ez jellemző a mai világra. Inkább az, hogy a fiatalság léha dolgokkal tölti az idejét, legújabbán végtelen számítógépes játékokkal. Ennek is megvan a maga helye; a baj, hogy nagyon kevés időt fordítanak igazán hasznos ismeretek szerzésére.

Magyarországon a 80-as évek elején kezdődött meg az a gyakorlat, hogy csökkenteni kell a diákok terhelését. Akkor írtam a gleichschaltolás előtti Mozgó Világba egy cikket, melyben élesen szembeszálltam ezzel, és a követelmények csökkentése helyett az intenzívebb tanulást szorgalmaztam. Nekünk például sokkal vastagabb tankönyveink voltak, mint a mai gyerekeknek. Nem csak történelemből, hanem irodalomból és más tárgyakból is. És egyáltalán nem volt nehéz ezeket elolvasni, érdekesek voltak. A marxista szószokat mellőztük, leperogtek rólunk. Napi egy-két óra tanulással, a házi feladatot megírva (néha az iskolában), mindenre jutott időnk. Sportoltunk, és rengeteget olvastunk. Én úgy tudom, hogy az emberi agy befogadóképessége óriási. Pláne a fiatal agyé, és ezt nem használjuk ki. Németh László azt írta, hogy egész életében abból élt, amit tizenéves koráig, kamaszként egy kertben összeálmodozott és – tegyük hozzá – összeolvasott. És valóban, tizennyolc éves korig rengeteget lehet olvasni, tanulni, különösen fontos a nyelveket jól megtanulni. Nagy baj, hogy éppen ezt a főkönnyű kort nem használjuk ki, nem erőltetjük a rendszeres tanulást, terhelést,

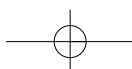
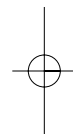
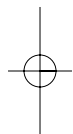

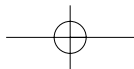

hanem éppen ellenkezőleg: csökkentjük a követelményeket, a kötelező érettségi tárgyak számát stb. Ezen tehát változtatni kellene, de sajnos ezt csak néhányan gondoljuk így, a közvélemény és általában az oktatáspolitikai ezzel ellentétes, különösen Magyar Bálint idejében volt látványos a rossz irány.

Ha pedig azt keressük, hogy mi az oka annak, amit Laci és János is mondott, hogy milyen közömbösséggel, érdektelenséggel, értékhiánnyal találkozunk a fiatalok, az egyetemisták körében, hát azt mondom, hogy ennek ellenszerét a humán tárgyak tudják megteremteni. Miközben én is állítom, hogy rendkívül fontos a színvonalas természettudományos oktatás. Én nagyon szerettem a matematikát is, a fizikát is, és szerintem ezeket sem szabad elhanyagolni. Tehát nem azt mondom, hogy egyiket a másik rovására kell előtérbe helyezni, sőt, az óraszámot sem kell emelni, hanem az órákra föladvott tananyagot lehet nyugodtan növelni.

A történelemszemléletről szólva, egyetértek azzal, amit János az előbb mondott. Marxra utalt, én pedig hozzáteszem, hogy volt ennek a felfogásnak egy történész körökben öngúnyos emlegetett változata is. Az tudniillik, hogy a történetírás eddig a múltat csak értelmezte, magyarázta; a marxista történetírás feladata ennél több: megváltoztatni. És valóban nagy erőfeszítésekkel próbálták megváltoztatni a múltat, nem mondom, hogy sikeresen, mégis ennek egyik következménye az, hogy egyfajta cinizmus alakult ki a mai fiatalságban. Hamis dolgokat tanítottak, lényeges dolgokat hallgattak el, ennek következményeképpen a kommunista korszak utolsó szakaszára jellemzővé vált az a gondolkodásmód, hogy nem lehet hinni semmiben és senkiben, nincsen igazság, minden relatív. Ez a felfogás nagyon rossz hatást tesz az ifjúságra. Ha nincsen pozitív vagy határozott világnézet sem a magyar történelemről, sem a világról, nagyon könnyen teret nyernek a téveszmék, a sarlatán tételek, az olyan szerzők, akik egyáltalán nem értenek a témájukhoz, de közkedveltek, népszerű dolgokat mondanak. Én azt látom, hogy több nemzedékben, kezdve a mai fiatalságtól egészen az idősebb nemzedékig, él egy olyan irányzat is, amely a nemzeti nihilizmushoz áll közel. Hogy nincsen nemzet, de ha van is, meg fog szűnni, a magyar múlt tele van vereségekkel vagy szégyellni való dolgokkal, vagy hogy bűnös nemzet vagyunk, nem győztünk Mátyás óta. Ezek egyrészt tételesek is cáfolható dolgok, másrészt, és ez a fontosabb: önismeretre van szükségünk. Le kellene küzdenünk az általános kishitűséget. De a másik véglet legalább annyira káros, és legalább annyira jelen van, mint az első. Nem ringathatjuk el magunkat megalapozatlan illúziókban sem. A nihilizmus viszszaadásaként ugyanis rengeteg tudománytalan és hamis nézet terjed el.

KLP: Egyet emeljünk ki ezek közül!

JG: Olyan ostobaságokra gondolok, hogy például a magyarság évezredek óta jelen van a Kárpát-medencében. Vagy hogy Jézus Krisztus tulajdonképpen magyar volt, magyarul beszélt, a magyar a legősibb nyelv. Hogy csak az átkos Habsburgok találták ki a finnugor rokonságot, és emellé álltak a rossz akadémikusok, például Hunfalvy, nekünk másképpen kellene a nyelvtörténetet tanítani... Nem szeretném ezt folytatni; a lényeg, hogy nem szabad átesni a ló túlsó oldalára sem, az sem helyes, ha a magyarságot minden elé és mindenki fölé helyezzük. Amit ebből érdemes kiemelni, az az, hogy él a történelmi Magyarország iránti vágykép. A történelmi Magyarország időnként mint jövőbeli realitás és közeli politikai cél jelenik meg.

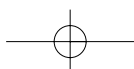
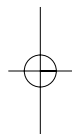
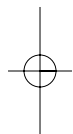
MJ: A nyelvi vitákkal és a hun rokonsággal kapcsolatban hozzáfűzöm, hogy azt önmagában véve nem tartom tragédiának, hogy a közgondolkodásban van egy sor olyan mítosz, amelyeknek lényegében nincs tudományos alapja. Ilyen nagyon sok országban van, az emberek a múltat sokszor felruházzák a képzeletük különböző szüleményeivel. Ez egyfajta jó érzést ad nekik, amelyet másoknak is át akarnak adni, könyveket írnak róla, és így tovább. Én nem látok abban különösebb bajt, ha ilyen gondolatok megjelennek az irodalomban. Magyarországnak azonban az a sajátossága, hogy ezeket a mítoszokat aktualizálják, tehát a mai gondolkodás részévé teszik. Sőt, némi túlzással, képesek a külpolitikai stratégia részévé tenni.

JG: Vagy legalábbis elvárják, hogy az legyen.

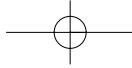
MJ: Igen. Arra való hivatkozással, hogy a magyar az egyik legősibb nép, az egyik legősibb nyelv. Egyébként a múltkor egy nyelvész mondta nekem, hogy a magyar valóban egy ősnyelv, csakhogy így minden nyelv ősnyelv, mert minden nyelv visszavezethető egy ősi nyelvállapotra. De ezt hagyjuk a nyelvészekre!

Tehát azzal a jelszóval, hogy mi kiválasztott nép vagyunk, sokan azt mondják, hogy nem tűrhetjük azt a méltánytalanságot, ami rajtunk esett. És igenis, a magyar nemzetstratégia központi célkitűzése az kell legyen, hogy visszaállítsuk a történelmi Magyarországot. Rendkívül veszélyes gondolat. A mítoszok aktualizálódnak a közgondolkodásban, és kétségtelenül ennek a háttérében az is benne van, hogy a trianoni trauma még mindig él bennünk.

A másik veszélyes irányzat, amiről szó esett, a teljes individualizmusra, nihilizmusra, erkölcsi relativizmusra épül. Egy amerikai filozófus nevezte posztmodern homokozónak azt a szellemi teret, amelyben játszunk, vagy legalábbis a magyar közvélemény jelentős része játszik. Csakhogy ez is idejét múlta, ez a felfogás is a múlté. A magyar szellemi élet e téren is 20-30 évvel kullog az úgymond nyugati mögött. Tehát mindkét felfogás ásatag, mégis itt van velünk

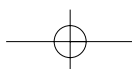

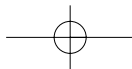
mindkettő, kísértének bennünket, sőt néha meghatározzák szellemi, politikai életünk, gondolkodásunk, diskurzusaink egy részét.

JG: Persze tegyük hozzá, hogy Magyarországon vannak nagyon jó hagyományok, élnek a nemes gondolatok is. Széchenyi szellemében igyekszünk a nemzeti önismeretet művelni és terjeszteni, és ebben az önkritikánk is benne van a saját hibáinkkal szemben. Említhetném a nemzeti gondolkodás nagyjait, Bibót, Németh Lászlót vagy a régebbiek közül Kemény Zsigmondot. Igen, el kell ismerni, hogy a hibáink egyik oka Trianon. De a Trianonról való gondolkodásmód kapcsán ismét önkritikát kellene gyakorolnunk. A magyar társadalom nemzeti kérdésekre fogékony része nem látja egészében a körülményeket. Pedig meg kellene látni egyes részletekben a különbségeket: elvesztek olyan területek is, ahol többségben nem magyarok éltek, ebbe könnyebb lett volna beletörődni. Ha összehasonlítjuk: Lengyelország nagyobb területet vesztett el, mint Magyarország. Litvánia, Ukrajna, mind Lengyelország volt. Aki lengyel volt azon a területen, azt vagy megölték, vagy elmenekült. A mai lengyelek mégis megbékéltek ezzel.

Itt van a szlovák-magyar vita, ami most annyira kiéleződött. Nem az az oka, hogy a szlovákokkal történelmileg nem tudunk együttműködni, vagy utáljuk egymást. Sőt, ennek az ellenkezőjét mutatja a magyar irodalom is. Arról van szó, hogy ők bekebeleztek egy tisztán magyar területet, amit féltünk tőlünk, és nyíltan vagy kevésbé nyíltan, de az elszlovákosítására és a magyarok elűzésére töreksenek. Nekünk azonban traumát a színmagyar területek elvesztése okozta és okozza. Ehhez kapcsolódik a másik trauma: a szomszédaink magatartása. A magyar nemzettudat állandó provokációnak van kitéve, legalábbis az erre fogékony emberek. A magyar kisebbségekkel szembeni türelmetlenség még a kommunizmus után sem szűnt meg, csak új formákat öltött. Ráadásul – az elveivel és az ígéreteivel ellentétben – az Európai Unió sem áll igazán mellettünk a magyar kisebbségek ügyében. Újabb és újabb traumák érik az embereket, ez is okozza a túlzásokat. Én nem vonom kétségbe, hogy őszinte hazafiasság fűti azokat, akik nem mérik föl azt, hogy teljesen reménytelen visszakövetelni vagy visszavárni olyan területeket, ahol már egyáltalán nem élnek, vagy csak elenyésző kisebbségben élnek magyarok. De fontos lenne a tényeket ismerni. A kétirányú túlzással: a nihilizmussal és a nemzeti ábrándozással szemben a realitást, a tényeken alapuló tudást kell terjeszteni. Csak sajnós ma nincsenek ezekről megfelelő viták, műalkotások; ezt a következő nemzedékeknek kell megjavítaniuk vagy jóvátenniük.

KLP: Abból, amit elmondtatok, úgy tűnik, hogy a magyar szellemi élet az elmúlt 20 évben gyengébben teljesített, és talán rosszabb állapotban van, mint bármikor korábban.

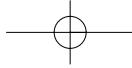

CsL: Én azt hiszem, hogy ez a helyzet ennél bonyodalmasabb. Részben cáfolni lehet, hogy a szellemi oldal gyengébben teljesít. Ha az ember a szellemi életet a megjelent könyvek, cikkek számával, fajtájával, a benne levő újdonságokkal méri, akkor megállapíthatja, hogy a 30-as évek óta nem volt ilyen pezsgés. A Magyarországon kiadott könyvek, a lefordított művek, az új alkotások száma az összes mutató szerint minden eddigit felülmúl. A saját szakmámban is ezt látom. Többször írtam a magyar közgazdaságtan fejlődéséről a 20. században. Soha nem volt példa arra, hogy fiatal magyar közgazdászok a szakma első lapjában, a *Quarterly Journal of Economics*-ban, ami a Harvard lapja vagy a *Journal of Political Economy*-ban, ami a chicagói egyetem lapja, megjelenjenek. Olyan előfordult már, hogy egyes szakemberek, miután elmentek Magyarországról, publikáljanak, mint például Surányi-Unger Tivadar; ő már amerikai egyetemi tanárként publikált a *JPE*-ben.³ Tehát nem mondhatjuk, hogy nincs teljesítmény.

Inkább az a gond ezzel, és nyilván más területen is hasonló a helyzet, hogy a magas kultúra teljesítményei igen csekély mértékben ismertek. Az oktatásban sem jelennek meg. Persze hiába is tennénk közzé őket, mert ott meg az a gond, amiről beszéltünk: az alacsony szintű középiskolai képzésre épülő, a még inkább alacsony színvonalú és kizárólag piacközpontú, az első munkahelyek napi igényeinek megfelelni akaró, tehát leginkább tanonciskolára emlékeztető egyetemek és főiskolák tanrendjébe nem is férnének bele. Ha csak a kedvenc Corvinus Egyetememet vesszük alapul, azt látjuk, hogy a bolognai rendszer bevezetésével a hallgató csak egy félévig tanul makroökonómiát, egy félévig mikroökonómiát. Ezzel kész. Semmi mást nem kap hozzá. Nem tanulja meg hozzá azt a matematikát, amivel a mikroökonómiában egyáltalán el tudna indulni. Erre a hiányos tudásra akarják ráépíteni a mesterképzést és a doktori képzést. Rendkívül nagy bajnak tartom, hogy elsorvasztják a valódi, humboldti egyetemeket, illetőleg az egyetemnek nevezett intézmények ma már inkább tömegképző főgimnáziumok. Ez intézményileg gátolja meg a tudományos eredmények eljuttatását a következő nemzedékhez, holott az lenne az egyetem feladata, hogy a tudomány terjedését és haladását előmozdítsa.

A másik ehhez kötődő gond, hogy értelemszerűen mindez nem jelenik meg a médiában, hiszen a média munkásai ezekből az intézményekből kerülnek ki, még hozzá túl gyorsan, idő előtt, mielőtt bármifajta szellemi tőkét felhalmoztak volna. Nem is nagyon fogékonyak a tudományra, nem tudják, kit, mit, ho-

³ Surányi-Unger, Th. (1948): Individual and Collective Wants. *The Journal of Political Economy*, Vol. 56, No. 1. (February), 1-22.

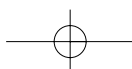

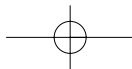
gyan, hol lehet megtalálni. És ezt súlyosbította a politika az elmúlt másfél évtizedben annak az elterjesztésével, azzal a szemlélettel, hogy olyan ez, mint a mosópor: hogy ugyanazzal a technikával kell eljuttatni a silányabb árut a legalacsonyabb igényszintű fogyasztóhoz illeszkedve, mert annak van a legnagyobb keresettsége. Ezek egymást erősítő folyamatok. Tehát hiába van meg a teljesítmény, hiába hozza haza Vizi E. Szilveszter a PhD-seket Amerikából, hiába alapít Pálincás József kutatóhelyeket az Akadémián, hogy a természettudósok haza tudjanak jönni! A tudás már a középmezőnybe sem jut el, nem hogy a széles közvéleményhez! Vagyis az egyetem és a közélet funkcióváltásából, ha tetszik, „demokratizálódásából” nagy ellentmondások következnek.

A harmadik említendő hiba az, amiről szintén beszéltünk már, hogy Magyarországon hiányzik a múlttal való szembenézés. Kínos, hosszú beszélgetéseket kellene folytatnunk a nyilvánosság előtt múltunknak azon részéről is, ami nem feltétlenül ad okot a büszkeségre. Jó, hogy tudunk róla, jó, hogy elhelyeztük. Géza is beszélt arról, hogy még mindig él a „bűnös nemzet” vádja. De a bűnös nemzetet is, meg ezt a délibábos álmodozót is meg kellene már haladni, és el kell jutni a dolgok reális értelmezéséhez. Hogy voltak és vannak jó meg rossz dolgok, melyek egymást kiegészítve egészséges felnőtt nemzetudathoz vezetnek. Ez hihetetlenül hiányzik.

Néhány éve, amikor a gyerekeim még gimnáziumba jártak, meglepetéssel hallottam, hogy Nagy Imrének semmi köze nem volt 1956-hoz, ezt a pesti srácok csinálták. Hát úgy gondolom, hogy aki élt abban a rendszerben, az tudja, hogy ha akkor a srácok csak úgy megindultak volna, akkor az ÁVO vagy a hadsereg pillanatok alatt ugyanúgy rendet tett volna, mint ahogy Kelet-Berlinben. Hogy ne így történjék, ahhoz valakinek ki kellett adnia a parancsot, hogy „ne lőjetek, elvtársak!”. Ez csak egy példa, de elég szemléletes. Ilyenekből adódik a nemzeti önismeret hiánya, és ebből fakad a tettek hiánya.

Amikor a határon túli magyarságról esik szó, nagyon ritkán beszélnek a Böjte Csaba-típusú személyiségekről és arról, hogy mi mit tehetünk értük. Nem beszélünk arról, hogy van egy partiumi egyetem; azt ki támogatja könyvvel, pénzzel, oktatással? Pedig jelentős számban vannak, akik magyar nyelven oktatnak. Ehelyett általánosságokat mondanak, politikai klientúraépítés folyik. Megelégedünk azzal, hogy segítünk az ottani értelmiség képzésében. Pedig az értelmiség támogatása nem azt jelenti, hogy Béla elvégezte az egyetemet, hanem azt, hogy Béla az egyetem elvégzése után ottmaradt a nemzetiségi kisebbségben, és a magyar nemzeti tudatot adja tovább azon a területen. Nincsen nemzet értelmiség nélkül. A szakmában azt tapasztalom, hogy akik a magyar nyelvű közgazdasági képzésekben vesz-

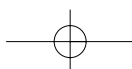
nek részt, viszonylag hamar áttelepülnek, és nem marad ott senki. Tehát pusztán a képzéssel nem biztos, hogy segítünk. Sok a szó és kevés a tett az ottani iskolák, egyházak, könyvkiadás, színházi élet, újságok, civil társadalom megmaradásának elősegítésére, noha a képzéssel párhuzamosan így segítenék igazán.

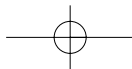
A háttérben az a jelenség állhat, hogy ha valakinek önértékelési zavarai vannak, akkor nem foglalkozik a mások problémáival. A saját problémájával való megküzdés is nagy feladata lenne, ha egyáltalán fölismeri. Ha pedig fölismeri, még elnyomni is megpróbálhatja, s ha sikerül, akkor don't worry, be happy! Könnyebb megoldás a problémák feltárása helyett, ha inkább megnézünk egy krimi – ezzel a szemlélettel még csak el sem indulunk a jó úton. És itt visszajutottunk oda, amit János mondott a posztmodern vagy egyenesen elavult értékrendek burjánzásáról: a közjó iránti közömbösséghez, illetve a közjó kétségbe vonásához.

Annyi biztos, hogy nagyon könnyű, gyors megoldás nincsen. Nekem jó véleményem van a tudományos élet jelentős részének a teljesítményéről. A Doktori Bizottságban, az Akadémia Doktori Tanácsában látom, hogy a különféle tudományterületeken mennyi jó pályázat születik. Debrecenben is valósággal elérzékenyül az ember, hallva, hogy ki mit alkotott meg jóformán a semmiből, s hogy együttműködnek Oxfordtól Tübingenig, a nyelvészettől az orvostudományon át az atomfizikáig. És sajnos sokan azt hiszik, hogy ott semmi sincsen, pedig valójában minden van. Tehát a társadalmi tudatot, a közgondolkodást kellene abba az irányba segíteni, hogy tudomásul vegye az eredményeket. Nagy felelőssége van ebben a közvélemény alakítóinak, akik elhatározzák, hogy miből lesz a hír, hogy mi az a téma, amivel főműsoridőben foglalkozunk nagy nézettségű műsorokban. Rendkívül sokat árt, ha a kisasszony, akit minden nap látunk a tévében, nem hallott róla, ezért butaságokat kérdez. Sajnos én azt látom, hogy adott esetben a nemzeti elkötelezettségű média is úgy viselkedik, mintha kereskedelmi csatorna lenne, ez pedig elvezet oda, hogy a legkülönbözőbb adóknál jelennek meg a csótányevők.

MJ: A határon túli felsőoktatás segítségével lehetnek úgymond önző szempontok is. Tudniillik például a magyar egészségügy már rég összeomlott volna, ha az erdélyi magyarok nem jönnének át orvosi praxist gyakorolni. Azt persze nem tudhatjuk, hogy mi lesz azután, ha már ők sem jönnek, mert olyan mértékben megjavul a helyzet Romániában, amit egyébként remélek.

Visszatérve az elmúlt 15-20 esztendő szellemi életének kérdésére, én is úgy tapasztalom, hogy a tudománnyal nincs igazán gond. A mai PhD-dolgozatok színvonala messze-messze meghaladja mondjuk az én ifjúságom idején írt dolgozatok színvonalát. Sokkal több az információ, az internet korában könnyebb hozzájutni a forrásokhoz, az Erasmuson és más pályázatokon keresztül

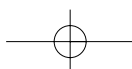

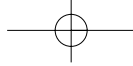

számtalan külföldi tanulási és kutatási kapcsolat felvételére nyílik lehetőség. Nem lehet összehasonlítani a mai adottságokat a harminc vagy negyven évvel ezelőttiekkel. Tehát nem a tudománnyal van gond. Ha arról van szó, hogy a szellemi élet egészsége hogyan alakult, akkor az a véleményem, hogy a magyar szellemi élet vitális, virulens, ha úgy tetszik, hektikus, izgatott, neurotikus, időnként hisztérikus, lehet fokozni; de azt végképp nem mondhatjuk, hogy sílány! A szélsőségekről természetesen én magam mondom, hogy elmaradtak, mindkét változatban. De nem csak ez a két szélső változat van! Én is úgy látom, hogy az a fajta egészséges gondolkodás, ami az értelmiséget nagy többségben jellemzi, olyan mértékben alulképviseelt a médiában, hogy nem tudja átvinni az üzeneteit megfelelő közvetítő közeg híján. Az elmaradásunk, a provincializmusunk, a saját problémáink következtében nem tudunk mindig bekapcsolódni a világ fő kérdéseibe. Pedig most már fontos lenne, hiszen ott vagyunk a nagypályán, az Európai Unión belül. Már nem mondhatjuk, hogy ezek a dolgok minket nem érintenek, még messze vannak! Mi már a legnagyobb gazdasági egység tagjai vagyunk, beléptünk egy olyan játszmaiba, ahol már nem mondhatjuk, hogy kérem szépen, én a partvonal mellett vagyok, és csak nézem a játékot!

A problémáink, melyekről itt beszélünk, mind létező problémák, és minden bizonnyal hosszú ideig velünk maradnak. Sokszor vagyunk ellentmondásos helyzetben, de gondolkodjunk úgy, hogy végül is ellentmondások nélkül nincs fejlődés. Lehet, hogy a viták és az említett szélsőséges irányzatok közötti ütközések valamelyest előre is vihetnek minket. Nekem egyébként az az alapvető gondom, hogy mindkét szélsőség harsány, bizonyos szempontból uralja a közéletet, ezzel együtt még hamisabb, tudniillik nem tükrözi vissza reálisan és valósan a mai magyar gondolkodást.

JG: Hadd szóljak a szellemi életünk még egy hibájáról! Szokták mondani, hogy provinciálisak vagyunk, és ez, ha a nyelvtudást nézzük, jogos kritika, mert messze nem állunk jól, és a szomszédaink is egyre inkább elhagynak ebben. De mégis, ennek ellenére az említett szellemi elit, a magyar értelmiség jelentős része a nyugat és elsősorban az angol-amerikai tudomány, kultúra, szellem iránt elég nyitott vagy tájékozott. Én, aki angol szakos vagyok, és mindig kiemelten követtem ezeket az országokat, örülhetnék is ennek. Ugyanakkor szomorúan kell megállapítani, hogy míg a hagyományos német, francia tájékozottság is gyengült, sokkal súlyosabb az, hogy a szomszédaink nyelvét, kultúráját, szellemi életét mennyire nem ismerjük. Beszéltünk arról, hogy mindnyájan jártunk Lengyelországban. Sajnos az én fiam hamarabb jutott el Dél-Amerikába, és Lengyelországban nem járt. Ez nem egyedül az ő hibája persze, ha-

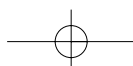

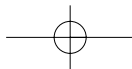
nem az egész nemzedékre jellemző. Járnak még sízni Szlovákiába (bár az ottani viszonyok miatt már inkább csak Ausztriába), de sajnos kevés a kapcsolataink azokkal az országokkal, amelyekkel sorstársak vagyunk régóta, s amelyekkel az érdekeink alapjában véve közösek. Márpedig ha a mai európai politikát vagy akár a világpolitikát a legkisebb mértékben is, de érdekeink szerint szeretnénk befolyásolni, akkor nyilván csak velük közösen tudjuk megtenni. Magyarországon egy kisebbség esetében van baráti kapcsolat a határon túli magyarokkal, bár azoknak, illetve gyermekeiknek jó része előbb-utóbb itt Magyarországon köt ki, és nem az ottani szellemi életet fogja gyarapítani. De a szomszéd országok értelmiségével rendkívül hiányosak a kapcsolataink, és ha már a szellemi tájékozódás fontosságáról van szó, én csak föl akarom hívni a figyelmet arra, hogy itt is orvosolni kellene a jelenlegi helyzetet.

KLP: Felmerült bennem egy nagyon sarkosan megfogalmazható kérdés: minden kórházat és iskolát szereljünk föl Csíkszeredán, vagy az orvosokat és a tanárokat hozzuk át ide? Konkrétabban: a trianoni Magyarország legyen erős Magyarország, vagy támogassunk egy nehezen védhető külső Magyarországot?

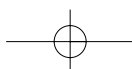
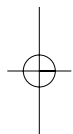
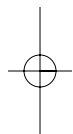
JG: Hát ez talán nem is kérdés. A Székelyföldet nevezhetjük kis-Magyarországnak, ezt az ottaniak szokták is mondani. A magyar világ veszélyben van ott is, szerencsére már nem annyira, mint a Ceaușescu-időszak alatt. Ezzel együtt ez egy végvár, amelyet még tartanak. Nagyon fontos, hogy ott legyen szellemi élet, legyen egyetem, nemcsak egy, hanem több városban is. Erdély valószínűleg még megtartja a magyarságát, pláne ha az ottani életszínvonal úgy erősödik, ahogy az elmúlt néhány évben megtörtént. Ma már a vendégmunkások is inkább visszamennek. A többi országban nehezebb a helyzet. A szlovákiai magyarság egy szűk sávban él, az elvándorlás, illetve az asszimilálódás erőteljesebb. Látjuk, hogy az ottani magyar gyerekek 30%-a vagy még több is, szlovák iskolába jár. Nagyon örvendetes, hogy működik a komáromi Selye Egyetem, bár a szlovák hatóságok megpróbálják elfojtani. De ott nincs olyan magyar központ, ami bázisa lenne a kultúrának. Csak azt tudjuk lemérni, hogy mégsem jön át mindenki Magyarországra. Az ottani politikának kellene megváltozni ahhoz, hogy ne azt érezzék, hogy csak itt lehet élni. Délvidéken hasonlóan nehéz a helyzet, mert ott Szabadka ugyan magyar központ, de Újvidék már régen nem. Szabadkán is visszaszorulóban van a magyarság. Erdélyben azonban mindenképpen jó esély van a hosszú távú megmaradásra, ha kellően támogatjuk az ottani magyar oktatást és szellemi életet.

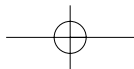
MJ: Én nem hiszem, hogy Magyarország erősebb lenne azáltal, ha áthozná a szomszédos országok magyar közösségeinek az elitjét, vagy akár annak nagyobb csoportjait. Ez nagyon-nagyon nehéz kérdés. Évtizedek óta beszélünk,

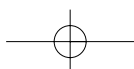
vitatkozunk arról, hogy mi legyen a nemzetstratégia lényege, és én továbbra is azt hiszem, hogy egyrészt ezt elsősorban azoknak kell eldönteniük, akik ebben a sorsban élnek közösségként és egyénekként. Nyilván megvan a választási szabadságuk: átjöhetnek Magyarországra. Az Európai Unión belül akár mehetnek tovább is, egész Spanyolországig, ott is vannak erdélyi magyarok, a kétmillió „román” között. Egyrészt tehát egyéni választási szabadságuk van, másrészt közösségként is nekik jut a feladat és teher, hogy ezekben a kérdésekben állást foglaljanak. Úgy tűnik, hogy ők maradni akarnak, és ezt a politikai szervezeteiken keresztül is kifejezésre juttatják. Meg akarják őrizni a nyelvi, nemzeti, történelmi önazonosságukat. Ezek után nekünk nincs más dolgunk, mint hogy ezt segítsük. Kevés olyan fontos mondat hangzott el ebben az országban, mint amikor Antall József azt mondta, hogy lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének tekinti magát. Ez volt az első és talán legfontosabb segítség. Egyébként akik akkor a legdurvább, legszélsőségesebb kritikával illették, azok most dicsérik. Nem tudom föltűnt-e nektek, hogy ezt a mondatot már senki sem kifogásolja, sőt Antall József a mai idézőjelbe tett baloldal körében is respektábilis személyiség lett. Elfelejtették azt a sok sérelmet, amit neki annak idején okoztak. Az Orbán-kormány idején éppen a partiumi egyetem megalapításához adtunk kétmilliárd forintot, aztán később megismételtük. Akkoriban ez mégiscsak lendületet adott annak, hogy Erdélyben, Partiumban legyen magyar nyelvű felsőoktatás, ami közben sok ellentmondással, nehézséggel, vitával másutt is megindult. Én azt hiszem, hogy akkor is folytatni kell a támogatást, ha az ott végzetek egy része egyéni szabadságjogával élve úgy dönt, hogy távozik. A kérdés az, hogy hogyan lehet őket arra rávenni, hogy maradjanak. De egy biztos: a mindenkori magyarországi vagy budapesti politika soha nem irányulhat arra, hogy elszívjuk ezeknek a közösségeknek az erőforrásait, hogy mi itthon boldogabbak, sikeresebbek, erősebbek legyünk. Ha egyszer úgy döntenének, vagy olyan történelmi helyzet jönne létre, hát lehet, hogy lesz olyan szomszédos ország, ahol a lemorzsolódó, zsugorodó magyar közösség tagjai közül egyre nagyobb számban átjönnek. Ezekben az országokban állandóan újabb gondok és nehézségek vannak. Hogy most csak a legutóbbira utaljak, például éppen Ukrajnára, amellyel stratégiai okokból kötöttünk meg először alapszerződést. Világos volt, hogy egy nagy szomszédos ország barátságára nekünk szükségünk volt abban a helyzetben, ami akkor kialakulóban volt. A jugoszláviai polgárháború, Csehszlovákia felbomlása, a magyar kisebbség helyzete, és így tovább. Most éppen ebben az Ukrajnában, úgy tűnik, kőkemény rendelkezésekre kerül sor. Hozzáteszem, legélesebben pillanatnyilag

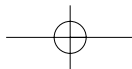

a románok tiltakoznak ez ellen, tudniillik jelentős román kisebbség is van Ukrajnában, csak erről mi kevesebbet tudunk. Nem beszélve a másik oldalról, a 12 millió oroszról, akik ellen az egész folyamat irányul, hiszen nem a magyarokról és nem a románokról van itt szó. Nap mint nap újabb és újabb kihívások, gondok, nehézségek vannak, talán soha nem lesz olyan magyar kormány, amelynek ezekre a kérdésekre ne kellene valamilyen választ adnia. Valamilyen választ még a Rákosiéknak és Kádár Jánosnak is kellett adnia. A probléma megmarad, és én nagyon nem szeretném, hogy ha a végső megoldása az lenne, hogy a magyar közösségek felszívódnának a szomszédos országokban. Még azt is hozzá merem tenni, hogy a szomszédos országoknak szerintem végképp nem áll érdekében, hogy a magyarok elköltözzenek. Mint ahogy Románia rengeteget veszített a szász kisebbség távozásával. Milyen jól jönne most nekik az a kultúra meg az a hagyomány, az az építészet, az a mestertudás, amit elvittek magukkal! Ők sokat vesztenének a magyarok távozásával! Kérdés az, hogy ezt maguk megértik-e, képesek-e beépíteni saját nemzetstratégiájukba, vagy pedig továbbra is az asszimiláció erőltetettebb vagy kevésbé erőltetett formáját látják megoldásnak. Mert azt mindig elfelejtjük, hogy Trianon nemcsak nekünk dilemma, hanem nekik is: három és fél millió ember nekik is komoly dilemma. Ők arra nem is számítottak, hogy a megszerzett területeken olyan emberek maradnak, akik még 90 év után is megőrzik a nemzeti önazonosságukat, és továbbra is azt mondják, hogy magyarok, és a strasbourgi Európai Parlamentben is magyarul szólalnak föl adott esetben. A problémákkal tehát ők is régóta viaskodnak. Próbálkoztak etnikai tisztogatással (korábban deportálásnak hívták) – kiderült, hogy nem működik. Az asszimiláció sem működik, mert persze, fogy a magyarság létszáma, kétségtelen, csökkent, de nem drámai módon. Még mindig kompakt, jelentős közösségek vannak ezekben az országokban. Szerintem a szomszédos országok nemzeti stratégiájában kellene elsősorban átértékelésnek bekövetkeznie. Be kellene látniuk, hogy az ott lévő magyarsággal csak gazdagabbak, erősebbek, jobbak, európaiabbak, sikeresebbek. Meg kellene szabadulniuk a homogén nemzetállam fikciójától, meg kellene őrizniük ezeket a közösségeket, és nemzetalkotó közösségként kellene bevonniuk az ország életébe.

JG: Miközben a szomszédos országok kormányainak és a mindenkori magyar kormányoknak is természetesen hatalmas a felelőssége, a magyar társadalom felelőségéről is beszélni kell. Nem lehet mindent más kormányoktól várni. Sokkal több szolidaritást szeretnék látni, mert erre szükség volna a magyar társadalom részéről. Itt van például a Rákóczi Szövetségnek az a programja, amivel pótolni

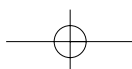

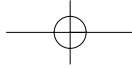

próbálja a kedvezménytörvényből kimaradt szlovákiai magyarság oktatási támogatását. Nem jelentéktelen, hogy magyar polgárok és magyar cégek sok-sok milliót adnak össze azért, hogy a Szlovákiában élő, magyar iskolába beiratkozott magyarok egy nagyon szerény, tízezer forintos támogatást kapjanak. Ez kifejezetten társadalmi kezdeményezés, és néhány év óta működik, van hatása. Több intézmény, szervezet, alapítvány is segíti az erdélyi szegény sorsú gyerekeket. Én is részt veszek egyben, a „Fogadj örökbe!”-programban, Nyilas Misi-program a másik neve. Havi 5-10 ezer forinttal támogatja a magyarokat, akik az ottani kuratórium döntései alapján kapnak egy szerény havi ösztöndíjat, ami lehetővé teszi a tanulmányaik folytatását. Hiszen a kommunizmus majdhogynem teljesen kiölte a karitátsz. Fontos tehát a szolidaritás elvének újjáteremtése. Ez is a jövő feladata.

CsL: Szociológiai közhely: mintegy 200 éve figyelik a szociológusok az asszimiláció folyamatát. Az a jellemző, hogy a kisebbségek általában a sikereshez szoktak asszimilálódni. Ebben a folyamatban azonban fontos az anyaország és a befogadó ország helyzete is. Fölmerül az a kérdés, hogy érdemes-e megtartani azt a nyelvet, amit az anyaországban beszélnek, vagy inkább az a lényeg, hogy a kisebbségek minél hamarabb megtanuljanak ukránul, szlovákul, románul, szerbül? Ez egyéni döntés, és egyetértek azzal, amiket említettetek, a karitász és az egyéni sorsok összefüggésében. Mindemellett, ha az anyaország jelent egyfajta kitérési lehetőséget az egyéni életstratégiában, akkor a nyelv, a kultúra és mindaz, ami az identitáshoz kötődik, megerősödik. És mivel Magyarország befogadó jellegű, nagy szerepe van annak, hogy egyfelől kulturálisan nyitott legyen, másfelől a gazdasága sikeres legyen, és fontos, hogy biztosítva legyen a magyar kultúra folyamatos terjesztése. Csak csöndben mondom, hogy ahogy Debrecen felé közeledem, elhalkul a Bartók Rádió, és ugyanazon a hullámhosszon megszólal a Culturul, egy hasonló profilú adó román nyelven. Ezzel is törődni kellene: a kultúra terjesztésével, a rádiókat, a televíziókat is beleértve. Legyen hozzáférhető irodalom, legyenek találkozási helyek, ahol a kultúrát terjeszthetjük. Mert ami jelenleg van, az kevés. Másfél évvel ezelőtt a Rákóczi Szövetség szervezésében előadást tartottam a Műegyetemen. Aznap éppen tüntetés volt, a Műegyetemen nem tüntettek. Ott olyan volt a hangulat, hogy nekem nem a miniszterelnökről és a magyar belpolitikáról kellett beszélnem; tulajdonképpen egy mondatot kellett 45 percen keresztül elmondani arról, hogy Magyarország nem süllyedt el, Magyarországnak van társadalma, tudománya, van teljesítménye; magyarnak lenni ma még nem szégyen, Magyarországnak van jövője.

Magyar siker nélkül és önbizalom nélkül, az anyaország sikere nélkül elvesznek a diaszpórák.

MJ: Nagyon igaz az asszimiláció és a siker összefüggése, a magyar történelem ezt jól bizonyítja. A Vajdaságban ment az asszimiláció a legmesszebb a rendszerváltásig, mert ott tudniillik relatíve jól mentek a dolgok. A Vajdaság viszonylag gazdag tartománya volt Jugoszláviának. Az ottani egyéni szabadságról ne is beszéljünk: utazás, külföldi munkavállalás... Ott rohamosan fogyott a magyarság, ezzel szemben Erdélyben és különösen a Székelyföldön nem volt ekkora a fogyás. Úgy látszik, a Ceaușescu-rendszer '60-as években induló magyarelles lépései azt a hatást váltották ki, hogy a magyar identitás a magyar közösség tagjaiban nem gyengült, hanem erősödött. Igaz, sokan átjöttek annak idején, de ettől függetlenül megszervezték magukat. Sőt, kirobbantották a romániai forradalmat, a rendszerváltás megindítói voltak, és döntően hozzájárultak az ország egészének történelméhez.

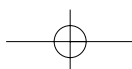
Ha viszont Szlovákia tartósan sikeresebb, mint Magyarország, akkor ott fölgyorsulhat az asszimiláció. Erre elég sok jel utal, és vannak kiábrándító dolgok is. Engem például mellbevágott az a hír, hogy a szlovákiai önkormányzati választásokon a magyar vidékeken 14–16 százalékos volt a részvételi arány. Ez amiatt figyelemre méltó, mert itt dől el az, hogy a helyi magyar közösség, amely egyébként többségben van, tudja-e irányítani a saját helyi ügyeit, vagy sem. Tehát nem babra megy a játék. Ezzel szemben a felvidéki magyar álláspontja többnyire az volt, hogy „nem megyek el szavazni, mert egyik is lop, másik is lop”. Egyébként nálunk is közhangulat, hogy a politikusok mind gazemberek, ezért sokan nem akarnak szavazni. Érdekes lélektani motívum, hogy az ember a saját politikusaikra még jobban haragszik, és azt mondja: nahát, ha ez is lop, akkor én inkább nem szavazok. Sajnos, azt látom Szlovákiában, hogy meg-megremeg az identitás.

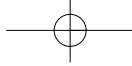
Nemrég voltam Királyhelmecen. Színtiszta magyar vidék, 40 ezer ember él a Bodroghözben, ők még együtt vannak. Elmondtam, hogy van egy ország, Bulgária, ahol van egy 7-7,5%-os török kisebbség.

JG: Száz évvel ezelőtt majdnem 50%-os volt az arányuk.

MJ: Most már csak 7-8%. Jelentős részük Isztambulban dolgozik, jöllehet bolgár állampolgárok. Na, ezek az emberek az európai parlamenti választásokra szépen visszajöttek. Ennek köszönhető, hogy a török párt 20,5%-os képviselést kapott a teljes bolgár képviseleten belül. Tehát így is lehet. Vagyis ha a magyarok csak kétszer annyian mennének el az európai parlamenti választásra, mint a szlovákok, akkor hatalmas áttörést lehetne elérni. Be lehetne juttatni az Európai Parlamentbe 3-4 vagy akár még több képviselőt is.

JG: Én is tapasztaltam, hogy a szomszéd országok magyarságával komoly bajok vannak, és ezt a szavazási arány is mutatja. De nem csak az európai választásokon.

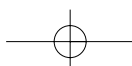
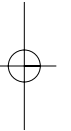
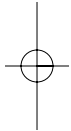

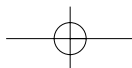
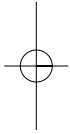
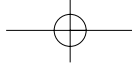
tásokon lehetne sokkal jobb eredményt elérni, hanem az önkormányzati választásokon is. Több öntudat kellene hozzá.

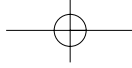
A nemzeti tudattal nálunk is és a szomszéd országokban is baj van. De a szomszéd országok többségi nemzeti ilyen szempontból más hagyományokat hoznak az elmúlt 50 évből. Ott a kommunista korszakban nagyon torz módon, de létezett nemzeti retorika. Tobzódott a magyarellenesség, a nemzeti nevelésben hatalmas hamisítások voltak, így erősödött az öntudat ezen országok többségi nemzeteiben. Eközben Magyarországra a nemzeti kishitűség és a nemzeti értékeknek a teljes tagadása volt jellemző. Ennek persze az egyik oka az volt, hogy '56-ot a Kádár-rendszer a magyar nacionalizmusnak tudta be, és ezért rendszeresen meghirdette a küzdelmet a magyar nacionalizmus ellen. Ceaușescu és Husák, később Milošević pedig a nemzeti kommunizmust képviselték, ezért ma egészen másképpen gondolkodik például a románok vagy a szlovákok többsége. És mondjuk ki: ennek a helyzetnek a kialakulásában a határon túli magyar elitnek is megvan a felelőssége.

De érdemes elgondolkodni a többpártrendszeréről is. Mostanában azt szokták mondani, hogy a szomszéd országokban még kellene szüntetni a magyar egypártrendszert, és helyette bevezetni a többpártrendszert. Hát Európa képe bizony mást mutat. Olaszország északi részén osztrák néppárt van, a Dél-tiroli Néppárt, Finnországban a Svéd Néppárt, ezek sokszor a kormány tagjai. Nemrég Finnország majdnem svéd nemzetiségű elnököt választott. Tehát a nemzetiségek körében Európában inkább az egypártrendszer a szokásos.

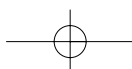
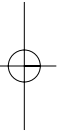
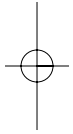
Természetesen a nemzetiségekben is jelen van a gondolkodás sokfélesége. De a határon kívülre került magyarok esetében nem több párt jelenlétében kellene megnyilvánulnia, hanem a pártokon belüli pluralizmusban, az irányzatok sokszínűségében.

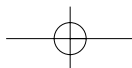
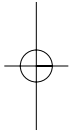
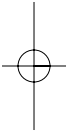
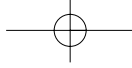

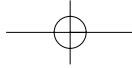

IV.
LEHETSÉGES MODELLEK:
AUTONÓMIA VAGY REGIONALIZMIUS?

KLP: Az Unióba való belépéssel az autonómiák létrejöttének ígérete nagyobb volt, mint amennyi ebből most reálisnak látszik. A probléma nemcsak bennünket, magyarokat érint. Az autonómia problémája egész Európát átszövi.

CsL: Az Európai Unió létrejöttével a szubszidiaritás nagyobb hangsúlyt kapott. A '80-as és a '90-es években a régiók Európájával nagy esély nyílt a területi autonómiák előtt. Ez a folyamat azonban a visszájára fordult.

KLP: Éppen ez az, hogy miért?

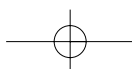
CsL: Ez a nagy országokon belüli politikai folyamatok végeredménye. Bizonyos szempontból Spanyolország jelenti a kivételt, ahol azért Katalónia függetlensége de facto megvalósult. De azért azt tudni kell, hogy Katalónia Spanyolország minden szempontból legsikeresebb része. Az autonómia az elszakadás alternatívája, megvalósulásához sok feltétel kell. Ott olyan szintű szembenállás van, hogy mondjuk a barcelonai katedrálisban ki van írva, hogy milyen nyelven vannak a misék. Ezt olvassuk: latino, catalano, castellano. Tehát nem español, hanem castellano; azaz mintegy kasztíliai tájszólásban. Tehát az a tapasztalat, hogy ahol nem föderális az államberendezkedés, mint mondjuk Belgiumban, Németországban, Ausztriában, ott az autonómmá válási törekvések elakadnak. Maradéktalanul elakadt Olaszországban, Franciaországban, Angliában...

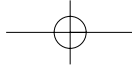
JG: Angliában nem.

MJ: Hát nem adtak semmilyen pénzt hozzá! Ott a Scottish Office, bármit csinálhatnak, a pénzt nem kaphatják meg hozzá!

JG: Ebben tévedsz. Vagy tíz éve működik az ún. devolúció, a decentralizáció. Én elég intenzíven követtem ezt, és mióta van Edinburgh-ban parlament, nagyon jelentős pénzösszeget kapnak. Most már éppen az merül föl, hogy Angliának is kellene egy saját hányad, mert a nem skót és a nem walesi részek tulajdonképpen már kevesebbet kapnak a központi költségvetésből, mint a walesiek és a skótok.

CsL: Igen, csakhogy ez nehezen összehasonlítható Európa más országaival. Mert olyan országban, ahol a jogrend vagy az oktatási rend hagyományosan más, mint Skóciának Nagy-Britanniában, a nagyobb összeg jelentősége is természetesen más. De a régiók autonómmá válása mindenhol elakadt, és ez minden nagyobb országra vonatkozik, beleértve Lengyelországot és Romániát is. És amikor ez a tendencia, akkor nagyon kicsi annak az esélye, hogy akár a Székelyföld, akár más, magyar többségű terület autonóm legyen. Végül is az ilyen folyamatok mindig a belpolitika függvényében alakulnak. Ha a belpolitika a globalizmus felé megy, másfelől viszont elindul a kis közösségre való decentralizálás felé, akkor éppen a köztes szintre nem adnak semmit, mert a

nemzeti állam annyira meggyengül, hogy a maradék hatásköröket igyekeznek maguknál tartani a fővárosban.⁴ Ahhoz, hogy bármilyen törvényt elfogadtassanak Brüsszelben, Strasbourgban vagy bárhol, a nagyobb országok támogatására lenne szükség. De ha nem támogatnak bennünket a franciák, a spanyolok, az olaszok, az angolok, a svédek, más okokból a belgák, politikai korrektségből a németek, valamint belső érdekek miatt a lengyelek és a románok, akkor nincs esély arra, hogy a támogatókból többséget lehessen szervezni.

Még egyet mondok. Egy tanítványom – már visszament Kolozsvárra –, aki a doktori disszertációját éppen emiatt írta a régiók Európájából, közelebbről a regionális politikáról és a decentralizálás hatásairól, nagyon részletesen áttanulmányozta ezt a témát. Pontosan abból a szempontból, hogy Erdély ebből sokat profitálna. Ott van egy közös, magyar-román gazdasági érdekű közösség a bukaresti centralizmussal szemben. Ez olyan külföldi befektetést támogatna, amely már megindult a Partiumban, Temesváron meg Kolozsvárt. Ebből egy új gazdasági háromszöget létrehozva lehetne egy jelentős constituencyt fölépíteni. Ez még képviselhető is lenne. És éppen amiatt, hogy ennek még esélye is van, hihetetlen merev elutasítás alakult ki Bukarestben. A tanítványom részletesen dokumentálta, hogyan siklatott ki a román politika az elmúlt tizenöt évben három nekifutást. Arra támaszkodva, hogy az eltervezett „régiók Európája”-gondolat elakadt, és a többség mindenképpen Bukarestet támogatja. Ezzel feltétlenül számolnunk kell, mert nem az a lényeg e tekintetben, hogy mire ad lehetőséget a jog, hanem az, hogy mi az, ami keresztülvihető. Én pedig úgy látom, hogy ebben egyszerűen nincs eszközünk, és nincs szövetségünk.

KLP: Fordítsuk meg ezt a kérdést: mi lenne, elővennénk a régi Mittel-Europát ehelyett? Látsz-e erre esélyt?

CsL: Én úgy látom, hogy ha a „régiók Európája”-gondolat elakadt...

KLP: De a Mittel-Europa nem ugyanaz.

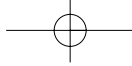
CsL: Közép-Európa ilyen módon nem konstituálódik, mert a gazdasági kapcsolatok jellegzetesen nem regionális, hanem inkább globális irányúak.

KLP: Mert az alapszerződés nem ad erre lehetőséget.

CsL: Ez más régiók mentén alakult ki. Tehát ugye van a Stuttgarttól Antwerpenig terjedő gazdasági „kifli”. Az emberek, a pénz, az áru és minden simán átmegy a határokon, a tényezőáramlásnak nincs semmilyen akadálya. E térség politikusai voltak azok, akik a „régiók Európáját” kitalálták, azoknak ebben gazda-

⁴ A kérdéskörrel részletes áttekintést közöl a Baden-Baden-i Nomos Kiadó gondozásában megjelenő Jahrbuch des Föderalismus.

sági érdekük van. De az Európai Bizottságban, az Európa Tanácsban azokkal a nemzetállamokkal szemben, akik kezében van a döntés, kisebbségben maradtak. Sok buktatója van a „régión Európája” bevezetésének. Ha például a nagy országok, mint a lengyelek és a románok engednék, akkor ez automatikusan kiterjedne Szlovákiára. De a szlovákok nem engedik, főként politikai megfontolásból, mert van hátszáguk. Úgy tűnik tehát, hogy ezen a vonalon nem tudjuk tovább vinni az ügyet. A transzeurópai hálózatok kiépítésével annál inkább. Ha nem csak beszélünk, hanem autópályákat építenénk, és nem Ukrajna felé, hanem például Románia felé és másfelé is, akkor lenne hozadéka az igyekezetünknek. Meg kell teremteni, vagy helyre kell állítani a közlekedési kapcsolatokat, mert ne feledjük: ezek jelentős része már megvan; a vasútvonalakat helyre kell állítani, meg kell nyitni. Ezzel meg lehetne indítani azt a gazdasági vérkeringést, ami különösen a határok menti magyarságot összekapcsolná az anyaországiakkal.

JG: Ez nagyon pozitív lenne.

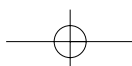
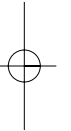
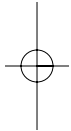
CsL: Arra költeni kellene.

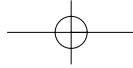
KLP: Szerinted van rá esély?

CsL: A közlekedésfejlesztés mindig erőteljesen pannonmagyaros volt, már az 1800-as években is. Itt is változtatni kellene a gondolkodásunkon, több tudatosságra lenne szükség a közlekedés és általában az infrastruktúra fejlesztésében, a határok átjárhatóságának biztosításában. Ha vonattal megyünk Debrecenbe, megláthatjuk, hogy régen még továbbment a vonat – egészen Nagyváradra. Munkásvonatok jártak. Forgalmiszervezés kell ahhoz, hogy ezt működtessék. Nem tudnak átjönni a hallgatóim Nagyváradról, nincs járat. Nagy nehézségek árán két óra alatt tesznek meg hatvan kilométert. Nagyváradról repülön el lehet jutni Stuttgartba, Brüsszelbe, Washingtonba, de nem lehet eljutni Debrecenbe. Ha arra várunk, hogy a románok építenek egy gyorsforgalmi utat Nagyvárad és Debrecen között, akkor sokáig várhatunk! Észszerűen nekünk kellene költeni erre és a határátkelők működtetésére. Én mondom: megérné a vasútvonalaknak az életre galvanizálásával. Hihetetlenül sokat jelentene.

És másfelé is. Szabadka elszigeteltségét is így kellene megszüntetni. Helyre lehetne állítani a déli összeköttetést. Kevés pénzzel, odafigyeléssel, szervezéssel sokat lehetne segíteni emberek tömegén. Sikerülne elérni, hogy sokaknak legyen kedvük ide-oda elmenni dolgozni, közös vállalkozások alakulhatnának, helyreállhatna a kapcsolat, mely nagymértékben hozzájárulna ahhoz, hogy a határ menti magyarságot magyarként őrizzük meg.

JG: Nekem ez miniszterként külön szívügyem volt, és büszkén mondhatom, hogy körülbelül háromszor annyi határátkelővel rendelkezünk az Antall-kor-

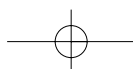
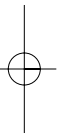
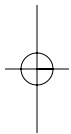

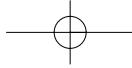
mány utolsó időszakára, mint kezdetben. Például Ukrajna felé, vagyis az egykori Szovjetunió felé csak Záhonynál volt átkelés. Nekünk négy új határátkelőhelyet sikerült megnyitnunk. Szlovénia felé egyáltalán nem volt. Mi hármat nyitottunk. Én maximálisan egyetértek azzal, hogy a schengeni rendszer és az átjárható határok által – mely a szlovákokat teljesen alaptalanul ingerli – akadálytalanná válhat minden, ez számunkra kiutat jelent.

KLP: Szeretném, ha te is hozzászólnál az autonómia kérdésköréhez.

JG: Igen, mindannyian egymás után el tudjuk mondani, melyikünk hogyan látta az eseményeket. Én 1990. júniusban friss külügyminiszter voltam. Akkor tartották Koppenhágában az EBEÉ, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet emberjogi értekezletét, külügyminiszteri szinten. Kellemes csalódás volt azt hallani, hogy harmincöt ország külügyminiszterei egybehangzóan arról beszélnek, hogy a kisebbségeket támogatni kell, milyen hiányosságok származnak a második világháború utáni rendszerből, hogy megszűnt a kisebbségvédelem, s mekkora a felelőssége a Nyugatnak. Az elfogadott ajánlásokkal csak az volt a baj, hogy nem voltak kötelezők, és ma még kevésbé tartják magukat ezekhez a kormányok.

Az úgynevezett nemzetközi közösség, lényegében véve az Egyesült Államok és a vezető európai hatalmak, a délszláv háborúból sajnos hamis tanulságot vontak le. Nem azt vonták le tanulságként, ami logikus lett volna. Tudniillik az vezetett Jugoszlávia felbomlásához, hogy a mesterségesen, erőszakkal létrehozott föderációval – jogosan – elégedetlenek voltak a szlovének, a horvátok, nem beszélve a koszovói albánokról, mert úgy érezték, hogy ez a közös rendszer számukra hátrányos. Éppen arra bizonyíték az elmúlt néhány évtized története – nem csak Európában, hanem Európán kívül is –, hogy a háttérbe szorított, elnyomott, diszkriminált kisebbség, főleg ha saját többségi területe van, akkor csakis a szeparatizmus felé igyekszik. A megelégedett közösségek együtt tudnak élni más közösségekkel, nemzetekkel. Kanada nagyon jó példa. Kanadában a 19. század elején a franciák még többször fölláztak az angol uralom ellen. Az 1960-as években jelentős fordulat következett: az angol vezetésű kanadai kormányzat áttért a kétnyelvűségre, meghirdette a bikulturalizmust. Ottawa hatalmas engedményeket tett a québeci tartománynak, annak de facto teljes belső függetlensége van. Igaz, érezhető egy erős kanadai francia nacionalizmus (De Gaulle-tól is ösztönözve), de valamennyi egymást követő népszavazáskor – noha csak kis fölényrel – mindig az együttmaradás győzött. Eljutottunk oda, hogy Québecben ma nehéz angolként élni, de Kanadában, a québeci tartományban nagyon kényelmes franciának lenni; semmiféle hátránnyal nem jár. Az ilyen pozitív példákra kellene figyelni. Még a '90-es évek elején az Európa Tanácsban születtek biztató konvenciók és még inkább konven-

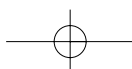

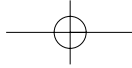
ciótervezetek, melyekben expressis verbis ott volt az autonómia, az önkormányzat. Ezekből sajnos nem lett semmi. Jellemző módon azt a bizonyos híres 1993/2001-es ajánlást a miniszterek nem fogadták el. Miért? – Részben az említett nagyhatalmak: Franciaország és Spanyolország legmérévebb ellenkezése miatt.

Érdekes, hogy az a Spanyolország, amely a Franco-rendszer összeomlása után messzemenő engedményeket tett az autonómiának (nem a szeparatizmusnak), nemzetközileg ezt egyáltalán nem támogatja. Emögött nyilván a félelem áll, első sorban a baszk terület teljes különválásától. De ha Európa ragaszkodott volna a korábban meghirdetett és részben már kodifikált elveihez, akkor véleményem szerint jó esély lett volna arra, hogy a szomszédaink is más politikát folytatnak. Itt van például a NATO. A NATO bővítésekor kifejezetten megfogalmazták, hogy a kisebbségi jogokat biztosítani kell. Vagy még valamivel korábban a Balladur-terv, az Európai Stabilitási Egyezmény. Balladur – némi naivitással – azzal kezdte, hogy kisebb határmódosítások után stabilizálni lehet az európai határokat. Nagyon hamar leintették, és mi is tudtuk, hogy abból csak baj származna, ha mi erre a felvetésre ugranánk. De nemcsak a határmódosítás gondolatát vették le a napirendről, hanem az autonómiáét is. Elvetik, de legalábbis nem támogatják, elhallgatják. A NATO-ban a kisebbségi jogok biztosításának kritériuma teljesen háttérbe szorult. Az Európai Unióban ugyanez történt, János erről többet tud mondani. Arról például, hogy mit mutattak Romániával kapcsolatban az egymást követő, a magyar kisebbség problémáit egyre inkább mellőző országjelentések.

És itt kellene látnia a világnak – és persze egy jó magyar kormánynak is –, hogy Koszovó az ellenpélda. A koszovói albánoknak a titói időszakban eszükbe sem jutott Albániához csatlakozni, vagy arról akár ábrándozni. Albánia politikailag, gazdaságilag, minden tekintetben szörnyű állam volt. Valószínűleg később is megelégedtek volna a koszovói albánok a Jugoszláviában maradással, ha elérhető volna, hogy egy tagköztársaságot alkossanak. Tulajdonképpen a türelmetlen szerb politika vadította meg a koszovói albánokat, és ennek köszönhetően lázadtak fel. Sok oldalról kaptak támogatást, még fegyvereket is, és a hegyes terület is alkalmas volt a fegyveres ellenállásra; végül is kivívták a függetlenségüket.

Tehát a világ többi részén is az látható, hogy az olyan engedmények politikájával, ami nem veszélyezteti a meglévő államoknak a szuverenitását, fennmaradását, sok mindent meg lehet oldani. Látjuk, hogy Ceylonban, Srí Lankában nem hajlandók olyan engedményeket tenni, amivel a tamilokat le lehet szerelni. Irakban is csak azon múlik a béke, hogy létre tudnak-e hozni egy méltányos rendezést a három fő erő, a síiták, a szunniták és a kurdok között. Hogy ez miért nehéz? – Nemcsak a szubjektív emberi a hibák miatt, hanem azért is, mert több helyen olyan reményte-

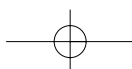
lenül összekeverték ezeket a nemzeteket és vallásokat, hogy nem csoda, hogy összevesznek. Maga Bagdad is negyedekre tagolódik. Kihez tartozik? Szunnita vagy síita lesz? A kurd vidék déli részét, Mosult és néhány más várost elarabosították. Azon bukhat meg egy föderált Irak létrehozatala, hogy az olajban gazdag egykor kurd területek néhány kulcsrésze részben vagy teljesen arabba vált. Ezen nehéz lesz megegyezni. A multikulturalizmus ott csak illúzió, ez így nem működik. Ugyan szép gondolat a nemzeti-etnikai konfliktusok elkerülésére, megoldására az integráció, a multikulturalizmus, de Amerikán kívül ez nemigen működik, ott is csak azért, mert végső soron ott mindenki bevándorló, mert az őslakos indiánok maradtak ma elkülönülve, rezervációkban él. Közép- és Kelet-Európában a nemzeti-nemzetiségi feszültségek elkerülésére, illetve csökkentésére az elkülönülés, a területi vagy a személyi elvű autonómia kínálja a megoldást. Ideje, hogy az Európai Unió ezt tudomásul vegye és mindenütt támogassa, alkalmazza. Jó példa erre a Balkán közelmúltbeli története. A délszláv népek integrációjának ábrándja csődöt mondott, a békét a délszláv népek állami elkülönülése hozta meg. Koszovót sem sikerült bent tartani Jugoszláviában. A függetlenné vált Koszovóban a mindennapokban megszűnt a feszültség az albánok és a lakosság 5-10%-át alkotó szerbek között, mert teljesen elkülönültek egymástól. Mitrovica városában korábban a két elem egymással keverten, de állandó feszültségben élt. Az hozott valamiféle megoldást, hogy szétválasztották a várost: az északi felébe költöztek a szerbek, a délbe az albánok. Vagy beszélhetnénk Jeruzsálemről, ott is külön negyedben élnek az arabok és a zsidók, így a mindennapos konfliktusokat el lehet kerülni.

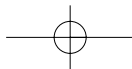
A nemzetiségi konfliktusokat tehát meg lehet oldani. Az optimális a területi autonómia, de ahol a lakosság kevertsége miatt az nehezen valósítható meg, ott jó megoldás a személyi elvű autonómia, a vallásfelekezetek mintájára. Kossuth Lajos erre már 150 évvel ezelőtt rájött – csak hogy a világ ezt egyelőre nem akarja látni.

MJ: Más országban is vannak gondok, nem is kell olyan messzire menni. Belgium esetében is az az alapvető dilemma, hogy Brüsszelt többségében frankofonok lakják, de a flamandok szerint egy esetlegesen független Flandria fővárosa csak Brüsszel lehetne. Ott vannak a flamandok és a vallonok. A vallonoknál egyébként nagyon erősödik a Franciaországhoz való csatlakozás gondolata. Évről évre erősebb, és úgy tűnik, ha ez folytatódik, akkor tíz-tizenöt éves távlaton belül ez talán realizálódhat is.

KLP: Belgiumról mint olyanról nem is beszélhetünk.

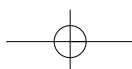
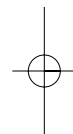
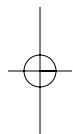
MJ: Akkor majd beszélünk egy önálló Flandriáról, és beszélhetünk egy Vallóniához hasonló francia tartományról, amelynek megvan a maga identitása. Nagyon sok más francia tartománynak van egyébként, még nyelvileg is;

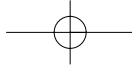

provanszáltól kezdve másokig. A belgáknak sajátos kiejtésük van, amin a franciák egyelőre nevetnek. De ha Vallónia francia tartomány lesz, akkor majd elfogadják, mint ahogy a marseille-i akcentuson sem nevetnek már.

Az úgynevezett nemzeti kisebbségi kérdést mindenki a saját érdekrendszerében prizmáján keresztül nézi. Mindezek mellett tudjuk és hirdetjük, hogy vannak univerzális elvek, normák, értékek, emberi jogok. Vannak egyezmények, univerzális instrumentumok, regionális instrumentumok, az Európa Tanács egyezményei, ajánlásai, tehát van egy normavilág, melyben általános mércét próbálunk fölállítani. És ezzel szemben van egy nagyon fragmentált tényleges világ, amelyben mindenkinek megvannak a saját érdekei, legyen szó Koszovóról vagy az erdélyi magyarságról. Ebben a világban mindenki a saját érdekeinek megfelelően fogja ezeket a kérdéseket megítélni. A legszemléletesebb példa erre – ahogy azt Géza is említette – Spanyolország. Mi egyeztettünk a spanyol néppárttal, ők közel álltak hozzánk. De a spanyolországi néppártnak már homlokegyenest ellenkezik az álláspontja a mienkkel. Nekik alapvető kérdés az ország területi integritása. Félnak attól, hogy Spanyolország területi integritása veszélybe kerül, és erre bizonyos jelek valóban utalnak, mert Baszkföldön még mindig van fegyveres terrorizmus. A baszkok többsége egyébként támogatja, hogy esetleg bővüljön az autonómia, amit megkaptak, de elszakadni nem akarnak. Katalónia valamivel nehezebb ügy, mert a katalánok egyre kevésbé viselik el – legalábbis a spanyolok szerint –, hogy valaki Katalóniában spanyolul beszéljen vagy írjon. Mi azt mondjuk a spanyol barátainknak, hogy tökéletesen megértjük az aggodalmatokat, azért beszélünk közösségi jogokról, mert meg vagyunk győződve arról, hogy ez az egyetlen stabil, hosszú távú biztosítéka a területi integritásnak. Hiszen ha megtagadod a jogokat, akkor mozgalmakat gerjesztesz, amelyek előbb-utóbb szélsőségekbe torkollhatnak, és akkor valóban veszélybe kerülhet a területi integritásod. Ezzel szemben ahol létrejön a helyi közösségek által megfelelően kialakított, egyfajta egyensúlyt képviselő autonómiaformula, legyen az személyi autonómia, vagy legyen területi autonómia, mint a Székelyföld esetében, akkor ott biztosítva van az ország a területi integritása. Az Európa Tanácsban készült Gross-jelentés is éppen azt bizonyítja, hogy az ország egyben maradásának az egyik lehetséges megoldása éppen az, hogy a területén élő jelentősebb közösségeknek, a nemzeti kisebbségeknek különféle autonómiaformákat ad. Mi is ezt mondjuk. Szerintem is egyértelmű, hogy vannak közösségi jogok, még ott is, ahol nem ismerik el. Egyéni jog például az, hogy tanulhatok az anyanyelvemen. Ezt senki nem vitatja. Ugyanakkor ahhoz, hogy magyarul tanulhassak, kell egy iskola. Ha húszan-harmincan akarnak magyarul tanulni, ahhoz már osztályt kell alakítani. Az osztálynak viszont tanárok kellene. A

tanárokat azonban ki kell képezni valahol. Vagyis a magyar közösségnek mint közösségnek van szüksége tanítóképzőre, hisz ha nincs tanítóképző, akkor nem lesz senki, aki ezeket a gyerekeket az anyanyelvükön tudja tanítani. Oktatási rendszer kell tehát, megfelelő döntési hatáskörökkel és forrásokkal.

JG: A tanárt is oda lehet helyezni.

MJ: Lehet, de mást is említhetek. Szükség lehet önálló hatóságra, kulturális központra, szóba jöhet a helyi öngazgatás, az önkormányzat.

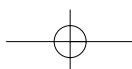
Ismerjük például a román álláspontot; ők mereven elzárkóznak mindenféle területi autonómia elől. Ugyanakkor nagy államreformra készülnek, szerintem meg is fogják csinálni. Már nem gondolkodnak a centralizált, jakobinus, bürokrata országban. A románok tudják követni az európai fejleményeket. Régiókat fognak létrehozni, melyekhez jelentős önkormányzati jogokat fognak delegálni Bukarestből. Basescu azt mondta, hogy a két és fél székely megyét meghagyják, nem akarják földarabolni.

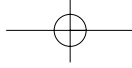
JG: Mint a szlovákok.

MJ: Mint ahogy szlovákok feldarabolták a magyarlakta területeket. A jelenlegi Szlovákia közigazgatási beosztása a tigris csíkozásához hasonlít, mert vigyázni kellett arra, hogy nehogy valamelyik régióban magyar többség legyen.

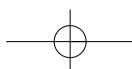
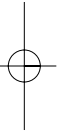
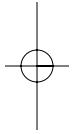
Változatos és változékony a világban a helyzet.

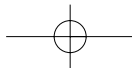
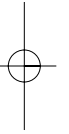
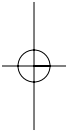
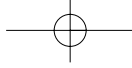
Franciaországban jelenleg két olyan szó van, melyet csak nagyon szűk társaságban szabad kimondani, és lehetőleg úgy, hogy hölgyek ne legyenek ott. Az egyik a *communauté*, tehát a közösség, a másik az *identité*. Miért van ez? – Hát azért, mert ott van öt-hat millió muzulmán, akik közösséget, közösségi jogokat akarnak. A családjogi, az öröklési jogi kérdésekben esetleg szeretnének bizonyos önállóságot élvezni, netán eltérő szabályokat alkalmazni. Na ez az, ami a francia republikánus állameszme abszolút ellentéte. A franciák nem attól félnek, hogy veszélybe kerül a területi integritásuk, hanem attól, hogy ezek a belső közösségek olyan mértékben elkülönülnek, hogy a végén kezelhetlenné válnak. Vannak is erre utaló jelek. Talán Chirac elnöksége idején állt elő az a drámai helyzet, hogy sok ezer ember füttyült a francia himnusz alatt, amikor a francia nemzeti válogatott Algériával játszott Párizsban. Akik pedig füttyültek, francia állampolgárok voltak.

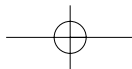

V.
MÉGIS ÉLÜNK...

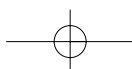
KLP: Történelmünk során már sokszor beigazolódott: a magyarság nehéz helyzetéből is képes kiutat találni...

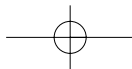
JG: Valóban, a 20. században minket a szomszédainkhoz viszonyítva is különleges csapások értek. Ez kétségtelenül rányomta a bélyegét az életünkre, a szüleink életére, sőt a nemzeti lelkiületre is. De jól mondta János: nem szabad, hogy a múlt az embert letaglózza. Sokszor beszélek – elsősorban külföldi magyar közönség előtt – arról, hogy a magyar múltnak pesszimista és optimista megközelítésmódja is lehet. A pesszimista azt látja és hangsúlyozza, hogy múltunk szép eseményei, nekibuzdulásai mindig tragédiával végződtek. A reformkor után a levert szabadságharc. A dualizmust – amit én pozitív, fölfutó korszaknak tekintek – Trianon követte. Az '56-os szabadságharcot is leverték, és így tovább.

De meggyőződésem szerint érdemes az optimistább látásmódot követni, mert annak is megvan az alapja. A tatárjárás után IV. Béla, akit második honalapítónak neveznek. Mohács és a török dúlások után a 18. században újjászületett, feltámadt az ország. A levert szabadságharc után az 1867-ben újra megalakult felelős kormányának számos tagja '48-'49-ben is aktív politikus volt, Eötvös például ugyanazt a posztot vehette át. Trianon után, ahogyan egy korabeli könyv írta: „mégis élünk”, és ma elfogulatlanul megállapítható, hogy hibáival együtt a Bethlenhez és a Horthyhoz kötött korszak sok szempontból imponáló teljesítményt nyújtott – kivált az utolsó húsz évvel összehasonlítva. '56-ot leverték ugyan a szovjet csapatok, de 33 év múlva győzött a forradalom, és '56 nagyszerűségét ma még az akkori kisszámú ellentábor is elismeri – erre Horn Gyula a legjobb példa.

A katasztrófák után tehát volt újjászületés és feltámadás. Így kell látni a történelmünket, mert a tényeket így is lehet interpretálni, és ez egyfajta inspirációt ad. Az a lényeg, hogy nem vagyunk a balsors nemzete, és a mai helyzetet sem szabad úgy látni, hogy ebből nincs kiút, mert mindig van kiút. A kiutat keresni kell. Persze, óriási veszteségeket szenvedtünk el, bármelyiket ragadjuk ki. Igen, '56-ban kétszázezer ember távozott az országból. Ez azonban a második világháborús egymilliós embervesztéshez képest jóval kevesebb, ráadásul egy részük idővel hazatért.

Egyébként a nyugati magyarok az elmúlt évtizedekben igazán megszilárdították a magyarságról '56 nyomán külföldön kialakult kedvező képet. Őket sajnos a mai magyar társadalom még mindig nem tudja igazán helyükre tenni. Van ugyanis egy olyan vélekedés, hogy ők elmenekültek a nehézségek elől, jólétben éltek, mi pedig itthon szenvedtünk. Ez nem igaz. Nekik a semmiből kellett egzisztenciát teremteniük. Persze a világ szemében '56 tényleg egy hősköltemény

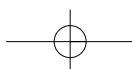

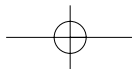
volt, mely a magyar névre ráakódott gyalázatot lemosta, de valóban sokat jelentett az, hogy a kivándorolt magyarok sikeresek voltak, jó bizonyítványt állítottak ki a magyarságról. Nem váltak milliommossá, de elismert és megbecsült polgárok lettek új hazájukban. Számunkra, itthon élőknek is biztató, hogy a magyarok megfelelő körülmények között tudtak és tudnak boldogulni. Ideje, hogy itthon, a Kárpát-medencében élők is boldogulni tudjanak. Ehhez „csak” jó törvényekre és jó kormányokra van szükség. A nyugati magyarokkal kapcsolatban azt is illene széles körben ismerni, hogy nagy részük mindig kereste az alkalmat, hogy segítsen az itthon maradottakon. Az előző századfordulón „kitántorgók” sok hazautalt pénzzel segítették az otthon maradt családtagokat. A második világháború, illetve '56 után elmenekültek a kommunista korszakban is rengeteg jó magyar ügyet támogattak. A határon túli magyarok súlyos helyzetét nem csak romantikából vagy nosztalgiából emlegették, oroszlánrészük volt abban, hogy a világ végül fölfigyelt a Ceaușescu-rendszer magyarelles lépéseire. A rendszerváltozás után pedig a nyugati magyar emigráció nemcsak példát tudott nyújtani és bizonyította tehetségünket, de akik tartósan vagy rövid időre hazatelepültek, segíteni tudtak az átalakulás nehéz időszakában is.

Érdeemes megnézni a balti államok példáját. Ők a Szovjetunióban jóval nehezebb körülmények között éltek, mint mi Magyarországon. Milyen jelentős szerepet játszottak és játszanak ma is náluk az emigrációból visszatértek! Államelnököket adtak, mindegyik országban. A hazatértek ezrei, tízezrei jelentős szerepet játszottak és játszanak ezeknek az országoknak az életében, és nyilván nagy részük van abban a folyamatban, amit időnként balti csoda néven emlegetünk.

Mi sajnos nem tudtunk kellőképpen élni a hazatértek potenciális segítségével. Utólag úgy látom, hogy talán meg kellett volna hirdetni egy hazatérési programot. Bár tény, hogy 1956 után túl hosszú volt a 33 év. Sokan azért nem tértek haza, hogy a meglévő tapasztalataikat, energiájukat itthon hasznosítsák, mert közben családot alapítottak, a házastársuk vagy a gyerekeik házastársa nem magyar hátterű. Az 1848 utáni emigráció feleannyi időt sem töltött külföldön, látásmódja, a külföldről hozott ismeretek és szokások, nem utolsósorban a jó gazdasági módszerek átültetése 1867 után ezért is kamatoztatható volt. Ezt 1989 után már nem lehetett megismételni.

MJ: Én a másik oldalról közelíteném meg a témát: milyen befolyással volt a magyarság az elmúlt évszázadok európai és egyetemes történetére? – Ez azért fontos, mert az Európai Unió tagjaként alakítani és befolyásolni tudjuk az európai eseményeket, és erre minden szempontból: lelkiileg, mentálisan, szakmailag föl kell készülni.

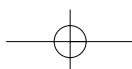
Ez az ország az európai és a világtörténelmet jó néhányszor erősen befolyásolta. A legköztudomásúbb tény, hogy 150 éven keresztül harcba álltunk a török birodalommal; úgy szoktuk mondani: védtük Európát. Természetesen magunkat is védtük, de kétségtelen, hogy az ország ráment arra, hogy közel 150 esztendeig a területén háború folyt. Itt (és Európa másik végén, az Ibériai-félszigeten) dőlt el a nagy kérdés: beszorítja-e az iszlám harapófogó a keresztény európai világot egy nagyon szűk területre. Hosszú ideig itt maradtak a Kárpát-medencében, még tovább a Balkánon, de végül is – Konstantinápoly kivételével – az iszlám kiszorult Európából. Azt hiszem, ez kardinális tényezője az európai történelemnek.

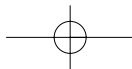
De mondhatnék újabb példákat is. Hosszan beszélünk a 20. század balsorsáról és balítéleteiről: két világháborút elveszítettünk, elvesztettük a területeinket, a lakosságunk jelentős részét – igaz. De éppen abban a században, amely a magyarság számára a politikai történet szempontjából a lehető legrosszabbul alakult, a magyarok hozzájárulása a világ tudományához, zenéjéhez, művészetéhez és – nyugodtan mondhatjuk – sporteredményeihez kiemelkedő. Annyira kiemelkedő, hogy nem biztos, hogy meg fogjuk tudni ismételni. Lesz-e még olyan század, amelyben ennyi magyar Nobel-díjas, ennyi olimpiai bajnok, elismert zeneszerző lesz? – Mégiscsak történt ebben az országban valami, ami rendkívül pozitív!

És én is megemlíteném azt, amiről Géza beszélt. Minden nagyobb ünnepélyes alkalommal, például a NATO-csatlakozási okmányok letétbe helyezésekor is elmondtuk, elmondjuk, hogy a kommunizmus koporsójába mi vertük be az első szöveget 1956-tal. Mert ezt eszmeileg már nem heverte ki a Szovjetunió. Ezer példát lehetne felhozni bizonyítékul. Hogy a Francia Kommunista Párt akkor vesztette el minden ötödik tagját. Hogy akkor ébredt fel a nyugat-európai értelmiség jelentős része. Hogy a társutasok is akkor ébredtek rá, hogy itt valami nincs rendben. Az '56-os fényképekkel és filmrészletekkel már nem tudtak mit kezdeni. Ha nincs '56, akkor másként alakul '68, és máshogy alakulnak a gdanski események. Végző soron az '56-os forradalom alapvetően befolyásolta a világot. Alapvető hatásunk volt mindarra, ami a 20. században történt. Az biztos, hogy az egyik oldalon van egy hatalmas veszteségünk, a másikon hatalmas teljesítményünk. A kettőt kellene összhangba hozni, mert a kettő között van egy rés, ami feszültséget kelt bennünk. Nem találjuk meg a magyarázatot arra, hogyan lehet az, hogy tehetségesek vagyunk, hogy hősök is tudunk lenni, ugyanakkor tele vagyunk kudarcokkal. Szkeptikusak vagyunk, elveszítjük a reményünket, búskomorak leszünk, cinikussá válunk, bezárjuk magunkat a saját kudarcainkba, szinte még jól is érezzük magunkat bennük.

JG: Az önsajnálatusunkban.

MJ: Ez a helyes kifejezés.

CsL: A század történelmi öröksége? – Az első és legfontosabb az, hogy a magyarság sokszoros vérvesztéséget szenvedett el. Ezek közül '56 még viszonylag a legkisebb, mert akik kimentek – és így veszítettük el őket –, azok általában jobb körülmények közé kerültek, egzisztenciát teremtettek, és Magyarország hírére dolgoztak. Most Király Béla jut eszembe, aki könyvsorozatot indított el, és az egyik legnagyobb amerikai kiadó, a Columbia University Press keretében terjesztette⁵. Részben az volt a célja, hogy a Magyarországról kialakult negatív képet megváltoztassa, újraközlésekkel, eredeti munkák megjelentetésével, a térség más országaiiban lezajlott történelmi hullámzásainak bemutatásával. Király Béla tehát Magyarorszáért dolgozott külföldön is, ezt például nem érzem akkora veszteségnek.

Veszteségnek tartom azonban a Nobel-díjasokat. Hiszen ők nem Magyarországon futottak be. Még Szent-Györgyi sem, aki itthon élt, amikor a díjat kapta.

JG: Igen, Szent-Györgyit kivéve mindenki külföldön dolgozott.

CsL: De Szent-Györgyi sem itt fejezte be a pályáját, és ez nagyon sokat elmond. Mert miközben a körülmények, az oktatási rendszer, a kultúra kitermeli a tehetséget, annak kibontakoztatásához el kell menni – jellemző módon. Ez nagy veszteség.

Emellett természetesen ott vannak azok a tömeges veszteségek, amelyről már beszéltetek. Az elcsatolás miatt rengetegen kerültek ki, és szórványmagyarsággá válva nem futhattak be olyan pályát, amelyre képesek lettek volna.

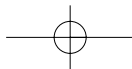
JG: Még a sportteljesítményeink is részben más országokhoz kapcsolódnak!

CsL: Máshová kötődnek, bizony!

De szó esett a holokauszt 600 ezres veszteségéről. És ott van a magyarországi németek kitelepítése, amiről már nem is szoktunk beszélni. Pedig akkor 200 ezer dolgos, nemzedékeken keresztül az országhoz kötődő, a polgári értékrendet megjelenítő embert veszítettünk el (polgárok, parasztpolgárok: Bock, Wunderlich, Thummerer és más bortermelők...)! Ez is szörnyű és kibeszéletlen veszteség.

Veszteségnek könyvelem el a történelem politikai fordulatait által fokozatosan margóra szorított és ellehetetlenített, jelentős számú csoportokat. Azt, hogy manapság minél kevésbé ért valaki valamihez, annál magasabb pozícióba kerülhet. (Egyes szociológusok ezt pozitívnak tartják; azt mondják, megnyílt a horizontális mobilitás lehetősége!) Mert ez a társadalmat hihetetlen mértékben rombolja. Megjelent az a fajta cinizmus, amiről többször beszéltünk, mely a középnemzedéket és talán a fiatalabbakat is áthatja. Ez a történelmi fordulat erősen hozzájárult a magyar társadalom értékrendjének eltorzulásához, a 19. században már ki-

⁵ Atlantic Studies on Societies in Change (1977–2007)

alakult és az európai sztenderdekhez fölzárkózott polgári értékrend mentális ki-
halásához. Erről nagyon fontos lenne beszélnünk, mert tudjuk, hogy a közép-
osztály, a polgári osztály mentalitása és szelleme az élet különféle területeiről
egymást erősítik. De mindezt többszörösen megtizedelték; az országnak hiány-
zik, és időbe telik, míg a veszteségeket valahogyan földolgozza.

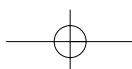
Nem olyan szörnyű a helyzet, mint Oroszországban, hogy lassan már emig-
ránsokkal kell találkozni ahhoz, hogy irodalmi orosz halljon az ember. (Mert
szegény „külsősök” – Brezsnyev, Sztálin – nem is tudtak rendesen oroszul.) Új-
donság volt, amikor megjelent Livsic (Borisz Jelcin elnök gazdasági főtanács-
adója a 90-es évek közepén); azt mondta nekem az egyik kolléganőm, aki Le-
ningrádba járt egyetemre, hogy „na, látja, ez rendesen beszél még az orosz-
t, a forradalom előtt még így beszéltek”. Hihetetlen volt hallani az alig ismert
emelkedett kifejezéseket. Vagyis Oroszországban rosszabb a helyzet, de a mi-
énk sem jó. Hiszen hetven év alatt három nemzedékben, több fordulóban
szenvedtek el olyan vérvesztést, amit nem lehet helyre hozni ahhoz hason-
ló módon, ahogyan vissza lehet adni kárpótlással például egy sarki boltot.

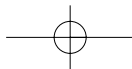
De a történelmi folyamatok velejárója az is, hogy a magyar szellemi életben
és a közéletben mindig is jelen volt a megosztottság. Tulajdonképpen már a
kezdetektől fogva (hogy kell-e a tatárok vagy a törökök ellen szabadságharcot
vívni), de az első világháborút követően ez a megosztottság egészen végletes-
sé vált, és így örökítődött át a következő időszakokra. Így a nemzeti, a liberá-
lis és a polgári minimum, mely voltaképpen ugyanannak a mozzanatnak a há-
rom oldala, mintha hiányozna...

KLP: Úgy érted, hogy egyfajta fundamentalizmus lehet túlsúlyban?

CsL: Arról van szó, amiről beszéltünk: a „szekértábor-mentalitás” eluralkodása,
hogy nem állunk szóba egymással. Ez a jelenség erőteljesebb azokban az orszá-
gokban, mint ott, ahol volt polgárháború. Ha megnézzük a sikerországokat: az
íreknél volt polgárháború, túljutottak rajta. De volt polgárháború a finnknél is,
a görögöknél is, a spanyoloknál is; mind túljutottak rajta. Mi valahogy nem tud-
tunk ezen túljutni. Mellettünk talán még a franciák az egyetlen ilyen nemzet,
hogy 200 éve megosztottak. Pedig ez nagyon fontos dolog, különösen a külpoli-
tikában kellene jelen lennie az egységnek. „A koronát szolgálom, nem a kor-
mányt” – mentalitás hihetetlen mértékben meggyengült, kiveszőben van. Súlyos
gond az egymás hosszas lejáratása, és ráadásul a külföldi sajtó bevonása.

Szintén az előzőek következménye, hogy tömegessé vált a passzivitás, mely
nem csak a közügyekre vonatkozik. Hollandiában például nem szokatlan,
hogy ha van egy zsebkendő az utca közepén, akkor valaki, aki arra megy, föl-

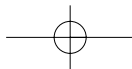
veszi. Ilyet én nem láttam Pesten. A közömbösség az élet minden területére vonatkozik, általánossá vált a mindennapokban és a közügyekben.

Mondom a következőt is: az államhívő magatartás elvesztése. Ha valami Magyarországon az elmúlt 60-70 évben nem működött, az az állam. '45 után már biztos, hogy nem működött, illetőleg ha működött, annál rosszabb volt. Ennek ellenére mindenkor kívánalom, hogy az állam vegye kézbe az oktatás, a kultúra, a nevelés és a többi dolga megoldását, az értékek kibontakoztatását. Az államtól várjuk a segítséget. – Hasonló ez a kétéves gyerek viselkedéséhez, hogy amikor az anyja veri, akkor az anyja elől ugyanoda: az anyjához menekül, mert ő még ilyen keveset fog fel a világból, hogy neki nincs semmi más.

Mi is csüggünk ezen a rosszul működő, szétesett, foglyul ejtett államon, és tőle várunk el tömegesen olyasmit, amire nem is hivatott, vagy ha ő csinálná meg, még rosszabb lenne. Most megváltoztak a koordináta-rendszereink: az uniós és a NATO-csatlakozással megszűntünk komország lenni, visszatértünk a nyugati népek közösségébe, elvileg bele tudunk szólni a saját sorsunk és a minket alakító környezet sorsának alakításába. És itt van a történelem egyik legszörnyűbb öröksége: ha megnézzük, miben áll a magyar Európa-politika, kiderül, hogy nem is létezik! A magyar politika az, hogy abból még soha senkinek semmi baja nem lett, ha valamihez nem szólt hozzá! Az, hogy várjuk ki, mit fognak mások csinálni, mi pedig majd valahogy megússzuk. Döbbenetes, hogy most, amikor itt vannak előttünk a lehetőségek, nem tudunk velük mit kezdeni! Amikor végre ötletekkel lehetne előállni bármivel kapcsolatban. Beszélhetnénk akár az Unió közös biztonságpolitikájáról. Megfigyelhetnénk ezeket a szép új országokat, mint Koszovó, Bosznia, Montenegró, hogy mi történik velük, mi minden áramlik rajtuk keresztül ki és be Európába. Nem lábjegyzetértékű ügy, foglalkozni kell vele!

Az ember a napi kommentár szintjén nem nagyon tudja megmagyarázni, hogy miért nem élünk a lehetőségeinkkel. Persze ilyenkor előveszik a hosszabb távú magyarázatokat: olyan a szocializációnk...; így alakult...; nem szoktunk a nagyok dolgába beleszólni...; a nagy kérdések absztrakt ügyek... Csak-hogy most alakítják ki azokat a játékszabályokat, amelyek a következő tíz évre és majd azután is meghatározzák, ki milyen pályán halad, hogy lesz-e nekünk ebből többlehozamunk. És ha igen, akkor inkább jobb benn lenni, mint kívül. Én tehát ezt tartom a következő négy-öt évre a legfontosabbnak.

Azonban – ha jól látom – még műhelymunkák sem folynak. Olyan beszélgetések folytak eddig, amelyekben az apró technikai dolgokat (úgy, ahogy) inkább csak az államigazgatás napi működésének a szintjén dolgozták fel. Épp arról nincs vita, ami a lényeg: hogy hova akarunk menni, milyen Európában szeretnénk élni,

mi lesz, ha ezt vagy azt választjuk, hogyan lesz jobb nekünk... Ha ilyen témából írnék egy cikket, nem lenne lap, ami közölné, mert érdektelennek tartaná, az anyagok neméről folytatott vitának tűnne. Holott ha valami fontos a magyar külpolitika és ezen keresztül az egész magyar stratégia szempontjából, hát ez az.

JG: A majdani olvasó talán majd különösnek tartja, hogy ez a három ember mennyire egyetért. Holott nem az az érdekes, hogy mi hárman mennyire egyetértünk egymással, hanem az, hogy – meggyőződésem szerint – nagyon sok embernek így kellene gondolkodni. A jövővel kapcsolatos felelősségről van szó. Sok olyan országot ismerünk, ahol bőven akadnak bajok, de azokban nincsenek ilyen negatívumok, illetőleg az ottani lakosság többsége számára természetes, hogy „segíts magadon, az Isten is megsegít”.

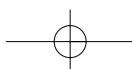
Emellett valóban megállapíthatjuk, hogy a magyar nemzetet olyan sok megpróbáltatás érte, hogy mégiscsak érezhető egyfajta megtörtség. Ezt csak egy dologgal támasztanám alá. Pár éven keresztül az Egyesült Államokban éltem. Sokszor vettem részt olyan beszélgetésekben, ahol magyarok és amerikaiak voltak együtt. Az amerikaiak szinte kivétel nélkül azt mondták el, hogy ők maguk mit értek el, vagy a családjuk egy-két nemzedék alatt hogyan lett sikeres, tekintélyes. Ezzel szemben az amerikai magyarok körében – ha el is értek már valamit – mindig ott volt a nosztalgia, hogy mit is vesztek. Azt szokták mondani, hogy a magyar emigráns mindent elveszített, csak a kiejtését nem. És nem csak az arisztokraták, hanem a polgárok is vesztek: örökölt házat, vagyont, családi ezüstöt és azt a tekintélyt, amivel otthon rendelkeztek. Gondoljuk csak meg: a magyar arisztokrata az első években portás, pincér, inas volt!

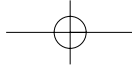
KLP: Az is maradt a nagy része.

JG: Voltak, akik kitörtek belőle.

KLP: Komolyan mondd, hogy a Magyarországról elkerült arisztokrácia egy része társadalmi súlyával arányosan játszott olyan szerepet, mint mondjuk a lengyel? – Én ezt nem így gondolom. Sőt, kifejezetten úgy látom, hogy sok tekintetben a tehetségtelenségét mutatta fel, nem jutott sehova sem, jobb esetben borkereskedő lett...

JG: Persze, hát nem szabad általánosítani. Minden családtörténet más. Valóban, az Arisztidok és a Taszilók világáról nagyon negatív kép alakult ki a kommunizmusban, de én inkább ennek az ellenkezőjét tapasztaltam. Sokan helytálltak, rácsáfoltak a léha életmódra, sokan haza is tértek, alapítványokat hoztak létre, megpróbálják visszavásárolni és helyreállítani a régi házat, birtokot. De abban igazad van, amire utaltál: a magyar emigráció nem volt képes hatékony politikai szerepvállalásra.

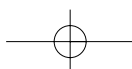

KLP: Nem adtunk egyetlen Brzezinskit, nem adtunk egyetlen Kissingert.

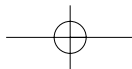
JG: Itt talán számít az is, hogy a lengyel közel négyszer akkora nemzet, mint a magyar. Maradjunk most Amerikánál, hisz a 20. században – azt mondhatjuk – Amerika a vezérállam, vagyis a politika szempontjából nem az a fontos, hogy például Ausztráliában milyen jelentős arányban élnek magyarok vagy horvátok. Na de itt van az a tény, hogy a második világháború időszakában Amerikában körülbelül hatmillió lengyel származású ember élt. Már csak a létszámuk és a koncentrációjuk (Chicago környékén) alkalmassá tette őket arra, hogy a „Polish vote” minden amerikai elnökválasztásnál szempont legyen. Magyar szempontból természetesen nagyon súlyos az a bizonyos kitántorgó egymásfél millió, a századfordulós magyarság, de ezek nem vittek olyan szerepet még létszámban sem, mint a lengyelek. Nem volt jelentősége a szavazatuknak, még ebből a szempontból is hátrányban voltak.

A másik oldalról: igaz, vagy nem igaz, nem tudom, de valóban tapasztalni lehetett, hogy léteznek a magyaroknak tulajdonított negatív tulajdonságok. „Két magyar három pártot hoz létre”, ez megvolt a magyar emigrációban is. Minden emigrációban vannak komoly viták, de én azt tapasztaltam, hogy a legtöbb emigráció a nagy nemzeti ügyekben egységes tud lenni. Az átlagos magyar polgár nem is gondolná, milyen mély ellentétek vannak a zsidóságban még Izraelen belül is. De a nagy alapértékekben vagy alapérdekekben mégis egységesek. Elmondható ugyanez például a lengyelekről is, míg – attól tartok – a pártosság, a turáni átok ránk jobban jellemző, mint másokra.

Ehhez hozzá is kapcsolnék egy elég nyomós példát. Tudjuk: Magyarország helyét, határait, megítélését a második világháború határozta meg. A háború alatt a magyar társadalomban többféle irányzat volt; sokan nem látták a német náciizmus bűneit, ezek persze nem is voltak közismertek. A halálgyárakról még a német társadalom sem tudott. János helyesen mondta: szerencsétlen módon és elhamarkodottan beléptünk a világháborúba a Szovjetunió elleni oldalhoz csatlakozva. Megvannak erre is a magyarázatok és a mentségek, hiszen akkor sokan azt hitték, a németeket nem lehet legyőzni, és ha nem lépünk be, akkor elvesznek a visszkapott területek. Később megpróbáltunk kilépni belőle, különösen a Kállay-kormány. Volt mire hivatkozni: Európa többi országához képest a zsidóság itt mégiscsak menedéket talált. Volt tehát akkoriban egy kísérlet, hogy a majdani nyugati győztesekben kialakítsunk Magyarországról egy jobb képet, ezen fáradoztak a magyar diplomaták és emigránsok is. És ki volt az, aki ezeket a kísérleteket megghiúsította? – Károlyi Mihály. Én Károlyi történelmi szerepét nem csak 1918-19-ben látom negatívnak; itt van ez a kevés-

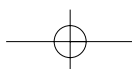

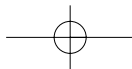
bé ismert tény: a második világháborúban még Bartókot is megtorpedózta. A '40-es évek elején ugyanis volt az Egyesült Államokban egy „Független Magyarország”-mozgalom. Miután Eckhart Tibort „kilőtték” az éléről azzal, hogy egykori „fajvédő”, és nincs helye a demokráciában, akkor Bartók lett a vezetője, ha nem is a tényleges, de szellemi vezetője. Sajnos Károlyiék ezután is ugyanúgy támadták a mozgalmat. Vagyis a magyar emigráció ahelyett, hogy arra használta volna a helyzetét, hogy jobb képet adjon Magyarországról, segítse az új Magyarországot, éppen az ellenkezőjét tette.

Egyébként volt olyan idő, amikor a magyarok is tudták valamennyire befolyásolni az Egyesült Államok politikáját. Mostanában, örvendetes módon, egyre több szó esik Nagy Ferencről. Nagy Ferencre sokan hallgattak, még az amerikai elnökhöz is volt bejárása. Ő és a '47-es magyar emigráció amerikai segítséggel és megbízásból az egész Földet körbeutazta, hogy a harmadik világban is felhívja a figyelmet a kommunizmus veszélyeire. Ott akkor (részben ma is) nagy illúziók éltek a marxizmusról, a kommunizmusról, a Szovjetunióról; s Nagy Ferencéknek jelentős szerepük volt abban, hogy szétoszlássák az illúziókat, de legalábbis mérsékeljék a lelkesedést. A bandungi értekezleten a harmadik világból el nem kötelezett politikai mozgalom alakult ki, melynek eredendő célja az volt, hogy elmarasztalja az Egyesült Államokat és a volt nyugati gyarmatosító hatalmakat. Nagy Ferencék győzték meg a résztvevőket arról, hogy ítélkezzenek egyformán a szovjet imperializmussal kapcsolatban is.

Fontos tehát, hogy a pozitív példákat is lássuk. Az '56-osok, bármely országba is kerültek, ott álltak mementóként: igen, mi kiálltunk a kommunizmus ellen, elsőként; a magyar kérdés nincs megoldva, Magyarország továbbra is elnyomott ország. És amikor a nyugati sajtó már-már dicshimnuszoként zengett a legvidámabb barakkról és Kádár bölcsességéről, ezek az emberek fölemelték a szavukat, hogy ez csak látszat, a magyar rendszer továbbra is diktatúra.

A fő kérdésnek azonban egy másik vonatkozásáról is szeretnék szólni, mert kapcsolódik ahhoz, amit Laci mondott. Miközben elgondolkozunk azon, hogy milyen súlyos is a balsorsunk, mindenképpen be kell látnunk egy hibánkat, mely rányomta a bélyegét a 20. századi teljesítményünkre: ez a bűnbakkerevés. Sok esetben vannak jelen külső tényezők egy nemzet balsorsában, de sohasem egészséges, ha a felelősséget mindig a külvilágra hárítjuk. Az igaz, hogy ismerni kell a külvilág, a minket letipró nagyhatalmak felelősségét, a rossz irányba vivő döntéseket, az 1919-20-as békerendszer tragédiáját vagy a második világháború győzteseinek komoly hibáit. De nem sokra megyünk azzal, ha csak azt állapítjuk meg, mert ebben – kimondva, kimondatlanul – ott van az

önfelmentés. A közelmúlt kifejezetten erősödő tendenciája annak a véleménynek a kibontakozása, hogy minket a világ, különösen az úgymond nyugati világ cserbenhagyott, vagy még rosszabb: az okozta Trianont.

KLP: Üldözi a magyarságot.

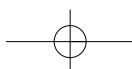
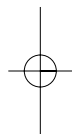
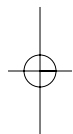
JG: Így van, tehát arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy árnyaltabban kellene nézni az eseményeket, és különösen nem azt kell levonni a történetekből, hogy mindenki mindig velünk akar kitolni.

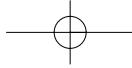
MJ: Ezt a gondolatot én is szeretném folytatni, de előbb ahhoz szólnék, amiről mindketten beszéltetek. A megosztottságunknak alapvetően belső okai vannak, ezzel egyetértek. De jellemző a magyar történelemre, hogy nálunk mindig voltak külső tényezők is. Amikor egy ország határán megjelenik egy nagyobb, erősebb hatalom, veszély, az bizony nagy dilemma. Hányszor fordult elő ilyen a mi történelmünkben? Batu kán? Szolimán, aki még levelet is írt, ha jól tudom, melyben csak átvonulást kért, hogy meg tudja támadni Bécset. A barátságáról akarta biztosítani a magyar királyt, kilátásba helyezvén persze, hogy ha mégsem valósulna meg az elképzelése, akkor rossz vége lesz a kettejük viszonyának.

CsL: A balkáni kis államok is kaptak hasonló ajánlatot, aztán legázolták őket!

MJ: Világos, van is ma egy ilyen nézet, és én magam is leírtam egy néhány hónappal ezelőtti tanulmányomban, hogy helyesebb volt ellenállni. A reálpolitika szemszögéből talán a franciák tűntek ügyeseknek, de Párizsból más megítélést élvezett az iszlám terjeszkedés, mint a Balkánról vagy Budáról. Az viszont biztos, hogy egy ilyen helyzet nagyon komoly konfliktus elé állítja az országot. Ilyen volt Batu kán, ilyen volt Szolimán. a magyarországi német terjeszkedés, és valójában a Szovjetunió is. Ez utóbbi másképpen, a kommunizmus, az ideológia formájában, de a geopolitikai dilemma ugyanaz volt: harcoljunk vagy ellenálljunk? Állva haljunk meg hősként? Van-e talán valami esélye a győzelemnek is? Vagy jobb együttműködni? Ez egyéni szinten, közösségi szinten, nemzeti szinten egyaránt alapvető kérdés. A tatárjárásról nincsenek ilyen ismereteim, de ez a konfliktus mind a török, mind a német, mind a szovjet esetben alapvetően megosztotta a magyarságot. Nyilvánvaló, hogy a török esetében a magyar nemesség egy része abból indult ki, hogy reménytelen az ellenállás, találni kell valamilyen módon egy egyensúlyt. Ez Erdélyben realizálódott, azaz volt egyfajta megvalósult változata. Erdélyen néhányszor végigvonultak idegen hadak, de mégiscsak megmaradt a magyar kultúra letéteményeseként, és vitte tovább a magyar identitást.

A németeknél hasonló volt a helyzet. Ez kőkeményen előjött a hadüzenetnél, a kivonulási kísérleteknél. És ugyanez a mérkőzés zajlott a szovjet esetben. Itt is voltak olyanok, akik azt mondták, hogy álljunk ellen. Nem sokan,

mert tényleg elsöprő volt a túlerő, különösen egy veszített háború után. De '56 után ez a dilemma ismét megjelent.

Akik úgy döntöttek, hogy elmennek, azok maguk számára ezt a kérdést megoldották. Akik itt maradtak, úgy látták, hogy ebből nincs kiút. '51 környékén még sokan reménykedtek, de ha '58-'59-ben megkérdezték volna a magyarságot, nagyon kevesen mondták volna, hogy lesz itt még más rendszer. A '60-as években már mindenki egyéni alkalmazkodási stratégiákat alakított ki.

Kétségtelen, '64-től egészen '68-'69-ig nekem is alapdilemmám volt, hogy itthon maradjak-e vagy sem. És ... hogy mondjam ... fifty-fiftyre állt a dolog. Az egyik barátom Isztambulban volt egy egynapos úton, ő szabályszerűen földobott egy forintot: ha fej jön ki, kinn marad, ha írás, akkor hazajön. Írás jött neki, haza is jött, olyannyira, hogy csak '79-ben disszidált. De ez a példa is jól mutatja, hogy mennyire élére állított kérdés volt.

JG: Te pedig, ahogyan a vicc mondja, kalandvágyból itthon maradtál.

MJ: Sokan itthon maradtak kalandvágyból, és sokan el is mentek. Nem lehet általános szinten eldönteni, hogy melyik volt a helyesebb.

A bűnbakkeresés kérdéséhez szerettem volna még hozzászólni. Ez is végigvonul a magyar történelmen. Minden kudarcunkat meg tudjuk magyarázni, és nem elsősorban külső tényezőkkel, hanem azzal, hogy megtalálunk egy árulót, egy megalkuvót. Például hogy Károlyi Sándor a fejedelem tudta nélkül, rossz feltételekkel letette a fegyvert, és persze pontosan tudjuk, hogy ez nem egészen így van. Természetesen ezen lehet vitatkozni, de nem lehet Károlyi Sándort felelőssé tenni a Rákóczi-szabadságharc elvesztéséért.

CsL: Ha egy kicsit is reálisan nézzük, ő egy totális katonai vereség után olyan békét kötött, ami a magyar államiságot és alkotmányosságot 140 évig fönntartotta.

MJ: Így van!

JG: A birtokokat is.

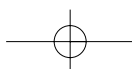
CsL: Nem utolsósorban.

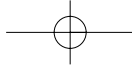
MJ: Az egy nagyon jól sikerült döntés volt. Persze katonai szemszögből más: a helyzet katasztrofális volt.

CsL: Teljesen szétesett a sereg. Benedek Elek meséjében szépen becsomagolva benne van, hogyan váltak rablóbandákká a kuruc seregek az utolsó másfél-két évben.

KLP: Haynau később jött...

MJ: Nem lehetett ott feltételekről tárgyalni. A szabadságharc katonailag elvesztett, nem vitás. Ugyanakkor nem lett volna értelme annak, hogy még néhány ezer vagy tízezer magyar katona ott maradjon a hadszíntéren. Így is elég na-

gyok voltak a veszteségek. – Haynauról annyit, hogy a magyar nép őt tartja felelősnek Aradért, a tábornokok kivégzéséért.

KLP: Ezt a szemléletet később, a kiegyezés után alakították ki.

MJ: Politikai utasítás nélkül egy katona nem hoz ilyen döntést. Schwarzenberg miniszterelnök hozta meg a döntést a fiatal császár egyetértésével. Nem akarom én a Schwarzenberg családot bántani, szó sincs róla, különösen azóta, amióta Csehország külügyminiszterét Schwarzenbergnek hívják. Kiváló ember, rendkívüli koponya és nagyszerű, sajátos egyéniség. De ha már felelőst keresünk – és nem Haynaut akarom mentetni –, az ilyen kivégzésekről szóló döntéseket magasabb szinten szokták meghozni. Egyébként ez 1956-ra is igaz, a döntést a legfelső politikai vezető hozta meg.

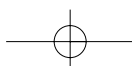
CsL: Igen, '56-ról is van egy ilyen mítosz: megjött a szovjet ezredes a maximálisan és a minimálisan kivégzendők listájával, a Nagy Imrével való tárgyalás, ki kellett-e végezni azokat, akiket kivégeztek...⁶

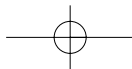
MJ: Vannak olyan vélemények, hogy a magyar politikai vezetés legmagasabb szintje túlteljesítette a moszkvai kívánságokat. Valószínűleg volt egy erős személyes érdekeltsége is abban, hogy ez a dolog egyszer és mindenkorra rendeződjék. Ennek a követelménynek nem felelt volna meg a börtönbüntetés, lett légyen az bármilyen hosszú és bármilyen szigorú. A másik ok persze az elretentés. Cinikus gondolat: bizonyos számú embert ki kellett végezni, nagyjából mindegy, hogy kiket. Hogy megtanulja a nép, mint ahogy meg is tanulta.

De a rendszerváltozás után ismét megjelent a bűnbakkeresés. Hallottam már olyan elméletet, hogy mi lett volna, ha Antall József a sarkára állt volna, és követelte volna a fölbomlott Csehszlovákia felvidéki déli sávját. Hiszen ennek akkor lett volna nemzetközi jogi alapja. És itt volt a nagy történelmi alkalom! És mi elmulasztottuk! – Ezek életveszélyes gondolatok. De gondoljunk bele: ha már most megkezdődött a hamis mítoszok gyártása, mi lesz száz vagy százötven év múlva? (És itt most ismét eszembe jutott szerencsétlen Károlyi Sándor.) Hogyan fogják majd akkor megítélni a '90-'91-es történeteket, Magyarország viselkedését a délszláv háborúban, ami szintén kiélezett helyzet volt, és azt hiszem, sikerült jól megtalálni az egyensúlyt és elkerülni a súlyos veszélyeket.

Ha hamis lesz a történelem, akkor megint csak az lesz a helyzet, hogy a hamis történelemtudatból kialakul egy hamis kép saját magunkról. Így azonban

⁶ Bővebben Huszár Tibor (2006): Kádár - A hatalom éve. Bp., Corvina Kiadó, 24-30, 45-48, 62-80. Forrás megadása nélkül idéz szovjet titkosszolgálati iratokat.

a jövő sem kecsegtet sok jóval. Ennek kapcsán reflektálnék arra a kérdésre is, hogy van-e nekünk Európa-vízió, vagy nincs.

Az elmúlt években a magyar politikai spektrum egy része meglehetősen markáns Európa-képet festett föl. Ez meg is jelent az európa parlamenti választásokra vonatkozó Fidesz-programban. Én azt tapasztalom, hogy noha van vita, de a vitatkozó felek elmennek egymás mellett. A vita szót egyébként idézőjelbe is tenném, mert a vita jelenleg a magyar jobboldalon belül folyik. A jobb- és a baloldal között nincs igazán komoly dialógus.

A jobboldalon belül van egy markáns euroszeptikus tábor, amely – véleményem szerint – túl van képviselve a jobboldali sajtóban. Szakmailag képviselhetetlen, megalapozatlan álláspontok jelennek meg folyamatosan. Ezzel szemben az én politikai családomnak teljesen világos Európa-képe van, és ezt a képet beillesztjük egy globális rendszerbe, egyben összekapcsoljuk a nemzetpolitikai prioritásainkkal is. Ez olyan munka, amiben érdemes mindenkinek részt venni, még akkor is, ha más vélemények is léteznek, és az euroszepticismusnak is helye van a nap alatt.

Egyébként nagyon fontos európai országokban átalakult a közvélemény, ez nyilván a pénzügyi-gazdasági válság következménye. A britek elkezdtek szeretni az eurót, az írek kétharmada válaszolna igennel a következő népszavazáson a Lisszaboni Szerződésre. Izland is csatlakozni akar. Tehát van egy jelentős általános átértékelődés, és remélem, hogy ez az átértékelődés a magyar közvéleményt is el fogja érni.

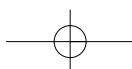
KLP: Az euroszepticismus oka alapvetően az, hogy a helyzet romlott. Az emberek az Unióba való belépéstől azt várták, hogy a helyzet minden téren javulni fog.

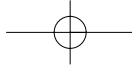
MJ: Javult is annyiban, hogy nem mentünk csődbe.

KLP: Na de mióta az Unióba beléptünk, azóta szocialista kormányzat van, mely a tömegek részére bizony markáns romlást jelent!

MJ: Ez pontosan így van. De viszonylag könnyű belátni, hogy az összes többi, újonnan csatlakozott közép- és kelet-európai országban a dolgok a csatlakozás óta jobban mennek. Egyetlen ország van, ahol a helyzet rosszabb lett: Magyarország. Nem az van tehát, hogy ezért nem az uniós tagság, hanem a budapesti kormányzat a felelős? Szerintem ez kifejezetten jól látható összefüggés! Az euroszeptikus lengyelek kigyót-békát mondtak az európai integrációra a belépésük előtt, főleg a mezőgazdászok. Ma a parasztság a legnagyobb híve az uniós tagságnak.

Nálunk pedig újra a bűnbakkeresés folyik. A kormány mindenki másra próbálja ráterhelni a felelősséget azért, hogy az országot tönkretette. A legelső bűnbak az ellenzék, mert az akadályozta meg, hogy megszülessenek a kiváló

intézkedések. A következő bűnbak a világ, mert így mert alakulni. És persze egyértelmű bűnbak az európai integráció, a brüsszeli bürokraták és döntéshozók. Egyébként ez a taktika fél évszázados, réges-rég bevált eszköz a tagállamok körében. A dolog magyarázata rendkívül egyszerű: a választások a tagállami keretekben dőlnek el, tehát a tagállami politikának mindig az az érdeke, hogy a jót a saját érdemének tulajdonítsa, a rosszat pedig Brüsszelnek.

JG: Így van, pontosan az úgynevezett jobboldalon belül jelentkeznek nagyon komoly téveszmék, ennek pedig súlyos következményei is lehetnek, akár a külpolitikai orientáció tekintetében. Nem igaz, hogy mindenki ellenünk volt, hogy egyedül vagyunk, ezt néhány közkeletű tévedésen keresztül szeretném bemutatni.

Van például egy nagyon általános vélemény, hogy Jaltában adták el Európa keleti felét. Ebbe a tévedésbe egyébként még Bush, a korábbi amerikai elnök is beleesett, aki a közelmúltban mintegy bocsánatot kért Jaltáért. Valójában Jaltában semmiféle Ribbentrop–Molotov-paktumszerű nem volt. Jaltában nagyon szép elvekben egyeztek meg. Abban, hogy Európa valamennyi országa, a győztesek és a legyőzöttek is, szabadon dönthetnek a sorsuk felől. Szép nyilatkozatok születtek, az Atlanti Chartának egy megerősítése, új kiadása, nyilatkozata a felszabadított Európáról. Jaltával csak az volt a baj, hogy nem tartották be. Pontosabban a Szovjetunió nem tartotta be. Végül is az döntötte el, hogy hol lesz Európában a választvonal, hogy ide vonult be a Vörös Hadsereg.

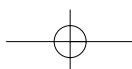
Ha a Nyugat hibáját keressük, akkor azt a teheráni konferenciában találjuk meg. A Nyugat nem ismerte kellőképpen Sztálint; élt egy olyan illúzió, hogy a Szovjetunió is megváltozott már.

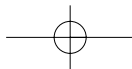
KLP: Sztálin kék ceruzája?

JG: Az is közkeletű, ha nem is tévedés, de egészen rövid távra szól. '44 októberében volt a százalékos megosztás a keleti-nyugati befolyásról. Akkor már Magyarország területén volt a Vörös Hadsereg. Nem volt kétséges, hogy Magyarországról a náciakat a Vörös Hadsereg fogja kiverni. Churchill az első menetben 50-50%-ot javasolt, amit Sztálin ki is pipált (azzal a bizonyos kék ceruzával). De a külügyminiszterek módosították az arányon: 75-80%-ra a Szovjetunió javára.

MJ: Nem lett volna rossz, ha meghagytak volna 25%-ot!

JG: Ez így van. A Nyugat tudatosan nem adta fel Európát. A második világháborús győzelem érdekében vitatható – szerintem több tekintetben rossz – katonai döntések születtek. Ezért nem balkáni partraszállás volt, nem használták ki az olasz kiugrást, így a Szovjetunió bevonult Közép-Európába. Innen pedig csak fegyverrel lehetett volna kiverni őket. A '47-es békeszerződés szerint ki kellett volna vonulniuk. A polgári politikusok, élén a kisgazda kormánnyal, úgy számoltak, hogy kénytelenek

egy ideig engedményeket tenni, de majd úgyis lesz békeszerződés, akkor a Szovjetunió kivonul, s a magyar nép akarata végre szabadon érvényesülhet. Azt várták, hogy a '45-ös sikeres választásnak megfelelő erőviszonyok fognak kialakulni.

A következő kérdés tehát az, hogy miért hagyták itt a Szovjetuniót? – Azért, mert a Szovjetunió hatalmas hadsereget tartott fenn '45 után is. Amerika hamar visszavitte a fiúkat, és a világháború után egyetlen győztes nyugati ország sem akart egy új háborút.

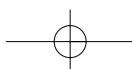
Ezek a remények '47-re jórészt szertefoszlottak. Világos volt, hogy csak az atombomba bevetésével lehet a Szovjetuniót visszavonulásra készíteni. Mi magyarok pláne itt, Magyarországon könnyen mondhatjuk, hogy legalább fenyegethetek volna az atombomba ledobásával. Ehhez azonban még túl erős volt a háború emléke, Amerika erre nem volt hajlandó. Ne felejtjük, hogy '49-ig Amerika atommonopólium volt, tehát ha valamiért haragudhatunk, akkor az az, hogy nem kockáztatott egy világháborút még a '48-'49-es berlini blokád idején sem, amit pedig az atom segítségével megnyert volna. – Fogadjuk el, hogy Hiroshima után nem akartak ledobni egy újabb atombombát. Talán önvédelemből, talán valamifajta belső kényszer hatására, de így törődtek bele Európa kettéosztásába.

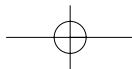
MJ: A kérdést úgy is könnyen föl lehet vetni, hogy nem a Szovjetunió hagyott-e ki egy világtörténelmi lehetőséget, mert a szárazföldi csapatok aránya Amerika távozása után nyolc-tíz az egyhez volt. Háromszor is eljuthattak volna az Atlanti-óceán partjáig, aztán ott valószínűleg meg is álltak volna. Sztálin már elég idős volt akkor, lehet, hogy kicsit befelé is fordult, és talán úgy gondolta, hogy inkább a belső dolgokkal kell foglalkoznia. Azt hiszem, a legfontosabb egyetlen szempont, ami a továbbindulás ellen szólt, az volt, hogy mégiscsak van egy nukleáris hatalom.

CsL: Kell, hogy legyen valami oka annak, hogy az orosz csapatok nem maradtak Párizsban, Bécsben, Stockholmban, sehol. Valószínűleg azzal függ össze, hogy Moszkvában felmérték, mekkora területet tudnak tartósan kontrollálni.

MJ: Az egész orosz történelem erről szólt.

CsL: Az orosz külpolitika mindig is a realitásokból indult ki. Nem gondolkodtak abban, hogy a Balkánon keressenek konfliktust, pedig ott voltak a bolgárok, albánok; Titót könnyű prédává teheték volna. Szerintem fölmérték, hogy még ha a legoptimistábban gondolkoznak is a háború utáni újjáépítésről, mekkora időbe és energiába kerül egy ilyen térséget átfogni és kontrollálni. A belső birodalom működtetése sem volt egyszerű. Hiszen, mint tudjuk, Ukrajnában '49-ig lőttek, Lengyelországban még '47-'48-ban lőttek, tehát meg kell állapítani: még ekkora területet is elég ambiciózus terv volt befogni. Nem foglalták el Nyugat-Berlint sem.

MJ: Kijöttek onnan. Igaz, hogy ellentételezésként az amerikaiak kivonultak a Szovjetuniónak ítélt Tübingiából.

CsL: Mindkét oldalról reálpolitikai döntés volt. Géza nálunk jobban tudja, hogy '45-'47-ben még nyilván nem volt lefutva, hogy kinek pontosan milyen szerepe van. Orosz katonai szempontból gondolkozva, Magyarország bolsevizálására semmi szükség sem volt. Lengyelországban ezer baj adódott, Kelet-Németország nem is létezett, tehát a blokkszemléletet nem szabad visszavetíteni. Az különböző időszakokban hol blokknak tűnt, hol nem tűnt annak, végül is történelmileg az lett belőle. De '45-'47-ben még nem. Tudjuk, hogy a '47-es kivonulást végül is az osztrák államszerződés zátonyra futása⁷ hiúsította meg, pedig akkor kezdtek már a szovjet tisztek lakásait földadni Bécsben, és kiadták az utasításokat, hogy a kommunisták közül kinek milyen pártba kell beépülnie...

MJ: Egyetértek: az egész orosz-szovjet történelem a realista expanzió története. Oroszország kezdetben kisebb volt, mint a történelmi Magyarország. Állandóan növelte a területét, hiszen így érezte magát biztonságban. Több megtorpanás volt, például a breszt-litovszki béke. Ez jelentős megtorpanás volt, Lenin reálishan gondolkodott. Azt mondta, hogy elég, itt és most nem tudunk továbbmenni. Olvastátok a „Sötétség délben”-t. A főhősnek az egyik bűne az, hogy más elképzelései voltak a szovjet flotta kiépítését illetően. Sztálin kis hajókat akart, ő pedig nagyokat. Miért? – Mert ezek a nagy hajók lettek volna a bolsevik világforradalom eszközei. Sztálin úgy látta, nem tartanak még itt, egyelőre a fiatal szovjet államot kell megvédeni. Parti hajókra, parti őrségre van szükség, aztán majd meglátják, mi lesz. Meg is látták.

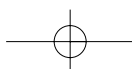
Egyébként azok mellett a tényezők mellett, amit mondasz, Laci, volt egy nagyon erős kommunista párt Olaszországban és Franciaországban, sőt, a kommunisták a legelső időben a kormányban is részt vettek. Úgy tűnt tehát, hogy különféle taktikákkal békésen is meg tudják szerezni a hatalmat, egyszerűen az ölükbe zuhan a hatalom, és nem kell a Vörös Hadsereget elindítani.

CsL: Csak Németországot kell semlegesíteni.

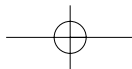
MJ: Igen. Újraegyesíteni egy semleges Németországgá.

JG: Én is így szoktam magyarázni a nyugatiaknak, ha felteszik a kérdést, hogy ha Sztálin bolsevizálni akarta Európa közepét, akkor miért nem '45-ben tette ezt? Miért várt '47-'48-ig? Az én válaszom az, hogy valóban, neki ambíciózu-

⁷ Az államszerződést végül csak 1955-ben kötötték meg, bár 1947-ben már 95%-os készült-ségű volt. A magyar vonatkozásról l. Fülöp Mihály: A befejezetlen béke. Bp., Héttorony Kiadó, 1994.

sabb tervei voltak. Pontosan: hogy Nyugat-Európa szinte az ölébe hullik a kommunista pártok segítségével. De ha '45-ben elárulja a terveit, és ezeket erőszakkal kommunistává próbálja tenni, akkor a Nyugat hamarabb felébred.

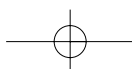
A Nyugat persze nem volt hibátlan. Nem ismerte eléggé Sztálint, egyáltalán a Szovjetuniót, és nem ismerte Európa közepét sem. Hozzá kell fűzni rögtön, hogy nem volt elég érdekeltsége sem Közép-Európában. Mert hisz miért nem engedték bolsevikká tenni Görögországot? Pedig ott jóval nagyobb bázisa volt a bolsevizmusnak, mint Magyarországon! – Azért nem, mert ott érdekeltségük volt. Az angolok földközi-tengeri, Indiához vezető útja, melyen nem engedtek egy ilyen ellenfelet megjelenni. Ha Magyarországon erősebb érdekei lettek volna a nyugati tőkének, Amerikának, akkor a '43-as hibás döntések is másképpen alakultak volna.

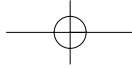
Amikor Anglia és az Egyesült Államok Tito mellett tette le a garast még a háború során, egy angol tábornok ezt kifogásolta. És akkor azt kérdezte tőle Churchill: „Mondja, tábornok úr, a háború után ön Jugoszláviában akar letelepedni?” – Tehát nálunk is ez hiányzott; nem volt elég erős, mondjuk, a Standard Oil magyarországi érdekeltsége.

De menjünk kicsit tovább, mert itt a másik kulcsdátum, amivel kapcsolatban az elmúlt években nagyon felerősödött az a felfogás, hogy a Nyugat cserbenhagyta Magyarországot. Ez 1956. Ez esetben élt a félelem a harmadik világháborútól, és nem mondom, hogy túlzott volt a félelem, mert egy atomfegyverekkel vívott harmadik világháború után mi már nem lennénk. Meg kell tehát értenünk, hogy ezt a kockázatot nem merte vállalni Amerika. Ugyanakkor nem tette meg azokat a lépéseket, amelyeket meg lehetett volna tenni, diplomáciai erőfeszítéseket, tárgyalni Moszkvával, valami quid pro quo ajánlatot tenni. Akár bizonyos visszavonulást felajánlani Németország tekintetében, mint ahogy az osztrák államszerződés esetében történt.

Nem dolgunk persze, hogy most ítéletet hozzunk, de azt azért el kell utasítani, hogy '56 kudarcáért Amerika vagy a Nyugat a felelős. '56-ot a Szovjetunió verte le. Ha '56 sikeres, bekövetkezett volna az a láncreakció, ami '89-ben: a kommunista dominók eldőlése. Ha Magyarország szabaddá, semlegessé válhatott volna, mint Finnország, ezt követték volna a lengyelek is, románok is és mások is. Hát ennek a meggátolásáról volt szó.

Amikor már nem volt esély arra, hogy kemény fellépéssel a szovjetet kivonulásra kényszerítsék – előbb '47-'48-ig, aztán más módon '56-ban –, már csak az úgynevezett enyhülés adott nekünk valami esélyt. Én bosszankodtam, amikor azt a sok Kádár-barát cikket olvastam, de tény, hogy az „enyhülés”, amit sokkal jobb fellazításnak nevezni, nagyon fontos elem volt. A Szovjetunió félt is a fellazítás-

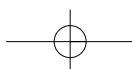

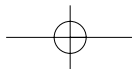
tól, mert eredményes folyamatnak mutatkozott. Az a prosperitás, de legalábbis a híre, ami ide beszivárgott, aláásta a kommunista eszmék győzelmébe vetett hitet még azokban is, akikben valamikor ténylegesen élt. Viszont sajnós – én úgy látom – a Nyugat, és elsősorban inkább Nyugat-Európa, mint az Egyesült Államok, beletörődött Európa kettéosztásába. Igyekeztek valamit javítani, hogy minél enyhébb legyen a szovjet uralom. Végül is a helsinki folyamat hozott ebből a szempontból eredményeket, sőt sikert; nagy szerepe volt a rendszerváltozásban. De ezzel együtt Európa megbékélt azzal, hogy van egy jólétben, szabadságban, békében élő nyugati fele, és egy lassan-lassan egyre elviselhetőbb módon élő Kelet-Európa. És mondhatom: ha a lengyelek és a magyarok '88-'89-ben nem élnek a gorbacsovi politika adta lehetőségekkel, ha az Egyesült Államok nem szorítja egy olyan fegyverkezési versenybe a Szovjetuniót, amit az már nem győzött, ha mi akkor nem „ugrálunk”, és nem alakítunk pártokat, akkor valószínűleg nincs '89. Akkor egy enyhébb kommunizmusban éledgélünk talán még most is, hacsak a gazdasági összeomlás nem mosta volna el az egész rendszert.

KLP: Gyakran mondogatták, hogy nálunk azért mentek gyorsabban a dolgok a rendszerváltozásban, azért jött gyorsabban a külföldi tőke, mert a kádári külpolitikában volt egy nyitás, nagyobb szabadságfok. Többen mehettek külföldre. Ha a népesség arányaiban nézzük, több magyar eljutott külföldre, mint például bolgár, román. A kelet-németek szinte semmilyen nyugati országba nem mehettek.

CsL: Erről azért nehéz egyértelműen nyilatkozni, mert azt látjuk, hogy a különféle időszakokban különféle törekvések voltak. Ami mindegyikre közösen jellemző, hogy a szándékolatlan hatások voltak túlsúlyban. Nem volt belátható, hogy mennyi ideig tud fennmaradni a szovjet birodalom, hogy van-e benne valamifajta megújuló képesség; ha nincs, mennyi ideig tartják fenn mindenféle véletlenek, mint amilyen az olajárrobbanás. Csak egy példát mondok. A két olajárrobbanás hatására tíz év alatt a Szovjetunióknak 160 milliárd dollárnyi többletbevétele lett, eközben a teljes szovjet államadósság a birodalom 1991. évi megszűnésekor 100-110 milliárd körül volt. Ezek eszméletlen összegek! És ebben nincsenek benne a '83-tól következő bevételek, az olcsó hitelek, a fegyverexport és hasonlók. Tehát a játszma akkoriban nagyon is nyitott volt, úgyhogy a birodalom fennmaradásának kérdésére csak visszamenőleg lehet válaszolni.

Én azt gondolom, hogy az előbb emlegetett enyhülési politika ott volt hatékony, ahol a belső folyamatok kellőképpen erodálták a rendszer alapstruktúráit. Mert az erózió által létrehozott repedésekbe már be tudott menni. Ahol azonban ez nem történt meg, mint mondjuk Kelet-Németországban vagy Romániában, ott az emberek és eszmék szabad áramlása semmit nem hozott a rendszer legitimálásán kívül.

És vannak olyan területek, ahol ez a fajta posztpolitika kimondottan kontraproduktív volt. Nálunk éppen az egyházak működésében. Most már erről egyházi fórumokon is lehet olvasni, hogy a Casaroli bíboros jegyezte Ostpolitik a formák megőrzésével a tartalom kiüresedéséhez vezetett.⁸ Gondoljunk csak Lékai Lászlóra...

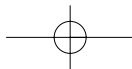
A Kádár-rendszer enyhüléséről én azt gondolom, hogy az, hogy a '60-as években csináltak egy külpolitikai nyitást, az példát teremtett. Noha igaz, amit annak idején mondtak: hogy az enyhülési politika az osztályharcnak csupán egy új formája. Mert Csehszlovákia lerohanása és a gdanski véres rendcsinálás, ezzel szemben a nyugati utazások és Brezsnyev nyugati autók iránti lelkesedése egy tőről fakad. Ugyanannak a történetnek a két része. De akik a '60-as években megtapasztalták, hogy lehet hosszú pórázon is lenni, azok a '70-es évek rövid pórázát rosszul viselték. Ez is egy afféle bizánci dolog, amikor a központ nyitni akar, akkor a hátsó udvarban temetői csöndnek kell lennie! Ez volt a '70-es évek megfagyott önérzete, és ennek következtében merészelték olyan arcátlan módon szembemenni a szovjettel, amiről a Valutaalapba való belépés kapcsán már beszélgettünk.⁹ Háromszor megtiltották, negyedszer, 1981-ben mégis beléptünk, ez nyílt szakítás volt.

Abban, hogy Lengyelországot nem rohanták le, meghatározó szerepe volt annak, hogy Magyarországon párton belül nem volt támogatottsága az újabb invázióknak, lényegében a gazdasági kiszolgáltatottság felismerése miatt. Ez már a '80-as éveket egészen más pályára állította. Az elit függetlenedni kezdett, virtussá vált beolvasni az oroszoknak. Lecserélték a pusztán Moszkvához híű figurákat afféle Tabajdi-, Szokai-típusúakra. Akikről az embernek meglehetett a véleménye, de tudható volt, hogy elsősorban magyar nacionalisták, ezt ők még a sajtóban is megszégyesítették.

Makroszinten folyt szerintem egy afféle bizánci birodalomra jellemző hullámozás, hogy ki lehet-e evickélni ebből a Birodalomból. Hihetetlen jelentősége volt ezeknek a kis szabadságoknak a rendszer delegitimálásában. Említettem már, micsoda kultúrsokk volt számomra, amikor rám köszöntek egy boltban Bécsben, és akkor derült ki, hogy a világ működhet másként is, mint amiben felnőttem. Nyilván nem csak nekem voltak hasonló élményeim. Fontos volt, hogy sok területen ki lehetett menni tanulni. Én '88-'89-ben voltam kint Humboldt-ösztöndíjjal, de nem csak én, hanem az Alkotmánybíróság háromnegyede. Tanulhatták a német jogot, ezen keresztül az európai jogot. A szocialista vállalati vezetők közül utóbb kis- és középvállalkozók lettek. Ők is ki tudtak menni, láttak működő vál-

⁸ Szabó Ferenc (2001): Keresztények az ezredfordulón. Bp., Távlatok, 295-316.

⁹ L. az Átmenet a kétoldalú függőségbe c. fejezetben.

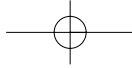
lalatot, megnézték, hogy „Hanzi” hogyan él, hogy működik a panzió, a supermarket és a többi. A lehetőség tehát töltést, szellemi muníciót adott, aminek hihetetlen szerepe volt a rendszerátalakulás békés és rendezett voltában.

Ebben a felemás nyitásban az volt az érdekes, hogy nem gondolták: ennek következményeként felnőnek nemzedékek, akik számára a szakma egyenlő lesz a nyugati értelemben vett szakmával. Jogászok, közgazdászok, mérnökök, szociológusok és a többi. Teljes szakmák diskurzusa és kategóriarendszere átalakult. Felnőtt egy olyan nemzedék, amely már nem félt, amely már nem hitt a pótszerekben. Ez olyan dolog, mint amikor valaki állandóan citrompótlót használ, de abban a pillanatban, ahogyan megtapasztalja a citromot, sohasem lesz elégedett a citrompótlóval. Ilyen értelemben – azt gondolom – a nyitás szándékai ellenére is hozzájárult az erózióhoz.

De hogy a történet ne legyen kerek, az is nyilvánvaló, hogy a nyitás rendszerstabilizálóként is működött. Hát miért volt a 70 vagy 100 dolláros megszorítás? – Azért, hogy amikor te kimész nyugatra, a munkanélküli és a hajléktalan szempontjából lásd a társadalmat. Azt lásd, hogy ott sincs kolbászból a kerítés. Ne a jólétet lásd, hanem azt, hogy habár tele van minden áruval, te mégsem engedheted meg magadnak, mert kevés a pénz. Hogy ez micsoda igazságtalan, elnyomó, szörnyűséges rendszer! És hazajössz, és végre megengedhetsz magadnak egy jó bécsi szeletet.

A nyitás rövid távon stabilizálta a rendszert, de még egyszer mondom: a nem szándékolt hosszabb távú hatások voltak túlsúlyban. A nyitás minden egyes elemében, lojalításban, értékrendben, világszemléletben, aspirációiban aláásta a rendszert. Csak abban kell gondolkodnunk, hogy a szellemi mozzanatok az igazán fontosak a társadalom működésében, nem pedig a pillanatnyi, közvetlen anyagi érdek. Hiszen mi mindannyian, akik voltunk kinn tanulmányúton, megtapasztaltuk, milyen az, amikor nem hallgatják le a telefont, és amikor megjön a meghívó levél a konferenciára, szabadon elmehetünk, és ott sem kell lakatot tenni a szánkra, és mindegy, hogy kit hívnak meg egy sörre.

De amikor az ember elutazott keletre, főleg a Szovjetunióba, látta az ázsiai elmaradottságot. 50-70 évvel voltak lemaradva, nem láttak soha – a kiválasztottakat leszámítva – egy rendes nyugati újságot, egyetemet, vállalatot, autót, bíróságot. Ez a fajta lemaradottság még mindig érzékelhető a kelet-németekben, mint ha még mindig nem vették volna észre, hogy a világ megváltozott. A nyitás tehát egy spontán folyamatot váltott ki; egy szöggé vált a kommunizmus koporsójában. Hisz amint az utazás nem a kis vékony pártelit kiváltsága volt, attól kezdve lehetett beszélni földi paradicsomról meg kommunista felsőbbrendűségéről!

MJ: Van ennek egy szűkebb értelemben vett gazdasági-intézményi oldala is, a '90-es éveknek volt ez nagy vitája, hogy jól jártunk-e vagy sem, s a kérdést nem lehet egyszerű „igen”-nel vagy „nem”-mel megválaszolni.

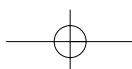
A '80-as évek közepétől megszületett az úgymond – nem mondtuk így, de most nyugodtan mondhatjuk – jugoszláv vállalatirányítási koncepció. Hogy tudniillik a tulajdonosi jogok gyakorlását rábíztuk egy választott testületre. (A „választott” szót most tegyük idézőjelbe!) A management power valójában megnehezítette a transzparens privatizációt. Még ma is nehéz eldönteni, hogy jó volt-e a vállalati önállóság megeremtése, legalábbis az abba az irányba tett lépések. Ezek a felemás reformok nem mindig bizonyultak annyira szerencsésnek a későbbiek szempontjából. De én azt sem mondanám, hogy kizárólag ártottak. Az biztos, hogy a '80-as évek közepén már masszívan megjelent a pénzügyi korrupció. Nemcsak a szocializmus lényegéhez tartozó naturális korrupció, hanem a pekuniárius korrupció. Olyan érdekek jelentek meg, melyeket később nehéz volt kezelni, és tulajdonképpen részben ennek köszönhető az a sok visszasság, ami azóta kialakult. Például azok a vadkapitalista jelenségek, amelyek kétségtelenül jellemzik a mai életünket is.

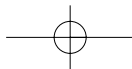
Laci most hivatkozott a volt kelet-németekre. Nagyon érdekes, egy hete volt egy közvélemény-kutatás az öt keleti tartományban. Az emberek 27,5%-a a Die Linke pártot támogatja. A Die Linke, tehát a valódi baloldal, a posztkommunista baloldal most először megelőzte a CDU-t az öt keleti tartományban. Magyarországon is volt már hasonló arány, bár nem akarom feltétlenül a magyar szocialista pártunkat a Die Linkéhez hasonlítani. A két párt ellentétes irányban indult el, az eredmény mégis azt mutatja, hogy a mélyben azért működnek a hasonlóságok.

Azzal pedig nagyon egyetértek, hogy az enyhülés vagy a fellazítás olyan mentális társadalmi következményekkel járt, melyek az átalakulást, tehát a rendszerváltozást nagymértékben megkönnyítették. Az egészben volt egyfajta erjedés. Mindenki érezte, tudta, hogy itt a dolgokat meg kell változtatni. Nem tudtuk, mi lesz a vége a folyamatnak. Én hosszú ideig azt hittem, hogy itt van három olyan tabu, amihez nem lehet hozzányúlni: az egyik a szovjet érdekszférához tartozás, a másik pedig a párt vezető szerepe, illetőleg ebből fakadóan a harmadik, az úgynevezett társadalmi tulajdonnak a meghatározó volta. Ha ezekhez hozzányúlnak, akkor szétesik az egész.

KLP: Ez be is jött.

MJ: Ez történt. Amíg ezekhez nem lehetett hozzányúlni, addig nem volt más, mint az adott tabukeretekben belül az életet kicsit rugalmasabbá, könnyebbé, őszintébbé tenni. És ezután jött a reformmítosz, ezt már '85-'86 óta kezdtük átélni. Hogy majd a reformok megváltoztatják az életünket – persze bizonyos ke-

reték között. Hogy csináljunk egy szocialista piacgazdaságot; hát erre mondták azt, hogy fából vaskarika. (Kína a mai napig szocialista piacgazdaságként definiálja magát, ez azonban szintén csak retorika, valójában tekintélyuralommal párosított kapitalizmusról van szó.)

Szóval, ha nem is megyünk vissza '56-ra, de '68 után következett egy nagyon lassú, illúziókkal teli, hamisítással és őszinteséggel tarkított kijózanodási folyamat, amelynek végén, nem tudjuk pontosan, könnyebb lett-e az átalakulás intézményi és jogi feltételeit megteremteni. Mindez az emberi tényezőkön múlik, és ha mi felkészültebb, előkészítettebb emberekkel kezdtünk volna, akkor nyilván jobban is tudtuk volna csinálni. Most már csak egyetlen kérdés marad: miért sikerült így?

JG: Hát akkor tényleg menjünk vissza az időben! Ahogy most beszéltetek, benem felidéződött a rendszer félelme '56 miatt, hogy mi, magyarok mire is vagyunk képesek. Egy személyes esetet szeretnék elmondani.

Én egyetemistaként és még később is angol fordításból és tanításból éltem; a tanári fizetésből nehéz volt családot alapítani. Tanítottam angolra Tímár Mátyás, a volt pénzügyminiszter, aztán miniszterelnök-helyettes két kislányát, majd őt magát is.

KLP: Mikor volt ez?

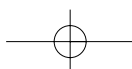
JG: A '70-es években. Amikor a gazdasági reformot leállították, őt menesztették. És akkor bankelnök lett.

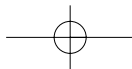
CsL: Büntetésből a Nemzeti Bank elnöke lett.

JG: Igen; egyébként rokonszenves és értelmes ember volt, persze egészen más tanítvány, mint a többiek. Amikor miniszterelnök-helyettes lett, akkor mesélte – részben angolul –, hogy járt Koreában, és mint kommunista vezetőnek szörnyű tapasztalat volt számára, hogy bizony Dél-Korea már elhagyta Észak-Koreát. És hozzáfűzte az aggodalmát is: fontos, hogy állandóan növeljük az életszínvonalat, mert '56 óta tudjuk, mire képes ez a nép.

Vagyis valóban volt egy nagy félelem '56 miatt. Közhely, hogy Kádár a szerény jóléttel és az életszínvonal lassú, de biztos fokozásával tudta sikeresen megvásárolni a társadalmi békét, korrumpálni az országot, elfordítani az embereket a közélettől. Kis víkendházak, és ha a kicsi vagy a kocsi kérdése fölmerül, akkor természetesen a kocsit kell választani...

A Kádár-korszak politikája következtében nagyon korán megjelent a nyugati jólét ismerete, másrészt a vágy, hogy ezt kövessük. És én úgy láttam – akár a Tímár családon keresztül is –, hogy először nem az ösztöndíjasok és nem a tudományos élet tagjai mennek külföldre, hanem az apparatcsikok. Valószínűleg bennük volt a be nem vallott kiábrándulás a kommunizmusból. Hogy nem valósul meg, amit

Hruscsov még olyan magabiztosan ígért, hogy eltemetjük a Nyugatot. Hát még az utoléréstől is hol voltunk! Ennek komoly szerepe volt a későbbi lazulásokban.

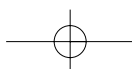
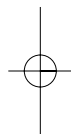
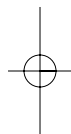
A Szolidaritás letörése, a szükségállapot nagyon komoly hatást gyakorolhatott Magyarországon a pártvezetésre, bár belső ismereteim nincsenek. A Nyugat csak egyetlen komoly szankcióval reagált: '81 decembere után a lengyel vezetés nem utazgathatott. A '80-as évek közepén, amikor még létezett keményvonalas irányzat Magyarországon, úgy tudom, Grósz Károly mérlegelt egy ilyen, Szolidaritás-szerű lecsapást: leszámolást az ellenzékkel, szükségállapotot, letartóztatásokat.

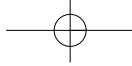
MJ: A fehérterrort megelőzendő?

JG: Igen, hogyne. És miért nem következett ez be? – A '80-as évek közepén a pártapparátus prominens tagjainak már meglehetősen magas valutaszámlái voltak. Ehhez, gondolom, hozzáadódtak a nyugati cégektől kapott kenőpénzek. Voltak valutaáruházak, ahol kedvezményesen olyan dolgokat lehetett vásárolni, amiket itthon nem lehetett kapni. Ezekből ráadásul további jó pénzeket lehetett csinálni: el lehetett adni a nyugati cigarettát, italt, illatszert és a többi. A nyugati prosperitás bizony megérintette a pártvezetést, a magasabb pártapparátust. Na most, ha Magyarországon leszámoltak volna az ellenzékkel, vagy valamiféle komolyabb szigorítást próbáltak volna bevezetni, akkor számukra is megszűnt volna a sok utazgatás, a bécsi kirándulás meg a beszerzés öröme. Úgyhogy én úgy látom, a hidegháborúban a Nyugat leghatásosabb csodafegyvere a jólét, a prosperitás volt. A jólét ígérete arra csábította a vezetőséget is, hogy azt gondolják: nem olyan nagy baj az, ha itt a kommunizmus megváltozik! Hisz nem érdemes kockáztatni ezeket a szépen alakuló nyugati kapcsolatokat! – Ez magyarázza, hogy végül maguk a kommunisták is elfogadták a változásokat.

Persze voltak itt disszonanciák. Az egyik korábbi egyetemi hallgató társam megjelent az ellenzéki Rakpart Klub egyik összejövetelén. Ez az MDF-korszakban volt, amikor én már az MDF külpolitikai szóvivője voltam. Gondolom, megbízásból jött, aztán elkísért hazáig. Hosszasan faggatott arról, hogy mi akkor most mit is akarunk, aztán azt mondta: „Értsd meg, nem engedhetjük ki a hatalmat a kezükből! Ne ábrándozzatok erről!” – Pedig akkor még nem hittük, hogy a hatalom felelőssége hamarosan reánk hárul...

Itt az a kulcskérdés – és erre talán csak levéltári forrásokból lehet majd választ adni –, hogy hogyan kerekedett felül a magyar kommunisták vezető körében az az irányzat, hogy nem az ellenintézkedések politikáját kell folytatni, hanem haladni a változásokkal. Kiegyezni az ellenzékkel vagy esetleg élére állni a változásoknak. – Én úgy gondolom, hogy végül is ők a kiegyezést keresték. Valószínűleg nem tudatosan, de '89-ben a kommunista vezetés úgymond

felvilágosultabb része azt gondolhatta, hogy be kell vonni külső erőket, államtitkárságot, esetleg egy-két miniszteri tárcát adni nekik, de a hatalmat meg kell őrizni. Biztos vagyok benne, hogy azért nem akartak leszámolni az ellenzékkel, mert az az ő jólétüket is veszélyeztette volna.

CsL: A hatalomátvétel dolgából a gazdasági válságot és a birodalom dezintegrálódását nem szabad kihagyni. A '79-'81-es években kiderült, hogy már Brezsnyev elvtárs szóbeli ígérete sem szent. Hogy azt, amiért Kádár '79-ben még föladott mindent, csak hogy legyen olaj már 1981 őszén, vissza lehet vonni egy telefonnal. Aztán jött a lengyel szükségállapot, ezt követően a hitelbojkott, amikor a románok, lengyelek, oroszok és csaknem a bolgárok fizetéstelenekké váltak. Minket csak a „gonosz Thatcherné” mentett meg, akiről addig azt tudtuk, hogy a munkásosztály legfőbb ellensége. És akkor kiderült, hogy ez Magyarország esetében másképp van.

Ez egyébként megdöbbentő élmény volt. Mindketten említették, hogy a kádárizmus a jólét fokozatos és szerény emelésére volt kitalálva. Ennek '79-től vége lett. Emlékszem rá, hogy a közértben a sör 4 forintról 13,40-re ment fel a '79-es árrendezés során. Egy ilyen változás szörnyű következményekkel járhat (persze nem a sör kapcsán). Mit tapasztaltunk? – Nincs olaj, nincs növekedés, ami van, az drága, semmit sem engedhetünk meg magunknak. Hihetetlen kiábrándultságot okoz. János mondott egy régi viccet, hogy „– Most már csak ketten vagyunk kommunisták. – Igen, te meg az a hülye Podgornij!” A kiábrándultságra válaszoló visszacsapás, az elnyomás már nem igazán működött. A lengyelországi események szóltak volna erről. Gondoljunk csak bele, hogy '84-ben levadászták Popieluszko atyát, de '85-ben már tudni lehetett, hogy ezt nem valami ellenséges felforgatók követték el. Tehát '86-'87-ben már semmiféle lecsapásnak nem volt reális esélye.

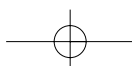
Mi történt ezzel párhuzamosan más országokban? – Romániában lecsaptak ugyan, de ez annyira extrém volt, hogy senki sem tekintette példaértékűnek. Csehszlovákiában – mi sokat jártunk oda akkoriban a szakma miatt – az volt az alaphelyzet, hogy a rendszer 8 órától 15.30-ig működött. Fél négytől már a rendszer képviselői is szabad szájjal szidhatták a kocsmában ugyanazt a rendszert, amit fél órával azelőtt még szolgáltak.

KLP: És előzőekenyen figyelmeztettek, ha ellenőrzés közelgett, hogy légy szíves, menj el!

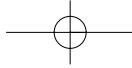
CsL: Pontosan így volt. Szóval akkor már nem volt olyan nagy az elrettentő erő!

MJ: Bujakot hét évig nem találták meg. Csodálatos módon. Egyébként pedig mindenki tudta, hol van, de nem találták meg.

KLP: Volt egy titkos folyosó, ami kivezetett innen...

CsL: Ráadásul a Szovjetunióban minden erőfitogtatási kísérlet a visszájára sült el. Emlékszünk, Andropov idejében este 11-kor megállították az embereket az utcán, hogy mit keresnek ott. A kézbesítőket nem engedték átjutni sehová, ha nem volt náluk dokument; nem működtek a hivatalok. Volt az antialkoholista kampány is, erre mindenki emlékszik.

Tehát a lecsapási kísérletek már egyáltalán nem működtek. Ráadásul '88 nyarán el is döntötték, hogy nem erőltetik, Alekszandr Jakovljev körbejárt, mindenhol elmondta, és publikálta is.

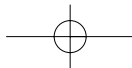
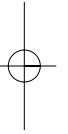
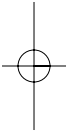
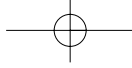
Az akkoriban a legfőbb döntéshozó testület tagjaként utóbb Berend írta le¹⁰ azt a központi bizottsági ülést, ahol döbbenettel hallgatták, hogy elhangzik: '56 milyen hiba volt. Erre megkérdezték: „Ugye, még egyszer beavatkoznának?” Azt válaszolta Jakovljev: „nyet, eto vase gyelo”, vagyis ez az önök dolga, belügy, tehát minden ország saját vezetésének feladata, hogy megoldja.

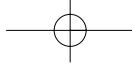
A nyolcvanas években már egészen másképp mentek a dolgok. Elmondom egy személyes élményemet. 1987-ben konzultáltam először németül, a Friedrichstraße mellett. Még két-három helyen voltam, zakó is volt rajtam. A konzultáció után bementem sörözni. Jó hosszú asztal volt benn, aminek már csak a végén kaptam helyet. Akik mellettem ültek, szintén itták a sörüket. És egyszer csak hallom: „Micsoda aljasság! Együtt veszítettük el a háborút, a Hanséknak jól megy, nekem rosszul megy!” A második sör után: „Micsoda aljasság! Együtt veszítettük el a háborút. Erich bezzeg utazik nyugatra, nekünk nem szabad, csak ha nyugdíjba megyünk!” – Hát az állam leesett! Lehettem volna akárki a zakómban, besúgó is, KGB-s is, hisz gyengén beszéltem még németül. De tele szájjal szidták a rendszert a sörözőben a Friedrichstraße mellett.

De volt olyan eset is, hogy amikor Potsdamba utaztam, beültem egy kupéba. Négy német a RIAS-t hallgatta, az a nyugat-berlini radikális jobboldali adó volt. Jó számokat adtak. A '80-as évek elején még az volt a szokás, hogy ha híreket mondanak, eltekerik. '87-ben már nem tekerték el, végighallgatták. Elöttem, nyíltan, bárki lehettem volna ott is. Nem féltek.

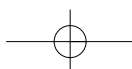
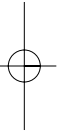
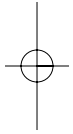
Ezzel tehát azt akarom mondani, hogy '86-'87-ben az elnyomó erő már csak papíron létezett. Nem volt már olyan, hogy „munkásököl, vasököl odasújt, ahova köll”. Emiatt kezdhették már '88-ban a lengyelek a kerekasztal-tárgyalásokat. És annak ki volt a fő kezdeményezője? – Az 1981. évi katonai junta tagja, a belügyminiszter: Kiszczak tábornok!

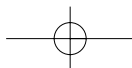
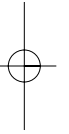
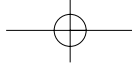
¹⁰ Berend T. I. (2009): *History in My Life – A Memoir of Three Eras*. Bp.-N.Y., CEU Press.

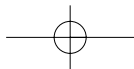

VI.
REMÉNY ÉS REALITÁS
A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

KLP: Már sokszor fölmerült az a kérdés, hogy mi történt valójában Máltában. Kicsit tágabb értelemben kellene gondolkodni arról, hogy külpolitikai értelemben kinek köszönhető a rendszerváltozás.

JG: Hát azt tudjuk, hogy a sikernek nagyon sok atyja van. Az amerikaiak egy jó része arra esküszik, hogy Reagan. A nyugat egy másik fele azt mondja: ó, hát Gorbacsov, az a csodálatos ember! De ott van Thacher is. Én magam értékelem a Nyugat szerepét, de azt mondom, döntő szerepe volt annak, hogy a Szovjetunió végül is nyilvánosan megtagadta a Brezsnyev-doktrínát. Sőt ma már inkább úgy látom, hogy nyugaton nem is akarta feltétlenül mindenki, hogy a kommunista rendszer összeomljon. És akkor valóban felmerül a kérdés, hogy tulajdonképpen miféle alku volt a Nyugat és a Kelet között? Mi történt Máltában a Reagan–Gorbacsov-találkozón?

KLP: Mit mondtak neked erről az amerikaiak?

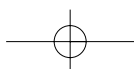
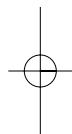
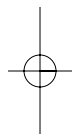
JG: Az égvilágon semmit. Ezért hiszem azt, hogy nem is volt semmi döntő. Ami akkor ismeretes volt, az az, hogy elsősorban a további leszerelésről, a fegyverkorlátozás elmélyítéséről volt szó. Gorbacsov – amennyire én tudom – a Szovjetunió válságát és katonai potenciáljának csökkenését próbálta ellensúlyozni. Maga az egész peresztrojka nem azt szolgálta, hogy demokrácia legyen, hanem azt, hogy a Szovjetunió meg tudja őrizni szuperhatalmi szerepét. És hogyan lehet a szovjet gazdaságot eredményesebbé, hatékonyabbá tenni? – A régi módszerekkel nem, ezért (én azt hiszem) olyasmit szeretett volna, ami a kínaiaknak nagyjából sikerült: megtartani a politikai monopóliumot, de beépíteni a profitelvet, a kapitalista módszereket. A Nyugat biztosan nem arról tárgyalt vele, amit sokan tudni vélnek. Ma már szabadon lehet kutatni a nyugati és részben a magyar levéltárakat a '80-as évekről. Éppen egy történész kolléga, Borhi László publikált egy éve a Külügyi Szemlében arról, hogy a magyar Külügyminisztérium anyagából milyen jelentések jöttek nyugatról. Amit olvastam, még engem is mellbe vágott.

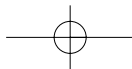
KLP: A nagykövetségi jelentésekről írt?

JG: Igen, a nagykövetségi jelentésekről, nem a hírszerzői jelentésekről. A Nyugat '88-'89-ben éppen azért aggodalmaskodik, hogy túl sokat engednek az ellenzéknek. Mert ezek gőzös, tapasztalatlan emberek, nem alkalmasak arra, hogy átvegyék a hatalmat.

CsL: Lehet, hogy ezt az információt bizonyos forráskritikával kell kezelni...

JG: Hogyne, természetesen. A jelentések készítői tudták, mit szeretnének olvasni a főnökeik, hát kissé kozmetikázták a beszámolókat. Ezzel együtt, sajnos nagyon is hihető, hogy féltek a változástól. Igen, a Nyugat attól félt, hogy Gorba-

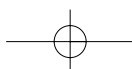

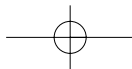
csov megbukik. Emellett a Nyugat jobban félt az atomháborútól, mint mi. Persze, sokat beszéltek nálunk is róla, volt is bizonyos felkészítés, hogy atomtámadás esetén mi a teendő, de inkább arról szólt a propaganda, hogy az atomháború megvívható, megnyerhető. A magyar katonaságot arra képezték ki, hogy a semleges Ausztriában fogunk „visszaütni”, aztán eljutunk Olaszországba, és így megyünk tovább. De persze a Nyugat tisztában volt azzal, hogy az egész emberiség számára végzetes lehet egy nukleáris háború. A Reagan-féle csillagháborús programnak mi volt az alapja? Korábban – az Eisenhower–Dulles-i időkben – a Nyugat stratégiája a kölcsönös elrettentés volt, amit a MAD szóval rövidítettek („Mutual Assured Destruction”), a „mad” egyébként azt jelenti: örültség. A lényege az volt, hogy ha az ellenfél megtámad bennünket, képesnek kell lenni arra, hogy akár teljesen megsemmisítsük. Reagan ezzel ellentétben úgy gondolkodott, hogy nem jó perspektíva az, ha előbb fél Amerika elpusztul, rá következően pedig az egész Szovjetunió. Keresni kell egy megoldást arra az esetre, hogy hogyan lehetne megvédeni Amerikát, ha egy meglepetésszerű atomtámadás érné. Így jött létre a „csillagháborús” program, azaz hogy a szovjet rakétákat még a becsapódás előtt, az úrben lehet és kell megsemmisíteni. Ezt a tervet a Szovjetunió még elméletben sem volt képes utánozni.

Gorbacsov a tömegek számára szimpatikus volt, emlékszünk a „Gorbi”-hisztóriára. Azonban a peresztrojából később – ahogy mondták – „katasztrofika” lett, látszott, hogy otthon megbuktathatják Gorbacsovot. De a Nyugat Gorbacsovot nem azért támogatta, mert annyira rokonszenves lett volna, hanem azért, mert féltő volt, hogy utána ismét egy keményvonalas rendszer jön, amely újramezdi a hidegháborút. Tehát nem akarták, hogy a Varsói Szerződés felbomoljon, és – visszatérve a nagykövetségi jelentésekre – valóban nem akarták, hogy mi kilépjünk belőle. Egy évvel később Antallnak és nekem azt mondták: ez még ráér, nem kell sietni.

MJ: Én is úgy látom, hogy Málta sokkal inkább végpontja volt az erjedési folyamatoknak, mint a kezdete. Bizonyos realitásokat akkor már világosan lehetett látni. Ezt a két vezető tisztázta egymással, és ezzel lezárult egy bomlási folyamat.

Nagyjából összeálltak az okok, amelyek a birodalom fölbomlásához és a közép-európai rendszerváltozásokhoz vezettek. Egy dolgot még hozzátennék mindazokhoz, amiket eddig elmondtunk. Mindazok, akik gyakran jártak a Szovjetunióban, vagy kicsit közelebbi kapcsolatba tudtak kerülni a szovjetekkel, meggyőződhetek arról, hogy ezek az emberek tudják: a birodalom szét fog esni. Megjelent az olvasmányainkban is: például Andrej Amalrik Túléli-e a Szovjetunió 1984-et? A nemzeti kérdéstről van szó. Ez volt a világ utolsó nagy gyarmatbirodalma, egy olyan biro-

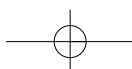
dalom, amelyet több évszázad alatt nem sikerült különböző ideológiákkal és rendszerekkel russzifikálni. Amivel szemben már olyan tényezők álltak, mint például Laci örmény története, a közép-ázsiai köztársaságok, a Baltikumról nem is beszélve. Akik ismerték, látták, hogy ez már nem fog működni. Andropov is látta ezt; különös módon kilenc hónapig volt működőképes, aztán valami történt vele. Azóta sem tudjuk, mi, állítólag beteg volt már hosszabb ideje.

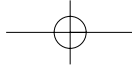
A birodalom összeomlásához mindez együttesen járult hozzá. Persze az egyáltalán nem lett volna megdöbbentő, ha ez az egyébként életképtelen és halálra ítélt birodalom még 15-20 évig működik. A Nyugat, különösen Nyugat-Európa nagyon ambivalensen fogadta a fejleményeket. Nem hamisak azok a diplomáciai jelentések, melyekben azt üzenték Magyarországnak, hogy „csak nyugalom, lassan a testtel, nem kell eltúlozni!”. Azt mindenki elfogadta, hogy a rendszert lazítani kell, rugalmasabbá, hatékonyabbá kell tenni, de a teljes rendszerváltásban kevesen gondolkodtak. Legyünk őszinték: a brit és némileg kevésbé a francia külpolitikai szempontoknak nem felelt meg, hogy a két Németország egyesülni fog! A franciák még előrelátóbbak voltak, korábban rájöttek, hogy a változás így is, úgy is szükségszerű. Úgy vélekedtek, hogy „ha nem tudod megakadályozni, akkor állj az élére, vagy legalább mellé!”. De Thatcher asszony, akit nagyon tisztelünk...

JG: ... a leghatározottabban ellene volt.

MJ: Végső soron a közép-európai rendszerváltozást semmi sem tudta megállítani. Helmut Kohl, akit az egyik legnagyobb európaiként tisztelünk, és joggal, maga hívta fel Antall Józsefet. Azt mondta neki: „Tartsd meg, légy szíves, Horn Gyulát külügyminiszternek!”. Mert a kontinuitás ezzel biztosítva lett volna, és jó benyomást keltett volna a világban, hogy az új rendszer átveszi a korábbi rendszer legkiválóbb reformereit. Antall József meg volt döbbenve. Szabad választásokat tartottunk, létrejött egy új kormány, ez is ugyanolyan ország, mint a többi, amelyben ha győzött egy párt, az alakíthatott kormányt! – Ez is mutatja a meglepett Nyugat ambivalens magatartását és hozzáállását.

Ami pedig Gorbacsovot illeti, ez nagyon érdekes dolog. Két éve rendeztek egy hatalmas ünnepséget a születésnapja alkalmából. Nekem is laudálnom kellett, hiszen ott volt maga Gorbacsov is. Felidéztem neki Antall József szavait, hogy „Levettétek a kezünkről a bilincset, ezért most már nyugodtan kezdet tudunk fogni veletek”. És hozzátettem: „Annak idején, amikor ez a mondat a Kreml Katalin-termében elhangzott, láttam egy könnycseppet elnök úr szemében”. – Hát, hogy láttam-e, vagy nem láttam, az most mindegy, lényeg, hogy meghatódott. Ezek után azonban tartott egy (jellemzően) kétórás beszédet,

amiből az derült ki, hogy ma sem látja olyannak a világot, mint amilyen. Semmiféle koncepciója vagy jövőképe nem volt arról, hogy mi történik. Bizonyos dolgokban igaza volt. Nekünk '91 decemberében elmondta – Géza, te is ott voltál, emlékszem –, hogy milyen tragédia lesz, ha felbomlik a birodalom. Ő már tudta, hogy fel fog bomlani. Hogy itt van a nemzeti kérdés: az orosz közösségek a különféle országokban, a kőolaj, a gáz, a vezetékek, az utak, az infrastruktúra, az egész gazdaság. Mi lesz ebből, ha szétesik minden? Ő tehát mindenképpen egybe akarta tartani a birodalmat. Úgy vélte, egy kis átépítéssel, a peresztrojkával ez megoldható. Szerintem nem tudta egészen, hogy mi történik az országban. Vagy nem is akarta világosan látni a dolgokat?

JG: Nem ismerték jól a történelmet. Én pedig Kozirjev külügyminiszterrel voltam jó viszonyban. Ő azt magyarázta nekem, hogy „igen, most megegyeztünk Minszkben abban, hogy megszűnik a Szovjetunió, de végül is csak átalakítjuk a Brit Nemzetközösség mintájára”. De nem tudta, hogy az már akkor nem Brit Nemzetközösség volt, hanem csak Commonwealth, a brit jelző nélkül ...

MJ: De a „Commonwealth”-et úgy nevezték, hogy Independent Nations!

JG: Igen, ez lett, Független Államok Közössége. Azt gondolták, hogy az unió sokkal lazább keretek között, de fenn fog maradni.

MJ: Megjegyzem: a mérkőzés még nincs teljesen lejátszva! Nem mondtak le teljes mértékben arról, hogy ezt még visszafordítják!

JG: Sőt!

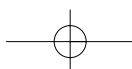
MJ: Vannak még kártyák ebben a játszmában. Más téma, de ez az egész ukrán-orosz gázvita a dolgok mélyén Ukrajnáról szól, Ukrajna jövőjéről; arról, hogy lesz-e független Ukrajna.

KLP: Jól eltervezett és precízen végrehajtott akció volt.

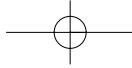
MJ: Na igen, csak hogy van ám itt egy gond. Emlékszem, annak idején, amikor Ukrajna megalakult, mi is nagyon örültünk. Akkor a nyugati diplomaták kötelező kérdése az volt – bárhová is mentem a világban –, hogy „Önök ismerik a helyzetet, így meg tudják mondani, hogy életképes-e Ukrajna, vagy sem”. Mi erre természetesen mindig azt mondtuk, hogy nehéz kérdés, de végül is miért ne lenne életképes, ez egy nagy ország, nagy nép, 1640 előtt is önállóak voltak. – Igen, de az értelmiség, általában a polgárság iszonyú veszteségeket szenvedett el. A németeket áttelepítették, aztán a német megszállás alatt kiirtották a zsidókat. A kiirtott értelmiség helyett oroszok jöttek, illetve az értelmiség oroszra vált.

JG: A parasztságot, a gazdálkodó, független parasztokat is kiirtották.

MJ: Hétmillió embert. Amikor először Kijevben voltunk, hallottuk, egymás között is oroszul beszéltek. Kravcsuk nem is tudott rendesen ukránul.

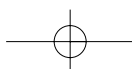
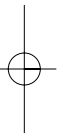
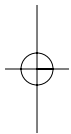

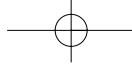
CsL: Szándékosan.

MJ: Pedig már húsz év eltelt. Ez is azt mutatja, hogy a játszma ebből a szempontból sem ért véget. Az biztos, hogy a kommunizmusnak ebben a formában vége van. De hát te mondtad, Laci, hogy olvastad valamelyik történelemkönyvben, hogy ez a kísérlet nem sikerült, de talán majd a következő...!

KLP: Mit jelentett számunkra a kétpólusú világmegszűnése? Milyen új nemzetközi terek nyíltak meg? Hogyan tudtunk fölzárkózni a fő folyamatokhoz?

JG: Utólag rátekintve azt mondhatjuk, hogy a kétpólusú világ elég stabil volt. Európában, a fő frontokon nem voltak háborúk. Ugyanakkor az ember hajlamos elfelejteni, hogy micsoda veszélyes is volt az a kétpólusú világ. Az atomháború veszélyére gondolok. Az egész emberiség megsemmisítése nem csupán egy tudatos rossz döntés miatt következhetett volna be, hanem akár egy véletlen miatt. Csernobil a bizonyítéka annak, hogy vannak szörnyű véletlenek. Végül is hatalmas öröm volt kiszabadulni a szovjet birodalomból, és nemcsak nekünk, hanem az egész világ számára öröm volt megszabadulni ettől a nyomasztó helyzettől. Magyarország számára a szabadság és a függetlenség megteremtése óriási dolog volt, de a társadalom többsége számára nagyon hamar megszokottá vált. Közhely az a hasonlat, hogy a szabadság olyan, mint a levegő, csak a hiányát vesszük észre. A rendszerváltás alapot teremtett ahhoz, hogy Magyarország és sorstársai elinduljanak egy olyan úton, mely visszatérést jelent a hagyományos értékeikhez, ráadásul a tömegek számára azt az ígéretet hordozta, hogy belátható időn belül megközelítik a nyugati jólétet. De a kommunista rendszer megdöntéséből nem lehet tőkét kovácsolni, és ez volt az, ami csalódásokhoz vezetett minden országban. Az egykori kommunista tömbön belül nagyjából mindenütt az volt a minta, hogy a kommunista vezetők lejáratták magukat, jöttek a nem kommunisták, igaz, nem ígértek senkinek könnyű álmot, de a nép mégis úgy érezte: nem azt kapta, amit várt. Következett az újabb kiábrándulás és az az óhaj, hogy jöjjenek vissza azok, akiket egyszer már kipróbáltak, és hozzák vissza az úgynevezett szocialista vívmányokat. Legyen ismét olcsó az élelmiszer, a lakbér, névlegesen ingyenes az oktatás és az egészségügy, hisz ezeket a rendszerváltás kikezdte vagy megszüntette. Vagyis a magyar lakosság számára a rendszerváltás nem jelentett olyan elemi változást vagy élményt, amennyit az tulajdonképpen megérdemelt volna. Túltekintve Magyarországon, utólag azt mondhatjuk, hogy sajnos azok a remények sem váltak valóra, amelyeket az akkori első Bush-elnökség új világrendnek nevezett. Azok a tényleg szép eszmék, elvek, amiket az Egyesült Nemzetek Alapokmánya kifejez, tehát hogy a jog, az igazság, a növekvő jólét fogja jellemezni a világot, hogy nem lesznek majd konfliktusok, amit a politológus Fukuyama a tör-

ténelem végének nevezett, hogy a világ csak gazdasági kérdésekkel fog foglalkozni, nem következett be. Az Öbölháború azt mutatta, hogy van egy erős hadsereggel rendelkező diktatúra, amely egy szomszéd kis államot lerohan, de ezt a világ, az ENSZ nem tűri, és példásan megbünteti. Vagyis hogy az ENSZ Alapokmányának magasztos elvei végre érvényesülni fognak. Hogy a kisebb államoknak nem kell majd tartaniuk erős szomszádaiktól.

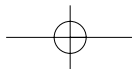
Szóval a rendszerváltozás utáni időszak a csalódásokat hozta meg minden területen. Magyarországon megtörtént a föltámadás, de hogy Adyt idézzem, „a föltámadás szomorúsága” volt a jellemzője ennek az első időszaknak.

CsL: Erre a korai gondolkodásra két szerző jellemző. Az egyik az előbb említett Fukuyama, akit szerintem sokan félreértettek. Ő azt mondta¹¹ – és ez egy normatív közelítés, aminek nyilván jelentős igazságtartalma van –, hogy a konstruált rendszerekkel most már nem érdemes tovább kísérletezni. Persze korábban sem volt értelme, a konstruált rendszerekkel csak az egzóta országokban és kitüremkedésekben kísérleteztek, mint Zimbabwe, Észak-Korea, Irán, de már nemigen vannak mozgalmak, amelyek az emberiség fejlődésének fő útjaként ezt látnák. Már csak azért is, mert ezek a kísérletek túlságosan sokfélék, nincs bennük semmi közös a szabad társadalom tagadásán túlmenően és az ebből adódó pusztításon kívül. Fukuyamának ebben az értelemben igaz van: a főáramú gondolkodásba többé már nem jön vissza, hogy valaki egy terv alapján egyetlen nagy iszlám köztársasággá akarná átalakítani a világot. Persze örültek mindig vannak, mozgalmak mindig lesznek.

A másik szerző Huntington¹², akinek tézise, hogy újfajta konfliktusok jönnek létre, melyeknek nem ott vannak a törésvonalai, ahol ezt az anyagi érdekek indokolnák. Huntingtont nagyon sokan bírálták, de abból, ami azóta történt, kiderült, hogy lehet, hogy mégiscsak neki van igaza. A tézisei azt az üzenetet hordozzák, hogy a béke világa nem a Civitas Dei, hanem egy másfajta konfliktusokkal terhelt világ. Ez 2001. szeptember 11. óta, illetőleg a nemzetközi terrorizmus más megnyilvánulásai óta elég kézenfekvő. Egyfajta újdonság ez: a korábban tisztán érdekelvű realpolitika világába visszajönnek az értékek, de keletkezik egy nem várt melléktermék, amely sokkal meghatározóbb, mint amivel a stratégiai gondolkodók számolnak. Az a szomorú ebben, hogy miközben a nagy általános történetfilozófiai szinten ezek a fő irányzatok, a politikai gyakorlatban nem halt ki a realpolitik. Sőt annak fennmaradása táplálja ezeket a mozgalmakat, mondjuk

¹¹ Fukuyama, F. (1995): A történelem vége és az utolsó ember. Budapest, Európa Könyvkiadó.

¹² Huntington, S. P. (1995): Civilizációk háborúja? Külpolitika 3-4., 183-204.

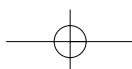
például Egyiptomban és sok más helyen. A Nyugat reálpolitikai alapon túri a korrump és elnyomó rendszereket, és meglepődik, ha az alattvalók fellázadnak „barátaik” ellen. Így aztán kézenfekvő, hogy minden demokratizálódás az iszlamista radikalizmus térnyeréséhez vezet. Mert az iszlamista radikalizmus az egyetlen olyan mozgalom, amely alapvetően bírálja azokat a rendszereket, amelyek a szekuláris vallások: a nacionalizmus, a szocializmus, a nem kapitalista út, iparosítás és ehhez hasonló földi paradicsom ígéretével indultak.

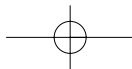
És van egy harmadik dolog, amire senki nem számított, s amiről a regionalizmus kapcsán már elkezdünk beszélgetni: ez a feldarabolódás, a fragmentáció. Úgy tűnt, legalábbis én így tanultam és tanítottam is, hogy a világ az integrálódás irányába halad. Nagy vállalat, nagy szervezet, nagy internet... És ezzel párhuzamosan ennek az ellenkezőjét figyeljük meg. A Jugoszlávia területén történtek jó példa erre. Láttuk, hogy ez még tovább is szakadozhatna, például az albán többség kiválhatna Macedóniából. Ugyanezt látjuk a világ összes konfliktuspontján: Baszkföld, Spanyolország, Afganisztán, Irak, az egyiptomiak, a Kaukázus, Szudán – szinte mindenütt a fragmentálódás alakult ki.

Nyilvánvaló: ha valahol despotikus diktatúra van, ott előbb-utóbb megjelenik az éhínség. Ha ezek abbagynak egymás gyilkolását, akkor is ezekben a „nullás” országokban, ahol semmiféle szerkezeti változás nincs, mint amilyen Mozambik, Angola és Ghána, az 5-8% közötti gazdasági növekedés akár tíz éven keresztül is fenntartható lenne. Ennek hatására megszabadulnának az éhínségtől, a járványoktól, biztosítani lehetne az emberi együttélés bizonyos minimumát.

Tehát én sem abban gondolkodom, hogy a gazdasági kérdés a meghatározó. Ellenkezőleg, azt hiszem, hogy az a fő kérdés: a fragmentálódás meddig megy el, hány bukott állam jön létre, amelynek egyik fele olyan, mintha állam lenne, de nem az. Ilyen Afganisztán, Irak, Szudán. Ezek mintha léteznének, a valóságban azonban az állam középkor óta ismert attribútumai közül egyikkel sem rendelkeznek. Létezik bennük az erőszak monopóliuma, a pénz kibocsátásának monopóliuma és az adószedés monopóliuma. Hány ilyen bukott állam van? Mit lehet ezekkel csinálni?

A nemzetközi közösségnek az a törekvésük, hogy a demokratikus elvek exportjával ezeket valahogy megoldják, s hogy egyfajta szabadpiac modelljével elindítsák a mechanizmusokat. Csak sajnos ez a törekvés a jelen évezredben sem működik jobban, mint a megelőzőben. Kívülről nem lehet békét, jobb államiséget, prosperitást teremteni. És ez az igazi nagy kihívás. Húsz éve sokan hittük, vagy inkább intuitíve hagytuk beleringatni magunkat abba a gondolatba, hogy a muszlimok ugyanúgy rászorgálnak a demokráciára, mint mi. Politi-

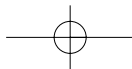

kailag korrekt így mondani. Ebből következik, hogy ha majd elkergetünk egy Szaddam Husszeintípusú diktátort vagy Omar mollát, akkor majd ott úgy ki-virágzik a demokrácia meg a piacgazdaság, mint eső után a mező, megalakul a rotary klub meg a Vöröskereszt, és lesz hit, remény, szeretet... De láthatóan nem ez történt, sőt a naivitásunknak, a felfogásunknak és egyáltalán a nyugati világ ezzel kapcsolatos felkészületlenségének is van szerepe abban, hogy fragmentálódás, a bukott államok szaporodása következett be. Erre rakódott rá a transznacionális terrorizmus, a terrorista hálózatok megerősödése.

JG: Mi ennek az oka? Hisz sokan reménykedtünk abban, hogy ha a nagy bajke-verő, a Szovjetunió megszűnt, akkor valóban be fog következni az automatikus javulás. Arról van szó, hogy ilyen az emberi természet? Vagy az adott országok elmaradottságát, mentalitását tekintjük okoknak? Az iszlám országok beállított-ságát, az afrikai törzsi hagyományokat vagy a beavatkozó vagy támogató világ-hatalmak ügyetlenségét? Miért nem következtek be ezek a szép remények?

CsL: Mindegyik, amit megfogalmaztál. Én azt gondolom – és lehet, hogy ez túlál-talánosítás –, hogy mintha a főáramú közgazdasági gondolkodás behatolt volna a társadalomtudomány többi ágába is. Ennek megvannak az előnyei és a hátrányai. Az előnyei, hogy meg kell fogalmazni axiómákat, hogy mit, mikor, milyen áron akarunk elérni. Ez bizonyos értelemben fegyelemre szorítja a gondolkodást, de gyengéje, hogy hiányzik a közvetítés az általános összefüggések és az adott konkrét helyzetre alkalmazható terápia között. Több közvetítő lépés kellene. Ebben a modern közgazdaságtan nem olyan jó, mint amilyennek képzei magát. Vannak olyan aspektusok, szempontok: értékrendiek, történetiek, melyekben – közgazda-sági, hagyományos, matematikai nézőpontból – a működő magatartásformák és mozzgó erők nem racionálisak. Ott ez a gondolkodás csődöt mond.¹³ A transzna-cionális terrorhálózatokban jellemző módon nem a szegények, elnyomottak, nem a világ nyomorultjai vesznek részt. Hiszen ezek kiépítése, működtetése pénzt, pa-ripiát, fegyvert, logisztikai ismereteket, az állami szabályok és az erőszakszerve-tek rendszeres és eredményes kijátszását feltételezi. A bérgyilkosságokat is azért nehéz felgöngyölíteni, mert a tettes és az áldozat között semmiféle kapcsolat nincs. Nincs külső információ, a hagyományos logika megáll. Az a fajta gondolko-dás, amely a közgazdaságtanból ered – hogy ha valami logikus, annak úgy is kell lennie –, az itt nem működik. Valóban, ez egyfajta szellemi lustaság is, mely aztán rosszul időzített beavatkozásokhoz, terepismeret nélküli ötletekhez vezet.

¹³ Bővebben in: Csaba László (2009): Crisis isn Economics? Bp., Akadémiai Kiadó, 2. fejezet.

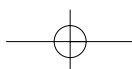
Olyan feltevések keletkeznek, melyek önmagukban vagy a számítógép képernyőjén megállják helyüket, de senki nem gondol rá, hogy konkrét viszonyok között valójában hogyan fognak működni.

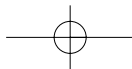
Itt az írástudók felelősségéről is beszélek, hisz egyre kevesebben vannak olyanok, aki a funkcionalitáson túlmenően is tudnak gondolkodni. A politikai nagyüzem szereplői szívesen emelnek ki olyan gondolatokat, amelyek divatosak, kézre jönnek, alátámasztják az előzetes meggyőződésüket. Pedig éppen a gondolkodás kritikai funkciója lenne a legfontosabb. Ennek renyheségéről és elsovadásáról beszélgettünk már Magyarország kapcsán. De nem tipikusan magyar jelenség, hogy a történetiség teljesen kiszorul az oktatásból. Sok más országban is megfigyelhető a részletek iránti érdektelenség, a nagy algoritmusok iránti vonzódás.

Tehát miközben a globalizációban, a föld egészére kiterjedő kulturális, társadalmi, gazdasági, információs, egészségügyi folyamatokban gondolkodunk, súlyosan leegyszerűsítő tételeket teszünk gyakorlattá, melyek maguk is hozzájárulnak azoknak a bajoknak a szaporodásához, amelyeket nem ők váltottak ki. Nem a gondolkodók teremtették meg Omar mollát, Szaddam Husszeint, a szaúdi dinasztiát vagy az Al-Kaida hálózatot, megteremnek azok maguktól. Viszont a bajok szaporodásában a gondolkodás sematikusságának, a kritikai funkció elmaradásának nagy szerepe van.

MJ: Reflektálok a leglényegesebbekre. Az Egyesült Államok megnyerte a hidegháborút – ahogyan ezt több-kevesebb pontossággal szokták mondani –, és ennek nyomán létrejött az a bizonyos egypólusú világ. Lehet azon vitatkozni, hogy volt-e ilyen valóban, de állapotjunk meg abban, hogy ha volt is, rövid ideig tartott. Működött egy darabig az Egyesült Nemzetek Szervezete és a Biztonsági Tanács, két esetben szinte a '45-ös álmoknak megfelelően. Megszavazta például az iraki beavatkozást. De mindez nem tartott sokáig, és ma már nem kétséges, hogy többpólusú, multipoláris világban élünk, annak minden ellentmondásával, feszültségével, átmeneti-időleges egyensúlyával együtt.

Érdekeselek azok a gondolkodók, akikre hivatkoztatok, mert ők fontos dolgokat éreztek meg. Az én olvasatomban Fukuyamának két nagy üzenete van. Az egyik, amit te is mondtál, Laci, hogy az emberi történelemnek van egy természetes iránya, egy mainstream-vonulata, ha úgy tetszik. Ebbe ideologikus alapon beleavatkoznak (hisz mi ezt átéltük már), kreálnak egy ideológiát, mely természetét, sőt szóhasználatát tekintve is erőszakos, lásd marxizmus. Ezt aztán meg kell valósítani, például be kell vinni a munkásosztályba. A bajok itt kezdődnek. Van egy konstruált rendszer, mely beleavatkozik a történelem természetes menetébe, az-

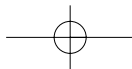

tán persze előbb vagy utóbb tönkremegy, illetőleg inkább levedlik, mint kígyóról a bőr. Ez az egyik üzenet. A másik üzenet, ami még lényegesebb, az, amit nagyon leegyszerűsítve (ezáltal hamisan) a „történelem vége” névvel illetnek. A lényege, hogy a történelem természetes menete az, hogy visszaeséseken, ciklikus fejlődésen keresztül a liberális szabadságjogok lassú, fokozatos kibontakozása, erősödése, mélyülése, bővülése zajlik; ilyen értelemben lesz vége a történelemnek. Egy későbbi tanulmányában megmagyarázza, hogy ez egy tisztán hegelianus gondolat, mely arról szól, hogy az emberiség kollektív tudata, amit Hegel világszellemnek nevez, egy bizonyos irányba fejlődik, és egyszer valahol megtalálja önmagát. (Ez persze nem jelenti a történelem végét, ezt csak belemagyarázták.) Ebben aztán lehet hinni, lehet kételkedni, de nekem az az érzésem, hogy van valami igazsága. Azt kell mondjam, hogy a 20. század ennek totális cáfolata, de a 21. századi totális rendszerek jobbaknak tűnnek.

JG: Kína jobb, mint Sztálin.

MJ: Kína, pontosan. Kína egy kőkemény kommunista ország, ahogyan mondják, idézőjelbe téve. Abszolút fegyelem van, nem is beszélve Tibetről, de mégsem hal meg 30-50 millió ember, mint a kulturális forradalom meghirdetése idején. Mégiscsak javulnak a dolgok, Fukuyamának igaza van. Nem az a kérdés, hogy vége lesz-e a történelemnek, hát persze, hogy nincs vége, hanem az, hogy a történelem a természetes útján halad-e tovább.

És itt lép be Huntington gondolata. Különösen számunkra, a marxizmuson szocializálódott értelmiségre volt hatással, mert sokan abban éltek még jóval '90 után is, hogy a gazdasági-anyagi természetű gondokat meg kell oldani, és akkor boldog lesz a világ. Hányszor hallottuk ezt mindannyian? Sohasem felejttem el: okos emberek vitatkoztak még a régi világban Belgiumról. És akkor valaki föltette a kérdést, hogy mi is ott a gond? Hiszen a flamandok is, a vallonok is jól élnek! Hát akkor miért van ez a konfliktus? – Mintha minden csak attól függene, hogy ki tudja-e elégíteni egy közösség vagy az egyén az anyagi szükségleteit. Persze, hogy fontosak az anyagi és a gazdasági ügyek, és valóban, számtalan konfliktus származik a szegénységből, a nyomorból, az egyenlőtlenség növekedéséből. De az emberiség nem csak tapintható, fogyasztható dolgokból él! És Huntington erre világít rá jól. Csakhogy sajnos őt is nagyon leegyszerűsítették, és olyan értelmet tulajdonítottak a könyvének, amit az nem is hordoz. Nem prédikált erőszakot a különböző kultúrák és civilizációk között, hanem rámutatott egy létező problémára. És ha emlékeztek rá, az utolsó fejezeteket kifejezetten abban a szellemben írta, hogy a konfliktusforrást együttműködésre kell átváltani, különben bajba kerül a világ. Igaza is volt. Azóta könyvek százai jelentek meg abban a felismerésben, hogy „It's a cul-

ture that matters”, tehát igenis a kultúra, a civilizáció az, ami meghatározza az egyes közösségek magatartását, történelmét, hagyományait, identitásukat. A vallás ennek egy központi tényezője. Jósolták már, hogy a vallás egyszer úgyis megszűnik, de ennek – azt látjuk – éppen az ellenkezője történik. A vallás mindenképpen erős identitás- és közösségformáló erő. Ahol markáns közösségek vannak, ott persze adott esetben a közösségek között konfliktusok is lehetnek.

A terület ugyanolyan konfliktusforrás, mint régen. Egy darabig azt hittük (és ez is egyfajta egyszerűsítés volt), hogy a terület ezentúl nem is lesz érdekes. Ez összefügg természetesen a globalizációval, az integrációs folyamatokkal és azazal a vélekedéssel is, hogy csak a tudás számít. A tudás, amely nem ismer határokat. Hiszen a kommunikáció, az információ lebontja a határokat, ilyen körülmények között az államhatár és a területi gondolkodás elveszíti a jelentőségét. Sokan megírták, hogy vége a vesztfáliai modellnek. És a végén csak kiderült például az, hogy a víz bizony mindig egy bizonyos területen van! Néhány évtized múlva a víz lesz az egyik legfontosabb kérdés az emberiség számára. Az ételmeiszter is döntően területhez kötött, sőt az óceánból kivehető ételmeiszterhez is kell tengerpart. Annyira, hogy adott esetben a hágai Nemzetközi Bíróságnak kell eldöntenie azt, hogy egy kontinentális talapzat kihez tartozik. Az energiahordozók is jelentős részben területhez kapcsolódnak. A területi konfliktusok nem tűnnek el, bár kétségkívül a mai világban a területek meghódítása, megszerzése valamelyest veszített jelentőségéből. A világgazdaság transznacionalizálódott, de továbbra is jelen van egy fragmentált intézményi, politikai struktúra, az egymástól elkülönített politikai egységek, az államok rendszere. Nem is tudom, hány ország van jelenleg.

CsL: 218.

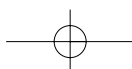
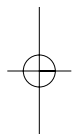
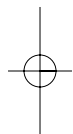
MJ: És ez még nem a vége! Lesz ez még jóval több is!

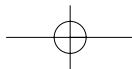
JG: Ötszáz körül lesz a vége.

MJ: Mennyi?

JG: Boutros-Ghali, egykori ENSZ-főtitkár mondta nekem a boszniai krízis idején, amikor beszélgettünk, hogy ők kiszámolták az ENSZ-ben, hogy ha az összes potenciális szeparatista mozgalom megvalósulna, akkor ötszáz fölött lenne az állami egységek száma.

MJ: A gazdasági integráció hatásai ismertek voltak már a '70-es, '80-as években is. Én a '80-as évek közepén ebből kezdtem írni az akadémiai disszertációm, tudniillik hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatok intenzívebbé válása, az integrációs folyamatok hogyan kerülnek ellentétbe az állami-politikai szerkezettel. (A disszertáció végül is nem készült el, mert jött a rendszerváltás, és ezzel

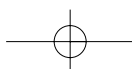
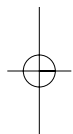
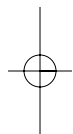
az ügy háttérbe szorult.) A gazdasági tevékenységek globális volta, valamint a kormányzás és normaalkotás alapvetően lokális volta közötti ellentmondás azonban valóban régóta fennáll. Nagy kérdés, hogy megpróbáljuk-e a kormányzás, de legfőképpen a normaalkotás globális szerkezetét létrehozni? Vannak globális kormányzási szerkezeteink. Ezek olyanok, amilyenek. A Biztonsági Tanács már nem tud működni, mert megszűnt az a kegyelmi periódus, amiről az előbb beszéltünk. Bretton Woods teljesen más irányba ment el, mint amit eredetileg vártak tőle, arról nem beszélve, hogy alapvetően a világ is átalakult. Tehát hogyan lehet a válságból kilábalni? Az egyik út az, hogy megpróbáljuk ezeket a globális szerkezeteket, normákat megteremteni, erősíteni. Ebbe beletoroklik a pénzügyellenőrzés, a tőkefedezeti hányadtól kezdve minden egyéb kérdésig, ami technikailag sem könnyű dolog. Csinálunk tehát egy globális politikai struktúrát, és ezzel igazodunk a már létrejött globális gazdasághoz.

CSL: Ez az, amit száz évvel ezelőtt sokan megvalósíthatónak képzeltek.

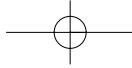
MJ: Bizonyos területeken. Egyébként valamelyest most is létezik ez a szerkezet. Vannak olyan hatáskörök, melyeket az egyes országok átadtak az Európai Uniónak, vannak hatáskörök nemzetközi szervezetek kezében. Bretton Woods ma is működik, a Nemzetközi Valutaalap is működik. Ebben az esetben nem kell világgállamról beszélni, egyszerűen csak arról van szó, hogy bizonyos folyamatokat globális szinten kell erőteljesebben kormányozni és szabályozni.

Van egy másik út is, amit szintén sokan fölvetnek; lehet, hogy a gazdaságot kell deglobalizálni. Itt most nem az antiglobalizációs mozgalmakra gondolok, az egy másik történet. Arról beszélek, hogy a válság különféle intézkedési csomagok létrehozatalát indította meg. A mentőcsomagok mind állami keretekben születnek. Megpróbálhatják ezeket koordinálni, de alapvetően ezek egy meghatározott területen egy meghatározott politikai közösségben, államban élő emberek gazdasági életének megmentésére és segítésére szolgálnak, azoknak, akik az intézkedéseket hozó kormányokat választják.

Ennek a másik megoldásnak tehát éppen az a lényege, hogy nem a politikai szerkezet alkalmazkodik a gazdasági integrációhoz, hanem fordítva. Egy gazdasági dezintegráció következik be, és így a gazdaság alkalmazkodik a politikai szerkezethez. Ne becsüljük le a politikai szerkezeteket, a hatalom még mindig a kormányok kezében van! Lehet, hogy a multinacionális vállalatok sok dolgot uralnak, de nem mindent! A kormányokra pedig szükség van, és ez most ki is derült a válságban. Ők fogadták el a bankmentő csomagokat, a kongresszus szavazta meg a sokmilliárd dollárt. Most a világsajtó azzal van tele, hogy Davosban sokkal nagyobb reverenciával fogadták a kormányfőket és a

minisztereket, mint a nagy bankok és multinacionális cégek vezetőit. Korábban utóbbiak vitték a prímet, most ez egy kissé megváltozott.

Két utat emlegettem a válság megoldásához, de természetesen mindkettő nagyon leegyszerűsített szemléletet tükröz. Hiszen nyilvánvalóan a globalizált gazdasági integráció és a fragmentált politikai szerkezet egyformán igazodnak és alkalmazkodnak egymáshoz. Ha csak a multipoláris világot figyeljük, azt tapasztaljuk, hogy a fragmentáció sokkal erősebb annál, mint azt sokan hinnék. Az irányításnak nem egy szereplője van, és bizony nem is öt, mint a Biztonsági Tanács jelenlegi vétőjogi rendszerében, mely teljesen ásatag és elavult.

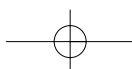
JG: Különösen nem ez az öt.

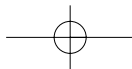
MJ: Nem ez az öt, de nem is tizennyolc vagy most húsz, ez mesterséges dolog. A multipoláris világnak sok szereplője van, és valójában nem is lehet megmondani, hogy mennyi, mert a szereplők száma attól függ, hogy milyen aspektusokról, milyen területekről van szó. Említetted Észak-Koreát; nukleáris szempontból lehet, hogy az is szereplő. De vitathatatlan, hogy nagyon fontos szereplője a világnak egy hétmillió közel-keleti ország, nevezetesen Izrael. És van még sok-sok kevésbé fontos szereplő, akik adott esetben nagyon fontosakká válhatnak.

Itt az a baj, hogy a legfontosabb szereplő – És Géza, most röviden visszatérek a kérdésedre – nem mindig értette a világot. Egy példát mondok. Mindig abból indult ki, ezt olvashatod bárhol, hogy Közép-Európa történelmében eddig kétfajta rendszer volt: az egyik a fasizmus, a másik a kommunizmus. És lám-lám, '90-ben milyen jól lehetett demokráciát csinálni! Pedig aki egy kicsit is ismeri Közép-Európa történelmét, tudja, hogy egy sor közép-európai ország működtetett parlamentet, és nem volt rosszabb, mint mondjuk boldog Ausztria. De ha valaki ezt nem tudja, vagy ez a tény nem is érdekli, hajlamos lehet abból kiindulni, hogy ha ebben a Közép-Európában lehetett demokráciát csinálni, meg Japánban is lehetett demokráciát csinálni (amerikai jelenléttel, előtte két atombombával), akkor hát miért is ne lehetne demokráciát csinálni Irakban? Oda kell küldeni százötvenezer embert, katonailag el kell intézni, aztán majd jöhet a demokrácia! Hiszen ez a természetes menete az emberiség történelmének!

Hát ez a gond. A tudatlanság veszélyes, különösen akkor, ha csak egy pólus van. Inkább legyen több pólus, melyek kiegyensúlyozzák egymást.

Itt csatlakozom ahhoz, amit Laci mondott az egyszerűsítés veszélyéről. A közgazdász professzorok nyilván nem akarnak világviszonylatban alkalmazandó történelem- vagy társadalomfilozófiát, ha úgy tetszik, ideológiát alkotni. Ők helytálló közgazdasági elméletet akarnak alkotni, megragadják a valóság egy szeletét. De abban a pillanatban, ahogy népszerűvé válnak, elterjednek

az elméleteik, általánosodnak, leegyszerűsödnek. Ez áll Keynes közgazdaságtanára, de Milton Friedmanra is kiterjesztették az elméletét, csináltak belőle egy neoliberalista filozófiát. Itt van az írástudók felelőssége, mert ha azok a gondolatok, melyeket kialakítottak, ideologikus tartalmat nyernek, nagyon veszélyessé válhatnak.

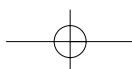
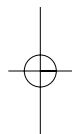
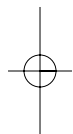
KLP: Az Amerikai Egyesült Államok, a gazdasági és politikai főhatalom hogyan tudott megfelelni annak a szerepnek, amit mindig is szeretett volna, Roosevelttől?

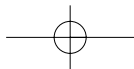
JG: Hogy szeretett volna-e vagy nem, erről lehet vitatkozni. Az amerikaiak egy része azt látta, hogy egyszer bonyolódott bele ebbe az európai világba, megszegve Washington és Jefferson tanításait, de rosszul jártak vele. Mert a művelt emberek tisztában voltak azzal, hogy a '19-es békerendezés nem sikerült jól. Rooseveltnak nagy nehézségekbe került visszavinni Amerikát a nemzetközi életbe, s így a második világháborúba. Egyesek szerint ő provokálta ki Japán támadását. Hát én nemrég jártam Pearl Harborban, megrázó ez a színhely. Én mindig biztosra vettem, hogy Roosevelt nem akart ilyen csapást elszenvedni.

MJ: Képtelenség, hogy el akarta veszíteni a flottáját.

JG: Persze ez is hozzátartozik azokhoz a mesékhez, melyekben az emberek egy része szeret hinni.

Én négy évig képviseltem Magyarországot Amerikában, Amerika-barát vagyok, és igyekeztem ott jól képviselni a magyar érdekeket. Amellett, hogy nagykövet voltam, „alulról” is megismerhettem Amerikát, mert az 1980-as évek közepén két és fél évig ott voltam vendégtanár, nagyon szerény ösztöndíjból kellett megélnünk. Sokat olvastam az ország történelméről, irodalmából, tehát nyugodtan állíthatom: elég jól ismerem Amerikát. Távol áll tőlem, hogy mentessem az elkövetett hibáiért, de a felelősséget meg kell osztani. Ne menjünk vissza a messzi múltba, elég csak az elmúlt évekre visszatekinteni. A kétpólusú világ összeomlása után, az első tíz évben Európa nem attól félt, hogy Amerika túlhatalma milyen lesz, hogy szuperhatalom lesz, hanem attól, hogy újra visszavonul Európától, kivonja a csapatokat Németországból, és nem fog a világproblémákkal foglalkozni. Előtte vannak még azok a vezércikkek, amelyeket erről írogattak. Amikor Amerika aktív szerepre kényszerült, mindenki egyetértett a föllépésével. Láttuk, hogy Európa és Amerika egyetértett abban, hogy véget kell vetni a szörnyű balkáni háborúnak. Az eredmény is igazolta Amerikát, ami végül is hajlandó volt fegyvert alkalmazni. Régi igazság, hogy ultima ratio regum, szavakkal és többségi határozatokkal sok szép dologban lehet dönteni, de az igazi döntést a vér és a vas hozza, ahogyan ezt Bismarck

mondta. Az európai intézmények, nemcsak az európai közösség, hanem az EBEÉ, az Európa Tanács mindenféle jó javaslatot tett a délszláv krízis megoldására, de végül is az döntött, amikor rövid időn belül kétszer röpült a levegőbe az egész világ szeme láttára 60-70 ember a tuzlai piacra becsapódó szerb bombatalálat következtében. Az amerikai népet annyira megrázta ez a látvány, hogy végül is ez adott felhatalmazást Clintonnak arra, hogy fegyveresen beavatkozzon. Addig csak azt láttuk, hogy a békefenntartók megalázó helyzetekbe kerülnek, lámpaoszlopokhoz láncolják őket, Srebrenicában a hollandok szeme láttára mészárolják le a fiatal férfiakat, gyerekeket. Tehát a '90-es évek közepe-vege – beleértve akár a koszovói konfliktust is – azt mutatta, hogy igenis, bizonyos helyzetekben csak erőszakkal lehet megállítani az erőszakot.

Talán itt van annak az illúzióknak is a magja, hogy ha kell, a demokráciát is el lehet terjeszteni fegyverrel.

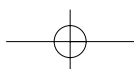
KLP: Én Saigóban láttam a kivonuló amerikai csapatokat 1975-ben, és nem nagyon gondolnék most sem mást, amikor majd kivonulnak Irakból.

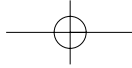
JG: Jó, tegyünk egy kis kitérőt erre is. – Miért nem ért el sikert Amerika Vietnámban? – Azért nem, mert tartózkodott, mert nem vetette be a teljes potenciálját. Nem csak az atomfegyverről van szó. Az a bizonyos eszkalációnak nevezett katonai stratégia, McNamara programja csődöt mondott. Lépésről lépésre növelték a bevetett katonák, haditechnikai eszközök számát, de óvakodtak attól, hogy túllépjenek valamiféle fontos határt, például hogy Kína teljes erővel belevesse magát a küzdelembe, mert abból világháború, atomháború lett volna. De tartani lehetett a Szovjetunió erősebb fellépésétől is.

Miközben a világ hajlamos azt mondani, hogy Amerika valamiféle rossz ügyet szolgált Vietnámban, vissza kellene emlékeznünk arra, hogy Észak győzelme után a kommunizmus által elfoglalt Délről a „boat people”-nek nevezettek hogyan vágtak neki a tengernek, szinte reménytelenül, csónakokban, neki az óceánnak, hogy elmeneküljenek. Talán mégsem volt olyan rossz az az ügy, amit Amerika Vietnámban képviselt. Csak a módszerek és a körülmények voltak rosszak.

MJ: Ha az amerikaiak megnyerik a vietnami háborút, akkor Kambodzsában nem ölnek meg 2-3 millió embert.

JG: Pontosan így van. De térjünk vissza az elmúlt tíz évre! A terrorista merényletet a világ egységesen őszintén elítélte, Putyin Oroszországa is, Európa is. A világ megintcsak az emberiesség elvei alapján, politikailag is egységesen lépett fel. Ezután olyan dolgok következtek, melyekben lehet és biztos is, hogy hibáztathatjuk Amerika katonai lépéseit. A nemzetközi jog alapján Amerika iraki beavatkozása nem igazolható, de ennek volt egy gyakorlati oka. Miért nem avatkozhatott be Ame-

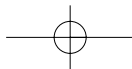
rika teljes ENSZ-felhatalmazással? – Azért, mert Oroszország, Kína és talán kissé szerényebb hangon Franciaország jelezte, hogy ezt nem támogatja. Általában azt hiszik, hogy ott nem voltak tömegpusztító fegyverek. Hát korábban voltak, és ha hagyják Szaddam Husszeint, akkor újra lettek volna, erről a dokumentáció is megvan. Amerika talán hibásan, talán túlzott önbizalommal a katonai erejére támaszkodva úgy gondolta, hogy elvágja Irakban és más helyeken is, például Afganisztánban a gordiuszi csomót. Csakhogy – úgy gondolom – a világ kissé cserben hagyta Amerikát, különösen akkor, amikor a nehézségek jelentkeztek. Ha minden a terv szerint alakul, ha esetleg Rumsfeld kétszer annyi katonát tud teremteni, és nem hagyják őrízetlenül Irak határait, ha úgy történik Irak megszállása, mint Németország megszállása a világháború után, akkor a világ tapsolt volna. Azt mondták volna, hogy igen, volt egy kis jogi hiba, de az eredmény mindenképpen igazolta, ami történt. Még annak a forgatókönyvnek is volt esélye, hogy egy sikeres demokratikus átmenet után nem terjed-e Irakból tovább a demokrácia, legalábbis én nem emlékszem arra, hogy mérvadó publicisták a világsajtóban ezt kétségbe vonták volna. De persze ez illúzió volt, mert – ahogy János mondta – Amerika a társadalomtudományok terén egyoldalúan gondolkodott. Nem ismerte vagy félreismerte az ottani viszonyokat, azt hitte, hogy van egy iraki nemzet. A szakemberek ugyan tudták, hogy vannak síták, szunniták, kurdok, türkmének, más csoportok, vagy hogy nincs afgán nemzet, de a politikusok és az újságírók többsége ezzel nem volt tisztában.

Magyarországon másként látjuk a világot. Fogékonyak vagyunk a kisebbségi problémákra. Tudjuk, hogy a világ országainak döntő többsége soknemzetiségű. Ma már a hagyományosan homogén európai nemzetállamok sem homogének, mert azokban is hatalmas muzulmán kisebbségek vannak.

Afganisztán esetében sem szabad elfeledkezni arról, hogy a nép kezdetben mennyire örült annak, hogy a szörnyű talibán rendszert egy nemzetközi koalíció Amerika vezetésével elsöpörte. Tehát Amerika talán joggal hihette, és sokan hihették, hogy igen, ahogy itt Közép-Európában futótűzként elterjed a piacgazdaság és a demokrácia, valami hasonló ott is bekövetkezik. Az iraki beavatkozás Amerikában kétpárti támogatást élvezett, és ma is vannak, akik azt mondják, az ifjabb Bush nem fog ugyan Amerika legnagyobb elnökei közt bevonulni a történelembe, de a megítélése nem lesz olyan rossz, mint ma.

Hogy ennek kapcsán visszatérjek a kérdésre, én úgy tapasztaltam, hogy Amerika nem vágyik és nem vágyott a világrendőr szerepére. Ez 1990 után szinte rázúdult. Aztán kiderült, hogy ehhez nincs ereje, pénze, kitartása. A mai új amerikai vezetés ezzel tisztában van.

KLP: Van Amerikában csalódottság Irak miatt?

JG: A közhangulat minden országban nagyon csapongó. Ezt Madáchnál jobban senki nem írta meg. Miltiadészt, a nagy győztest mindenki csodálattal fogadja, de néhány demagóg elhinti a mételyt, és utána ő lesz az áruló, a nép megvetéssel fordul ellene. Azaz a politikát sokszor a siker és a kudarc minősíti, ami igazságtalan. Ha nem jön a siker, akkor keressük a bűnbakokat, és meg kell állapítani a felelősséget. Ha viszont jól alakul, akkor ünnepelek.

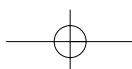
KLP: Milyen az új elnök, Obama megítéltsége?

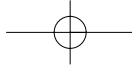
JG: Ha már a közép-keleti helyzetről beszélünk, elmondom, hogy Obama még csak ellenzéki szenátor volt, és ellenezte az iraki „surge”-et, a csapatok számának növelését. A javaslat viszont eredményesnek bizonyult, bár lehet, hogy más is hozzájárult, de a lényeg, hogy azzal a pár tízezer plusz katonával sikerült elérni, hogy Irakban alábbhagytak a szörnyű merényletek. Obama most Afganisztánról ugyanezt mondja, és nyilván nemcsak az amerikai, hanem a NATO-csapatok számának növelésére is gondol. Úgy véli, hogy ezzel az afgán helyzetet is jobb irányba lehet fordítani. Afganisztánt én keményebb diónak tekintem, mint Irakot, tehát komoly kétségeim vannak.

Visszatérve Obama népszerűségére: megszokott jelenség a demokráciákban, hogy amikor jön egy új kormány, az bizalmat kap, sőt a választások után közvetlenül még nagyobb a bizalom a győztes iránt. Ez persze kegyelmi idő, és nem lehet tudni, hogy meddig tart. Obama győzött, az őt fogadó úgymond tömeghisztériával már a választások előtt is találkoztunk. Még Európa is Obamának drukkolt, a konzervatív politikusok, újságírók is. Amerikában nagy támogatást élvez, a leggyőzött rivális McCain nemcsak gratulált neki, hanem kész vele együttműködni.

A világpolitikára tekintve pedig az összes meghatározó hatalom vagy nagyon udvarol Obamának, vagy késznek mutatkozik az együttműködésre. Érdekesnek tartom, hogy közvetlenül a megválasztása után az egyetlen ország, mely disszonáns hangot ütött meg vele, és nem a szokásos jókívánságokat üzent, Oroszország volt. Néhány nap alatt azonban ez megváltozott, és most már Oroszország is késznek mutatkozik egy új fejezetet nyitni a két ország kapcsolatában.

Azt hiszem, Oroszországon múlt, hogy a két ország kapcsolata romlott, hiszen Bush még túlzott rokonszenvet is mutatott Putyin iránt. Bush azt hitte, hogy az Oroszországot legalább annyira fenyegető fundamentalista iszlám hatására tartós orosz-amerikai együttműködés lesz a terrorizmussal szembeni küzdelemben. Ez meg is történt volna, ha Putyinnak nem lennének nagyobb és másfelé irányuló ambíciói.

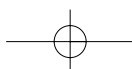

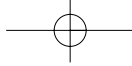
Végül is a világ hangulata gyorsan változik. Nem mondom, hogy biztosan eltűnt az Amerika-ellenesség, de pillanatnyilag nem érezhető. Ma inkább az a közvélemény, hogy Amerikának és a többi nagyobb országnak együtt kell működniük. Bush is erre törekedett az utolsó években, Obama pedig ezt nagyon ügyesen képviseli. Obama megpróbál operálni azzal is, amiről a választási kampány idején hallgatott: a származásával. Mert itt nem csak arról van szó, hogy ő egy fekete elnök, hanem arról is, amit kevésbé vesznek észre, hogy kenyai apja révén arab vérségi kapcsolatai is vannak. Kelet-Afrikában az arabok de facto uralkodtak évszázadokon keresztül, részben szervezői és haszonélvezői voltak a törzsi háborúknak. Az arab vér bekerült Kelet-Afrika lakosságába, Obamában is benne van. És ott a mindenképpen létező muzulmán hatás, ami Indonéziában érte. Ezt most elővette, és okosan tette. Az első nagy interjúja az al-Arabijja televízióknak szólt, ami egy szaúd-arábiai televízió, nem radikális. Megszólította az arab világot, és az első benyomások szerint nem eredménytelenül. Az első lépések után persze nagy kérdés lesz, hogy tud-e változást elérni Izrael és Palesztina ügyében, és az ezzel összefüggő iráni kérdésben. Most még Irán is hajlandónak mutatkozik bizonyos közeledésre, de elég lehetetlen feltétellel, hogy Amerika kérjen bocsánatot.

KLP: Idén van elnökválasztás.

MJ: Idén van elnökválasztás, de a hatalom nem az elnök kezében van, ez is tévedése az amerikai közvéleménynek. Ahmadinezsádot úgy üdvözölte az egyetem rektora, hogy „ön egy sötét diktátor”. Hát a sötétben még talán igaza is van, de azt mindenki tudja, hogy Iránban nem a választott köztársasági elnök kezében van a hatalom, hanem az ajatollah az, aki a hatalmat birtokolja. Egyébként Irán érdekes rendszer. Én jártam ott, és elmagyarázták, hogy az abszolút főhatalom, ide értve az igazságszolgáltatási főhatalmat is, az Örök Tanácsa, a papság kezében van. Érdekes, hiszen a papság az, ami az isteni akaratot közvetíti. Nem azért, mert a papság okosabb, vagy őt bízták meg ezzel, hogy a hatalmat gyakorolja, hanem azért, mert az tudja, hogy mi következik Allah akaratából. Mindez a 21. század elején.

De visszatérek Obamára. Én a választás előtt nyolc-tíz napot voltam ott, követtem a kampányt. Obamát nagyon rokonszenvesnek találtam. Egyetlen dolog zavart csak: az iszonyatos médiatámogatása. Lehet, hogy erre érzékenyebb vagyok, emlékszem rá, milyen „médiagyengyel” volt itthon, Magyarországon az Antall-kormány idején. Hát nekem valahogy ez köszönt vissza. Minden nemzeti csatorna őt támogatta töményen és leplezetlenül. Sarah Palint pedig szétszedték. A liberális amerikai újságok utólag nagyon őszintén megírták, hogy mi volt Pa-

lin megsemmisítésének a stratégiája. A kampánytanácsadók ugyanis új elemeket, új marketingtechnikákat hoztak be a Palin elleni lejárató kampányba...

JG: Mert Palint veszélyesnek találták.

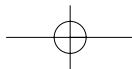
MJ: Az első nap mindenki úgy érezte, hogy Palin halálos veszély. Túl jó volt a hölgy külseje, megjelenése, sőt az életrajza is, megnéztem az interneten. Sokan mondták, ez zseniális ötlet! Persze a legtöbb zseniális ötletről kiderül, hogy nem az. De azért sokat kellett dolgozni azon a stratégián, hogy a Palin-jelenséget szétverjék! Azt hiszem, eddig nem alkalmazták azt az ötletet, hogy találjanak egy olyan színésznőt, aki a szép alelnökjelöltet, az ellenfelet parodizálja! A Tina Fey-szereplések többet ártottak Palinnek, mint a saját ügyetlenségei. Mert azok is voltak, megfontolatlan mondásai; hát persze, hogy „látja Oroszországot a háza ablakából” is, de az egészhet lehetett volna tréfásan is elfogni. Amikor pedig Biden mondott valami különöset, például elég világosan arra utalt, hogy Obamának az elején komoly próbatételeket kell kiállnia (tehát tapasztalatlan), a média jó ideig hallgatott. Palin nem véletlenül tette fel a kérdést: – Ha én beszéltem volna így, vajon mi lett volna a sajtó reakciója?

Annyi mindenesetre biztos, hogy nem volt teljes médiaegyensúly. Láttuk a prime time hirdetéseket Obama mellett sokmillió dollárért féműsoridőben. A Fox persze vitte az ellenkező oldalt, de a Foxot nem nézik sokan. Komoly konzervatív személyiségek tették le a garast Obama mellett. Mindenki úgy érezte, és a médián keresztül is az süttött át, hogy most valami új kell, valami más. „Change” – eltalálták a jelszót.

Szerintem ez a világnak is így jó. Obamának vannak esélyei. Először is van esélye arra, hogy a gazdaságot lassan-lassan beindítsa. Nehéz lesz. A csapata csupa régi clintoni ember, szinte mindegyikkel találkoztam a júniusi Bilderberg-konferencián.

JG: Ennyit a change-ről, a változásról!

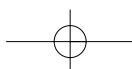
MJ: Ez tényleg baj, bár sokan azt mondják, hogy a változás folyamatai még Clinton idejében indultak meg. Nem is akarok ebbe mélyebben belemenni; én valóban azt hiszem, ha valakinek van esélye arra, hogy a múltjával, a csapatával, a megjelenésével a Közel-Keleten végre összehozza a békét, az ő. A helyzet most a legrosszabb, katasztrofális, de hát a katasztrófákat kibontakozások szokták követni, és Obamának erre van esélye. Látható, hogy egy olyan csoporttal vette körül magát, amely nagyon erős izraeli kapcsolatokkal rendelkezik. Ezt még a New York Times is szemére hányja időnként, hogy valamivel nagyobb egyensúlyra lehetett volna törekedni. De nem ez a lényeg, hanem az, hogy megvannak-e az eszközei ahhoz, hogy az izraeli kormányt a jövőben be-

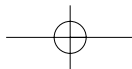
folyásolja. Ez nem lesz könnyű, hiszen ott egy kőkemény kormány alakult Netanjahu vezetésével. De Obamának vannak befolyásolási eszközei. A demokraták az utolsó időszakban komoly erőfeszítéseket tettek a közel-keleti béke érdekében. Én az utolsó hetekben is találkoztam Madeleine Albrighttal, aki elmondta, hogy vendégül látta Arafatot a vidéki nyaralójában. (Még az unokái is megijedtek, mert egy reggel a szobájukban váratlanul előbukkant Arafat.) Mondom, ők sokat megtettek a békéért, még az utolsó napokban is próbálkoztak. Nem sikerült. A Bush-kormányzat egyik hibája az volt, hogy úgy tettek, mintha nem volna ilyen probléma. Az iraki ügy is elterelte a figyelmet. Bush környezete valószínűleg úgy látta, hogy lehetne éppen próbálkozni, de ha már Clintonéknak sem sikerült, akkor nekik sem érdemes állandóan utazgatni, közvetíteni. A végén persze rájöttek, hogy mégiscsak kellett volna valamit csinálni, de akkor már késő volt. Sok hiba történt, de ennél ma sokkal fontosabb a transzatlanti egység, ami szerintem számunkra élet-halál kérdése.

CsL: Minden elnök új lehetőség, de mindegyik megörökli a problémák teljes halmazát. Hosszan beszéltünk azokról az igényekről, hogy itt világméretű megoldásokat kell találni. Izgalmas kérdés, hogy ezeket a kormányoknak kell-e megtalálniuk. Továbbá János normaalkotásról beszélt, én pedig azt gondolom, hogy nagy a szerepe a normaképződésnek, ami egy spontán folyamat. Amikor egy szakma rájön arra, hogy egyes pénzügyi újítások nem jók, mint amit például a Goldman Sachs kitalált az ügyfeleinek. Bár a saját pénzét ebbe nem tette bele, ezek polgárjogot nyerhetnek. A szakma pedig mind a rossznak bizonyuló újításokat, az erre való ösztönzéseket, mind az újítókat kizárja magából. Ez tipikusan nem a normaalkotás, amikor az állam elrendel valamit, például Khomeini ajatollah, hogy a mulahok zárják ki a közösségből a pénzügyi újítókat. A normaképződés az, amikor maga a szakma nem vevő bizonyos dolgokra, másokat azonban előtérbe helyez.

A pénzügyi életben kezdenek visszatérni ezek a konzervatív alapelvek, hogy nem feltétlenül a kormányzati szerveken keresztül kell irányítani. Ez olyan, mint ahogy az orvosoknál is történik. Én nem tudok Magyarországon egyetlen olyan műhibaperről sem, amit az orvos elvesztett volna. Ami nem azt jelenti, hogy itt bárki bármit megtehet. Hanem azt, hogy az orvosi kar mint szakma igyekszik a fakezú orvosok ellen védekezni, s ha valakinek híre megy, hogy nem megfelelően avatkozik be, az bizony nem maradhat a helyén az idők végezetéig, az egész kar feudális működése ellenére. Más területeken is ki lehet emelni a szakmai szabályozás szempontját, különösen ha ezt a széles közvélemény elvárja, és a nyilvánosság is megköveteli. Mindezek a feltételek együttesen elvezethetnek olyan

megoldásokhoz, melyek biztonságosabbá teszik a rendszert. Balesetek még így is történhetnek, az örülteket is ki kell szűrni, de az már más ügy.

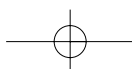
Tehát én azt hiszem, vissza kell térni ahhoz a gondolathoz, amiről korábban is beszélgettünk, hogy vannak dolgok, melyeket nem lehet előre látni, így valószínűleg sem kormányzati, sem más eszközökkel nem lehet szabályozni. Bizonyos elővigyázatosság nyilván csökkenti a balesetek kockázatát, de ne keressünk olyan megoldásokat, amelyek akár a gazdaságban, akár másutt abszolút biztonságot eredményeznek!

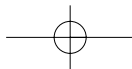
A transznacionális szabályozás további nagy kérdés. Ezt a nagy kérdést egyetlen szereplő, sőt maga az ENSZ vagy a G20 sem tudja önmagában megoldani. És ha igaz az, amit a multipoláris világról kezdtetek mondani, akkor csakis a gyakorlat mutatkozik célravezetőnek, a megegyezések, ahogy a kereskedelmi szokványok kialakulnak. Ezt gazdasági oldalról sokfajta érveléssel lehetne alátámasztani. Az emberiség ezzel a mechanizmussal eddig is kiközösítette a nyilvánvaló visszaéléseket elkövetőket. Másfelől pedig nem ismerünk olyan rendszert, a shariát is beleértve, amely mondjuk a zsebtolvajlást, a házasságtörést vagy bármilyen, az emberiséggel egyidős vétket ki tudná irtani. Ne is törekedjünk erre, ne várjuk el a nemzetközi rendszertől, hogy tökéletes rendőr vagy bíró legyen!

A szabályozás kapcsán érdemes beszélni a végzetes önhittség különféle megnyilvánulásairól. Ha valaki azt gondolja, hogy ő most elmegy Közel-Keletre, és megold egy több évtizedes konfliktust, amelynek a forrásai nem a térség lakosságában és államaiban található, az téved. Ha Libanont magára hagynák, az mintegy három hónapon belül rendbe tudna jönni, és egy virágzó ország lenne. De ahhoz az kellene, hogy a szomszéd Szíriában olyan demokratikus berendezkedés jöjjön létre, hogy ne legyen szüksége egy állandó, kismértékű, kontrollálható konfliktusra a szomszédságban, amit adott esetben anélkül tud „kezeleni”, hogy a világ közvéleménye ezzel foglalkozna.

Az a hit, ami az elmúlt húsz évben erős volt, hogy a világ dolgait valamifajta külső tervezet alapján el lehet rendezni – legyen az humanitárius beavatkozás vagy egy megelőző csapás elmélete –, filozófiailag téves, alapvető tévedés, gyakorlatilag keresztülvihetetlen.

Én támogatom, hogy a közéletben, beleértve a külpolitikát is, erkölcsi szempontok érvényesüljenek. Nem tűrhetjük a Milošević-rezsimet, vagy Szaddam Husszein egyeduralmát. Ugyanakkor ebben a helyzetben úgy kellene gondolkodni, mint egy sakkjátszmában, ahol az embernek előre kell látnia, hogy mi lesz a második, harmadik, negyedik lépés. Ha ilyen szemmel nézzük, azt látjuk, hogy a

két diktatúrát elsöprő amerikai lépések mintha nem lettek volna átgondolva. Ha valaki azt gondolja, hogy afgán vagy iraki nemzet, az nincs jól felkészülve ebben a sakkjátszmában. S az egész ügyet súlyosbítják olyan újdonságok is, mint a transznacionális bűnözés, a transznacionális betegségek, a transznacionális terrorhálózatok, amik alkalomszerűen és eseti módon kapcsolódnak egymáshoz, a bukott államok kérdése... Ez olyan világ, amelyben nehéz előre menni.

Az igazi nehézség a következőkben áll: ha az ember végiggondolja, a 90-es évektől Amerikában felerősödött a „hagyjuk magára Európát” gondolkodás. A sokat hangoztatott elszakadás (disengagement), ahogy az amerikaiak mondják, azonban nem válik be. Az a gondolkodás, hogy „ne foglalkozzunk vele, úgysem tudjuk megoldani”, nagyon hamar erőt vehet azokban az országokban, ahol jólét van. A média is ezt sugallja, az emberi természet is ebbe az irányba visz. „Amíg az én söröm hideg, mit érdekel engem, hogy ki a miniszterelnök!” Szerintem ez a legnagyobb csapda; az elmúlt két évtizedben kiderült, hogy ez nem megoldás. Gondoljunk bele, hogy mi történt! Az idősebb Bush nem foglalta el Bagdadot, pedig nem kellett volna hozzá sok. Lett belőle, ami lett, és a mai napig tart. Gorbacsov '89-ben kivonta a csapatokat Afganisztánból, de senki nem vonult be a helyére, viszont ott maradt Oszama bin Laden, aki hihetetlenül föl volt háborodva a saját szaúdi országában tapasztalt korrump dolgokon, és egyszerre küzdött a korrump elemek két fajtája: a szovjet és az amerikai ellen.

KLP: A szovjetek ellen eredményesebben, mert az amerikai vállról indítható rakéták túlságosan jók voltak!

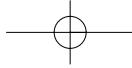
CsL: Igaz, de '89-től 2001-ig azt, hogy van egy ilyen ország, csak az emelt szintű földrajzot tanulók tapasztalhatták, mert egyébként nem létezett, sem a közbeszédben, sem a médiában!

JG: Kivéve, amikor a hegybe faragott, hatalmas Buddha-szobrot felrobbantották.

CsL: Ja, hát igen. Akkor egyszer. Szóval itt a tanulság az, hogy egyfelől nem érdemes óriási, világrendező terveket készíteni. Itt kizárólag a kísérleteknek van terük. Nagyfokú óvatossággal és előrelátással kellene kikísérletezni, hogy mi vezet eredményre, mert ahány konfliktus, annyiféle megoldást igényel. Ugyanakkor, a másik oldalról az sem megoldás, ha közömbösek maradunk a világ sorsa iránt.

Én úgy látom, hogy a mostani magyar társadalomban a relatív válság ellenére is bizonyos meghatározó körökben viszonylagos jólét, konszolidáltság van¹⁴, s ez minket mint társadalmat abba az irányba visz, hogy már a közvetlen környe-

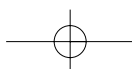
¹⁴ A részletes számokat – beleértve a csökkenő jövedelmi különbségeket – dokumentálja Tóth István György–Szívós Péter (szerk.): Köz, teher, viselés. Bp., TÁRKI, 2009. március.

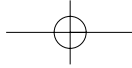

zetünk sem érdekel. Csak egy példát mondok: egy erdélyi tanítványom nem tudott elhelyezkedni, mert összesen négy helyen mondták neki, hogy nem szeretik a románokat. Nem holmi gyorséttermek vezetői, hanem komoly, elemző cégek személyzetesei beszéltek így, és aztán tényleg vissza is ment Erdélybe. A történet tanulsága valóban az, hogy a viszonylag rendezetten élő emberek számára óriási a kísértés, hogy ne foglalkozzanak a közvetlen környezetükkel.

Mennyit hibáztattuk az osztrákokat, a németeket, a svájciakat a kétpólusú világ időszakában, hogy kizárólag a saját jólétükkel vannak elfoglalva! És most a mi társadalmunkban szerintem abszolút akut, jelen lévő veszély, hogy minél fiatalabb nemzedékről van szó, annál inkább erősödik a közjó iránti közömbösség; és a másik, ami ebből következik: az érdektelen ember manipulálhatóvá, elbutítottá válik. Ez szörnyű baj egy olyan országra nézve, amely méretét tekintve talán közepes, de középhatalom semmiképpen sem lesz. Amelynek tudnia kellene, hogyan érvényesítheti az érdekeit, és érdekeinek artikulálásához eszközökre lenne szüksége. Eszközei azonban csak akkor lesznek, ha lesznek szövetségesei. Szövetségéseket azonban csak abban az esetben nyerhet, ha nem a Külügyminisztérium egyik főosztályvezetőjének a kompetenciája, hogy mondjuk a spanyolokat meggyőzze, hanem akadnak olyan személyek, akik elő tudják adni a gondolataikat, akikről a spanyolok maguk is látják, hogy ezek kedélyes, olvasott, érdeklődő polgáremberek, jól tudnak a nyelvükön kommunikálni, nyitottak, befogadók.

Tehát az igazi veszély szerintem a közömbösség, ami akár társadalmi méretűvé is válhat, és akár a külpolitikát is meghatározhatja. Magyarországnak az elmúlt években nem volt külpolitikája. Ha ebbe beletörődünk, akkor ez a tény nem kisiklásnak fog számítani, hanem ez lesz a normalitás. Csakhogy mi nem vagyunk olyan szerencsés helyzetben, mint például Svájc, amely megengedheti magának, hogy ne legyen feltétlenül álláspontja Közép-Afrikáról vagy Koszovóról. Nem veszíthetjük el azokat a lehetőségeket, amelyekről beszéltünk: részvételünket a transzatlanti együttműködésben, az európai kezdeményezésekben, a globális kérdésekhez való hozzászólás jogát, a kutatási pénzekhez való hozzájutás lehetőségét és a többi, hisz mindez az ország működőképességét teszi lehetővé. Kis, nyitott gazdaság vagyunk, ki vagyunk szolgáltatva a világgazdaság folyamatainak. Tudnunk kell, hogy a piac nem személytelen gépezet, hanem mondjuk tizenkét elemző, sőt, azt is tudnunk kell, melyik az a tizenkét elemző, akiket adott esetben meg kell hívni ebédelni. Ha nem tudjuk, akkor ugyanolyan meglepetés fog érni bennünket, mint annak idején Trianonban, ahol a hat nyelven beszélő Apponyi Albertet nem engedték megszólalni a döntés előtt.

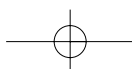

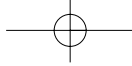

MJ: A norma kérdéséhez. Teljesen igazad van, a kereskedelmi jogot évszázadokra vagy akár évezredekre visszamenően a kereskedelmi gyakorlat alakította ki. A kikötőkben, az észak-olasz városokban, a tőzsdéken a gyakorlat kifejlesztett bizonyos szokásokat, azután ezeket az állam előbb vagy utóbb jogi normákként hirdette ki. Így születtek meg a nagy kereskedelmi törvénykönyvek. Tökéletesen igaz, hogy nem fölülről kell kitalálni, hanem a szakmának kell kiépítenie azokat a szabályokat, amelyek azután a saját tevékenységét rendezik. A globális normalkotásnak is körülbelül így kell történnie. Lehetetlen egy pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozó kódexet alkotni. De bizonyos alapelveket lehetséges és szükséges univerzális szinten is felállítani, melyek először úgynevezett lágy normákként („soft law”) jelennének meg, és fokozatosan válhatnak egyre keményebbé, valóságos jogi normává. Hasonló folyamat zajlott le a világkereskedelem szabályozása területén, ahol az eredetileg alapelvekként megjelenő puha szabályozás ma már kikényszeríthető nemzetközi jogi normaként érvényesül.

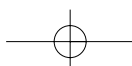
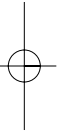
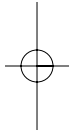
Egy másik lehetőség a transzatlanti közösség, tehát az Egyesült Államok (és Kanada), valamint az Európai Unió szabályozásainak fokozatos harmonizációja, közelítése. Itt egymáshoz nagyon közel álló hagyományokról és jogi, szabályozási kultúráról van szó; a konvergencia jó néhány területen – például versenyszabályozás – amúgy is folyik. Ezek a törekvések már elindultak, keretként a transzatlanti gazdasági integráció megteremtésének politikai célja szolgál. A 2005-ben elfogadott Transatlantic Economic Integration and Growth Initiative alapján elindult munka fő területei a szabványok, a fogyasztóvédelem, a pénzügyi piacok szabályozása, a közbeszerzés és a szellemi tulajdonjogok. A transzatlanti szabadkereskedelem megteremtése egyelőre még irreálisnak és feleslegesnek tűnt, egy-két évtizeden belül azonban a térség gazdasági súlyának csökkenése nyomán időszerűvé válhat. Az Amerikai Legfelső Bíróság és az Európai Bíróság bírái egyébként évente egyszer vagy kétszer leülnek, és konzultálnak egymással az őket foglalkoztató legfontosabb kérdésekről. Van tehát egyfajta gyakorlati közeledési készség és törekvés is.

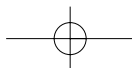
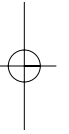
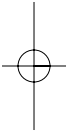
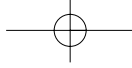
A mostani válság voltaképpen a pénzügyi önszabályozás kudarcát demonstrálja. Ennek kapcsán került előtérbe, hogy a szabályozás mégsem megy állam nélkül, mert a közjót csak az állam tudja képviselni. A közjó kormányképviselése természetesen nem mehet úgy, hogy az emberek érdektelenek a közjó és a közjószágok iránt. És itt jön Laci diákjainak a gondja. Ha ugyanis olyan kormányzást akarunk, amely a közjót képviseli a mi nevünkben, akkor nekünk is foglalkozni kell a közjóval. Az nem megy, hogy mi azt mondjuk: ti ott fönns csináljátok jól a dolgokat, minket pedig ez nem érdekel! Ha a kettő között hi-

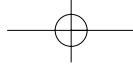

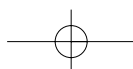
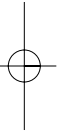
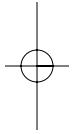
ányzik a spontán önszabályozás, illetőleg a természetes folyamatok és a kormányzati képviselő között nincs kapcsolat, akkor ez az egész nem fog működni. Ez minden szinten igaz, a legalacsonyabb szinten is, egy falu önkormányzatának szintjén is. Tehát én nem hiszek abban, hogy pillanatok alatt meg lehet teremteni egy új rendszert intézményekkel és szabályokkal, de a jelenlegin sokat lehetne javítani. Mindig a lassú, szerves, evolutív folyamatokban hiszek, és nem gondolom, hogy hirtelen meg lehetne oldani bármit is azzal, hogy létrehozunk egy új szervezetet vagy szabályrendszert. Sokkal inkább a szerves fejlődésben látom a jövőt.

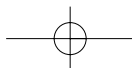
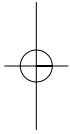
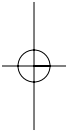
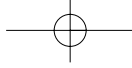

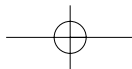

VII.
VÁLTOZÓ ERŐVISZONYOK?

KLP: Hogyan alakult az egyes erőcentrumok helyzete? Milyen lesz a jövőjük meglátásotok szerint?

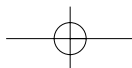
CsL: Az összes mutató szerint Amerika előnye soha nem volt akkora, mint jelenleg. Az Európai Unió növekedése a '90-es évek második felében körülbelül 2,7%, a 2000-es években úgy 1,6-1,7% volt. Az Egyesült Államok növekedése 4% körüli, és minthogy ők vezettek már annak idején is, így minden mutató szerint mind az abszolút, mind a relatív különbség növekedett. A múlt héten adta ki az Európai Bizottság a Lisszaboni Program működésével kapcsolatos jelentését.¹⁵ Ebben a jelentésben az a jó, hogy százféle mutatóval mérik, hogyan alakult az élet. Mindenütt javult, a mostani konjunkturális visszaesésig még a foglalkoztatás is javult az Unió egészében, de elmarad az Egyesült Államokétól. A munka aránya a bruttó hazai termékben az Egyesült Államokban nagyobb, mint Európában. Minél több szempontból nézzük a különbséget, annál nyilvánvalóbb. A műszaki fejlődési mutatók tekintetében, a versenyképességi mutatók tekintetében. Bár van egy-két ország, ami nem az amerikai fejlődési modell szerint fejlődik, és jó a gazdasági versenyképessége: Svédország, Finnország, Dánia. Ha a tudományos fejlődést nézzük, akkor Dél-Korea van a G7-ben, és nem Oroszország. De hogy ki az első, nem kérdőjeleződik meg, és ez a tény az utóbbi tíz évben csak megerősödött. Akik az amerikai kapitalizmus haláláról papolnak, azok csak a vágyaikat vetítik ki a világra; azok egyetlen számot nem tudnak, például a 2009. januári jelentést nem ismerik a lisszaboni célok teljesüléséről. Pedig az elég széleskörűen mutatja ezt, hasonlóképpen az Európai Központi Bank statisztikájához.¹⁶

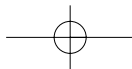
MJ: Ez a jelentés az, amely megállapítja, hogy Magyarország teljesített a legrosszabbul.

CsL: Így igaz. Ezt a jelentést mi mindig magyar szempontból nézzük, és már nem is látjuk, hogy mi történik az élmezőnyben, mert két körrel vezetnek előttünk. Pedig nem közömbös, számunkra sem érdektelen! A másik, amit ezzel kapcsolatban tudni kell, hogy nem szabad visszaélni a gazdasági előrejelzés eszközeivel. A szakmai minimumokat be kell tartani. Huszonöt évre nem lehet előre jelezni, az csak gondolati kísérlet. Azt, amit az Economistben olvashatunk, hogy ki kit érhet utol tíz-tizenöt év alatt, ki mennyire szárnyalhatja túl az Egyesült Államokat, már láttuk Leninnél, majd Hruscsovnál is. Ilyet nem szabad csinálni, szakmailag megalapozatlan. De azt sem lehet kijelenteni, hogy ceteris

¹⁵ Elérhető a Bizottság honlapján: www.europa.eu, valamint az Unióval foglalkozó hírportál lisszaboni célokkal foglalkozó részében: www.euractiv.com

¹⁶ ECB: Statistics Pocket Book. Frankfurt/M, havi kiadvány, elérhető: www.ecb.org

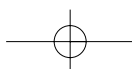
paribus, a dolgok nem fognak megváltozni. Hiszen annyit biztosan meg tudunk mondani akár ma délelőtt is, hogy a világ öt vagy tíz év múlva más lesz, mint most. Ez a fajta előrejelzés csak arra szolgál, hogy azt sugallja: ha mi magyarok nem csinálunk semmit, nem kerülhetünk alacsonyabb szintre. Dehogynem! Ugyanígy: semmiképpen nem indokolt azt állítani, hogy ez a század majd Ázsia százada lesz. Mi az, hogy Ázsia százada? Ha abból indulunk ki, hogy egy dollár a szegénységi szint, akkor Indiának 22%-a szegény. De ha a Világbank legújabb mércéjét vesszük alapul, mely szerint 2,15 dollár, akkor India 80%-a szegény¹⁷, tehát 7-8%-os gazdasági növekedésre van szüksége még harminc éven keresztül! De amíg az lecsurog, amíg az emberek életkörülménye megváltozik, az nagyon hosszú idő, addig rengeteg minden történhet ott is, máshol is.

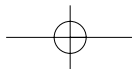
Kínában a mai árfolyamon számolva 2400 dollár az egy főre jutó jövedelem. Ez Magyarország fejlettségének 12%-a. Hatalmas növekedési tartalékaik vannak nyilván, de míg elérnek arra a szintre, hogy az Egyesült Államokkal lehessen egybevetni őket, az még odébb van! A világ legnagyobb exportőre minden ellenkező híresztelés ellenére Németország. A világ legnagyobb tőkeexportőre minden ellenkező híresztelés ellenére Japán. Ezek a számok, ezek a tények, s ahogy már Sztálin is megmondta, a tények makacs dolgok, figyelembe kell venni őket.

Mi következik mindebből? – Az, hogy vannak bizonyos fölzárkózó régiók, melyek közül Kína és a kelet-ázsiai térség izgalmas. Komoly esély van arra, hogy Afrika nem lesz nullás térség, ha a politikai konfliktusokat kezelni tudják. Ezért említettem Ugandát, Mozambikot, Angolát, Ghánát, ahol egészen normálisan mennek a dolgok. De megvan ott a fordítottja is: Zimbabwe vagy újabban Kenya, ahol egy „jól sikerült” polgárháborúval vagy törzsi villongással mindent a földdel egyenlővé lehet tenni. Persze ez nem elméleti kérdés.

Azt gondolom, hogy a világgazdaságban a növekedés viszonylag hamar helyreáll. A pénzügyi rendszer működésében nyilván lesznek változások, de minden bizonnyal egyre nagyobb területeknek lesz lehetőségük bekapcsolódni ebbe a folyamatba. Én azt várom, hogy az Egyesült Államok műszaki fejlődésben, tudományban, gazdaságban, politikában játszott vezető szerepe megmarad. Kína szerepe erősödik, de nagyon alacsony szintről indulva, hosszú folyamaton át, számos el- lentmondással terhesen. Kína rendkívül instabil ország, több tízezer erőszakos eseményről, fegyveres összecsapásról tudnak a hivatalos jelentések is, ha valaki látta az olimpiát vagy a földrengésről szóló tudósításokat, meggyőződhetett róla.

¹⁷ World Bank: World Development Report 2009. Oxford, Oxford University Press. A legtöbb adat online is: www.worldbank.org

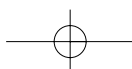

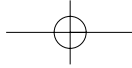
Van-e orosz csoda? Meg kell nézni az elmúlt hónap statisztikáit. Amint az olaj ára lemegy 155 dollárról 43-ra vagy 40-re, meg kell figyelni, hogyan olvad el a hatalmas valutatartalék egyharmada egy negyedéven belül. Nem gondolom, hogy Oroszország új növekedési pólus lenne, ellenkezőleg, úgy vélem, továbbra is igaz, amit 2004-ben a Külügyi Szemlében írtam¹⁸, hogy Oroszország a hatalmi ambícióit a gazdaság teljesítőképessége alapján az általuk „közel-külföldnek” nevezett körre szorítja. Milyen izgalmas (és erről már beszélünk Ukrajna, Grúzia, az európai és a NATO-politika kapcsán), hogy ez nem az a fajta Oroszország, ami a Szovjetunió volt, amely tiltakozott az ENSZ-ben az ellen, hogy az Egyesült Államok a világ minden pontján beleavatkozik a belügyekbe!

Ami további meghatározó dolog a világgazdaság erőközpontjai tekintetében, az a decentralizálódás. A transznacionális vállalatokra jellemző, például a Sony jelszava a Potsdamer Platzon, hogy „Wir sind keine japanische Unternehmung”, mert ő olyan amorf, ami igaz is. A Nokia kapcsán pedig elmondhatom, nemrég beszélgettem velük, hogy hol van a központjuk, és megkérdezték, mire vagyok kíváncsi: hogy hova vannak bejegyezve, hol a kutatásfejlesztés, hol termelnek fát, hol az értékesítési osztály, hol a nyugdíjalap, mert ennek a függvényében tudnak válaszolni arra, hogy ők milyen cég. Ez a fajta működés nagy kihívás ám az olyan típusú szabályalkotással szemben, ahol a kormányok állapítják meg, hogy mennyi az adó!

Az internetgazdaság terjedésével ez egyébként is hihetetlenül izgalmassá válik. Az adózás mindig területhez volt kötve, most pedig nem tudjuk, hol jött létre a termék, következésképpen nem tudjuk, kinek, hol és mennyi adót kell fizetni. Ebből egy olyan ellentmondás adódik, amely a következő évtized emlegetett csapásaival (terrorizmus, betegségek, környezetpusztítás) egyenértékű. A vagyongyarapítás delokalizálódik, tehát nem kötődik helyhez, a másik oldalról azonban a közjavak iránti igény, a biztonság, a közbiztonság, az egészségügyi szolgáltatás és sok minden más helyi igénye nő. Ennek jelentős részét a közhatalomnak kellene nyújtania, de a közhatalomnak nem lesz elég bevétele. A világ átlagos közteherszintje növekedett, az egyensúly azonban kényes, ügyelni kell: nem lehet túladóztatni sem. (Ha nem marad a nyomtató ökörnek, vagy felfordul, vagy elhúz olyan területre, ahol az adott országnak/gazdának nincsen befolyása.) A közjavak, adóztatás, teljesítmény, a munkára való foghatóság és az ösztönzés egyensúlyának megtartása minden ország számára lényeges feladat lesz.

¹⁸ Csaba László (2004): Stratégiaváltás az orosz külpolitikában? Külügyi Szemle, 3. évf., 1-2. sz., 98-115.

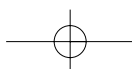

Észrevétel még: a kínai csoda legnagyobb gondja az, hogy az „egy gyerek” politikájával aláásták a saját társadalmuk szerkezetét. Kínában az öregedés jelenleg is probléma anélkül, hogy japán vagy európai típusú társadalombiztosítási rendszerük lenne. Ezzel is érdemes lenne foglalkozni. Egyfelől csodáljuk a keleti diktatúrákat, másfelől elmondjuk, micsoda tehertétel a mi szociális piacgazdaságunk. Viszont hogy mi a teher és mi az előny, az sok esetben az érték-választás kérdése. Az amerikai alkalmazottak tömegeinek volt vállalati nyugdíjbiztosítása. Ez nem sokkal jobb azoknál a nyugdíjalapoknál, ahol a mi magánmegtakarításaink vannak. Ezek negatív tőkeértéket mutatnak, némelyek be is dőltek. Én úgy gondolom, különösen a pénzügyi válság kapcsán fel fog értékelődni a társadalmi felelősségvállalás. A közösségi kockázat értelme egészen más megvilágításba kerül, mint mondjuk tíz évvel ezelőtt. Én osztom János derűlátását, hogy az európai szociális modell és egyáltalán az európai modell teljesítőképesége az élet minden területén javulni fog.

MJ: A gazdasági előrejelzésekről mindig egy történet jut eszembe, lehet, hogy nem egészen pontos. 1910 körül talán egy francia tudós extraponálta Oroszország korábbi tíz-tizenöt éves fejlődését a jövőre. Megállapította, hogy a 20. század vége felé Oroszország ipari termelése, gazdasági ereje messze meg fogja haladni az Egyesült Államokét. Egy dologgal nem számolt ez a kitűnő tudós. Azzal, hogy a németek át fognak engedni a határon egy vagonot. Abban a vagonban Vlagyimir Iljics Lenin lesz. Végrehajtanak egy bolsevik forradalmat, ami az első években teljes katasztrófába sodorja az orosz gazdaságot. Később óriási erőforrás-koncentrációval, húsz-harminc millió rabszolgával, féktelen nyersanyag-kitermeléssel létrehoznak egy olyan nehézipari potenciált, amellyel ki tudják alakítani a világ legerősebb hadseregét, de gazdaságilag végül végzetes lemaradásra ítélik az országot.

Ami a jelenlegi helyzetet illeti, két megközelítés létezik, egyik sem szélsőség. Az egyik szerint óriási erőeltolódás következik be, úgy mondják: a gazdasági egyenlet teljes átrendeződése. Jön a Távol-Kelet, Kína, India. Igen, extraponálják a növekedési rátákat a következő harminc évre, ki kicsodát ér utol és mikor. Nagyon sok ember hiszi és vallja ezt; ez ma a konvencionális bölcsesség.

És van egy másik megközelítés, amely szerint a válságból azok a rendszerek kerülnek ki erősebben, amelyek ugyan nem tudtak akkora növekedési rátát felmutatni, mint a nagy keleti hatalmak, de rugalmasak, alkalmazkodóképesek, természetesen fejlődnek. Nos, én őszintén megmondom: sokkal inkább a második gondolatkörrel értek egyet. Persze a jövőt az istenek elrejtették előttünk, és ezt nagyon jól tették, ezért én onnan közelítem meg a kérdést, hol vannak nagyobb kockázatok.

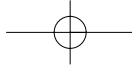

Kockázatok persze mindenütt vannak, de azt például egyáltalán nem tudjuk ma felmérni, hogyan fognak Kínában alakulni a dolgok. Nem a gazdasági fejlődés üteméről beszélek, ezt nagyjából mindig be lehet mérni. De hogy ez az autokrata kapitalizmus a látványos sikereivel, a rabszolgamunkáival, a gyerekmunkával meg az egygyerekes családdal hogyan alakul, hova fog fejlődni, még nem tudjuk. Sőt, az egygyerekes család csak a kisebb gond. A gyerekek nemek szerinti arányát súlyosabbnak látom. Jelenleg az élve születetteket tekintve 100 leánygyermekre 117 fiúgyermek jut. Hátborzongató, ki lehet találni a jelenség okát. Önmagában véve az, hogy majdnem egyötödével több fiú születik, mint lány, az végzetes. Ilyen emberi társadalom vagy közösség az előemberekig visszamenőleg nem volt. Nem tudjuk, hogy egy ilyen közösség hogyan tudja magát fenntartani. Sokan jelzik előre a demográfiai hullám lefelé indulását, és például ezért mondják többen, hogy India tíz-harminc éves távon túl szebb jövő elé néz, mint Kína. A kínai politikai kérdések sincsenek megoldva. Minden kis faluban és kis cégnél van egy pártszervezet, amely többé-kevésbé megmondja, hogy mit hogyan kell csinálni. Eközben a hatalmas kínai, lassan multinacionális cégek élén olyan fiatalemberek állnak, akik egy amerikai elit egyetemét vagy legalább egy kínai elit egyetemét végeztek. Ezek szülei vagy nagyszülei gyakran a Kommunista Párt központi bizottságának vagy politikai bizottságának tagjai. Mondhatjuk, hogy mégis jobb, mint a mi '50-es vagy '60-as éveink, mert végül is nem cipészekre bízják a gyárak vezetését, hanem kiképzett elitre. Összességében ez egy nagyon szigorú, jól összefogott rendszer, amiről nem tudjuk, hogy hosszabb távon hogyan fog működni, tehát nagy a kockázat. Most úgy tűnik, a kínai gazdaság megőrzi a növekedési ütemének jelentős részét, de a jövő kiszámíthatatlan, és óriási bizonytalanságok vannak benne.

Oroszország sokkal nehezebb kérdés. Nem lehet összehasonlítani Kínával, mert az orosz gazdasági erő lényege a kőolaj- és gáztermelés, amely óriási jövedelmet realizált a 140-150 dolláros olajárból. De ha ez lemegy 40 dollárra, akkor nagy baj van. Az is érdekes, hogy a tőzsde ott 70-75%-ot képes esni, míg máshol csak 40-50%-ot. A rubel mélyponton van.

CsL: Kockázatos ország: kormányzati beavatkozások, grúziai háború, a British Petroleummal való feszültség...

MJ: Nem tudjuk pontosan, mi van mögötte. A British Petrollal és a többiekkel való összerúgásnak az a következménye, hogy senki sem korszerűsíti a gázkitermelést, a kőolajtermelő ipart. Ezért szükség van a türkmén gázra. Le kell foglalni a közép-ázsiai gázlelőhelyeket, hogy az ő közvetítésükkel jusson el a gáz Európába. Geopolitikailag ez a játszma lényege. Tudniillik aki lefoglalja a közép-ázsiai gázt, az lefoglalja Közép-Ázsiát is. A „közel-külföldet” pedig csak így lehet visszahódítani.

KLP: Most az Oroszországtól olyan „rettenetesen független” Közép-Ázsiára gondolsz?

MJ: Formálisan függetlenek.

JG: De gyakorlatilag...

KLP: Mintha nem lennének ott orosz csapatok!

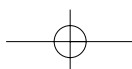
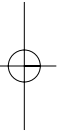
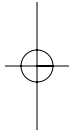
MJ: A dolog nem olyan egyszerű, mert például Kazahsztánnak van egy kínai útja. A mérkőzés még nincs lejátszva. De persze Putyin el tud menni Türkmenisztánba, és meg tudja magyarázni, ki az úr a házban! A türkmének pedig ezt meg fogják érteni.

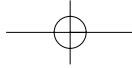
KLP: Tolmács sem kell hozzá.

MJ: Visszatérve az orosz ügyre: Oroszország az ellentmondások országa, hiszen erős, a világ legelső nukleáris hatalma, vagy legalábbis az első kettőben benne van. Állítólag több nukleáris robbanófeje van, mint az Egyesült Államoknak. A nukleáris robbanófejek száma, az atomarzenál szempontjából tehát még mindig kétpótlús a világ. A hagyományos fegyverzete sem olyan rossz, persze sokkal elmaradottabb, mint az amerikaiaké. De Oroszország a bizonytalanságok országa. Ezt ők is tudják, ezért akarnak minden adódó lehetőségből azonnal előnyt kovácsolni. Az ukrán történet jól mintázza ezt: most van nagyon hideg, most van Ukrajnában zűrzavar, most kell árakról tárgyalni, most lesz Európa bajban, ha ezt megcsináljuk. Most fogják igazán észrevenni, hogy mégiscsak függenek mitőlünk.

Én azzal egyetértek, hogy az oroszoknak nincsenek világuralmi elképzeléseik. Megint a kicsi, part menti flotta időszakát éljük. Rakétáinkkal ugyan az egész glóbuszt be tudjuk fogni, de az mindegy. Nekünk Közép-Ázsia fontos, rendet kell csinálni a Kaukázusban. Hiszen az nem megy, hogy azok a kis államocskák, amelyek mindig tőlünk függttek, most elkezdjenek NATO-tagságról álmodozni!

Ez a NATO-tagság hihetetlenül fölingerelte őket. Személyes élményként mondom. Voltam egy fontos tanácskozáson, meghívtak oda egy vezető orosz politológust, aki nagyon ügyesen a teljes szellemi függetlenség képét sugározta – belpolitikai ügyekben. Persze nem ez volt az igazi feladata, hanem külpolitikai üzenetet kellett hoznia. El is mondta; nos, ez kőkemény volt. Bizonyára egyeztették Putyinnal. Azt mondta, hogy az ukrán és a grúz NATO-tagság egy olyan vörös vonal, amit ha valaki túllép, akkor a legsúlyosabb következményekkel kell számolnia. Nem „soft powerről” volt szó, az oroszok adott esetben minden további nélkül alkalmaznak „hard power” is. Ezt Grúziának meg akarták mutatni. Csak szellemi játékként mondom: úgy látom, hallom, olvasom, hogy a krími félszigeten elég sok orosz kap most orosz állampolgárságot, orosz útlevelet, Grúziában is ezt csinálták. 2017-ben lejár a szevasztopoli szer-

ződés, és az ukránok érzékeltetik, hogy nem biztos, hogy ezt meg fogják újítani. Nos, ott van Kelet-Ukrajnában tíz-tizenkét millió orosz. Ha azokkal atrocitások történnek, netán a Krím-félszigeten orosz állampolgárokat érnek támadások, nem hiszem, hogy az oroszok ezt szó nélkül tudomásul veszik!

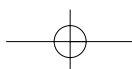
Vannak tehát politikai kockázatok is. De maga az orosz rendszer ... még mindig úgy tűnik, hogy stabil és kőkemény. Putyin népszerűsége 85-88%. Csak éppen azt nem tudjuk, hogy mi történik a legkisebb gond esetén. Hogy csak egyet mondjak, például amikor felemelik a használt autók vámját, és ezért a vlagyivosztoki autókereskedők dühösek lesznek, mert kihúzták alóluk az egzisztenciális alapot!

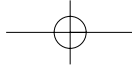
CsL: Meg is adták a vámkedvezményt a használtautó-kereskedőknek!

MJ: Bizony, jött két tüntetés, mire a válasz: „jó, bocsánat, akkor itt ezt vissza kell vonni...”. – Az eset annak az alátámasztására szolgál, hogy az autokrata, feltörekvő gazdasági erőközpontok olyan bizonytalansági elemeket, olyan kiszámíthatatlanságokat hordoznak magukban, amire számítanunk kell. És ennek ellensúlyozására nem tudunk jobbat kitalálni, csak hogy azt a transzatlanti világot, amely az emberiség fejlődésének természetes útját járja, valahogy erősíteni próbáljuk. Ezért a magyar közvéleménybe, a legkisebb magyar faluba is, akár érdeklődnek a közjó iránt, akár nem, el kell vinni azt az üzenetet, hogy a környezetünk eseményei kőkeményen befolyásolják a mindennapi életünket. A gázon keresztül is, ezt legalább közvetlenül megtapasztalhattuk, de minden más módon. Napjaink devizahitel-ügye, maga az egész válság elülteti az emberben azt a gondolatot, hogy a világ nincs annyira messze, mint ahogyan azt hittük.

JG: Nagy örömmel hallgattam az egyik legelső gazdasági szakemberünknek egy jövődöntő könyv tartalmát összefoglaló szavait, majd a külgazdaság és a külpolitika terén hatalmas tudással és tapasztalattal rendelkező szakember gondolatait. Én most az átlag magyar ember szempontjából próbálom kommentálni az itt elhangzottakat.

Örülök János utolsó mondatainak, magam is erre akartam felhívni a figyelmet. Nagyon fontos, hogy a magyar társadalom művelt legyen, értse a világot, tudja, hogy mi történik, és ne csupán a sokszor felületesebb, elfogult vagy félrevezető médiára támaszkodjon. Sajnos Magyarországon nagyon gyenge a külpolitikai tájékozottság, ez az állapot legalább száz évre megy vissza. A kommunizmus korszakában persze sok külpolitikai hírt kaptunk, tele voltak az újságok főleg a nyugati világ válságaival és a közel-keleti konfliktusok egyoldalú prezentálásával. Figyelemelterelő szerepük volt, de érdekes: mégsem volt a média alkalmas arra, hogy úgy orientálja a társadalmat, ahogyan az elő volt írva. A rendszerváltozás óta a hamis tájékoztatás mennyisége visszaesett, de helyette nem lépett elő a normális, hasznos és pontos is-

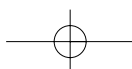

mereteken alapuló, magyar nézőpontú interpretáció. A magyar média nem segíti hozzá a magyar embert ahhoz, hogy jól eligazodjon a világban; különösen ahhoz nem, hogy levonja a tanulságokat maga számára: mi a teendő. Ehelyett gyakran félrevezető mesékkal, megalapozatlan javaslatokkal traktálják.

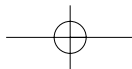
Ahogy a világsajtót, a statisztikákat követem, utazom a nagyvilágban, egyre inkább azt tapasztalom, hogy mennyivel jobban kellene figyelni a környezetünket. A magyar sajtó és a magyar társadalom tényleg nem mutat elég érdeklődést a mi „közel-külföldünk” iránt. Szomszédjaink és azok szomszédjai iránt. A Baltikum és a Balkán iránt. De a magyar külpolitika sem mentes e hibától. Az általános passzivitás mellett milyen rossz külpolitikai lépések történtek az elmúlt években Medgyessytől kezdve a Gyurcsány-kormányon át máig! Azzal hitegetik a magyar társadalmat, hogy olyan piacok felé nyitnak, amelyeket eddig elhanyagoltunk. Hogy majd az lesz a megoldás, ha elkezdünk intenzíven kereskedni Kínával vagy Indiával! Ez már majdnem olyan, mint amikor Torgyán a cseresznyekereskedelmet Chilével akarta felvirágoztatni! – Persze, kereskedni mindenkivel érdemes, de mindenképpen egyenrangú feltételekkel, és jó üzleteket kell kötni.

Mondanék még valamit a kínai kapcsolataink elmélyítésére vonatkozóan. Azt ti is említettétek, hogy Kína nem egyértelműen a jövő országa. Ehhez hozzáteszem, hogy Kína jövedelemnövekedésének jelentős részét fegyverkezésre költi. Erről még nem esett szó. Nem tudom, miért teszi, és úgy vélem, ez baljós előjel. Kína az az ország, amelyet nem fenyeget senki. Senkinek sem jutna eszébe megtámadni, vele szemben senkinek sincsenek területi igényei. Kínán belül vannak potenciális szeparatista mozgalmak. Tajvan réges-rég feladta, amiben már Csang Kaj-sek sem hitt, hogy majd valamikor visszahódítja a szárazföldet. Kína fegyverkezése a szomszédait fenyegeti. Elég, ha egy újabb belpolitikai fordulattal egy erősebben függetlenségpárti kormány jön létre Tajvanban, akkor nem lehet kizárni, hogy Kína nem csak fenyegetni fog, hanem katonai akciót is indít. Amerikának ez komoly dilemmát jelentene. Nem tudom, milyen reakcióhoz vezetne, de hogy komoly következményei lennének, az biztos.

India és Kína kapcsolata? Volt egy kínai-indiai háború még emberemlékezeten belül, pillanatnyilag ennek megismétlődése nem fenyeget, de India nyilván nem örül a katonailag rendkívül megerősödő Kínának. A tibeti gyarmatosítással járó feszültségekről az egész világ tud, ellenben kevés szó esik Hszincsiang tartományról, másként Ujguriáról, ahol egy török nép kiszorítása, gyarmatosítása folyik, ezért állandó a polgárháborús feszültség. [A beszélgetés február elején folyt, nem gondoltuk, hogy fél éven belül kirobban a krízis.] Ha ott nagyobb komplikáció támad, az érintheti Közép-Ázsiát, hisz Isztambultól Kína határáig török népek élnek.

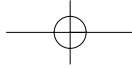
Én mindenképpen úgy vélem, hogy a magyar külpolitikának nem Kínában van a jövője. Néhány éve jártam Tajvanban, ott egy magyar közgazdász szakemberrel is beszélgettem. Megerősítette a félelmeimet, hogy amennyivel intenzívebbé válnak Kínával a gazdasági-kereskedelmi kapcsolataink, úgy nő a fizetésimérleg-hiányunk. Nem hiszem, hogy érdekünk, hogy az tovább növekedjen.

Indiáról csak annyit mondanék, hogy az említett tények miatt mindenképpen nagyobb bizalommal nézhetünk kapcsolataink erősítése felé. De persze nagy a távolság, és én azt hiszem, India számára a kialakult, hagyományos kapcsolatok, Anglia és néhány más ország lesznek a jövőbeni partnerek, noha azt halljuk a magyar külpolitika különböző vezetőitől, hogy itt a kitörési pont. Én ezt örömmel fogadnám, de komoly kételyeket táplálok ezzel kapcsolatban.

Délkelet-Ázsiáról, a többi országról még nem esett szó. Nemrég járt itt nem hivatalos úton a szingapúri miniszterelnök. Nem hiszem, hogy Szingapúrral meg tudnánk oldali a magyar gazdaság problémáit, de akár Szingapúr, akár Malajzia mindenképpen komolyabb figyelmet érdemelne, akár a diplomáciai jelenlét, akár a jó példa követése szempontjából. Elismerem, a szingapúri, tekintélyuralminak is mondható rendszer nem minden vonatkozásban rokonszenves. Egy rendkívül sikeres felvilágosult abszolutizmus. Ugyanakkor hihetetlenül eredményes ország: nincs nyersanyaga, nincsenek ásványi kincsei. Csak nagyon jól képzett munkereje van. Mindenképpen érdemes figyelni őket, tanulni tőlük. Szingapúr és Malajzia számunkra azt cáfolja, amit a marxizmus hirdetett, és amivel a mi „újmarxistáink” telekürtölik az ún. jobboldali médiát: hogy a világgazdaság egy nagy szivattyú, és a globális tőke mindenkit, de főként az újonnan jötteket tönkretesz.

CsL: Annyira tönkretette a tőke Szingapúrt, hogy az egy főre jutó jövedelmek tekintetében ötven éve még egy szinten álltak Kínával, ma pedig tizenegyszerese ennek a városállamnak a teljesítménye¹⁹. És akkor még nem is beszéltünk arról a nagyon is reális esélyről, hogy a szingapúri tőzsde jó eséllyel átveheti a hosszabb ideje gyengélkedő tokiói tőzsde szerepét. Ha az ember a nagy tévétársaságok híradásait nézi, a világ 6-8 tőzsdéje között szerepel ennek az egy-milliós országnak a tőzsdéje. Kiderül, hogy amiket itthon mondanak, hogy ez csak egy tízmilliós ország, mit várunk a tőzsdéjétől, nem megalapozottak. És rámutat annak a megítélésére is, hogy a kínai csoda mihez képest csoda. Egyébként Hongkong előnye még ennél is nagyobb. Ez az egyetlen ázsiai ország, amely következetesen liberális gazdaságpolitikát folytatott. Nekik harmincezer dollár körül van az egy főre jutó jövedelmük.

¹⁹ World Bank: i. m. (statistical annex)

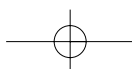
JG: Érdeemes ebből a szempontból Oroszország fejlődését is megnézni, azaz a fejlődés elmaradását. Oroszország nyersanyagokban hihetetlenül gazdag, gazdagabb, mint Amerika, de a bolsevizmusnak köszönhetőleg nem használta ki a lehetőségeit. Ugyanakkor közel van hozzánk, ami veszélyt és lehetőséget jelent egyszerre. Nagyon kívánatos, hogy csökkenjen az az óriási kereskedelmi deficit, amit elsősorban az olaj- és gázkereskedelmünk miatt mutathatunk ki Oroszországgal való forgalmunkban. Ezért fontos, hogy tudjunk Oroszországba exportálni – és legyen mit exportálnunk. Ezzel együtt világossá kellene tenni minden polgárunk előtt, hogy ma is igaz, amit száz vagy százötven évvel ezelőtt oly gyakran mondtak Oroszországról, hogy agyaglábú kolosszus. Kolosszus, mely bizonytalan lábakon nyugszik, és mi örülnénk, ha ezek a lábak szilárdabbak lennének, és nem rúgásra használnák őket. De a minap azt mondta nekem valaki, hogy Oroszország közepén még ma is vannak villanyt nélkülöző falvak, pedig a GOELRO-t, az ország villamosítási tervét már a '20-as évek elején meghirdették.

Oroszországban hihetetlenül sok befektetni való van, csak meg kell nézni, milyen állapotban van a környezet vagy az infrastruktúra, vagy milyen körülmények között lakik az ország nagyobbik fele. Amikor a magas olajár miatt Oroszország újra egy erős nagyhatalomnak látszott, az volt bennem a fő kérdés, hogy igen, mindez nagyon szép, de vajon miért külföldi befektetésekre költik el a pénzt, miért nem arra, amire az arab olajsejkségek? Hogy mi lesz, ha nem lesz olaj? Hiszen ma már nem lehet egy lábon állni! Oroszország emiatt is bizonytalan. A mai magyar kormánypolitika, amely néha hangosabban, néha halkabban azt hirdeti, hogy nekünk Oroszország lesz a stratégiai partnerünk, enyhén szólva is gyermeteg és téves, keményebben fogalmazva pedig halálosan veszélyes. Persze kívánatos a jó viszony és a kereskedelem. De rendkívül fontos, hogy ne kacsintsunk kifelé, az euroatlanti közösségből Oroszország felé.

A mostani, alig lezárult és bármikor megismétlődhető gázkrízisből két következtetést lehet levonni, és én attól félek, hogy sokan a rossz következtetést vonják le. A rossz következtetés az, hogy minél jobb viszonyban vagyunk Oroszországgal, annál biztosabb, hogy kapunk gázt. Az nem érdekes, hogy mi lesz másokkal, táncoljunk úgy, ahogy Moszkva fütyül, és akkor nem fogunk fájni.

CsL: Ez az oroszok célja is.

JG: Nyilvánvalóan. Ugyanakkor a másik, szerintem helyes következtetés kézenfekvő. Ha van egy egységes európai energiapolitika (egyelőre nincs, de talán közelítünk efelé), akkor a kiszolgáltatottság rögtön megszűnik. A gáznak az a természete, hogy ott jön ki, ahol a kutak vannak. Azokat nem lehet egykönnyen elzárni, elfojtani. Tehát nem csak a fogyasztó van kiszolgáltatva a ter-

melőnek, hanem a termelő is a fogyasztónak, hiszen a készleteket csak rövid ideig és korlátozott mennyiségben lehet tárolni.

Amerikában viszont mindenben óriási tartalékok vannak. Amerika tele van fiatalokkal, nem úgy, mint Európa, az öregedés ott fenyeget a legkevésbé. Keveset tud arról a magyar társadalom, hogy milyen Amerikában a munkakultúra, és milyen erős a munkára épülő gazdaság. Én úgy tudtam még ifjúkoromban, hogy a japánok a legszorgosabbak, ott dolgoznak a legtöbbet. Lehet, hogy régebben ez volt a helyzet, de az éves munkaidő tekintetében ma messze Amerika vezet. Van ebben túlzás is, persze, Amerika hajlamos a túlzásokra. Azt szokták mondani: azért dolgozunk, hogy éljünk. Amerikáról pedig azt mondják, ott azért élnek az emberek, hogy dolgozzanak. A „workaholic” kifejezés, vagyis ‘a munka megszállottja’ is Amerikában született. Persze mindez nem azt jelenti, hogy mi is ilyen életet szeretnénk élni, de tanulni lehetne tőlük e tekintetben is, hogy a munka a gazdaság motorja, és nem kerülendő, lenézett gürcölés.

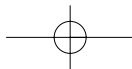
Az amerikai oktatási rendszer gyengül, de a tudományt mégis Amerika vezeti az importált tanárok és tudósok révén. Ott születtek a Nobel-díjak és a nagy felfedezések. Ezért is sajnálatos, hogy a magyar közvélemény még mindig nincs eléggé tisztában azzal, hogy mennyire fontos az euroatlanti együttműködés. Számunkra kardinális ügy, hogy Európa és Amerika szoros szövetségben maradjon, és hogy együttműködésüknek mi is részesei legyünk. Sokan fogalmazznak úgy, hogy peremország vagyunk, csak hogy egyáltalán nem mindegy, hogy a Keletnek vagyunk-e a legnyugatibb pereme, vagy a Nyugatnak a legkeletibb pereme. Minél kevésbé vagyunk a legkeletibb ország, annál jobb a lehetőségeink.

Visszatérve Oroszországra. Oroszországban léteznek olyan veszélyek, amelyek vészesen terjedni kezdtek Magyarországon, és erről még nem beszéltünk. Az állammal összefonódott bűnözésre gondolok, amelyet tetéz a politikai és a gazdasági elit gyakorlati azonossága. A magyar közbiztonság lassan vetekszik az orosz közbiztonsággal. Oroszországban a kellemetlen tényeket kipiszkáló újságírókat, a politikai disszidenseket, a tiltakozókat egyszerűen elnémítják.

MJ: Az orosz állami bank helyettesét, aki a bankfelügyelettel volt megbízva, agyonlőtték az utcán. A mi bankfelügyeletünk vezetőjét csak fejbe vágták.

JG: Félig agyonverték.

MJ: Még komolyabb gond Oroszországban – erről nem szoktunk beszélni, de a nyilvánosság előtt is elmondhatom, mert a közép-európai országok polgári partijaiban ez komoly aggodalom tárgya –, hogy Oroszország ma is hajlamos beleavatkozni az egyes országok belső politikai viszonyaiba. Régebbi keletű ügy, a szerbek és a bolgárok már száz évvel ezelőtt is megtapasztalták, de a rendszerválto-

zás óta mind gyakrabban érzékelhető. Lengyelországban nyilvánosságot is kapott az orosz titkosszolgálat aktivitása, egy miniszterelnök bele is bukott, amikor ezek a kapcsolatai kiderültek. Magyarországon is vannak aggodalmak és szorongások, hogy nagy, fontos, lényeges helyzetekben az orosz politikai vezetés egyértelmű üzenetet tud küldeni akár a magyar választóknak is, hogy melyik politikai párt győzelmét tartja kedvezőnek. Mármost az ő szempontjából, finomabban szólva a magyar-orosz kapcsolatok kedvező fejlődése szempontjából. Ilyen próbálkozások persze mindig voltak, vannak, lesznek, s ha ezek bizonyos keretek között maradnak, akkor együtt kell velük élni. De egyoldalú függőség esetén ezek a beavatkozások egészen drámai formát is ölthetnek. Mindenki el tudja képzelni, miről beszélek. Putyin látogatása a 2006-os választások előtt egyértelmű üzenet volt.

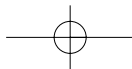
JG: A gázcsapok elzárása is elsősorban politikai üzenetet hordozott. Janusz Bugajski két utolsó könyve nagyon tanulságos olvasmány, sajnos magyarul nem olvasható, és a sajtó nem is foglalkozott a bennük lévő tényekkel.

MJ: Úgy vélem, főleg az oroszok számára fontos, ha hosszú távú, előnyös, kölcsönös bizalomra épülő kapcsolatokat építenek Közép-Európával, hogy ne csak szavakban vallják az abszolút semlegesség elvét, hanem magatartásukban is, különben állandó aggodalmat gerjesztenek az egyik politikai térfelel.

CsL: A cégek és a közhatalom összefonódása az orosz gazdasági modell alapvető sajátossága. E tekintetben félrevezető lenne Amerika és Oroszország között párhuzamot vonni, sokkal inkább egy Kína kapcsán megismert ázsiai ország vagy máshonnan ismert olasz vállalatirányítási modell a jó példa, mert ez a módja a monopolhelyzetek megőrzésének és az állami pénzek leszívásának, ahol a szívdességek kölcsönösek. Szervi-szerkezeti okokból nem lehet tudni, hol végződik az állam, és hol kezdődik a cég, mikor melyik érdekéről van szó²⁰. Ez olyan adottság, mellyel szemben nehéz bármit is tenni, jogállami keretek között beleszólni. Ez strukturális adottság, melyen nem segít sem államközi szerződés, sem ünnepélyes nyilatkozat, ezt egyszerűen tudni kell.

A másik, ugyancsak strukturális kérdés, melyben szintén nagyon keveset tudunk tenni, az a bizonyos európai energiapolitika. Könnyű elmondani, és nehéz megcsinálni, noha az Euratom az egységes piac elvéből következik. Az Uniónak formálisan itt nincs semmi kompetenciája, de meg kell teremteni. Itt óriási ellentmondás van, hisz az egységes piac működéséből egyértelműen adódik, hogy az mindenkinek érdeke. Kivéve azoknak a „nemzeti dalnokoknak”, akik a nagy nyugat-európai országok piacát dominálják, különösen Franciaországban, de Spanyol-

²⁰ Bővebben: Csaba László (2006): A fölemelkedő Európa. Bp., Akadémiai Kiadó, 8. fejezet.

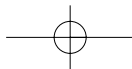
országban, Olaszországban és Németországban is. Ezekről annyit tudunk, hogy az elmúlt lassan két és fél évtizedben, amióta az egységes piac létezik, nagyon sikeresek voltak abban, hogy mindez az ő piacukat ne érintse. Az európai energiapolitikát tehát nem lehet egyszerű ráolvasással, egy határozattal vagy népi kezdeményezéssel létrehozni. Ehhez az kellene, hogy azok az országok, amelyek az Unióban megadják az alaphangot, támogassák. Ez pénzbe kerül ugyan, nem sok pénzbe, de a történet nem erről szól, ennél sokkal súlyosabb. A meglévő piacokat kellene összehangolni, ami elméletileg könnyű, gyakorlatilag szinte lehetetlen, hiszen arról szól, hogy kinek mekkora a belső ára. Ezek olyan árak, melyek a minimális illegalizálást követően, a verseny lehetőségének megjelenésekor 20-40%-ot szoktak csökkenni még ott is, ahol nincs környezetvédelmi adó és ehhez hasonló. Ezért a bent ülő monopolisták nem ok nélkül és nem kis erővel küzdenek ellene.

Természetesen én is támogatom, amit János és Géza is említett, hogy ez az Európai Unió egyik jövőbeli politikája, amelyben előre kell haladni, nem kell hozzá hivatal, könnyen működtethető. Sőt, amikor baj van, akkor működik is, Nem titok, hogy Szlovákia ellátását végső soron úgy biztosították, hogy a Gaz de France adott a csehországi tárolókból az Eon-nak, amely ezt átadta a szlovákoknak. Így lett ellátva Szlovákia valószínűleg orosz eredetű gázzal. De ezt a rendszert nem ad hoc jelleggel kellene működtetni, hanem folyamatosan és következetesen.

Ha az európai energiapolitika ügyében folyamatosan előre lehetne menni, az jelentősen levinné a szolgáltatói árakat, nagy költségek nélkül javítva a hozzáférést. Itt azonban a klasszikus Mancur Olson-i kollektív cselekvési probléma²¹ áll előtünk, tudniillik hogy a nagy számú, szervezetlen tömeg érdekével szemben mindig a kis számú szervezett csapat érdeke érvényesül. Magyarország ellátása szempontjából is fontos, hogy legyen egy jól működő, tőzsdésített piac.

MJ: Egyetértek: kell egy európai rendszer. Elsőként meg kell teremteni az egységes belső energiapiac infrastrukturális feltételeit. Gázvezetékeket, kőolajvezetékeket, gáz- és kőolajtárolókat kell építeni. Ez pénzbe kerül. Kell hozzá állami, tagállami pénz is, de mindenekelőtt jelentős uniós források. Az első lépések megtörténtek, a közép-európai országok közötti gáz- és kőolajvezetékek összekötésének projektjei is hozzájutnak – eltúlzottnak nem mondható – összegekhez. Összeurópai szinten kell a jelenleginél sokkal, de sokkal fejlettebb rendszer. Meg kell építeni az észak-déli összeköttetések egész rendszerét, mert hiányzik. Kelet-nyugati van, azt használták a válság idején is, de északról sem keletre, sem délre nem lehet gázt juttatni. Ennek műszaki feltételei vannak, melyekhez forrás kell. Ha

²¹ Olson, M. (1965/99): A kollektív cselekvés logikája. Bp., Osiris Kiadó.

megvan, akkor meg lehet csinálni az egységes piacot. Persze annak is az a feltétele, hogy a termék, a szolgáltatás szabadon, akadálytalanul tudjon mozogni. Ha a műszaki feltételek adva vannak, akkor már csak a politikai akarat szükséges. Féltő, hogy itt jelentős ellenállás lesz. De bízunk benne: a piaci szereplők talán alkalmazkodni fognak, és idővel az egységes piac is megteremthető.

JG: De azt mondd meg: miért nincs politikai akarat? Mi szól ellene?

MJ: Azért, mert a nagy gázszolgáltatók a saját országuk kormányát képesek befolyásolni. Az élet már csak ilyen.

CSL: Milyen cégeknek van már befolyása? Futballcsapatoknak is van befolyásuk? A Zenitnek is?

KLP: Gazprom-csapat több is van!

MJ: Mondom: ilyen az élet. A gazdaság szereplői részt vesznek a gazdasági döntésekben.

Mindemellett az egységes piacot fokozatosan meg lehet teremteni.

És van egy harmadik terv, ami engem különösen érdekel, ez az Euratom szerződés. Csináltak itt már egységes piacot energia szempontjából, csak hogy az akkori dirigista állami beavatkozásra épülő eszközökkel. Ma más világot élünk, egységes piac van, egységes versenyszabályok. Az új egységes energiapiacra egységes versenypolitika lenne annak minden következményével együtt. De nem csak a gázban és a kőolajban kellene gondolkodni, hanem az összes energiaforrásban. Meg kell tehát teremteni az energiaközösséget, annak minden infrastruktúrával, közgazdasági-piaci és jogi-szabályozási feltételeivel együtt.

Az energiaközösség olyan terv, amelyben végre Közép-Európa is megmutathatná magát. Hiszen mit akarunk? Arculatot akarunk magunknak. Én már nem voltam a kormányban, de kellemetlen lehetett átélni, hogy valójában kutyába se vesznek bennünket.

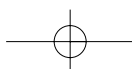
JG: Most az EU-ról beszélsz?

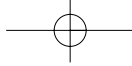
MJ: Igen, a tíz új állam csatlakozása utáni időkről.

JG: Mert a '90-es évek elején más volt a helyzet!

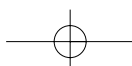
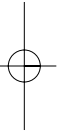
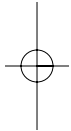
MJ: Akkor még igen, de amiről most beszélek, az a 2004 utáni időszak, amikor komolyra fordult a dolog. Addig könnyű volt a helyzet: csak a jövőről kellett tárgyalnunk, igyekeznünk kellett. Sürgettünk egy-egy ügyet, több-kevesebb sikerrel. A helyzet javulni fog a szakmai hozzáértésünkkel párhuzamosan. Végül is ez is csak tanulási folyamat.

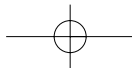
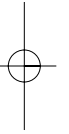
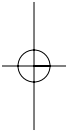
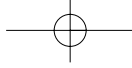
Meggyőződésem, hogy a közös energiapolitika lehetne az a terület, ahol Közép-Európa megerősíthetné a jelenlétét. Markáns, szakmailag alátámasztott, megfelelően kidolgozott elképzelésekkel szólhatna az Unió teljes intézmény-

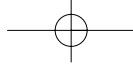

rendszerének ügyeibe minden oldalon: a Bizottságban, a Tanácsban, a Parlamentben, a médiában. Ez az a terület, amit senki sem tud támadni sem erkölcsi alapon, sem közgazdasági megfontolásokból. Esetleg érdekalapon akadályozhatják, de ezek az akadályok is elháríthatók, ha következetesen, kellő politikai akarattal és felkészültséggel képviseljük az ügyet.

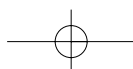
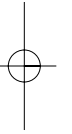
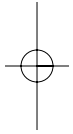

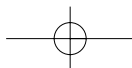
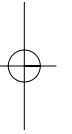
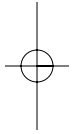
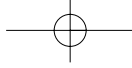

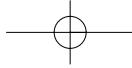

VIII.
VESZÉLYES VILÁG

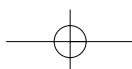
KLP: A sajtó évek óta tele van katasztrófa-forgatókönyvekkel, melyek azok a területek, ahol a legtöbb a veszélyforrás?

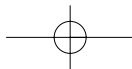
JG: Mindenki szerint a környezetvédelem. Én nem vagyok zöld, de nagyon szeretem a természetet, és szeretném azt megőrizni az utódok számára. A világ egységes. Ami egy ponton történik, az kihat az egészre, legyen az Csernobil vagy a St. Helens tűzhányó kitörése. Sokat beszélnek mostanában a globális felmelegedésről, legújabban pedig azt olvastam, hogy inkább a globális lehűlés fenyeget. A jövőt nem látjuk, és bármi igaz mindebből, tudnunk kell úgy cselekedni, hogy abból lehetőleg ne legyen baj. Támogatom a környezet védelmét, fontos, hogy ne szennyezzük a levegőt, ne engedjük a káros anyagok kibocsátását. Van néhány dolog, amiről kevesebb szó esik, és jó lenne, ha ezekre is odafigyelne a magyar környezetvédelmi hatóság. Ilyen az utak sózása, amit közúzalékkal, homokkal lehetne helyettesíteni. De ilyen például sok helyen a lakótelepek túlfűtése. A legnagyobb gázválság idején is túlfűtötték a lakótelepi lakásokat. Ennél persze még nagyobb pazarlás a túlűtés. Az emberiség sokáig jól megvolt klímaberendezések nélkül. Ma már kényelmesebbek vagyunk, terjed a nyári hűtés. De az engedhetetlen, hogy irodaházakat, boltokat úgy működtetnek nyáron, hogy szinte megfagy az ember. A takarékos polgár ezekre mind ügyel.

Személyes tapasztalatom: Kaliforniában nagy kincs a víz. A kaliforniai állampolgár ügyel a vízfogyasztásra, számos módszert eszeltek ki arra, hogy minél kevesebb víz folyjon el. Nálunk meg az a mentalitás, hogy ha tiltják is a locsolást, kijátsszuk, legfeljebb éjjel locsolunk, vagy megvesztegetünk valakit.

Ugyanilyen pazarlás folyik a szeméttel kapcsolatban is. Sok helyen nem működik a szelektív hulladékgyűjtés, de azt látom, hogy ahol működik, ott is abahagyják. A média nem partner a környezetvédelem támogatásában. Én magam vérző szívvel dobom a közös szemétkébe azt az óriási papírmennyiséget, ami otthon felhalmozódik.

Terjed a műanyag. Az igaz, hogy a közértben fizetünk a műanyag zacskóért, de ezzel nem oldunk meg semmit. Nem megoldás, hogy a számítógépek és egyéb háztartási gépek vételárában benne van a megsemmisítés díja. Én szeretek evezni, eveztem Erdély kisebb folyóin, Kárpátalján a Felső-Tiszán... hát el sem képzelem az ember, micsoda szemétké maradt ott egy-egy áradás után! Ukrajnában a Tisza két partja végig egy szeméthegey! Tarka, de nem a természettől, hanem a különböző színű zacskóktól, palackoktól és egyéb hulladékoktól. A fákon, a bokrokon lógnak a nejlonzacskók Erdélyben is, a Kárpátalján is. Ugyanakkor Nyugat-Európában vagy Amerikában, ahol vadvízeken eveztem, szinte inni lehet a vízből.

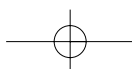

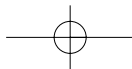
Tudom, hogy nagyok a politikai veszélyek, hogy az emberiséget fegyverkezések, nukleáris veszélyek fenyegetik, de nem szabad megfélemedkeznünk arról, hogy másféle veszélyforrások is vannak. Ráadásul a környezetkárosításból adódó veszélyek jó szándékkal, akarattal, odafigyeléssel, állampolgári felelősséggel leküzdhetők.

MJ: Valóban jó néhány évtizede foglalkozunk a globális felmelegedés kockázatával. Elfogadom a ma már uralkodó tudományos álláspontot, amely szerint a globális klímaváltozás ma az emberiséget fenyegető egyik legnagyobb veszély. Húsz éve még tudományos körökben erősen vitatták egyesek a globális fölmelegedést. Tíz éve már csak azt vitatták, hogy van-e benne jelentős emberi közrehatás. Ma pedig bizonyított a globális felmelegedés ténye. Az is igaz, hogy vannak olyan előrejelzések, melyek a következő tíz évben egy lehűlést jósolnak, a közeli lehűlés után pedig a hosszú távú felmelegedés még drámaibb hatásokat válthat ki. Olyan katasztrófákat okozhat, amelyek egyes országok szempontjából egyáltalán nem elméleti kérdést jelentenek, hanem a pusztta túlélést. – Persze, ha nem lenne ennyire komoly a helyzet, az emberiség akkor is azzal járna jól, ha csökkentené a környezet szennyezését.

Van egy másik globális veszély, ami lappang, és nem tudjuk, hová vezet. Egyre erőteljesebbek a világ eseményeinek apokaliptikus megközelítései. Ebben benne van az antiglobalizáció, benne van a világforradalom, a neomarxizmus és sok minden. Ezek a nem reális elméletek aztán egyesülnek, és egy olyan világérzés fakad belőlük, hogy ez a világ velejéig rossz, romlott, következképpen el fog pusztulni. Ebben én egyáltalán nem hiszek. Az én gondolkodásom ahhoz a fukuyamai gondolatkörhöz áll közel, amiről már beszéltünk, hogy a világ tendenciaszerűen lassan és nagy visszaesésekkel egyre jobb lesz. Érzésem szerint az emberiség nem fog elpusztulni, hanem alkalmazkodik a globális változásokhoz. Az alkalmazkodóképesség a génjeinkbe van kódolva, benne van a legapróbb alkotóelemekben. Bizonyítéka ennek az evolúció, és levezethető az istenhitből is. Az ember biológiailag és társadalmilag is alkalmazkodóképes, persze bizonyos korlátokon belül.

A nagy kérdés, hogy a jövőben az államok a konfliktusaik „megoldásához” be fogják-e vetni a nukleáris fegyvereket, vagy sem. A veszély korántsem múlt el, nemcsak a két főszereplő, az Egyesült Államok és Oroszország rendelkeznek az egymás – és a világ – elpusztításához szükséges mennyiség többszörösével, hanem jó néhány további szereplő is kísértésbe eshet, hogy ha komoly veszélybe kerül, bevesse a nukleáris fegyvert. Kína, India, Pakisztán után nincs lezárva a sor, Izrael sem tagadja, hogy rendelkezik atomfegyverrel. Az igazi ve-

szélyt az jelenti, ha totális diktatúrák veszik meg a fegyvert, és túlélésük érdekében beláthatatlan lépésekhez folyamodnak.

Murphy szerint ami rossz bekövetkezhet, az be is következik. Ez a törvény sem biztos, hogy érvényesül. George Orwell az 1984 című regényében írja le, hogy három nagy birodalom vívja egymással állandó háborúját, mely valójában sohasem ér véget. A háború elején bevetették az atombombát is, de később mindhárom hatalom ráébredt, hogy a visszacsapás olyan súlyos veszteségeket okoz, hogy értelmetlen az ellenfélre mért nukleáris csapás. A háború folyik tovább, de atomfegyvert nem vet be egyik birodalom sem. Orwell éleslátását ebben a kérdésben sem szabad alábecsülni.

KLP: És ha terroristák kezébe kerül?

MJ: Hát ez az! A terroristák hozzá tudnak jutni. Egy csomó dolgot megvettek már a szovjet hadseregtől, a tisztektől, a KGB-től.

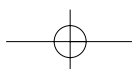
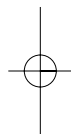
JG: Én nem akarok az ördög ügyvédje lenni, de azt szoktuk mondani, hogy amit feltaláltak egyszer, azt többé nem lehet elfelejteni, meg nem történné tenni. Tehát ha az összes kormány megegyezne is abban, hogy kiküszöbölik vagy megsemmisítik a nukleáris fegyvereket, akkor is létezni fog a nukleáris technológia. Illetéktelenek bármikor elkészíthetik a fegyvereket!

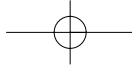
MJ: Ez igaz, és ellenérv mindig van. A biológiai fegyvereket is betiltottuk, azokat tulajdonképpen még könnyebb bevetni, a rakéták legalább látszanak. – Itt valójában az a kérdés, hogy képes-e követni az emberiség a tudományos-technológiai fejlődést elsősorban morális szempontból.

KLP: Amíg kétpólusú világ volt, addig intenzív tárgyalások zajlottak a korlátozásokról, a leszerelésről. Ezek a hangok mostanában elhalkultak.

MJ: Van egy amerikai javaslat, mely 80%-kal akarja csökkenteni a nukleáris robbanófejeket. Meg kell mondjam, a maradék 20% is rettenetesen sok. Bőven elég a két szuperhatalomnak (mert ebből a szempontból mégiscsak megvan a két pólus) egymás megsemmisítéséhez.

Túllépve a nukleáris leszerelésen, azt hiszem, hogy az emberiség hosszú távú fennmaradása attól fog függeni, hogy kialakulnak-e olyan normák, tabuk, amelyeket a közös megsemmisülés elkerülése érdekében az emberiség (mint a legnagyobb csoport, törzs, közösség) betart. A tabu lényege az, hogy mindenki tiszteletben tartja. A tabu lehet tiltás, parancs, de mindenki tiszteletben tartja, mert tudja, ha megszegi, mindannyian elpusztulnak. Ha az emberiség belátja, hogy itt mindannyiunknak végünk lehet, mint 65 millió éve a dinoszauruszoknak, akkor fölébred az életösztön, az önfenntartás és a közösség fennmaradásának ösztöne! A Hiroshima és Nagaszaki óta eltelt több mint hat évtized törté-

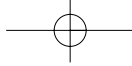
nete, de ezen belül az 1962-es kubai válság megoldódása is arra utal, hogy a közös megsemmisülés elkerülésének természetes ösztöne, a közösségi önmegsemmisítés tabuja már bizonyos mértékig működik az emberiségben.

JG: A nukleáris energia ügyéről nemcsak hogy beszélnünk kell, hanem minél sürgősebben szembe kell néznünk a problémával. A nukleáris fegyverek valóban veszélyt jelentenek, de hibának tartom azt, amit egyes országok gyakorlattá fordítanak, hogy a nukleáris energiát mintegy betiltják. Minden alternatív energia fontos, a napenergia és a szélenergia is. És belátom, hogy komoly veszély jár egy békés nukleáris erőmű fenntartásával, de ez a veszély kiküszöbölhető. Jelenleg – úgy tűnik – a nukleáris energia nélkül a világ energia-gondjait nem tudjuk megoldani. Lehet, hogy száz év múlva már lesz magfúziós energia, ami nem szennyez, és megoldódnak a tárolási problémák is. De jelenleg a legfontosabb, hogy megtegyük a megfelelő biztonsági intézkedéseket. Magyarországnak is szüksége van Paksra, esetleg újabb nukleáris erőmű építésére, bár a pazarlás megszüntetésével talán megtakaríthatnánk egy ilyen nagy tőkeigényű beruházást.

CSL: Éppen ezt akartam mondani! Most, a Római Klub 40. évfordulóján sok minden megjelent ez ügyben. Induljunk ki abból, hogy csak takarékossgal Magyarország másfél évtizedig elegendő energiataralékkal rendelkezik. Pakssal 4-5% energiát kaphatunk csupán, tehát komoly kérdés: valóban kell-e bővíteni azt az atomerőművet. Ha a megtakarításokkal 15 évet nyerünk, az rengeteget számítana, mert közben sok minden történhet.

Annak idején a takarékoság néhány örült ember ügyének tűnt, ma pedig szerencsére mindenki foglalkozik vele. Az energiaügyről több órán keresztül beszélgethetnénk. Nem mindegy, milyen kombinációban, árszinten jutunk hozzá, hogyan hasznosítjuk. E tekintetben nagy változások mentek végbe. A Római Klub még azzal a félelemmel indult²², hogy hiányzik az energia, a nyersanyag. Ez a félelem már nem áll fenn. A víz kérdése is igen összetett. A természeti környezet egyensúlyának problémája engem olyan sokismeretlenes egyenletre emlékeztet, ahol több az ismeretlen, mint az egyenlet. És az az érdekes, hogy minden egyenlet megoldása összefügg egymással, tehát az új ismeretlenek felbukkanásával újra kell számolni az összes egyenletet. Ráadásul folyamatosan töprengeni kell rajta, és minden részét észben kell tartani. Tudomásul kell venni, hogy ennek jelentős része társadalmi-kulturális kérdés, és ki kellene alakítani a tömegek magatartását befolyásoló szabályokat.

²² Meadows, D. és tsai (1975): A növekedés határai. Bp., Gondolat Kiadó.

A globális éghajlatváltozáshoz én nem értek, de úgy vélem, hosszú távú folyamat, amely – leszámítva azokat a konkrétumokat, melyekről beszéltünk – nehezen befolyásolható az ember által.

A tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatban azt gondolom, hogy viszonylag kicsi az esélye annak, hogy az államok meggondolatlanul használják, éppen a visszacsapás veszélye miatt.

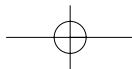
Én magam öt olyan területet látok, ahol közvetlen nagy veszélyek vannak. 2001. szeptember 10-én este jöttem haza Washingtonból egy konferenciáról, ahol egyebek között a nukleáris védőpajzs és az ezzel kapcsolatos ballisztikus rakéták kérdése volt a vita tárgya. A gondviselés védelmével megúsztam. Ezeket a terroristámadásokat – szó szerint – svájci bicskával hajtották végre. A tragédia az emberiséget a végzetes önhittség veszélyére figyelmeztette, különösen az amerikaiakat és az oroszokat, akik hajlamosak a technológia istenítésére. Tehát én azt hiszem, hogy az első és legfontosabb veszély, amely most az emberiséget fenyegeti: a nemzetközi terrorizmus. Sorosnak igaza van abban, hogy Amerikában ebből egy sajátos figyelemelterelő politikát csináltak²³, amelynek több volt a kára, mint a haszna. Ugyanakkor nagy jámborság kell annak feltételezéséhez, hogy nem veszünk észre, mi folyik az európai és a nem európai mecsetekben, hogy milyen módon kapcsolódik össze a közönséges bűnözés, a kábítószer-kereskedelem a politikai törekvésekkel. És már közhelynek számít elmondani azt, hogy „One man’s terrorist is another man’s freedom fighter”, és ez így kvázi a jó modor része!

JG: Amit persze mi nem osztunk.

CsL: Hát én is ezért hozom szóba! Mert a közbeszéd nagyon messze került a valóságtól. Létrejött, hálózatosodik, az egész világot átfogja a terrorizmus, vele szemben pedig az euroatlanti demokrácia tulajdonképpen érdeklődő megfigyelő. Mintha egy rovarotani kísérletnek lennének a részesei, úgy viselkednek! Ráadásul mindezt a politikai korrektségre és az emberi jogok védelmére történő hamis hivatkozásokkal még elő is mozdítják, meggondolatlan intézkedésekkel súlyosbítják. Olyan intézkedésekre gondolok, mint például a sok tízmillió légiutas zaklatása. Mindenkit megvizsgálják, és senkit sem fognak meg! Pótcselekvések vannak. Pénzt, erőt, fáradságot pazarolnak felelős nélkül, miközben a veszély valóságos és szemmel látható.

A terrorizmus elleni veszélyben elkerülhetetlenek a megelőző intézkedések. Ez értékrendi kérdés: megvédi-e magát a szabad világ? Érvényesül-e az ártatlanok védelmének alapvető szempontja? Érvényesül-e a szabadság intézményes védelmének

²³ Soros György (2007): A gyarlóság kora. Scholar Kiadó.

szempontja? – Úgy látom, hogy e tekintetben igen rosszul állunk, merthogy ez nem egyszerűen Al-Kaida, hanem több bukott állam rosszul működő elhárító szervezete, motiválatlan és értékrendi válsággal sújtott demokráciák egymásra rakódása, plusz az új kommunikációs eszközök által megadott lehetőségekkel való visszaélés²⁴. – Csakhogy nem tudjuk az internetet kikapcsolni arra való hivatkozással, hogy a terroristák is használják! Úgy látom, hogy ez rendkívül súlyos kérdés, melynek megoldásában az egész világra kiterjedő, megelőző jellegű, következetes lépéssorra van szükség. De attól tartok, most teljesen más irányba halad a világ.

Az emberiséget fenyegető veszélyek között a nagy járványokat említem másodikként. Vigyáznunk kell: jól teljesítő afrikai országokban előfordul, hogy négy-öt évvel csökken a várható átlagos élettartam, tehát a veszély nagyon is valós. A legfélelmetesebb az, amikor úgy lesz valamiből járvány, hogy nem szabad róla beszélni. Kínában például, mint tudjuk, nincs egyenlőtlenség, nincs AIDS, nincs szegénység, sőt maradéktalanul érvényesülnek az emberi jogok. A Föld átjárható, a repülő hozza-viszi a betegségeket, nincs fölkészülve az immunrendszerünk és a közegészségügy sem a nagy járványokra. A tömegbetegségeket még kevésbé veszik komolyan, mint a terrorcselekményeket.

A harmadik nagy veszélyforrást az információs társadalom kiszélesedésében látom. Ellentmondásos jelenség ez. Az internet normális emberekre van kitalálva, de abban a pillanatban, ahogy megjelenik a bűnözői hajlam, a nem kooperatív magatartás, baj van. Identitáslopás, a bankok kifosztása, vezérkari információs rendszerek feltörése, jogosulatlan adatkezelés...

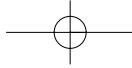
JG: Az észet kormányzatot ideiglenesen megbénították!

CSL: Igen, emellett számtalan sérelmet okoztak. Behatolnak a magánlevelekbe, kifürkészik az emberek magánéletét, kapcsolatait, betegségeit... A jelenség orwellinél is orwellibb. Tehát az internet rossz célú használata nem éppen a kispályás játék szabálytalansága, olyan, mint egy világméretű járvány. Hatalomszerzés; én a világveszélyek közé sorolom.

A negyedik veszély számomra a demográfiai helyzet alakulása. Különböző területeken különféle gondok jelentkeznek. Az elöregedő társadalom nem csak a kínaiak gondja, sok helyen küzdenek vele, illetőleg ennek összes hátulütőjével, politikai következményével és fönntarthatatlanságával. A demográfiai probléma másfelől a multikultúrák zsákutcája. A multikulturalizmus elvileg gyönyörű gondolat: közösségek, amelyek békében élnek egymás mellett. Csakhogy a gyakorlatban azt látjuk, hogy vannak olyan csoportok, melyeknek természetüknél

²⁴ Bővebben: Fukuyama, F. (2005): Államépítés. Bp., Századvég Kiadó.

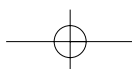

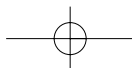
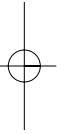
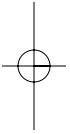
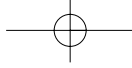
fogva nem céljuk, hogy beleolvadjanak a többségi társadalomba. Az elmúlt években azt láttuk, hogy a probléma éppen ott jelentkezik leginkább, ahol – úgy hitük – az ügy rég meg van oldva; mint például Hollandiában, Franciaországban, Dániában. Nem csak a munkanélküliség vagy a kizártság kérdéséről van szó.

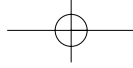
Többszörös gond jelentkezik, de a legfőbb az, hogy léteznek olyan csoportok, amelyek nem érzik, hogy bármiféle közük van ahhoz a közösséghez, amelyben élnek. Tehát nem az a kérdés, hogy van-e munkájuk vagy pénzük. Sőt, sajnos minél több pénzük van, annál nagyobb kárt okozhatnak csak azért, hogy vegyék észre, értsék meg, hogy sérelem érte őket. – Most már nem általánosságokról beszélek, hanem Kelet-Magyarországról, Észak-Magyarországról, a kistelepülésekről. A mi térségeinkben, elsősorban a cigányság vonatkozásában ez a probléma rendkívüli kihívás, mely napról napra nő, és minél inkább nem beszélünk róla, annál jobban.

Ötödikként az értékrendi válságot említem. Mindenki egyetért abban (a közvélemény-kutatókon kívül), hogy azok az értékek, amelyekre a gazdasági-társadalmi rendünk épült, tehát a zsidó-keresztény értékrend bomlóban van. Ennek következtében kezdenek megszűnni azok a magatartásformák, melyekre a szabályaink épülnek. Itt mindent felsorolhatunk: a közlekedési szabályoktól kezdve az adófizetési szabályokig, a gyermekekkel és az idősekkel való bánásmódot, a környezethez való viszonyt. Az értékrendi válság súlyos gondot jelent azoknak is, akik úgy érzik, hogy elvesztették az értékeket, és azoknak is, akik magukéinak tartják, és persze a közhatalomnak, amely egyre kevésbé ért szót azokkal a tömegekkel, akiknek érdekében kormányoz. A probléma közvetlen társadalmi és gazdasági tényezővé válik, mert feloldódik az, amit társadalmi kötőszövetnek vagy társadalmi tőkének hívunk. Ettől kezdve se vége, se hossza a közösségellenes bandák szervezésének, az öngyilkosságoknak, a széthúzásnak. Nem lehet egybetartani a közösséget, nem lehet áldozatot kérni, hiszen az érték hiányában nincs közös cél. Megszűnik az irányíthatóság, mindenféle hosszabb távú gondolkodás értelmetlenné válik. Az értékrendi válság ma már közvetlen társadalomszervezési-gazdasági probléma.

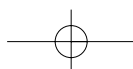
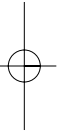
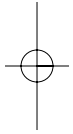
JG: Sok valós, jól érzékelhető veszélyről beszéltünk, de jóval több létezik. Csak egy példa: a nemzetiségi, etnikai konfliktusok veszélye. Ez távolról sem csak Magyarország és szomszédai között téma, a világ legtöbb állama több-nemzetiségű, és sajnos a többség hajlamos elnyomni a kisebbségeket, akik ez ellen tiltakoznak, láznak. Nyugat-Európa a toleráns politika iskolapéldája, ott viszont a bevándorolt, új, sok esetben több milliós kisebbségek nem tudnak, nem akarnak beilleszkedni, és ők gerjesztenek konfliktusokat. Többek között ezért nem támogatják a nyugat-európai kormányok a határainkon kívül került területek magyar közösségeinek autonómiáját.

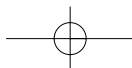
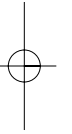
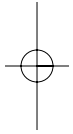
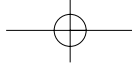

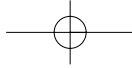

IX.
KÖZÉP-EURÓPA JÖVŐJE

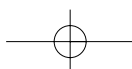

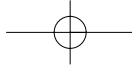

KLP: A kommunizmus összeomlása alapvetően megváltoztatta a szomszédainkkal való viszonyt. Megszűnt a Varsói Szerződés, a KGST, megszülettek az új együttműködés alapszerződésai. Csaknem mindannyian tagjai vagyunk az Európai Uniónak. Ezzel együttvéve majdnem minden országgal problematikus a viszonyunk.

JG: Buda várát, mint tudjuk, 1541-ben foglalta el a török. Attól kezdve 1991-ig, tehát 450 éven keresztül, a Horthy-korszak húszegynéhány évét leszámítva, folyamatosan voltak az országban idegen csapatok. (Persze a dualizmus idején a magyar kormány beleegyezésével a közös hadsereg keretében állomásoztak Magyarországon nem-magyar alakulatok, a tisztikar pedig tele volt cseh és délszláv tisztekkel.) Évszázadokon keresztül oszmán-török, illetve német (Habsburg) megszállás alatt álltunk, nem folytathattunk független politikát. Ennek olyan következményei lettek, mint Trianon. Mert Trianont nem egyszerűen a világháború okozta, hanem az a demográfiai változás, ami a török háborúk idejében bekövetkezett. Az ország déli és középső része elnéptelenedett, pusztasággá vált. Ide részben spontán módon, részben pedig szervezeten szerbek, románok és svábok települtek. A szlovákok északról délre húzódtak, Békéscsaba vidékére, a Mátra és a Pilis lankáira. A Délvidékre hosszú ideig magyarokat tilos volt telepíteni.

A két háború között már a trianoni Magyarországot fojtogató gyűrűként vette körül a kisantant, melynek a politikája kifejezetten Magyarország ellen irányult. Arra törekedett, hogy Magyarország soha semmilyen körülmények között ne kerüljön olyan helyzetbe, hogy sikeresen szembeszállhasson bármely szomszédjával, és az elvesztett területek valamelyikét visszaszerezhesse. Tizenhatszoros volt a kisantant katonai fölénye békeidőben! A magyar hadsereg a békeszerződés értelmében 35 ezer főre volt redukálva, nem lehetettek tankjaink, nem tarthattunk fenn légierőt és flottát – még a Dunán sem. A kisantant a náciizmus alatt is működött gyengébb hatókörrel, de a Tiso-féle szlovák állam, Antonescu Romániája és az ezekkel együtt működő Pavelič-féle usztasa Horvátország is érdekelt volt abban, hogy Magyarország további területeket ne kapjon vissza, sőt vegyék el Magyarországtól az épp visszaadott területeket. Szomszédjaink – amikor csak lehetett – beárulták Magyarországot Hitlernél, hogy titokban tárgyal a Nyugattal, és hogy kesztyűs kézzel bánik a zsidókkal. Kevéssé ismert tény, hogy Hitler több alkalommal ígéretet tett Romániának, hogy a háború győztes befejezése után Észak-Erdélyt visszaadja neki. És voltak távlati, de létező náci tervek a Dunántúl Németországhoz való csatolásáról (az ott letelepült svábokra hivatkozva), sőt távlatilag a magyarok keletre telepítése is fölmerült. A múltunkat tehát konfliktusok terhelték, és bevallom, 1990 körül naivitás volt abban reménykedni, hogy sikerül a szomszédainkkal olyan viszonyba kerülni, amiről minden közép-európai nemzet nagy gondol-

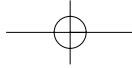

kodei ábrándoztak. Hiszen születtek szép tervek is az együttműködésről, a közös politikáról, mint a Kossuth-féle dunai konföderáció. A második világháború alatt is számos konföderációs terv született, a gondolatot Churchill is támogatta. Természetesen a rendszerváltásunk után már nem a közép-európai együttműködés volt a fő cél, hanem az ígéretesen alakuló európai integrációhoz való csatlakozás, hozzátevé, hogy közép-európaiságunkat nem akartuk feladni.

Hozzájárult az optimizmusunkhoz, hogy szomszédainkkal a kommunizmus idején kialakult egyfajta szolidaritás az ellenzékek között, ez '56-ban, még inkább a '80-as években igazán biztatónak mutatkozott. Tehát '90-től készek voltunk azt az elvet megvalósítani, amit Bibó István az 1947-es békeszerződés kapcsán emlékezetesen megfogalmazott, hogy Magyarország elfogadja a békeszerződést, nem spekulál világméretű krízisekre, azonban nem mond le az elszakított, a határon túli magyarság sorsa iránti felelősségről. [„Egyetlenegy fenntartásról azonban nem tehet le: nem adhatja fel a magyar kisebbségek sorsával szemben való politikai érdekelttségét, ezt azonban nem hangos demonstrációkkal, hanem a magyar kisebbségek életérdekeinek a reális biztosításával óhajtja érvényesíteni.”] Ez az, amit Antall József kifejezett azzal, hogy lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke akar lenni. Ez az, amit Orbán Viktor kifejezett a magyar nemzet határmódosítás nélküli egyesítéséről beszélve. És ez az, amit sajnos a mai napig nem tudtunk következetesen képviselni, mert főleg az utóbbi években a kormány elhanyagolta, háttérbe szorította a határainkon túl élő magyarság ügyeit. Pedig ha csupán azokat a lépéseket tettük volna meg – most a szocialistákról és a szabad demokratákról beszélék! –, amelyeket szóban hirdettek, tehát barátokozunk velük, szerződéseket kötünk, gesztusokat teszünk, már az is valami lett volna. De ez sem történt meg.

Az Antall-kormányt sokan vádolták meg azzal, hogy nagy lehetőségeket szalasztott el: nem szerezte vissza az elvesztett területeknek legalább egy részét; miért kellett annyira békésen és barátságosan fellépnie? –Nincs idő itt ennek a részletesebb vizsgálatába belemenni, de azt szeretném leszögezni, hogy egyáltalán nem volt hiba kezdetben az a barátságos gesztus-politika, melyet Magyarország képviselt. Másfajta politikát, tehát például revíziós politikát több okból sem akartunk képviselni. Sokan hivatkoznak arra, hogy annyi ország bomlott fel, biztosan nem lettek volna váratlanok és lehetetlenek a magyar területi követelések. Csakhogy ezek az emberek éppen azt nem veszik észre, hogy a határok sehol sem változtak, még kisebb határmódosításra sem került sor sehol, sőt, lakosságcsere sem volt. A nemzetközi közvélemény nem fogadott volna el másfajta politikát. Ha ilyet hirdetünk, nem álmodhattunk volna sem NATO-tagság-

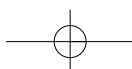
ról, sem európai uniós tagságról. Minden szomszédunk ellenünk fordult volna, beleértve Ausztriát is, miközben egy falu sem került volna vissza.

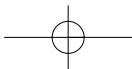
Az Antall-kormány sok országgal kötött kétoldalú szerződést: Franciaországgal, Olaszországgal, Spanyolországgal; sőt a még létező Szovjetunió utolsó és az új Oroszország első szerződését is mi kötöttük meg. Az egyetlen vitákat kiváltó, az ukrán szerződéssel kapcsolatban hangsúlyozom, hogy ennek kézzel fogható előnyei voltak. A határklauzula, amit az ukrán szerződésben sokan kifogásoltak, csak annyit jelent, hogy Magyarország nem veti fel a területi kérdést, nem lesz területi igénye Ukrajnával szemben, és persze Ukrajna sem fogja fenyegetni hazánk integritását. Ezért a szerződésért kaptunk cserébe egy stabil, jó szomszédot több mint 15 évre. Kézzel foghatóan javult a kárpátaljai magyarság politikai helyzete, ami a Szovjetunióban rendkívül súlyos volt. El szoktam mondani, hogy tulajdonképpen nem is Magyarország és a szomszédai között voltak vagy vannak feszültségek, hanem a szomszédos országok többségi nemzetének és magyar kisebbségének a viszonya nem kielégítő. Egy tisztességes magyar kormány ebben a helyzetben csakis a kisebbség mellé állhat, azt kell támogatnia, sőt az ügyet nemzetközi szintre is kell vinnie, mert a magyar kisebbségek önmagukban nem képesek az érdekeiket képviselni.

Sajnos ma már más kormányok vannak, más nemzedék. Az ukrainai magyarok helyzetén sokat rontott, hogy Ukrajna katasztrofális gazdasági mutatókkal rendelkezett, és ez kihatott az ottani magyarság életére. Most a kárpátaljai magyarság oktatási helyzete, iskoláztatási jogai kerültek veszélybe. És engem nem vigasztal az a tény, hogy valójában ez nem a magyarok ellen irányul, hanem a tizenegymillió ukrainai orosz elukránosítását szolgálja. Merthogy mégiscsak veszélyezteti a magyar lakosságot. Még nyílt levelet is írtam Ukrajna külügyminiszterének, éppen az ukrán szerződésre hivatkozva, hogy a magyar iskolák ellehetetlenítése, az ukrán nyelvű egyetemi felvételi vizsga ellentétes a megállapodásunkkal. Erre azt a választ kaptam, hogy ó, hát a magyar iskolákat senki sem fenyegeti, csak az ukrán nyelv tanítását akarják javítani, de ez a magyarok számára is fontos. Sajnos a tények azt mutatják, hogy nem erről van szó.

A szlovákokkal más a helyzet. Az Európai Unió lassan, de mégiscsak megvalósítja, különösen a schengeni rendszer jóvoltából, hogy de facto a trianoni határ nem csak hogy átjárhatóvá, hanem valóban légiessé válik. Ez a szlovákokat láthatóan ingerli, sőt, a legutolsó évre visszatekintve azt tapasztaltuk, hogy – sokak számára viszonylag váratlan módon – a szlovák kormány szándékosan feszültséget kelt a két ország között.

A pillanatnyi rossz viszony ellenére az európai uniós tagság, azok a gazdasági szálak, amelyekről beszéltünk, a schengeni szisztéma rendkívül meg-

könnyíti, hogy a szomszédainkkal szabadon érintkezhessünk. Ez pedig mégiscsak a határokon túl élő magyar lakosság helyzetét javítja. Úgy vélem, ha jó a magyar politika, és ehhez partnereket találunk a szomszéd országokban, valamint a nemzetközi közösség is kedvező, támogató magatartást tanúsítana, akkor „a magyar kérdés” megoldódna, mert jelentős mértékben javulna a kisebbségben élő magyar közösségek helyzete, biztosítva lenne megmaradásuk. Ezzel a trianoni trauma még nem szűnne meg, de Trianon következményei nagymértékben enyhülnének.

CsL: Egyetértek mindazzal, amit Géza elmondott. Azt mondanám, hogy Magyarország az élő példája annak, hogy az Európai Labdarúgó-szövetség miért tartja magát kínosan ahhoz, hogy egy nemzetközi mérkőzésen a bíró nem jöhet a szomszéd országból. Egyébként a Világbanknak is ez az elve: az ember a saját és a szomszéd országról nem írhat jellemzést.

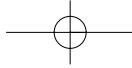
Magyarország helyzete olyan, hogy jelenleg nincs rajtunk semmiféle szovjet kényszerzubbony vagy bármiféle kierőszakolt mosolypolitika, ugyanakkor a környezet tartósan instabil. A szomszédaink közül Szerbia, Ukrajna, Horvátország európai perspektívája igen távoli, és amíg ilyen, addig a magyar kisebbség mindig használható belpolitikai célokra. Használják is sok esetben, mint Szlovákia esetében sajnos tapasztaltuk.

Szomszédaink közül Ukrajna az, amely leginkább tartósan instabil, és ez az ottani kisebbségnek semmiképpen sem jó. Hiszen a gazdasági, kulturális, személyi tényezők egy irányba hatnak: aki tud, jöjjön át az anyaországba. Teljes gimnáziumi osztályok jönnek át, aki érettségizett, mind átjön Magyarországra! Lám, ehhez nem kell kitelepítés, Kárpátalján egyszerűbben oldódik meg a magyar kérdés!

A délszláv államok jelentős része instabil, és egész Európára nézve veszélyforrás. Ha megnézzük, a cigaretta-, ember-, drog- és fegyverkereskedelemből élő, rosszabb esetben kizárólag arab nyelven beszélő harcosoknak az elszállásolásából élő országok távoli szomszédságáról van szó, mely kilométerben nem is olyan távoli. És attól, hogy a Timest ezek a kérdések nem foglalkoztatják, minket még érdekelhetnének! Az ukrán kérdésekbe nem tudunk beleszólni, de ezekben a kvázi-államokban van esélye annak, hogy befolyásoljuk az események alakulását; hogy ez a térség megszűnjön Európa puszkaporos hordója lenni. Ahogyan a jeles bolgár politológus, Ivan Krastev többször megfogalmazta²⁵: a nemzetépítést, az integrálódást és a gazdaság talpra állítását egyetlen kívülről

²⁵ L. bővebben: Mungiu-Pippidi, A. - Krastev, I. (2004): *Nationalism After Communism. Lessons Learned*. Bp.-N.Y., CEU Press.

szervezett és finanszírozott körben lehetne előre mozdítani. Lenne esélyünk a segítő részvételre, de sajnos erre irányuló politikai intézkedéseket nem látok.

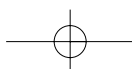
Vagyis jó lenne a közép-európai együttműködés, csak hogy láthatóan vannak olyan tapasztalatok, hogy egyes partnereknek nem kell egy tál lencse, mert akár fél tál lencséért is fölrúgnak minden együttműködést gondolkodás nélkül.

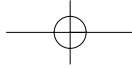
A csehek az egész Európai Unióról másképpen gondolkodnak, mint mi. A szlovákok igyekeznek maximálisan kihagyni a kétoldalú ügyekből mind az Európai Uniót, mind a NATO-t²⁶. A lengyelekben van egyfajta felsőbbrendűség, hogy ők már a középkor óta a térség vezető állama, és Szmolenszktől Fiuméig annak kell történnie, amit ők gondolnak. Ebben a helyzetben én nem nagyon látom az együttműködés lehetőségét.

Még egy izgalmas dolog. A lengyeleknek nagyon határozott és Svédország támogatását is élvező elkötelezettségük van az ukrán ügyekben. Ennek sajnálatos mellékhatása az, hogy a balkáni kérdés tökéletesen kiszorul az Unió kül- és biztonságpolitikájából. Ráadásul a balkániak politikáját elsősorban a „nagy-szomszédság”, a Földközi-térség határozza meg, beleértve ebbe az arab országokat, Izraelt, Törökországot is. Ha tehát külön kell foglalkozni Ukrajnával, akkor nincs idő a balkáni téma tárgyalására. Vagyis Közép-Európa maga is két külön irányba húz, ez stratégiai érdekeltérés, amin nem tudunk segíteni. Nekünk a Balkán ügyét kell nyomni, mert az az, ami közvetlen veszélyt jelent nekünk, ugyanakkor Ukrajnával szemben nincs eszközünk.

Ha összegeznem kellene, hogy milyen az anyaország viszonya a határokon túli magyarokkal, azt mondatnám, hogy vannak pozitívumok és negatívumok. Előre mutató tény, hogy van együttműködés, kölcsönös mozgások, kollégák járnak át tanítani Erdélybe, a Partiumba, a Felvidékre, tehát helyreállhattak a kapcsolatok. Negatívumnak látom a gyorsuló asszimilációt, hiszen nincs állami politika, amely megőrizné a határon túl élő magyarokat, másfelől pedig átáramlik az értelmiség. Természetesen a szélesebb európai folyamatok következményeképpen is gyorsul az asszimiláció. Leértékelődik a hagyományos közösségeket összetartó erő, mint például a falu közössége vagy az egyház. Nem számít, hogy van-e egyházi esküvő, együtt ünnepel-e egy közösség, elgyöngül-e a nemzetet nyelviileg összetartó erő. Én tehát nem azt látom jelentős veszélynek, hogy Slotát megválasztják-e örökös diktátornak, vagy sem. Azt látom bajnak, hogy a helyzet önmagában is tartósan rossz, és még a szomszéd országok gazdasági helyzetének javulása is hozhat a kisebbségi magyarság számára kedvezőtlen eredményt.

²⁶ Ennek szélsőséges példája a 2009 júniusában "kiélesített" 1997-es nyelvtörvény.

MJ: 1990-ben alapvető stratégiai kérdések álltak a magyar külpolitika előtt. Az első volt a Nyugathoz való tartozás, az euroatlanti szerkezetekhez történő csatlakozás, a NATO-hoz, az Európai Közösséghez történő csatlakozás kérdése. A második nagy kérdés az volt, hogyan alakítsuk a szomszédpolitikánkat, hogyan kezeljük a történelmi örökséget, hogyan teremtsük meg a közép-európai együttműködést. Világos, egyértelmű döntés született, hogy szomszédainkkal nem a konfrontáció, hanem a kooperáció politikáját folytatjuk, azzal, hogy különleges figyelmet szentelünk a határon túli magyar közösségek helyzetének, egyéni és kollektív emberi jogai érvényesítésének.

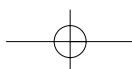
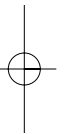
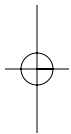
KLP: És sok kérdésben konszenzussal döntött a kormány.

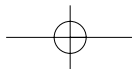
MJ: A siker fontos tényezője a konszenzus volt. Minden verbális, retorikai ocsmányság ellenére, mely az akkori közéletünket már bőségesen jellemezte, egyet tudunk érteni az alaplépésekben, sőt a politikai spektrum egészében el tudtuk érni az egyetértést. Természetesen ehhez tárgyalnunk kellett a szomszédainkkal. Meg kellett teremteni a regionális együttműködést; így született Visegrád szimbolikájában is nagyszerű gondolata.

A közép-európaiság létező fogalom – ezt mindig igyekszem elmondani. A közép-európai értelmiség a művészetben: filmekben, irodalomban kifejezte és ápolta ezt az összetartozást, ennek az emocionális töltését. És egyszer csak kiderült, hogy ennek az egybetartozásnak gazdasági és politikai háttérrel lehet adni. Egyébként sokan észre sem vették, hogy mit hoztunk létre. Például a szabadkereskedelmi megállapodást, a CEFTA-t. Megdöbbenett, amikor a CEFTA aláírása után két évvel komoly nyugat-európai tárgyalópartnerek föltették nekem a kérdést (már gyakorló államtitkár voltam), hogy miért nem kezdünk valami együttműködést egymással. Mert ha először egymás között tárgyalnánk egy szabadkereskedelmi megállapodásról, akkor nem kellene állandóan szorgalmaznunk az európai közösségi tagságot... Mondtam nekik, hogy már két éve aláírtunk egy ilyen megállapodást, most tartunk a vámok lebontásánál. Hát, ez nagy meglepetést váltott ki!

A CEFTA létrejötte logikus volt. A KGST-ben, mint tudjuk, nem voltak vámok. A tagállamok egymás közötti gazdasági kapcsolatai rendkívül szerények voltak, kivéve a szovjet kereskedelmet. Vagyis a KGST-kapcsolatok rajzolata inkább egy csillaghoz hasonlított, nem volt valóságos hálózat. A KGST megszűnése után úgy látszott, hogy össze fog omlani az egész kereskedelmi rendszer, ezért jött létre a CEFTA.

A Visegrádi Együttműködés nem volt ennyire markáns, de fontos politikai küldetést teljesített. Részben ki akartunk építeni egy gyümölcsöző, mindenki számára

ra előnyös együttműködést, ugyanakkor volt egy jelentős belső feladat: kezelni az örökölt feszültségeket (melyek húsz év elteltével még mindig megvannak).

Visegrád elhalása kisebb részben a cseh, nagyobb részben a szlovák magatartás miatt következett be. Szlovákiában hatalomra került Mečiar. Szlovákiát ekkor voltaképpen mindenből kizárták. Az Európai Közösség, az Unió nem is kezdett el velük tárgyalni.

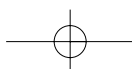
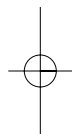
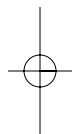
JG: A NATO-ba sem kerültek be.

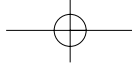
MJ: Bekerülhettek volna, ha nem ez történik. '98-ban, amikor Magyarországon ismét polgári kormány került hatalomra, az egyik fontos feladat az volt, hogy az antalli külpolitikai elvek alapján újjáélesszük a Visegrádi Együttműködést. Ezt meg is tettük. Annyira megtettük, hogy – mivel Szlovákia nem volt jelen – szimbolikusan elhelyeztünk egy üres széket a tárgyalásokon. Azt mondtuk, hogy ha jönnek a szlovákok, ide fognak ülni, várjuk, hogy jöjjenek. Szeptember végén voltak a szlovák választások, ezt követően ott is polgári kormány alakult. Visszajöttek a szlovákok, a magyar-szlovák viszony javulni kezdett, és a Visegrádi Együttműködés is kiteljesedett. Ezekből a tényekből és a későbbiekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyar-szlovák viszony alakulása az elmúlt húsz évben mindig Pozsonytól függött.

A következő fázis 2004 volt. Európai uniós tagság, felzárkóztak a szlovákok, két kivétellel mindenki egyszerre csatlakozott, megvalósult a bővítési biztos, Günther Verheugen álma, és nem kellett a sok száz kilométeres határon „schengeni határt” kiépíteni. Mindenki tag lett, illetőleg tudtuk, hogy majd jönnek a románok is. És akkor felmerült a kérdés: mi legyen most Visegráddal, van-e még értelme? Hiszen Visegrád egy bizonyos történelmi helyzetben volt indokolt, amikor meg kellett szabadulni Moszkvától, föl kellett gyorsítani a Brüsszelhez való közeledést. Vége? Béke poraira?

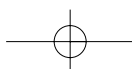
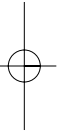
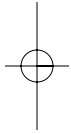
Hogy Visegráddal mi legyen a továbbiakban, nem szeretném most megítélni. De véleményem szerint valamilyen formában továbbra is szükség van a közép-európai együttműködésre. Ebben szilárdan hiszek. Jelenleg az Unión belül témától függő alkalmi szövetségek működnek. Rengeteg téma van, rengeteg alkalmi szövetséges. Lehet olyan eset is, hogy éppen az ibériai országok álláspontja van a mienkhez legközelebb. Ugyanakkor úgy érzem, a közép-európai országokat súlyos közös érdekek kapcsolják össze, amelyeket az Unión belül együttesen tudnak leghatékonyabban képviselni. Ilyen az energiapolitika, a mezőgazdaság, a külügy, a biztonságpolitika; mindegyikről beszéltünk már.

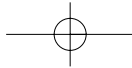
A közép-európai ügynek ugyanúgy, mint az európai közös ügynek értékalkapon kell nyugodnia. Az értékeket kell hangsúlyoznunk, s számunkra, magya-

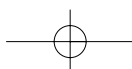
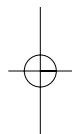
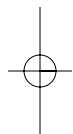

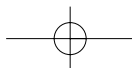
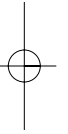
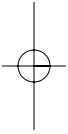
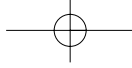
rok számára az a legfontosabb, hogy a közép-európai problémakörnek, a kisebbségi ügyek megoldásának emberi jogi dimenziót adjunk.

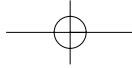

X.
MARTONYI JÁNOS
ÚJ NEMZETSTRATÉGIÁT ÉPÍTENI!

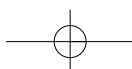
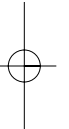
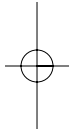

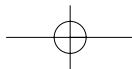

KLP: Hogyan vezetett az utad a külügyi pályához?

MJ: Kora gyerekkoromtól alapos politikai nevelést, felkészítést kaptam. Édesapám a közös családi beszélgetésekben vagy külön nekem mindig megvilágította a politikai eseményeket, a nemzetközi helyzet alakulását is. Szélesebb családi körben édesapámra hárult a feladat, hogy kommentálja a politika történéseit. A családban egyébként hagyományosan fontosnak tartották a tanulást. A legnehezebb időkben is jártunk angolra, félig-meddig titokban. Érdeklődtünk a világ eseményei iránt, jóllehet az ötvenes években Magyarország el volt zárva a külvilágtól, talán egész történelme során a legjobban. Érdekelt a történelem, a földrajz, a nyelvek, részben ezért tanultam jogot, persze a jog önmagában is érdekelt. Az egyetemen inkább az elméleti kérdésekkel, elsősorban a jogfilozófiával foglalkoztam – szívesen tenném ma is. Csakhogy világos volt, ha a jogfilozófiai pályát választom, akkor a marxizmus-leninizmus elméleti keretében kell dolgoznom és gondolkoznom; következésképpen inkább technikai pályát választottam. A külkereskedelem joga kellőképpen technikai terület, ráadásul át-meg átszövik a nemzetközi elemek: összehasonlító jog, nemzetközi kereskedelmi jog és a többi. A külügyi pálya nyilvánvaló politikai okokból föl sem merült bennem, de a külkereskedelmi jog nagyon érdekelt. A kandidátusi disszertációt a nemzetközi tengeri fuvarozási szerződésből írtam; ez ma már igazán ezoterikus témának számít! De akkor fontos volt, mert Magyarország sok árut szállított tengeren, így egy szakmai úrt töltöttem be a témámmal. Az angol jog is foglalkoztatott. A külföld ügyeiről elsősorban a vállalatától kapott nyugati lapokból értesültem, egy-két hét késéssel. Nyugati lapokat már diákkoromban is olvastam, apám hazahozta a Le Monde-ot, a Timest meg a Neue Zürcher Zeitungot. Szerencsés gyerek voltam; nem is voltam tudatában, mennyit kaptam apámtól, a családtól. Rengeteget számított, hogy folyamatosan tisztában lehettem azzal, mi történik valójában a világban.

Huszonnégy-huszonöt éves voltam, amikor az Országos Műszaki Könyvtárban elhatározták, hogy kiadják magyarul a „Le Dictionnaire du Marché commun”-t, A Közös Piac enciklopédiáját. Ezt a kilencezer oldalas művet kellett lefordítani. Összeállítottak egy nyolc-tíz fős munkaközösséget, engem is meghívtak, én voltam a legfiatalabb. Másfél-két év után lektor lettem, majd szerkesztő. Mellesleg kerestem vele egy csomó pénzt, de persze a munka legnagyobb hozadéka az volt, hogy tényleg elolvastam az egész európai integrációs anyagot. Azt nem merem állítani, hogy meg is tanultam, de áttekintést kaptam az egészről a maga teljességében. Később, 1979-ben kikerültem Brüsszelbe mint kereskedelmi titkár. Ez volt az akkori legalacsonyabb beosztás. Érdekes

és fontos munka volt, félig jogi, félig közgazdasági. Akkoriban már megindultak a technikai részletmegállapodások az acélkereskedelem, textilkereskedelem körében. Krízis volt abban az időszakban, ha nem is olyan erejű, mint most. Ennek következtében az Unión belül erősödött az iparvédelem szempontja, egyre-másra indultak a magyar termékekkel szembeni dömpingellenes eljárások. Ezekkel az ügyekkel foglalkoztam.

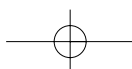
KLP: Mi az antidömping eljárás?

MJ: Ez az eljárás a hazai ipar védelmét jelenti. Ha úgy ítélik meg, hogy egy termék külföldről rendellenesen alacsony áron jön be, tehát alacsonyabb áron exportálják, mint amilyen áron a hazai piacon értékesítik, és ezzel az importőr ország termelőinek kárt okoznak, a termelők dömpingellenes eljárás megindítását kezdeményezik. Ez mind tartalmilag, mind formailag jól szabályozott jogi eljárás, amelyet az Európai Bizottság folytatott le. Általában ügyvédek szokták képviselni a megtámadott termék exportőrét. A hazai vállalatok megtakarították az ügyvédi költségeket, mert ott voltam a brüsszeli kereskedelmi kirendeltségen, és ingyen végeztem nekik munkát. Akkor jutott eszembe, hogy önálló ügyvédként kellene intéznem mindezt, izgalmasabb és függetlenebb is lenne a munkám.

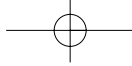
KLP: És több pénzt keresnél vele.

MJ: Tudtam, mit jelent az ügyvédkedés, két évig voltam ügyvédjelölt Szegeden. Akkor el kellett döntenem, melyik utat választom. Vagy jó módú vidéki ügyvéd leszek Szegeden, kellemes, nyugodt életvitellel, baráti társasággal, vagy Budapestre megyek külkereskedelmi jogásznak. Az utóbbi mellett döntöttem, hiszen egy vidéki ügyvéd nemigen kerül kapcsolatba nemzetközi ügyekkel. De továbbra is vonzott a magánpálya, ezért Brüsszelben gondoltam ismét arra, hogy hazatérésem után egy darabig dolgozom a Külkereskedelmi Minisztériumban, és aztán majd meglátjuk, mi lesz. Közben 1984-től elkezdtem tanítani az egyetemen is.

És valóban megláttuk, mi lett: rendszerváltás lett. Persze bennünket, a nemzetközi gazdaságban tevékenykedőket nem érintett váratlanul a rendszerváltás ténye, hiszen a 80-as években már erősen látszott, hogy történni fog valami. A rendszerváltás megváltoztatta a pályámat. Úgy képzeltem, hogy körülbelül 1988 nyarán befejezem az akadémiai doktori disszertációm, amely akkorra 75-80%-ban készen volt. Csakhogy 1989 júniusában privatizációs kormánybiztos lettem, és nagyon örültem, hogy az Antall-kormány első napjaiban államtitkárként visszakerülhettem az eredeti munkahelyemre. Elneveztük Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának, Kádár Béla lett a miniszter. Akkoriban még nem jött szóba lehetséges munkahelyemként a Külügyminisztérium, bár Antall Józseffel többször beszélgettünk arról, hogy mi legyen a feladatomban.

KLP: Korábban milyen kapcsolatot volt Antall Józseffel?

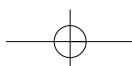
MJ: Közös barátok, ismerősök révén találkoztam vele néhányszor. Először az erdélyi tüntetés másnapján vagy harmadnapján beszélgettünk, ezért is emlékszem ennyire pontosan, mert a témánk természetesen az erdélyi helyzet volt. Később már elsősorban a szakmai kérdésekről esett szó, többek között a magánosításról. A Vagyonügynökség számára elnököt kellett választani. A régi rendszert éltük még, ezért én nem akartam jelöltetni magamat, hiszen az elnököt a régi Parlament választotta. Antall József kért arra, hogy jelöltessem magam, fel kell mérni, mekkora a támogatottságunk.

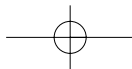
Az NGKM-ban óriási lendülettel indult a munka. Rögtön a legelső feladat az volt, ami mindig is a legjobban vonzott: az európai közösségi tagság elősegítése. Júliusban átadtunk egy „non-papert”, vagyis egy nem hivatalos munkadokumentumot. Ebben leírtuk, hogy Magyarország a lehető legrövidebb időn belül az Európai Közösség teljes jogú tagja kíván lenni. Hamarosan elkezdődtek az úgynevezett feltáró megbeszélések, ősszel pedig megindultak a hivatalos tárgyalások, amelyeket mint közigazgatási államtitkár én felügyeltem. Emellett azonban nem szakadhattam el a magánosítási ügyektől sem, Antall József ismét felkért arra, hogy vegyek részt a munkában. Az igazgatótanács elnökhelyettese lettem, az elnök Mádl Ferenc volt. Egyszerre láttam el két munkakör feladatait, kezdett nagyon nehézé válni. Emellett Antall József a legjelentősebb utak kivételével, mint például az amerikai látogatás, mindig fiatal államtitkárokat vitt magával. A Külügyből Somogyi Ferencet, a saját politikai államtitkáraként Matolcsy Györgyöt, engem pedig a Külgazdaságból. Szinte minden útján vele voltam, és egyre fontosabb szerepet kapott az életemben a külpolitika.

1991 novemberében Antall József felhívott, hogy gond van: Surányi Györgynek lejár a megbízatása, emellett aláírta a Demokratikus Chartát, új törvény lesz, és ki kell jelölnie a Nemzeti Bank elnökét. Azt kérte, vállaljam én a feladatot. Kissé megijedtem, mondtam: én nem vagyok pénzügyi szakember, nem csinálok olyasmit szívesen, amihez nem értek igazán. Kis gondolkodási idő után nemet mondtam. Tudomásul vette, de két hét múlva átküldött a Külügyminisztériumba, mert olyan helyzet alakult ki, amelyet meg kellett oldani. 1991. december 15-én. Szokatlan, új világ volt.

KLP: Az öbölháború környékén volt ez.

MJ: Igen annak nyáron vége lett, azt is figyelemmel kellett kísérni, de másról volt szó. Akkor robbant be Bős-Nagymaros ügye. Megkaptam az egész dossziét, úgy, ahogy volt. Nehéz volt, főleg amiatt, hogy nem létezett jó megoldás. Ráadásul rettenetes belső ellentétek feszítették a helyzetet, a politika mindkét oldalá-

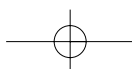
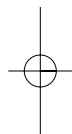
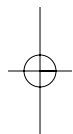

ról. Miközben a szlovákokban élt egy erős eltökéltség. Én még a megelőző évben tárgyaltam Pirekkel, a csehszlovák államtitkárral az ügyről, közben persze Szlovákia önállóvá vált, a Dunát már a szlovákok terelték el, velük kellett tárgyalni. Az volt a feladatom, hogy mindenképpen próbáljam meg elérni, hogy az ügy nemzetközi jogi útra kerüljön. Tudniillik az ilyen helyzetek orvoslására nem volt és ma sincs más lehetőség, csak a nemzetközi jogi megoldás. Egyébként sem lett volna helyes tovább mérgecsíteni a helyzetet. Ártott volna az egész régióknak, ezen belül különösképpen hátrányos lett volna Magyarország megítélése szempontjából. A szlovákok eleinte mereven elzárkóztak attól, hogy a vitát a hágai Nemzetközi Bíróság elé vigyük. Tudniillik ehhez a felek kölcsönös megállapodása szükséges. Végül is sikerült őket rávenni, és közben folyamatosan tárgyaltunk a vízmegosztásról. Az Európai Bizottság moderálta a tárgyalásokat; mondhatnám: ők ültek közöttünk, középen. A tárgyalások úgy zajlottak, hogy a Bizottság tagjai kialakítottak egy elképzelést a vízmegosztásról, mi elfogadtuk, a szlovákok elutasították. Ez legalább háromszor megtörtént.

KLP: Hogyan látod utólag? Jó megoldás volt így, vagy mégiscsak meg kellett volna építeni az erőművet?

MJ: Soha nem voltam fundamentalista, de nekem ebben a kérdésben határozott álláspontom volt és van: Nagymarost megépíteni nem szabad. Én is megtanultam a síkvidéki vízierőművek történetét. Meg kellett ismernem az egész témát. Olyan hosszú távú ökológiai-környezeti kockázatot vállaltunk volna, amely bizonytalanná tette volna mind a magunk, mind az utódaink jövőjét. Arról nem is beszélve, hogy ennek az erőműnek az energiatermelése sem lett volna jelentős. Energiát egyébként sok másféle módon is elő lehet állítani, és természetesen rendkívül fontos a magyar ember érzelmi viszonya az egyik utolsó megmaradt magyar tájcsodához: a Dunakanyarhoz. És zárójelben: volt ennek a vitának egy politikai dimenziója is mindkét oldalról. A szlovákok számára a nemzeti önállóságuk és erejük próbaköve volt, számunkra pedig a rendszerváltás szimbóluma. Jó vagy nem jó, de így volt. Az volt a politikai üzenete, hogy a demokráciában már semmifajta önkényesen elhatározott, diktatórikus eszközökkel véghezvinni kívánt projekt nem valósítható meg. A mai napig biztos vagyok benne, hogy ezt az erőművet nem lett volna szabad, és soha nem lesz szabad megépíteni. Síkvidéki vízierőműveket egyébként nem érdemes létrehozni. A Szovjetunióban is lemondtak róla, mint ahogy arról is, hogy megváltoztassák a folyók irányát, vagy más brutális módon avatkozzanak bele a természet rendjébe. Új korszakot élünk. Az akkori magyar álláspont ebből a szempontból jócskán megelőzte a korát.

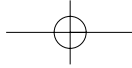

Miközben tehát Bős-Nagymaros ügyének megoldása volt a legkényesebb feladat, folytak a társulási megállapodásokról szóló tárgyalások, melyek rögtön életbe is léptek. Létrehoztuk a Visegrádi Együttműködést, megindult a CEFTA, a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás. Mindkettő fontos szimbólum volt, Visegrád politikai, a CEFTA gazdasági téren jelképezte Közép-Európa összetartozását. Ha a CEFTA-t nem valósítjuk meg, végleg elhalnak a közép-európai országok közötti gazdasági kapcsolatok, amelyek amúgy sem voltak igazán erősek. A KGST-ben is gyenge lábon álltak, de ha akkor nem lépünk előre, akkor az észak-déli kereskedelmi csatornák teljesen bedugulnak. Így pedig szép lassan megsokszorozódtak a magyar-lengyel, magyar-román, magyar-szlovák stb. gazdasági kapcsolatok. Ennek igen fontos szerepe volt a rendszer-változás utáni másfél évtized történetében.

1994 májusában az MDF elveszítette a választásokat, 12%-ot kapott. Mint kiderült, sokan kristálytiszta látták előre. Én csak sejtettem, mert kevésbé voltam benn a belpolitikában. Az SZDSZ 19-20%-ot kapott a még mindig döntően antikommunista szavazóktól. Így hozták létre a koalíciót az MSZP-vel. A polgári tábor mintegy 27%-ra zsugorodott. Mivel láttam, hogy visszarendeződés következik, eldöntöttem, hogy megvalósítom a régi elhatározásomat, és belépek a magánvilágba ügyvédnek. Kaptam is ajánlatokat neves nemzetközi irodáktól, sőt, az új kormány nagyköveti helyet ajánlott fel. Megköszöntem, és azt mondtam: kilépek az állami szolgálatból. Ezzel vége is lett ennek a fejezetnek.

KLP: Hogyan változott az Antall-kormány időszakában az ország külső megítélése?

MJ: Akkor egy felfelé ívelő időszakban voltunk. Magyarország jól indult, a nemzetközi környezet kedvező volt. A szakértők között gazdasági vita folyt arról, hogy mi lenne jobb: a sokterápia vagy a fokozatos átmenet? – Érdekes módon a szakértők a magyar modellt fokozatosnak ítélték meg, szemben például a cseh átmenettel. Gyakran föl is merült velünk szemben kifogásként, hogy mintha lassúak lennénk. Ez nem volt igaz, ráadásul a magyar átalakulásban a sokterápiára jellemző elemek is szerepeltek, mint például a csődtörvény. A csődtörvény valóban drámai, de hatásos beavatkozás volt, hiszen fölszámolta a körbetartozást. A mi magánosítási koncepciónk az értékesítésre épült. Nem azt tettük, mint a csehek, akik minden állampolgárnak vagyongyűgyet, kupont adtak, ami később különféle spekulációk forrása lett. A magyar privatizáció 1994-ig elég jól ment. Sikerült szélesíteni a tulajdonosi kört. Biztos, hogy nálunk is voltak visszaélések, de az alapvető irány és az értékesítési stratégia helyes volt. Később sajnos más irányt vettek a folyamatok.

Magyarország nemzetközi imázsa nagyon jó volt. A rendszerváltozás lényegét – mint minden alapvető változást – a világ kissé megkésve fogta föl. Minél távolabb helyezkedett el tőlünk az illető ország, annál kevésbé értették meg a változást, több helyen tekintettek bennünket „még kicsit kommunista” országnak. Pedig 1990-ben Magyarország szintiszta polgári demokrácia lett, intézményrendszerünk egyik nyugat-európai ország mögött sem maradt el. Működött a jogállam. Magyarország tehát jól indult. Voltak persze egyensúlyhiányok: legszembe-tűnőbb, emellett tipikus és igen bántó volt az egyensúly hiánya a médiában.

KLP: Nem tartozik szorosan a tárgykörhöz, de ha már említetted, rákérdezek. Minek tulajdonítod a média aránytalanságának létrejöttét?

MJ: Nem volt megállapodás. A lengyelek például elosztották a médiumokat. Egyszerűen elfelezték a sajtót. Nálunk a kerekasztal-tárgyalásokon még nem zártak le néhány kérdést, amikor kirobbant az a véleménykülönbség, amely végül a „négy igenes” népszavazáshoz vezetett. Nem egyeztek meg a sajtó helyzetéről sem. És sor került kisebb-nagyobb trükkökre, olyan eladásokra, melyeknek köszönhetően minden átcsúszott azoknak a kezébe, akikében korábban volt. Vagyis a média ügyét nem sikerült időben megoldani, később pedig egy „saját” médiavilág kezdett létrejönni. Húsz év telt el, de a médiában még mindig nincs egyensúly.

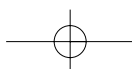
Visszatérve az antalli időszakra: jól indult az ország. A GDP esett ugyan 18%-ot, de az adott körülmények között ez természetesnek számított. Az is nyilvánvaló volt, hogy a váltást az első kormány nem élheti túl, ezt Antall József tudta a legjobban. „Kamikáze kormány vagyunk” – mondta. A zuhanás túl nagy volt. Véleményem szerint, ha Antall József nem hal meg ilyen korán, az MDF nem esik vissza ilyen mértékben. Mert nem volt rossz a teljesítménye, a világ is elfogadta.

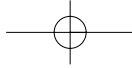
KLP: Ott tartottunk, hogy az ügyvédi pálya mellett döntöttél. Miért éppen a Baker & McKenzie?

MJ: Kollégák és ismerősök voltak ott. Más hasonló jellegű iroda is jelentkezett, de ez a cég 1989 őszén és 1990 elején is tett már ajánlatot, amit Antall József felkérése miatt utasítottam el. Dolgoztam még a Boross-kormány idején is, de tudtam, hogy hamarosan befejezem. Tanítottam Budapesten, Szegeden tanszéket kaptam, sok konferencián szerepeltem. Ezek voltak a legtermékenyebb éveim.

KLP: Mi volt a szűkebb tudományos területed?

MJ: Nemzetközi gazdasági jog. International trade law, ahogy angolul nevezik. Négy évig tanítottam Brugesben, a College of Europe-ban. Patinás, posztgraduális képzést nyújtó intézmény, a leendő európai bizottsági képviselők tanulnak ott. Emellett párhuzamosan két évig tanítottam Natolinban, Lengyelország-

ban; ez a brugesi intézmény afféle kihelyezett tagozata. Szóval sokfelé oktattam, egyúttal politizáltam is.

KLP: Mi ösztönzött a politizálásra?

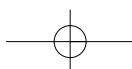
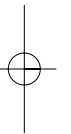
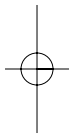
MJ: Indulatba hozott az a tisztességtelen kampány, ami az Antall-kormánnyal szemben négy éven keresztül folyt. Úgy éreztem, a visszarendeződés olyan nagy kockázat a friss magyar demokrácia és a piacgazdaság számára, amellyel szemben cselekedni kell. Ha az ember megnézte a spektrumot, nem kellett túl nagy éleslátás ahhoz, hogy meglássa: itt a jövő egyetlen politikai erőben van, ez pedig az akkor még Fiala Demokratáknak nevezett Fidesz volt, amit személyében Orbán Viktor képviselt. Nem véletlen, hogy különböző legendák terjedtek arról, mit mondott neki Antall József a halálos ágyán. De az biztos, hogy Antall József tudta, hogy Orbán Viktor az egyetlen, aki képes folytatni ezt a feladatot. Azért merem állítani, mert egyszer nekem is kifejtette, hogy a Fidesz az egyetlen, amelyre demokratikus folyamat kialakítását bízni lehet. Nem könnyű velük, igaz, de csak az ő demokratikus meggyőződésükre lehet igazán hagyatkozni.

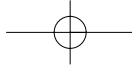
Talán egyike voltam azoknak, akik az úgynevezett antalliánus értelmiség jelentős részét viszonylag korán a Fidesz felé orientáltam. 1994-ben a második forduló után egy héttel (hat és fél százalékot kaptak) leültünk ebédelni Orbán Viktorral. Kiderült számunkra, hogy mindketten ugyanazt akarjuk: fel kell kapaszkodni a választás sikertelensége után, és újra meg kell próbálni.

KLP: Ismerted az akkori Fidesz-vezetőket? Voltak köztük esetleg tanítványaid?

MJ: Nem, nem ismertem őket, az egyetemről sem. Elvileg ismerhettem volna, mert 1984-től jártak oda, de nem találkoztunk. Ellenben amikor kormánybiztos lettem, felhívtam néhány ellenzéki pártot, a Fideszt is. Ha jól emlékszem, Ungár Klárával beszéltem. Megegyeztünk egy időpontban, és azt mondta, vagy ő jön a megbeszélésre, vagy Urbán László. Végül Urbán jött. Nagyon felkészült, okos fiatalember volt. Ő hozott össze Orbán Viktorral valamikor 1993-ban, amikor a Fidesz, hogy úgy mondtam, a jó irányba kezdett mozdulni. Ez megnyugtató.

Államtitkárként is összefutottam a fideszesekkel. Éreztem rajtuk, hogy értékelik, amit csinálok. Akkor az egyik legfontosabb törekvésem az volt, hogy adjuk be az uniós csatlakozási kérelmet. Szerettem volna, ha még az Antall-kormány adja be, hogyné. De a lényeg az volt, hogy minél hamarabb csatlakozzunk. Amikor két év késéssel hatályba lépett a társulási megállapodás, mondtuk valakinek az Európai Bizottságnál, hogy szeretnénk beadni a csatlakozási kérelmet. Akkor azt mondták ott is, másutt is, hogy eszünkbe ne jusson! Ártunk vele magunknak is, másoknak is. Ezt követően végigjártuk valamennyi tagállam fővárosát, előadtuk érveinket, és megmagyaráztuk, hogy az Unió bőví-

tése, Európa újraegyesítése összeurópai érdek, és Magyarország fel akarja gyorsítani a felkészülési és csatlakozási folyamatot. A körút végén valamennyi tagállam kormánya tudomásul vette, hogy a magyar kormány hivatalosan benyújtja csatlakozási kérelmét, és ezt 1994. április 1-jén meg is tettük. Az indulás előtt megkérdeztem Orbán Viktort, mi a véleménye. Abszolút egyetértett. Minden ellenzéki pártot megkérdeztünk. Az MSZP kicsit bizonytalankodott, de végül is rábólintott. A kérelem beadása tehát nemzeti konszenzusra épült.

1994 után ismerhettem meg az összes Fidesz-vezetőt. 1997 novemberében vagy decemberében kérdezte tőlem Orbán Viktor, hogy „azon nem várt esetben – ahogyan az egyszerű ügyvéd mondja –, ha a Fidesz megnyeri a választásokat”, vállalnám-e a külügyminiszterséget. Jót derültünk, de persze lehetett látni, hogy van esély a választási győzelemre.

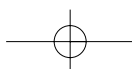
KLP: A Horn-kormány idején mennyire kísérted figyelemmel a külügyek kissé viszontagságos alakulását?

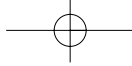
MJ: Annak idején az alapszerződések körüli viták voltak a legélesebbek. Az európai ügyek túrhetően haladtak, és meg kell adni a tiszteletet az MSZP-nek: a NATO-ügyet kifejezetten jól kezelték. A külpolitikai vonalvezetésük sokkal egyértelműbb volt, mint a jelenlegi kormányé. A stratégiát illetően több mint tíz éven keresztül sikerült megtartani a nemzeti konszenzust. Természetes, hogy vitatkoztunk, fölmerült egy sor nézeteltérés, a retorika is különféle volt. Antall Józsefet bírálták, mert lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnökének érezte magát. Valójában azonban mégis egységes nemzeti stratégiánk volt, ha ezt így nem is fogalmaztuk meg.

Ma erről nem beszélhetünk. A kormány sokkal bizonytalanabb ebben a tekintetben. Akkoriban még a szocialisták is osztották azt a nézetet, hogy nem akarunk kompromisszum lenni. Ma a belső viszonyaink is nehezebbek, másrészt pedig érzékelhető a bizonytalanság a külkapcsolatok terén is, hiába ölelgeti sorba a miniszterelnök a nyugati vezetőket.

Hogy visszatérjek a Horn-kormány időszakára: akkor az alapszerződések körül jelentkeztek igazán bajok. A Horn-kormányban élt valamiféle tartózkodás, visszafogottság, sőt egyfajta bizalmatlanság a határon túli magyar közösségekkel kapcsolatban.

Én a napi külpolitikai kérdésekkel kevésbé foglalkoztam. Európa, az európai integráció került az érdeklődésem középpontjába, már az oktatási feladatok miatt is. Ennek a részleteibe vettem bele magam. Természetesen figyelemmel kísértem a világpolitikát, olvastam a világlapokat akkor is, ugyanúgy, mint negyven évvel ezelőtt vagy most.

KLP: Készültél a világpolitikai munkára?

MJ: Novemberre-decemberre megírtuk a Fidesz külpolitikai programját. Hentente egy-két alkalommal találkoztunk egy munkacsoportban, sok fiatal volt jelen, sokat vitatkoztunk, és elkészítettük a programot.

KLP: Mi volt a program központi gondolata?

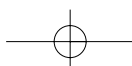
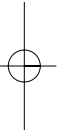
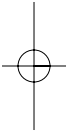
MJ: Az európai csatlakozás a lehető legjobb feltételek mellett. Az átmeneti mentességek kérdése volt az egyik központi téma: mit kérünk, mit kérnek ők, mit adunk meg; a termőfölddel és a munkaerőmozgással kapcsolatos kérdések és így tovább. Elhatároztuk, hogy a lehető legkonzekvensebben fogjuk képviselni az érdekeinket. Örültünk, ha más országok is csatlakoznak velünk együtt, de nem vagyunk egymáshoz kötve. Akkor még nem dőlt el, hogy egyetlen flottaként vonulunk-e be a kikötőbe, vagy egyes hajók gyorsabban fognak-e haladni. Természetesen mi abból indultunk ki (amiből a világon mindenki kiindulna), hogy ha lesz egy kisebb flotta, amelyik előbb ér be, abban a bolyban Magyarország egészen biztosan benne lesz.

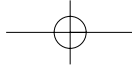
A másik kérdés, amire erős hangsúlyt fektettünk, és ez ellen még a szocialistáknak sem lehetett szavuk, a közép-európai együttműködés volt. A szocialisták létrehozták az alapszerződéseket, csak nem egészen megfelelő tartalommal. Magát a közép-európai gondolatot nem érzékelik. Ab ovo semmit sem tudnak vele kezdeni. Ez kulturális kérdés. Nem érzik például a magyar-lengyel barátság emocionális töltetét. „A lengyelek? Igen, együtt kell velük működni!” – és ennyi! Nem appercipiálják, nem fogják fel a közép-európaiság különleges tartalmát, amely benne van az egész történelmünkben. Az alapszerződések megkötésének idején a külső körülmények sem voltak túlságosan kedvezőek. Szlovákiában Vladimír Mečiar volt kormányon, így hosszú időre elfújta Visegrádot.

A program középpontjába ezért Közép-Európát állítottuk. Vissza fogjuk hozni Visegrádot, folytatjuk a közép-európai együttműködés építését. A határon túli magyarság dolgában pedig – és ezt már kritikai élel nyomatékossítottuk – az alkotmány értelmében is felelősséget akartunk vállalni, és egy markáns nemzetpolitikát kívántunk folytatni.

KLP: A külpolitikai relációk közül a magyar-amerikai kapcsolatokat szeretném kiemelni. Miért alakultak rosszabbul, mint vártuk? Mi a véleményed a nagykövetelek megválasztásáról, ami – úgy tűnik – egyik oldalon sem volt szerencsés?

MJ: Én 1998-tól tudok erről bármit is mondani. Amikor a mi kormányunk hivatalba lépett, a magyar-amerikai kapcsolatokat nagyon kedvezően alakultak. Kiküldtük Jeszenszky Gézárt nagykövetnek. Gézárt alkalmasnak tartottam a feladatra, sőt, magát a Jeszenszky házaspárt. És természetesen a választásban az

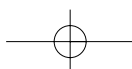

a szempont is érvényesült, hogy azt üzenjük a világnak: Antall József külpolitikáját folytatjuk, hiszen Antall József külügyminisztere utazott ki. Hozzánk Peter Tufo érkezett, nagyon jóban voltam vele. Hat hónapja voltam külügyminiszter, márciusban elhelyeztem a csatlakozási okmányokat valahol Amerika közepén, Kansas és Missouri határán, tizenkét nappal később megkezdődött a balkáni háború. Háborúban álltunk, noha harci cselekményekben nem vettünk részt. De a légtér- és a repülőhasználat igénye például érintett bennünket. És más igények is, melyekről nem beszélünk, és most sem beszélek. De természetesen mindent alaposan megtárgyaltunk. Érzékeltettük, hogy csak bizonyos határig mehetünk el, mert nem kockáztathatjuk két- vagy háromezer vajdasági magyar életét és biztonságát. Nem volt könnyű helyzet. Meg kellett állítani azt a folyamatot, amely Vukovárnál indult el, Szarajevónál, Srebrenicánál folytatódott, majd áttért Koszovóra. Ezt ma is vállalom. És nem tudtam egyetérteni azzal, hogy megtörténjen egy úgynevezett északi szárazföldi beavatkozás, melynek teljes kibontakozása több hétig tart. Senki sem tudta megmondani, mi történik ez alatt az idő alatt a vajdasági magyarokkal. De sejteni persze lehetett, ezért aztán itt volt az a mezsgye, amin végig kellett menni az amerikaiakkal. Én úgy érzem, a legnagyobb egyetértésben tettük. Jó néhányszor tárgyaltam Wesley Clark tábornokkal. A nagykövetünkkel pedig minden reggel beszéltem telefonon akár egy órát is, mielőtt a NATO-ülésre ment volna.

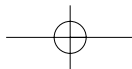
Én egyébként az európai integráció ügyeinek intézése miatt vállaltam a külügyminiszterséget. Háborúra és háborús helyzet kézben tartására nem voltam fölkészülve. De hát, Istenem, sajnos, így hozta az élet. Végig kellett csinálni. Szerencsésen alakult, mert nem lett szükség szárazföldi beavatkozásra, ettől nagyon féltünk.

A magyar-amerikai együttműködés végig kifogástalan volt. Madeleine Albrighttal személyesen is jó viszonyban voltam. Nem akarom eltúlozni, és nem szeretném, ha szerénytelennek tűnne, de a mai napig jó kapcsolatban vagyunk. Az édesapja Belgrádban volt csehszlovák nagykövet, annak idején az antant újjáépítésének nagy architektusa. Tulajdonképpen Albright asszonynak nem volt sok oka a magyarokkal túl erős rokonszenvet táplálni! És mégis jó kapcsolat alakult ki közöttünk, korrekt volt a magyarokkal.

A gondok később keletkeztek. Továbbra is az a határozott meggyőződése, hogy az amerikai adminisztráció azt vette rossz néven, hogy azt a nyavalyás tizenhárom vadászgépet nem tőlük béreltük. El sem tudták képzelni, hogy ne F16-osak legyenek azok a gépek. Presztízskérdést csináltak belőle. Aztán történt az a szerencsétlen incidens az amerikai nagykövetasszonnyal, amikor kijelentette a Har-

vard Klubban, hogy Magyarországon olyan erős az antiszemitizmus, hogy már a magyar politikai elitet is elérte. A magyar közvélemény fölháborodott – joggal. A magyar miniszterelnök nem fogadta Brinker nagykövetasszonyt. Egy-két hazai nyilatkozat is rontott a helyzeten. Például Csurka István otromba kijelentései a szeptember 11-i tragédia kapcsán. A Csurka-nyilatkozattól a kormány és a Parlament nem egyszerűen elhatárolta magát – amint ezt sokan követelték –, hanem egyértelműen és határozottan elítélték azt, ami nyilvánvalóan több, mint a sokat emlegetett, homályos jelentésű „elhatárolódás”. Előterjesztésem alapján a kormány javaslatot terjesztett a Parlament elé, amely elítélte a nyilatkozatot.

KLP: Volt egy miniszterelnöki látogatás is, ami nem sikerült túl jól!

MJ: Az magánút volt. Meghívták Orbán Viktort a Harvardra, ahová sok magyar fiatal jár. Géza lelkesedéssel szervezte, de nem volt összekapcsolva elnöki látogatással. A magánlátogatásra érkező miniszterelnökökkel nem szokott az amerikai elnök találkozni. Viszont az eseményt jól lehetett fűjni: „lám, lám, az amerikai elnök nem találkozott Orbán Viktorral!”. – Akkor már látszott, hogy a baloldal a külpolitikai eseményeket döntően belpolitikai célokra használja fel. Számukra a külpolitika olyan eszköz, amivel egy párt a hazai helyzetét erősíteni tudja, illetőleg amellyel bizonyítani lehet, hogy az ellenfele veszélyes.

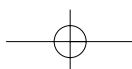
KLP: Mondhatjuk-e azt, hogy te a külpolitika konszenzusos oldalát képviseled?

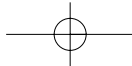
MJ: Én ebben hittem. Mivel nem voltam vérbeli, professzionális belpolitikus, mondhatom, volt bennem némi naivitás. Úgy gondoltam, hogy lehet, hogy millió dolgon vitatkozunk, és homlokegyenest ellenkezik az álláspontunk, de a külpolitikai konszenzus nem lehet vita tárgya. Hiszen az nemzeti érdek, s csak akkor működhet hatékonyan, ha egyetértés és folyamatosság van. Ehhez tartottam magam. Kéthetente hívtam össze hatpárti megbeszéléseket. Rendszeresen tárgyaltam az ellenzék vezetőivel a külpolitika fontos és kevésbé fontos eseményeiről. Volt egy hatpárti megegyezés papíron, gyönyörű egyoldalas dokumentum, mindenki aláírta. Csurka István is. Odavittem neki, megkérdeztem: – Pista, aláírod te ezt? – Mondta: – Persze, hogy aláírom, úgysem lesz belőle semmi!

Ezzel szemben ma az ellenzéknek fogalma sincs, hogy mi történik a külpolitikában. Semmiféle tájékoztatást sem kapnak.

Már 1997-ben, amikor közeledtek a választások, éreztem, hogy kezd repezteni a konszenzus. Még engem is támadni kezdtek, holott addig csak Orbán Viktornak estek neki mindenért. Olyasmiért is, amit például éppen én mondtam, vagy tőlem származott.

A konszenzust 2001 végén, 2002 elején szerettem volna ismét megteremteni. Javaslatot tettem egy hatpárti megállapodásra, amelynek az lett volna a cél-

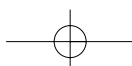
ja, hogy átfedjük a kampányt és az azt követő időszakot, és irányt adjunk a következő időszakra. Ez a folyamatosságot is biztosította volna. Először kedvezően fogadták, később pedig sem az MSZP, sem az SZDSZ nem írta alá.

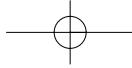
KLP: A belső széthúzásból következett előbb a „Magyar igazolvány”, aztán a „román kártya” kijátszása.

MJ: Része volt a folyamatnak. A státustörvényt több mint 90%-os többséggel fogadta el a Parlament. Megelőzően a szocialisták betervezték a módosító indítványait, azokat átnéztük, és amit lehetett, betettük a törvénybe, és ezután a törvényt hatalmas többséggel elfogadta a Parlament. Ezután megtörtént a népszavazás. A gondok utána kezdődtek. A szlovákok első reakciója az volt, hogy ez őket nem nagyon érdekli. A románok erősen ellenálltak. Akkor kötöttük meg azt a bizonyos munkaerő-megállapodást, ami természetesen a magyar piacot a legcsekélyebb mértékben sem veszélyeztette. A megállapodásban benne foglaltatott, hogy a bennlakásra és munkavállalásra vonatkozó jogszabályokat alkalmazni kell. A kedvezmény csupán a munkavállalási engedély megszerzésének megkönnyítésére vonatkozott. Mi döntöttük tehát el, hogy hányan jöhetnek be. De hát Kovács László ezt pontosan tudta! – Akkor kezdtem megérteni, hogy ez más típusú játék, más lapokkal játsszák.

A külpolitikának az a lényege, hogy kivonjuk a belpolitikai csatározások alól, egységes nemzetstratégiát határozunk meg, és aszerint cselekszünk az ország javára. 2002-ig (még a Horn-kormányt is beleszámítom!) felzárkóztunk, nemzeti fölemelkedés történt, közép-európai kiegyezés, békülés. Még a nemzeti összetartozás terén is sikerült előrelépni. 2002 óta a lemaradást és az egyre gyorsuló leszakadást tapasztaljuk. Ennek megvan a külpolitikai lenyomata is. Nem adhatjuk fel a közös stratégiai célokat! Mi a nyugathoz akartunk tartozni, be akartunk illeszkedni a nyugat-európai országok közösségébe, az Európai Unióba, a NATO-ba. Megtörtént, és ebből nem szabad kiszakadnunk.

Célunk volt a nemzeti összetartozás erősítése. Nevezhetjük határon túli nemzetegyesítésnek, de ha valakinek ez túl erős, akkor mondja a nemzeti szolidaritás erősítésének! Azt hittem, ebben a célban is egység volt. Az első sebet 2001 decemberének legvégén kapta ez az elképzelés. Aztán még két hatalmas sérülés érte: megszüntették a Máért-et, a Magyar Állandó Értekezletet. Nehezen hoztuk össze, jól működött, ott volt minden fontos ellenzéki párt képviselője. A másik sérülésre mindenki emlékszik: 2004. december 5-én az ország jelentős része bizonyos politikai pártok kampányának hatására megtagadta nemzettársait. Azt romboltuk le, amit tíz-tizenkét év alatt többé-kevésbé együtt építettünk föl. – Ha a stratégia megbomlik, márpedig most ez történik, sokkal nehezebb a helyzet.

KLP: Hogyan lehetne a prioritásokat helyreállítani?

MJ: Éppen a nemzeti összetartozásról beszéltünk. Hát az nem megy, hogy a külügyminiszter egy hivatalos sajtótájékoztatón saját véleményeként tegyen egy döbbenetes kijelentést, hogy esetleg fölülvizsgáljuk azt az országgyűlési határozatot, amely létrehozta a határon túli magyar állandó képviselők tanácsát. Ilyet nem lehet tenni! Ebből csupán arra lehet következtetni, hogy a mélyben gondok vannak, melyek időnként a felszínre törnek. Hogy az ügyek nem fontosak, vagy csak a látszat kedvéért foglalkozunk velük. Hogy nekünk nem fontos a közép-európai együttműködés sem. – Pedig most a válság idején látszik igazán, hogy mennyire összetartozónak tekintenek bennünket. Akármit szeretnénk, akárhogy gondoljuk, egy kalap alá vesznek minket, jókat, rosszakat egyaránt.

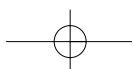
KLP: Magunkra is hagytak a válságban!

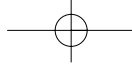
MJ: Éppen most kaptunk húszmilliárd eurót, úgyhogy nem panaszkodhatunk! Hogy az állam nem tudja ezt a pénzt befolyatni a gazdaságba, nem annak a hibája, aki adta, hanem azé, aki kapta. A csehek tájékozna, hogy egy kalap alá veszik őket Magyarországgal, holott alig van adósságuk, egyensúlyban vannak. A korona pedig ugyanúgy esett, mint a forint, majd később ugyanúgy erősödött. Mindez éppen arra bizonyíték, hogy mi itt Közép-Európában összetartozunk. Világossá kell tenni, hogy mi az euroatlanti szervezeteknek nem egyszerűen a tagjai akarunk lenni, hanem azt a politikai kultúrát és értékrendet akarjuk érvényesíteni mi is a viszonyaink között, ami ott uralkodik.

KLP: A jelenlegi helyzet azért veszélyes, mert gyorsan kialakulhat az euroszkepszis, ami aztán sokkal nehezebben küzdhető le, mint ahogyan létrejött.

MJ: Nem véletlenül. Ha egy országban az emberek elégedetlenek a kormánnyal, akkor elégedetlenek lesznek az európai integrációval. Általános jelenség, hogy az európai intézményekre átsugárzik a kormánnyal szembeni elégedetlenség. Mert ha egy kormánynak népszerűtlen dolgot kell végrehajtania, ráfogja az Unióra: „Igen, az Európai Unió ezt követeli meg tőlünk”. A népszerű dolgokat természetesen mindig egyedül a kormány hajtja végre. Az Európai Unió távol van, ezért könnyen be tudja tölteni a bűnbak szerepét, különösen akkor, ha ezt az adott kormány ki is használja. Egyébként a jelenlegi kormánynak egészen ügyes abban, hogy a felelősséget mindig áthárítsa valakire. Az ellenzék sokszor bűnös, de a külvilág is gyakran bűnös. Bűnös a globális válság, az európai válság, csak ők nem, akik leszálló ágba tolták ezt az országot. Faludy azt írja Kádár Jánosról, hogy „Egy országot toltál át Ázsiába”. Eddig nem mennék el, de állítom, hogy nekik köszönhetően kerültünk leszálló ágba.

KLP: Attól lehet tartani, hogy Európa hátsó udvarává válunk?

MJ: Ez a fő veszély. Ha elveszítjük az erőnket, akkor szándékunktól függetlenül kialakulhat egy olyan objektív helyzet, amelyben a gyengén csattan az osztor. Vagyis nálunk csapódik le a krízis súlya.

KLP: Mik a legfontosabb eltérések a liberális, a szociáldemokrata és a konzervatív erők nemzetközi stratégiája között?

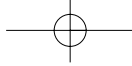
MJ: A mai nagy, főáramú politikai családok (kereszténydemokrata-néppárt, szocialista-szociáldemokrata, liberális) értékei között nincs jelentős különbség, ha az értékek pusztá felsorolását nézzük. A különbség az értékek sorrendjében van. De az értékek sorrendje is mindig egy meghatározott helyzethez kötődik. Egy adott helyzetben például egy kereszténydemokrata kormánynak lehet olyan prioritása, hogy a társadalmi szolidaritást erősíteni kell. A liberálisok számára is fontos lehet a nemzeti összetartozás, csak az értékrendjükben más helyen szerepel. A konzervatívok a családpolitikát tarthatják legfontosabbnak, hogy a nemzet ne fogyjon drámaian. Hogy ne kerüljenek hátrányba olyan emberek, akik több gyereket vállalnak.

Tegnap beszélgettem a francia szenátus elnökével. Franciaországban a családpolitika hatvan éve ugyanaz. A születési arány nálunk most 2,1. Nehogy azt higgyük, hogy ez az ötmillió muzulmán miatt van! A francia társadalom újratermeli önmagát. Stabil családpolitikát folytatnak, amit a szocialista kormányok és a gaulle-ista kormányok is megőriztek.

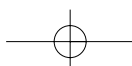
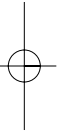
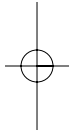
A kereszténydemokrata párti gondolkodás központi eleme a szabadság. Ezt sokszor elfelejtjük. A szabadság nem kizárólag liberális érték! Az emberi méltóság és szabadság a keresztény gondolkodás középpontjában áll.

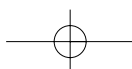
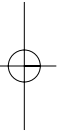
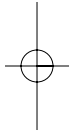
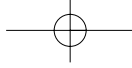
A modern politizálás értékekre épül, az adott politikai párt vagy pártcsalád ezeket az értékeket kívánja megvalósítani. A nemzetközi politika terén is föl kell állítani egy világos nemzeti stratégiát. Egyet kell érteni az alapvető célokban, ezt követően lehet versenyezni abban, hogy ezeket a célokat melyik politikai család tudja sikeresebben megvalósítani. A döntést pedig a választókra kell bízni. Azon kellene elgondolkodni, hogyan lehetne a választókat tényszerűen tájékoztatni, kizárva a félrevezetést, torzításokat. Ez is szükséges ahhoz, hogy az emberek közösségben, nemzetben gondolkodjanak, a nemzeti sorskérdésekben egységet keressenek, a megvalósítás mikéntjéről, ha kell, éles, de mindig józan és tárgyyszerű vitát folytassanak.

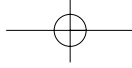
KLP: Magyarország geopolitikai helyzeténél fogva is szorosan függ a nemzetközi világtól, nincs sok esélye független, önálló politikát folytatni. Mik a lehetőségek ebben a félelmetessé vált világban a mégis reménykedő emberek számára?

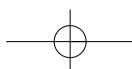
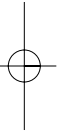
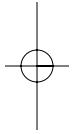
MJ: Maradjunk Európában, mert a világ összefüggései túl messzire vezetnének. Azt gondolom, az esélyeink nem rosszak. Ha a nemzettudat erősödik, kiterjed, és összefogja a határon túli magyar közösségeket, rendkívüli erővé válhat. Gazdasági és kulturális szempontból egyaránt. Ebben az országban még mindig nagyon sok erőforrás van: tehetség, kreativitás, szorgalom. De sok dolgot meg kell még oldanunk. Gátat kell vetnünk a népesség fogyásának. Meg kell valósítanunk, hogy az oktatási rendszerünk kibontakoztassa a tehetségeket. A tehetségeknek pedig minden lehetőséget meg kell adunk, és el kell érniük, hogy Magyarországon kamatoztassák tudásukat. A 20. század minden nehézsége ellenére gyümölcsöző időszak volt a magyar sikerek szempontjából. Ha tehát legalább a saját múltunkhoz fel akarunk zárkózni, ahhoz is rengeteg a tennivalónk.

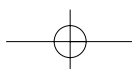
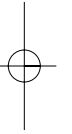
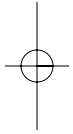
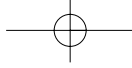

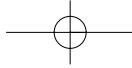

XI.
CSABA LÁSZLÓ
ÁTMENET A KÉTOLDALÚ FÜGGŐSÉGBE

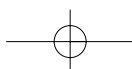
KLP: Ha Magyarország jelenlegi külgazdasági helyzetét és a világgazdasághoz való viszonyát vizsgáljuk, van-e olyan kiindulópont, amelyhez érdemes visszamennünk? Én a Valutaalaphoz való csatlakozást tekinteném annak.

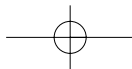
CsL: Írtam is egy tanulmányt erről, a Kádár-korszakról szóló egyik könyvben jelent meg, melynek címe: Az egyoldalú függőségből a kétoldalú függőségbe²⁷. Éppen ezt az időszakot tárgyalja. Igyekeztem végigvenni azt – a dokumentumokból nehezen és töredékesen rekonstruálható – folyamatot, hogyan került be Magyarország a nemzetközi pénzügyi intézményekbe. A kiinduló alap: 1947. Ekkor hozták létre ezeket az intézményeket. Az összes győztes hatalom, beleértve a Szovjetuniót is, tagja lett. Ami azt jelentette, hogy Csehszlovákia és Lengyelország benne volt, de a többiek nem. A mai ismereteink alapján azonban nem kétséges, hogy 1947 őszéig nyitva állt a lehetőség. Mindenki komolyan számolt vele, és senki sem gondolta, hogy a szövetségesek közötti szembenállás olyannyira eszkalálódik, hogy két blokkrendszer alakul ki, amely fennmarad történelmileg értékelhető időig. A mi belépésünkről is szó volt, az volt a kérdés, mikor tesszük meg. Volt esélye annak, hogy amikor az ország szuverenitása helyreáll, aláírjuk a békeszerződéseket, belépünk az ENSZ-be, annak a szakosított szervezeteibe. A történelem azonban 1947-ben más irányt vett. A belépésre nem került sor, a dátum azonban mégis lényeges, mert megmaradt és a gondolkodásban jelen volt az elképzelés. Talán emiatt folyt a 60-as, 70-es években egy hihetetlen agyimosás, hogy törldjék a gondolat, miszerint Magyarország refinanszírozása megtörténhet, önálló lehet, és csatlakozhat ezekhez a szervezetekhez.

A második dátum 1953. Nagy Imre kormánya idején a dolog újra fölmerült. Bognár József akadémikus, aki abban a kormányban kereskedelmi, majd külkereskedelmi miniszteri posztot töltött be, nekem közvetlen főnököm volt. Sokat beszélgettünk róla. Az, hogy be kell lépnünk, egyértelmű volt; az volt a kérdéses, hogy Moszkva mit szól hozzá. Abban az időben az „olvadás” folyamata zajlott, és Moszkva tett olyan engedményeket, amelyeket korábban még elképzelni sem lehetett. Végbement a szovjet külpolitika átrendezése, melyben az a gondolat, hogy Magyarország nemzetközi pénzügyi intézményeknek lehet tagja, nem tűnt elfogadhatatlannak. Sőt, úgy tudom, a belépés elő volt készítve.

1957-ben, a Kádár-rendszer időszakában ugyancsak kettős játék folyt. Az egyik szál már egészen jól fel van tárva: nem döntötték még el, milyen mértékű és jellegű konszolidáció lesz Magyarországon, és ennek részeként milyen

²⁷ Szabó Csaba-Majtényi György, szerk. (2008): Távolodás és közelítések. A rendszerváltás és Kádár-korszak. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Bp., Kossuth Kiadó.

hosszú pórázra engedik Magyarországot a szovjet birodalmon belül. Egyáltalán nem volt biztos, hogy az út a Varsói Szerződés, a KGST, valamint a rajtuk kívüli világ merev szembeállítására lesz. Az azóta kutathatóvá vált iratokból kitűnik, hogy Magyarország helyzetének kérdése még mindig napirenden volt. A Varga István vezette Közgazdasági Bizottság munkája keretében föl sem került, hogy a két világrendszer közül nálunk kizárólag a szovjet piac fog dominálni²⁸. Sőt, 1956-ot követően ez olyannyira irreálisnak tűnt, hogy az ideológusokon kívül senki nem vette komolyan.

Aztán, mint tudjuk, jött a fordulat. Az említett kérdések lekerültek a napirendről. Annak hatására, hogy nálunk is megkísérelték a „nagy ugrást”, 1964-ben majdnem bekövetkezett az államcsőd. Sem élelmiszer, sem deviza nem volt. A vezetőknek sok álmatlan éjszakájukba került a válságból való kilábalás. Nyers Rezsővel sokat beszélgettem erről. Elmondta, hogy az ország hónapokon át tartó de facto fizetésképtelensége tudatosította a vezetőkben, hogy nem jó csak a Szovjetuniótól függeni, hanem szükség lenne a Valutaalap nyújtotta biztonságra, legyen az említett intézmény mégoly obskúrus is. Végül a válság enélkül is megszűnt. Azt mondták, nem baj, majd a reformok keretében változtatunk.

1967-ben megint fölmerült a dolog. Eljött Koszigin, szovjet miniszterelnök Magyarországra. A tolmács később kollégám volt az intézetben, elmesélte, hogyan történt. Megpróbálták győzködni az oroszokat: már mindenki benne van, a románok, a lengyelek, a csehek is, mi miért nem? Nekik is jobb lenne, nem kellene mindent Moszkvának fizetnie. A reform úgyis nyitással jár együtt. – A történetre úgy kell tekinteni, hogy ekkorra már Magyarország lényegében²⁹ helyreállította a diplomáciai kapcsolatokat Nyugat-Németországgal. – Nos, Koszigin annyit mondott, hogy ez az önök dolga. De hozzátette: a Valutaalap az imperializmus kinyújtott keze...

1971-ben, majd '78-ban ismét fölmerült a kérdés. Folytak bizantinus játzmák, melyeket a magyar vezetés jó ok és értelem nélkül sorra-rendre elveszített, illetve inkább föladott.

Akkor jött 1980-81. Lengyelországban a szocializmus úgy, ahogy volt, összeomlott. Kiderült, hogy nincs szovjet olaj, illetve van, de nem lehet kihozni. Va-

²⁸ E témáról elsőként írt Berend T. Iván (1983): *Gazdasági útkeresés (1957-1965)*. Bp., Magvető Könyvkiadó.

²⁹ A Stuttgartban működő kereskedelmi képviselő de facto nagykövetségként működött. Hasonlóképp az 1965. évi ágazati megállapodás az akkoriban a szovjet által még el nem ismert Európai Közösség de facto diplomáciai elismerését jelentette. Ezek az óvatos, de határozott önállósodás kézzel fogható jelei voltak.

lamint hogy az oroszok írjanak alá bármilyen papírt, az nem érvényes; akkor sem, ha a legfelsőbb pártvezetők tesznek egymásnak ígéreteket négyszemközti találkozókon. Rövidre fogva, 1981-ben a következő történt. Az első: az oroszok lecsökkentették a Magyarországnak ígért olaj- és gázszállítás mértékét, ami azt jelentette, hogy nem lehet a fogyasztást növelő kádári gazdaságpolitikát folytatni. A második: bizonytalanság származott abból, hogy az oroszok tizenhárom hónapon keresztül túrtek egy olyan „felfordulást” Lengyelországban, amit 1956-ban nálunk mindössze két hétig. Vagyis a birodalom bizonytalanodott el. A harmadik: Magyarország nemzetközi fizetési képessége erősen meggyöngült, és az oroszok tovább gyengítették azzal, hogy kivitték a Nemzeti Bank meghatározó tartalékának egy jelentős részét minden előzetes értesítés nélkül. Mondván, hogy a lengyel elvtársaknak szükségük van a pénzre.

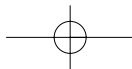
KLP: Mekkora összeg volt ez?

CsL: Hatszázmillió dollár cash-betét volt. Pro forma ennyivel járult hozzá Magyarország a Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bankhoz, ami szovjet irányítás alatt állt. Akkor vették el a pénzt, amikor Magyarországnak napi fizetési gondjai voltak. A románok és a lengyelek fizetéseképtelenek voltak, és mindenki attól félt, hogy az oroszok sem fognak fizetni. Ebben a helyzetben a magyar vezetésnek nem maradt más hátra, mint hogy az ellenséghez forduljon. Az utolsó pillanatban, puccsszerű intézkedések révén vitték bele Magyarországot a Nemzetközi Valutaalapba. Úgy, hogy a kormánygépnek már pörgött a motorja, amikor aláírták a határozatot. Fekete Jánossal és Marjai Józseffel kétszázal repesztett az autó a reptérre. Hogy időben aláírassák a megállapodást. Arról megoszlanak a vélemények, hogy értesítették-e a Szovjetuniót, vagy sem. Vannak olyan, szóbeli közléseken alapuló írások³⁰, melyek szerint előre szóltak az oroszoknak. Én azonban azt hiszem, hogy ez csak a szokásos kölcsönös zsarolás és fenyegetőzés része volt. Vannak olyan szereplők, akik ezzel szemben úgy informálnak, hogy igenis, erről az oroszok nem tudtak³¹. Pavlov nagykövet a november 7-i fogadáson panaszkodott Marjainak, hogy odáig súlylyedt a két ország kapcsolata, hogy neki a sajtóból kell megtudnia, hogy Magyarország belépett a Nemzetközi Valutaalapba.

Röviden: a Valutaalap és a Világbank megmentette Magyarországot a fizetéseképtelenségtől. Ettől kezdve megváltozott a helyzet. 1956-tól 1981-ig ugyanis az volt az alaphelyzet, hogy mindig a pirosra volt érdemes tenni, mert az sohasem veszí-

³⁰ Huszár Tibor (2006): i. m. 271.

³¹ Pulai Miklós korabeli tervhivatali elnökhelyettes az ELTE TÁTK: Visszautak a piacgazdaságba. Bp., 2008. okt. 22-i tanácskozásán.

tett; legfeljebb nem nyert. Tízből nyolcszor nyert, kétszer nem nyert, de akkor sem veszített. 1981-től pedig előállt az a helyzet, hogy a piros veszíthetett is. Előfordult már bizony, hogy ha valaki túlbuzgó szovjetpárti volt, főleg a gazdaságpolitikában vagy a külpolitikában, könnyen lehetett belőle mongóliai nagykövet, beosztott, esetleg másodtitkár Bács megyében. Ez alapvetően átalakította a mozgásteret.

Látható volt, hogy békeidőben a Valutaalap képviselőinek jelentős befolyása van a magyar gazdasági élet döntéseire. A Tervhivatal, a Pártközpont, az egész bizantin rendszer működött még ugyan, de hatása nem volt. Az országot egy konvent vezette: a Marjai-Fekete féle konvent. Ez később, 1987-től átadta a helyét az új kormányfőnek, Grósz Károlynak és az alá rendelt tervgazdasági bizottságnak, valamint Medgyessy Péter első miniszterelnök-helyettesnek, akik kizárólag Grósznak jelentettek. 1981 és '90 között már nem a pártállam volt az egyeduralkodó a gazdaságban.

A kizárólagos uralmat több tényező ásta alá: a világbanki tagság, az elvárás, hogy jelenteni kell nekik, és az, hogy ezek a jelentések külföldön is megjelentek. Gondoljunk bele: az ország valós gazdasági helyzetét tükröző adatok, az ország adóssághalmozománya és ennek növekedése publikussá váltak, ha csak részben is, ha csak külföldön is. Mindez valóban aláasta az egyeduralkodó. 1987-ben rengeteg galibát okoztam azzal, hogy bizonyos rádióműsorokban nyilatkoztam a Financial Timesban megjelent információ alapján. Az információ a Magyar Nemzeti Bank mérlegéből származott, ami nálunk ugyan titkos volt, de külföldön publikálni kellett.

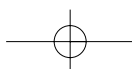
KLP: Meg kellett küldeni a mérleget a megfelelő helyre.

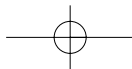
CsL: Nem az volt a gond, hogy el kellett küldeni, hanem az, hogy publikálni kellett. Természetesen ezek a lapok nem érkeztek meg Magyarországra, de ha az ember mégis hozzájutott, hivatkozhatott rá, hiszen nyilvános információ volt. Ez is példa arra, hogy a Világbank és a Valutaalap jelenléte mennyire beakavart a rendszer működésébe. Azt nem gondolom, hogy alapvető, rendszerjellegű döntéseket tudtak befolyásolni, de azt igen, hogy határokat szabtak valamilyen módon: bizonyos dolgokat nem lehet megtenni, más dolgokat azonban minimális feltételként meg kell lépni. Ez a helyzet azóta is fennáll.

KLP: Fölmerült-e gondolatban, hogy a Valutaalap és a Világbank stratégiája tudatosan arra irányul, hogy az ország gazdasági-társadalmi status quóját megváltoztassák?

CsL: Úgy vélem, hogy a Valutaalap kettős játékot űzött³². A hivatalos irányvonal, amiről Michel Camdessus-ék beszéltek, az volt, hogy nem szólhatnak be-

³² E kérdésről a mai napig az egyetlen tanulmánykötet Bozzai Rita – Farkas Zoltán (1990): Hitelválság: Adósságaink története. Bp. Morál-Codex.

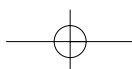
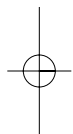
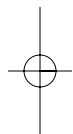

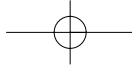

le egy tagország belső viszonyaiba. A másik oldalról azonban éppen a '80-as években, tehát ez alatt az időszak alatt váltották fel a Valutaalap tevékenységében az ágazati programokat a szerkezetátalakító programok. Eszerint munkamegosztásban az ország ajánlja, a Valutaalap elfogadja a programokat. Az országok társadalmi és gazdasági berendezkedését alapjaiban érintő kérdésekről esett szó: bankrendszer, oktatási rendszer, infrastruktúra, adórendszer. Ha csak ennél a négyénél maradunk, mélyen politikai jellegű beavatkozásokat találunk. Bármit mondanak, az adott ország társadalmi modelljét közvetlenül érintő területekről van szó.

A Nemzetközi Valutaalap ebben az időszakban hihetetlenül magabiztos volt. A Reagan korszak és ideológia a virágkorát élte. Nem kérdés: ez is része volt a kommunizmus visszagöngyölési stratégiájának, emellett jó volt az elnyomott népeknek, hiszen végre megszabadulhatnak egy idióta ázsiai hadúrrendszertől, és remélhetnek helyette jobbat, működőképesebbet.

Elég szembeötlő, hogy a Valutaalap igenis törekedett a befolyásolásra, mert a szerkezetátalakító programok elterjedésével, a hosszú távú feladatvállalásban eltávolodott az eredeti vállalásától. Igen, azt gondolom, hogy volt ilyen stratégia. Szerveztek olyan magyar-amerikai közgazdász-találkozókat, ahol mindig jelen volt valaki a Világbanktól, a Valutaalaptól, akikkel adott esetben fehér asztal mellett találkoztunk. Sőt, magam is szerveztem a lakásomon összejöveteleket, ahol nem a hivatali, hanem inkább a szamizdatos magyarokkal találkozhattak. Nem volt olyan benyomásom, hogy őket a hivatalosság nagyon érdekelné, vagy hogy ne tartanák fontosabbnak az akkor ellenzékben vagy kváziellenzékben lévő kollégákkal való eszmecsserét. Fekete Jánost semmire sem becsülték, de persze megkerülni nem tudták. Azt mindig nagyra értékelték, ha jöttek emberek, és elmondták, hogyan akarják átalakítani a rendszert. Ők ezt csak meghallgatták. Olyan tanácsokat adtak, hogy tekintettel kell lenni a geopolitikai helyzetre és a fizetési mérlegre, össze kell hangolni az egyes lépéseket. Azt azonban, hogy a rendszert radikálisan kell megváltoztatni, kizárólag a mi szánkából lehetett hallani. Például Leszek Balcerowicz is azok közé tartozott, akik átjártak Magyarországra konzultálni. Mi magyarok az ő elképzeléseiket nem tartottuk elég radikálisnak, a csehekét még kevésbé. Ebben a közegben az, hogy a rendszert le kell váltani, békés úton, de alapjaiban el kell törölni, nem kérdés volt, hanem axióma. A kérdés az volt, hogy milyen lépésekkel lehet elérni. Aki ezt átélte, tudja, a '80-as években senki nem vonta kétségbe: a rendszert nem megjavítani kell, hanem lebontani. Azzal együtt, hogy nem akartunk vérontást, forradalmat. Alapvető, a társadalmi és gazdasági mo-

dell alapjait átalakító változásokban gondolkodtunk, és úgy véltük, a Nemzetközi Valutaalap ebben szövetséges – ostorral és mézesmadzaggal.

Amikor 1989-ben, még a Szovjetunió fennállása alatt megindult a hároméves liberalizációs program³³, annak részleteiben, technikai megoldásaiban, nemzetközi elfogadtatásában általában egyetértettünk. Természetesen nem mindenben. Ők például nagyon nem szerették azt, hogy mi mindjárt meg akartuk szüntetni a KGST-t. Én ebben kezdeményező voltam, mondván, hogy amíg Magyarországon kontingenskereskedelem van, vállalatközi megállapodások vannak, addig nincs szabad, önálló gazdaság. Kerül, amibe kerül, de le kell bontani, föl kell számolni a keleti blokkot, mert addig Magyarországon piacgazdaság nem létezhet. Ez nem tetszett nekik. Azt mondták, öt-hét éves átmenetre van szükség, de mi ezt nem akartuk. A történelem, hála Istennek, a mi javunkra döntött.

Ezzel csak azt akartam érzékeltetni, hogy voltak vitáink. Nem ők diktáltak, de segítettek, amikor a versenytörvénnyel, csődtörvénnyel, a költségvetési rendszer és a bankrendszer átalakításával, a költségvetési rendszer monetizálásának megszüntetésével, a külső adósság megszüntetésével kapcsolatban kérdések merültek fel. Együtt tudtunk működni, ők látták a törekvéseink politikai tartalmát is. Mindig azt mondták: óvatosan, ne rángassátok az oroszlán bajszát, és figyeljetek a fizetési mérlegre!

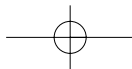
KLP: A hivatalos pénzügyek a két „konventtag”: Marjai József és Fekete János kezében voltak.

CsL: Igen, 1987-ig. Akkor ezt a két embert letették.

KLP: Addig hogyan lehetett együttműködni velük ebben a „húzd meg, ereszd meg” folyamatban?

CsL: Rendkívül ellentmondásos volt a viszony. Leszűkítem a saját személyemre, aki csupán paraszt voltam ezen a sakktáblán. Marjai engem kitiltott a magyar gazdasági sajtóból és mindenhonnan, ahová a befolyása elért. És messzire elért. A publikációim vagy a Külpolitika című lapban, vagy a Valóságban jelentek meg. Az első a Külpolitikai Osztály alá tartozott, a második Aczél elvtárs alá, és kizárólag Marjai bosszantására szolgált. Mi több: a Szovjetunió fölbomlásáról és gazdasági válságáról szóló cikkeim a pártoktatásba is bekerültek. Persze a napi sajtóban vagy a gazdasági folyóiratokban nem jelenhettek meg, túl kritikusnak találtattak. A tartalom ugyan be volt csomagolva, de mégis félreérthetetlen volt.

³³ Szamuely László szerk. (1989): A világgazdasági nyitás: gazdaságpolitikai fordulat és intézményi reform. Bp., Közgazdasági és Jogi Kiadó.

Marjai tehát betiltott, de nem egyszer előfordult, hogy szólt a telefon, és a Marjai-titkárság jelentkezett. Kérdezték, hogy be tudnék-e menni munkaidő után a Kossuth térre. Bementem. Ott ült még három kolléga, és meg kellett beszélnünk, hogy mi legyen a tárgyalási pozíciónk az oroszokkal valamelyik ügyben. – Ebben legalább együtt tudtunk működni Marjaival, mert mindketten a magyar függetlenség érdekében dolgoztunk. Igaz, hogy szenvedő alanya voltam a cenzori intézkedéseinek, de a mai napig nagyra értékelem, hogy a magyar függetlenséget védte a Szovjetunióval szemben.

Marjai és Fekete a Nyugatra vonatkozó ügyeket abszolút sajátjukként kezelték. Volt egy kisebb bizottság a pártközpontban tanácskozási joggal, de Marjai és Fekete kizárólag Kádárnak jelentett, és a saját belátásuk szerint intézték ezeket az ügyeket.

KLP: Hogyan értesültél arról, hogy nem jelenhetnek meg a cikkeid?

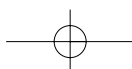
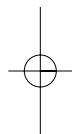
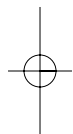
CsL: A főszerkesztő vagy a szerkesztők útján. Készült velem mondjuk egy interjú, és a szerkesztő felhívott. „Figyelj, ez egy nagyon jó interjú, de nem lehet adásba. Azt mondta a főszerkesztő, hogy rajta vagy a listán. A következő három-hat hónapban ne találkozzunk!”

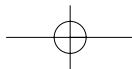
KLP: Nyilvántartott ellenzéki voltál? Az aláírásokban is benne voltál?

CsL: Nem. Egyszerűen hittem a nyilvánosságban, és úgy gondoltam, a nyilvánosság előtt kell küzdeni. De persze hiába voltam letiltva, a nyilvánosság nem volt hermetikusan zárt, sokféle csatornája létezik, nem volt tökéletes a kontroll, a legkülönbözőbb helyeken átcsúsztak gondolatok. Az ember bátorságot kapott attól, hogy például Pulai Miklós vagy Bognár József elmondott valamit a Kádár-rendszerrel, és nem csukták le őket. (Naná, hogy nem csukták le, akkora nemzetközi cirkusz lett volna belőle, mint ide Lacháza!) Hagelmayer István elmondta az egyetemi előadásában, hogy a cserearány romlását nem lehet Hegyeshalomnál föltartóztatni. A cserearány romlásának következménye, hogy minél nagyobb az ország gazdaságának növekedése, annál kisebb a jövedelme. Nem csukták le, sőt, abban az évben nevezték ki professzorrá. Ez mindannyiunk számára üzenet volt, hogy a rendszer nem működik igazán.

KLP: A két „konventtag” közt sem volt harmonikus viszony.

CsL: Egy húron pendültek. Mindent támogattak, ami az ország rövid távú finanszírozhatóságát előmozdította, és mindent megakadályoztak, ami a gazdasági rendszer föllazításához vezetett volna. Ebben kifejezetten jól megértették egymást a Valutaalappal, egészen az utolsó pillanatig. A Magyar Nemzeti Bank a Nemzetbiztonsági Hivatal és a Belügyminisztérium mellett is a legretrográdabb szervezetek közé tartozott 1990-ig. A magyarországi átalakulást senki sem mozdította hátra olyan hathatósan, mint a Magyar Nemzeti Bank. A Nem-

zetbiztonsági Hivatalban voltak Végvári Józsefek, és olyanok, akik – mondjuk így – szemet hunytak, és nem csaptak le. De a Nemzeti Bank éberségét nem lehetett kijátszani.

KLP: Fekete János büszkén emlékszik vissza erre az időszakra.

CsL: Ő úgy emlékszik, hogy soha akkora reform nem volt még, mint amikor ő vitte az ügyeket. Volt egy film 1986-ban vagy '87-ben, amit Kósa Ferenc készített, az volt a címe, hogy Reformerek. Megdöbentem rajta. Tudniillik éppen Fekete volt az, aki 1984-ben meggyőzte Kádárt, hogy nem kell reformot végrehajtani. Én sok ad hoc bizottságban dolgoztam, ahol Fekete is ott volt. Mindig mindent kézből kontráztam. Technikai minimum volt, hogy a Nemzeti Bank képviselőit mindenből ki kell hagyni. Még 1989-ben is, amikor már Nyers Rezső és Medgyessy Péter vezette ezeket a bizottságokat. Nem volt szabad nekik megküldeni a feljegyzéseket, mindenből ki kellett húzni az észrevételeiket. Fekete minden szempontból negatív figura volt. Mondom: Kádárt is meggyőzte, hogy nem kell reformot csinálni, pénz van bőven, „majd hitelből megoldjuk a nép életszínvonalának növekedését”! Ami egy darabig ment is.

Groteszk, de történetileg nézve tulajdonképpen elismerhetjük Fekete János ténykedését, tudniillik ha nem folytatja ezt a katasztrófapolitikát, a rendszer talán még tovább húzta volna. Én persze akkor nem így éreztem.

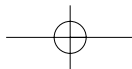
KLP: Lépünk át a rendszerváltozás vonalán! Egy kritikus pontot találunk rögtön: az adósságállomány kérdését. Nagy legendáriuma van a témának, de csak két tényre kérdeznék rá. Az egyik: reális volt-e bármiféle adósságelengedés vagy -átütemezés; a másik: igaz-e, hogy a nemzetközi pénzügyi nyomást gyakoroltak az Antall-kormányra az SZDSZ hatalomra kerülése és befolyásának kiterjesztése érdekében?

CsL: 1989-91-ben elég közel álltam a tűzhöz. Benne voltam abban a bizonyos Híd-csoportban, amely a konszolidációs program megalkotásában és az első száz nap gazdaságpolitikájának lábra állításában működött³⁴. A legendáriumban egybecsúsznak vagy összemosódnak különféle tények és folyamatok, ami abból is adódik, hogy a tettek és a következmények között időbeli különbség van.

1989-ben a Németh-kormány liberalizációs politikát folytatott. Nem utolsó sorban azért, mert a hatalom már kicsúszott a kezéből. De azért is, mert azt gondolták – helyesen –, hogy ha ők indítják el a privatizációt, az számukra megtérülhet a következő tíz-tizenöt évben, amikor az ő második vonaluk kerül pozícióba. Ez te-

³⁴ Híd-csoport (1990): Javaslat a koalíciós kormány első száz napi gazdaságpolitikájára. Külgazdaság, 34. évf., 5. sz.

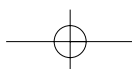

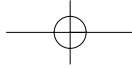
hát egy összetett folyamat volt, melynek részeként ők nem hallgattak arra, amire a Valutaalap mindig figyelmeztetett: hogy közben tessék az ország fizetőképességére is vigyázni! Hozzá kell tenni: nem voltak ismertek a nemzetközi fizetési adatok és az itt kialakuló katasztrofális folyamatok. Ezek Németh Miklós emlékezetes bejelentéséig szigorúan titkosak voltak. Ezzel párhuzamosan pedig léteztek szocialista nagyvállalatok, amiket nem érdekelt az ország jövője meg a fizetési mérleg. Ők egyvalamiben voltak érdekeltek: a keleti export nyomulásában. – Akkor már lehetett tudni, hogy a Szovjetunió összeomlik, ellátási és fizetési válság lesz. A kormány nem tudta és nem is akarta a nagyvállalatok keletre induló exportját megállítani, pedig az már teljesen irreális alapokon működött. Majdnem egymilliárd fedezetlen export volt, tehát az árut kivitték, az oroszok pedig nem fizettek.

Hogyan zajlott ez, és mi lett a következménye? – Egyrészt a vállalatok azonnal megkapták az ellenértéket, de ezt az államnak a Nyugattól fölvevett kölcsönökkel kellett finanszíroznia. Másrészt a Szovjetunióba irányuló kivitelnek 35-40% dollártartalma volt. Tudniillik ha száz dollár értékben kivittünk valamit a Szovjetunióba, arra száz dollár hitelt föl kellett venni – kamattal. Plusz negyven dollár volt a termék dollár-inputtartalma. Ilyenformán száz dollár szovjet export akár százötven dollár nyugati adósságot jelentett.

Ezt a folyamatot minden kormánynak kötelessége lett volna megakadályozni. Mi a reformbizottságban és a nyilvánosság előtt is követeltük, hogy vessenek véget ennek a gyakorlatnak, de senki sem akarta megállítani. A „hősi évben”, 1989-ben, amikor mindenki a köztársaság kikiáltásával volt elfoglalva, az ország a fizetéseképtelenség határára jutott. Alapvetően azért, mert a nyugati export nem ment, a keleti pedig – az elmondott példa alapján – képtelenül drága volt. A folytatólagos keleti export leolvasztotta az ország devizatartalékait, a nyugati tőke bizalmatlansága elvezetett oda, hogy senki sem fektetett be. Az egész katasztrofális helyzetet a Németh-kormány 1989-es tevékenysége súlyosbította.

Előállt egy rendkívül ingatag helyzet. Emlékszem, 1990 januárjában Németh Miklós kiküldött öt államtitkárt a nyilvánosság bevonásával folyó gazdasági egyeztetésre, az asztal túloldalán pedig mint ellenzékiek, öten voltunk „szakértők”, hogy megtárgyaljuk az ország és a hatalomátadás jövőjét. Mellettem ült Bakó Ede a Magyar Nemzeti Bankból; az az ember, aki a kezében tartotta a fekete könyvet, amiben az ország valós adósságadatai szerepeltek. Bakóra jellemző volt, hogy amikor elkezdtük a tárgyalást, kilenc órakor, már túl volt a harmadik felesen. Nem, nem volt alkoholistá, hanem látta a valóságot, amit rajta kívül senki sem látott. Ott volt Surányi György, aki államtitkári minőségben képviselte a Németh-kormányt, és azt mondta, hogy az ország finanszírozása rendben van.

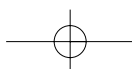
Bakó, aki közvetlenül mellettem ült, a vállamra dőlt. Nem azért, mert olyan szép fiú vagyok, hanem kétségbeesésében. Kinyitotta a fekete könyvet, és mutatta a megfelelő sort. – Nézd, Laci – mondta –, az ország operatív tartalékai nyolc napi import fedezésére elégségesek! – Ez azért olyan dolog volt, amitől megállt az emberben az ütő, és egyben el is döntötte, hogy mivel lehet, és mivel nem lehet az elkövetkezendő hónapokban foglalkozni. Azt jelentette, hogy az új kormány mozgástere arra szűkült le, hogy vagy eléri, hogy Németh Miklós bevallja ezt az aljasságot, és magára vállalja érte a felelősséget, tehát legalább ezért nem a demokratikus kormányt fogják utálni; vagy az üres államkasszát is a nyakába fogják varrni. Antall Józsefnek sikerült elérnie az előbbit.

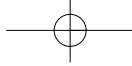
De 1990-ben az ország a fizetésképtelenség szélén táncolt. Az első félévben különösen, a második félévben csak olyan mértékben, hogy a keletre menő exportot az Antall-kormány sem tudta teljesen leállítani, a gazdasági erőviszonyok még mindig nem a mi javunkra álltak, valamint az államigazgatás szétesése is valós veszély volt. Ebből adódóan azt kellett elsősorban végiggondolni, hogyan tudjuk a finanszírozási feltételeket két-három hétre előre összekalapozni.

Kérdezhetik erre, hogy akkor miért nem ütemeztünk át a fizetést? – Két oka volt. Az egyik az, ha olyan gazdasági fejlesztéseket akartunk végrehajtani, melyekben nyugati közreműködőkre számítottunk, akkor nem járathattuk le magunkat. Stratégiai döntést hoztunk. Soros úr ajánlotta nekünk annak idején, hogy tagadjuk meg a fizetést. De mi azt válaszoltuk, hogy a jövőben nyugati befektetőket akarunk; inkább nem tesszük ezt. Ő erre letorkollt bennünket. Kádár Bélát, Matolcsyt, Kupát és engem, mondván: „ti, kommunisták nem tudtok másban gondolkodni”.

A másik technikai jellegű nehézség volt. A magyar államadósság legnagyobb részét kötvényadósság tette ki. Nem volt kivel tárgyalni. Új-Zélandtól Németországig rengeteg kisebb-nagyobb befektetőnél voltak a kötvények. Technikailag lehetetlen volt, gazdaságilag-politikailag öngyilkosság lett volna átütemezést kérni. Ha egy új rendszer fizetésképtelenséggel kezdődik, az politikailag és gazdaságilag is Weimart jelent. Mi történt a lengyelekkel? 1995-ben elengedték az adósságaikat. 1996-tól 2000-ig ugyanannyi vagy még több adósságot összehoztak, mint mi. Leálltak a reformok, a pénzt nyugdíjra és más hasonlókra költötték. Semmit sem nyertek vele. A lengyel növekedés tízéves átlagban még így is alacsonyabb volt, mint a miénk.

Magyarországon több dolgot kellett volna komolyan mérlegelni '88-'90-ben. Nem kiengedni a keleti exportot, nem engedni, hogy az ország a szakadék szélére jusson, nem engedni, hogy fizetésképtelen legyen. Ennek kellett volna dominálnia az első demokratikus kormány alapvető politikai-gazdasági döntéseit, erre lett volna lehetőség. De ez a lelépő kormánynak már nem volt érdeke, ha érde-

ke lett volna, akkor meg nem lett volna ereje, hogy végbevigye, mert addigra a rendszer már szétesik. Vagy inkább szétrohad. Ez a pontos kifejezés. Az Antall-kormány helyesen járt el, akkor is, ha a döntésének háromnegyed részében a kényszer játszotta a szerepet, és megfontolásból csak egynegyed rész született.

KLP: A kérdés másik része, hogy a nemzetközi pénzügyi szervezetek – szimpátiakapcsolatok, hovatarozás, nézetazonosság alapján – gyakoroltak-e politikai nyomást Magyarországra, hogy a liberális hatalmi csoportok megerősödjenek?

CsL: Én úgy tudom, hogy ilyen típusú befolyásolás a nagykövetségeken, a titkosszolgálatokon és a véleményformálókon keresztül zajlott. Ez három különböző csatorna, három technika és háromféle nyelvezet ám! A Nemzetközi Valutaalap ebben az időszakban, tehát 1989-től 1994-ig olyan fokon a „Rußland, Rußland über alles”-ben volt benne, hogy egyszerűen átadtak bennünket az Európai Unió gyámságába, azzal, hogy ez európaiak ügye, itt az Európa Bank, majd az EU megoldja a gondokat, őket ez egyáltalán nem érdekli.

Azért merem ezt ilyen határozottan állítani, mert 1994-ben volt Münchenben egy konferencia, ahol miniszterekkel, nemzeti és nemzetközi szervezetek képviselőivel jártuk körbe a kérdést. A konferencia anyagából egy könyv is született, és most ennek a 350 oldalas könyvnek³⁵ a kvintesszenciáját fogom mondani: a Valutaalapnak és a Világbanknak ebben az időszakban egyfelől nem volt stratégiája, másfelől őket egyes egyedül Oroszország érdekelte.

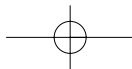
KLP: Ahhoz viszont nem értettek persze...

CsL: Oroszország nem is volt tag, nem is tudtak oroszul, az egésze nem tudtak semmit. Úgy kerültek bele, mint Pilátus a krédóba. Megkapták házi feladatként az 1990-es G7-es csúcsertekezleten, hogy írjanak a Szovjetunióról. 1992 júniusára készültek el³⁶, addigra meg már nem volt Szovjetunió.

KLP: Én 2000 tájékán futottam össze az Arbaton angollal próbálkozó emberekkel. Megsajnáltam őket, megkérdeztem tőlük, hogy kifélék, mit szeretnének, azonnal egy listával álltak elő, amit hirtelen el kellett volna intézni. Nem tudtak boldogulni olyan alapvető dolgokban sem, hogy mi hol van. Megmutattam nekik, és rettenetesen hálásak voltak, hogy valaki beszél a nyelvükön is, és az oroszokkal is tud kommunikálni. Amikor elmondták, hogy milyen szervezeteiktől jöttek, csak ámultam, hogy kiket küldenek ide tárgyalni.

³⁵ Schönfeld, R. és tsai, szerk. (1996): Die Staaten Mittel- und Osteuropas und die Internationalen Finanzinstitutionen. München, Oldenbourg Verlag für de Südost-Gesellschaft.

³⁶ OECD / IMF / EU / WB (1992): A Study of the Soviet Economy, I-III. Washington, D. C.: Government Printing Office

CsL: Nagyon lényeges, amit mondasz, mert készületlenek voltak. Én pedig azt mondom, amit alapvetően tapasztaltam a Valutaalap világában és az Európa Bank csúcsvezetőségének a politikájában. Az első gondolatuk: itt úgyis minden megoldódik magától, mert ezek demokratikus országok, és nem a Szovjetunió. A második: ha nem, akkor átveszi az Európai Unió. A harmadik: túl sokan vannak. '94-ben már Jugoszlávia felbomlásának, Csehszlovákia egybe- vagy nem egybetartozásának története lezajlott. Így gondolkoztak: te jó ég, itt van Észtország, Lettország, Litvánia, Szlovákia, Csehország, Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Macedónia, végigmondani se tudjuk! Hát nem akarunk mi ezzel foglalkozni, ez az európaiak ügye. Minket az érdekel, hogy mi van Moszkvával.

De hogy milyen az életünk (és milyen az élet akár Belgrádban, Budapesten, Vilniusban), senkit sem érdekelt. A németek a német újraegyesítéssel voltak elfoglalva, de ők sem tudták egészen magabiztosan, hogyan csinálják. Egy történetet mondok. Horst Siebert professzor, a Kieli Világgazdasági Intézet elnöke tartott '90-ben egy kiváló előadást az Európai Közgazdasági Társaság lisszaboni konferenciáján „Németország újraegyesítése, az új növekedési csoda” címmel. Elkértem ezt az előadást. Szépen lefordítottam, '91 márciusában megjelent³⁷. Augusztusban volt egy konferencia, átadtam Kielben a professzor úrnak a magyar nyelven megjelent első cikkét, és kérdeztem: – Herr Siebert, hát mi a véleménye erről? Hogy most már körülbelül egy év telt el, hát már látjuk, hogy a dolgok alakulnak. – Így mondtam, élcelődően, mert akkoriban Milánóban voltam vendégprofesszor, épp ott magyaráztam, hogy a németek hogyan „igyekeznek” létrehozni a saját Mezzogiornójukat³⁸ Kelet-Németországban. Az olaszok nagyon hálásak voltak, hogy valaki kimondta: a németek nem a legjobbak mindenben. És akkor azt mondja: – Herr Csaba, tudja, örülök, hogy megjelent a cikk, mert magyarul még nem publikáltam semmit, de ma már nem mernék önnek átadni egy kéziratot, amiben számok vannak. – Mondom: – Miért nem? – Mondja: – Most látszik, hogy 25 évig fogjuk nyögni ennek a következményeit. – Szóval a németeket valóban elfoglalta a saját feladatuk.

Az angolok '92-től el voltak foglalva a valutaválsággal, előtte meg azzal, hogy mi lesz, ha jön a pángermanizmus. A franciákat soha sem érdekelte a kérdés, az amerikaiakat meg az oroszok érdekelték. Magunkra lettünk hagyva.

A politikai befolyásolás kérdésére visszatérve: persze, inkább a közép-, mint a felső vezetés próbált részt venni ebben a folyamatban. De olyan értelmű stratégia, mint amiről korábban beszéltünk, tehát a Valutaalap és a Világbank

³⁷ Siebert, H. (1991): Németország gazdasági integrációja. *Külgazdaság*, 35. évf., 3. sz., 4–29.

³⁸ Olasz közgazdasági közhely: minél többet költenek a Dél (Mezzogiorno) fölzárkóztatására, az annál szegényebb lesz...

'70-es és '80-as évekbeli határozott fellazítási stratégiája, amikor mindent kihasználtak, mindenre rájátszottak, és mindent megtettek, amit tehettek, a '90-es években már nem volt. Oroszországon kívül más nem érdekelte őket.

KLP: Volt-e befolyás az informális, véleményformáló erők oldaláról?

CsL: Ez nem kérdéses. Persze ennek nagyon sok összetevője van. Az MDF alapítói Csoóri Sándor, Csurka István, Csengey Dénes és Für Lajos voltak. Elismerjük a munkásságukat, tiszteljük közéleti szereplésüket, de meg kell mondani, hogy egyikőjük nyelvezete sem az a nyelvezet, amit a nyugati pénzvilág beszél. Nagyon sok mindenben igazuk van a mai napig, de ez a nyelv nem az a nyelv. Miközben nézzük meg a másik oldalt, nevezzünk meg akárkit, Tardos Mártont, Soós Attilát vagy éppen Bauer Tamást, aki akkor már Németországban egyetemi tanár volt! Ösztöndíjak révén magukba szívták az ismereteket, és magas szinten képviselték a piacgazdaság elveit, és nem pusztán a később is vitatott extrém ügyeket, mint például a seriff intézményének magyarországi bevezetése vagy az önkormányzati rendőrség gondolata³⁹. A periférián, provinciában tengődők számára követhetetlen gondolatok sorát. Most nem is beszélve arról, hogy hányan beszéltek angolul abból a körből. Ha tehát a személyes befolyást nézzük, azt mondhatjuk, hogy ez egy eleve egyenlőtlen küzdelem volt.

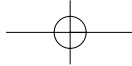
Emellett szerintem rendkívül szerencsétlen volt Mark Palmer amerikai nagykövet szerepe. Egy olyan aktivista szellemet jelenített meg, amely messze túl nyújtózkodott azon, ami egy országban, ráadásul még nem szövetséges országban a diplomáciai vezetőktől elvárható. Mondjuk így: tudni vélte a lóverseny eredményét, az pedig egy kommentátortól súlyos felelőtlenség.

Sorost nevezik még befolyásos személyiségnek. Úgy látom, hogy miközben neki egyértelműek voltak a preferenciái, de nem volt eredményes. Hiszen az általa szponzorált Kék Szalag Bizottság sem javaslatai, sem személyi állománya tekintetében nem játszott meghatározó szerepet a '90 és a '98 közötti időszakban.

ÖSSZEGZÉS

Két évtized távlatából úgy tűnik, hogy sem a korábban sorolt személyek, sem a népi orientáció hívei nem gyakoroltak érdemi befolyást az első demokratikus kormány döntéseire. Előbbiek nehezen élték meg a tartós ellenzéki szerepet, utóbbiak úgy élték meg, hogy a helyzet kényszerében cselekvő, egymást köve-

³⁹ Blue Ribbon Commission (1990): Hungary in transformation to freedom and prosperity. Indianapolis, The Hudson Institute, July (ed. M. Tardos et P. Marer).

tő két magyar kormány behódolt a pénzvilágnak⁴⁰, és az őt támogató kisemberek szempontját mellőzte⁴¹.

Az előadottakból világos, hogy az első évtized fejleményeit meghatározó módon alakították Magyarország nemzetközi pénzügyi függőségei és az ezekből adódó kényszerpályák. Az előzőekben vázoltam az ebben végbement súlyponteltolódást. A mozgástér beszűkülését a kevésbé tájékozott közvélemény 1980 és 2000 közt alig érzékelte.

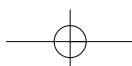
Nem hiszem, hogy minden úgy lett volna jó, ahogy történt. De csodát senki sem tudott volna művelni, holott a társadalom épp erre áhítozott. Mellékszereplőkként inkább elszenvedői, semmint alakítói voltunk a globális átrendeződésnek. Ehhez adódtak a szubjektív bizonytalanságok, a magaméit is beleértve.

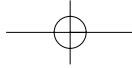
Túl sok minden, túl gyorsan, minden oldal és résztvevő számára...

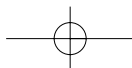
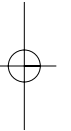
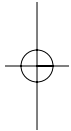
⁴⁰ Drábik János(1995): Restrikció helyett adósságkönnyítést! Gazdaság és Társadalom, 6. évf., 3-4. sz.

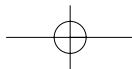
⁴¹ Nagy Pongrác (2004): A gazdasági rendszerváltás a kispadról. Bp., Akadémiai Kiadó.

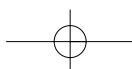
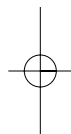
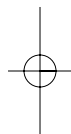
XII.
JESZENSZKY GÉZA
AZ ANTALL-KORMÁNY IDEJÉN
RÁNK FIGYELT A VILÁG

KLP: Mi volt Antall József külpolitikai elképzeléseiben a legfontosabb elem?

JG: Antallról sokan úgy tartják, hogy politikusnak született, és ha Magyarországon nincs kommunizmus, akkor a családi háttér, az érdeklődés, a tehetség a politika felé vitte volna. Ez minden bizonnyal így van. Azt a nézetet azonban nem osztom, hogy a történelem, és azon belül az orvostörténet számára csupán pótcselekvés volt. Antall komoly történelmi érdeklődésű és mély tudású ember volt. Ragyogó memóriájának köszönhetően, amit olvasott, hallott, mind megőrizte, beleértve az édesapjától és a barátaitól élőszóban elhangzottakat. Külpolitikai gondolkodását a magyar történelem és a világtörténelem beható ismerete, valamint az ebből fakadó tanulságok határozták meg. Kimondva, kimondatlanul úgy gondolta, hogy a történelem az élet, azon belül pedig a politika jó tanítómestere. Amellett számára meghatározó élmény volt a második világháború és annak tragikus vége. Édesapját a Gestapo elvitte, aztán jött a kommunista hatalomátvétel, a szörnyű, embertelen Rákosi-korszak. Ebből is következik, hogy Antall számára a reményt a Nyugat léte jelentette, és ebben persze a NATO oroszlánszerepet játszott. Antall általánosságban Nyugat-barát volt, Magyarországot szorosán a Nyugathoz akarta fűzni. Amerikában látta a Nyugat vezető erejét, amely garantálni tudta, hogy legalább Európa nyugati fele szabad marad. Ehhez persze csatlakozott a remény, hogy egyszer Európa keleti fele, benne Magyarország is felszabadul. Antall atlantizmusa tehát történelmi gyökerű volt. A fiatalkorában átélt politikai események pedig azt a gondolatot erősítették benne, hogy Magyarországot ki kell szabadítani a szovjet fogságból, és be kell vinni egy biztos révbe, kikötőbe, amit az európai intézmények és a NATO jelent. Természetesen számára nemcsak a NATO volt fontos, amely a hidegháborús helyzetben a Nyugat győzelmének esélyét megteremtette, hanem az európai egység létrejötte is. Ezt a folyamatot a vasfüggöny ellenére végig követte. Érettségiző korban volt, amikor az egységesülés a kezdetét vette, a negyvenes évek végén. '57-ben pedig, a forradalmunk után megszületett a Római Szerződés. Mindkettővel kapcsolatban elmondta, hogy ha Magyarország szabad ország lett volna, ha nem lett volna a szovjet befolyás, a szemben álló két tömb közül Magyarország önként csatlakozott volna a NATO-hoz és az európai integrációhoz. Anekdotaként mesélte széles körben, hogy amikor '56-ban Magyarország vágyainak netovábbja – érthető módon – a semlegesség volt, és élt a remény annak megvalósulására, Devecserben, somlói fölmenői szülőföldjén beszélgetett az emberekkel erről a dologról is, és ők azt kérdezték, miért nem a NATO-ba lépünk be? Antallnál az, ami a kormányprogramban testet öltött, az addigi életének a kvintesszenciája volt. Hozzá-

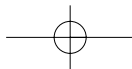

kezdhetett meggyőződésének megvalósításához, hogy Magyarország jövőjét hosszú távon mind politikailag, mind biztonságpolitikailag és gazdaságilag csak az euroatlanti integráció jelentheti. Azért is hangsúlyozom, hogy euroatlanti, mert a NATO-tagság és az európai integráció természetesen nem voltak azonos tervek. Még az ő életében elmélyültek a nem túlságosan erős, de létező amerikai-európai ellentétek. Ő mindig azt hangsúlyozta, hogy ezeket meg kell haladni, tudniillik Amerika és Európa csak egységben tudja felvenni a kesztyűt a szovjet terjeszkedéssel szemben, és csak együtt képes megoldani azokat a problémákat, amelyek – mai szóhasználattal – a posztkommunista világban fognak jelentkezni.

KLP: Milyen mértékben követte a világpolitika eseményeit? Beszélgettek erről?

JG: Antallban mindig rendkívül erős volt a világpolitikai érdeklődés. Ez meg is mutatkozott abban a tájékozottságban, széles látókörben, amit elsősorban a külföldi partnerek tapasztaltak és értékelték. Őt '90 előtt a világpolitika elsősorban abból a szempontból érdekelte, mik az esélyei annak, hogy Magyarország és a többi, szovjet befolyás alatt élő nemzet felszabaduljon. Állandó figyelemmel kísérte, hogyan alakul a szovjet-amerikai viszony. 1990 után, bármilyen súlyos belpolitikai kötelezettségei voltak, bármennyi nehéz helyzettel is találta magát szemben, a külpolitikai érdeklődése továbbra sem lankadt.

Nem volt nagy apparátusa, össze sem lehet mérni az akkori köztisztviselők számát a mostani szocialista-liberális apparátussal. A beosztottjaitól azonban nagyon komoly, kemény munkát várt el, amit kiválóan meg tudott szervezni. Hiszen nem az a jó főnök, aki igyekszik mindent maga elvégezni, és nem is bízik az embereiben, hanem az, aki okosan tud munkát adni, majd ezt a munkát következetesen számon kérni. Rá ez maximálisan jellemző volt. Bármilyen kicsi is volt az apparátusa, annak munkájához hozzátartozott a rendszeres sajtó, rádió- és televíziófigyelés is, és természetesen a külpolitika nyomon követése. Nekem is volt stábom, de a külügyminisztériumi munkatársaknak megvolt a maguk körülhatárolt feladata; én is tartózkodtam attól, hogy nagy apparátust építsek ki magam körül. Reggel megkaptam a távirati jelentéseket, a nagykövetek jelentéseit, amelyeket igyekeztem a napi feladatok, interjúk, tárgyalások és a többi mellett – lehetőleg előtt – feldolgozni. Vagyis mindig egy jó adag olvasni való irat tornyosult az asztalomon. Értesültem mindenről, szakértők vettek körül, de ha valami fontos újság történt, nem biztos, hogy a munkatársak azonnal behozták velem hozzám. Antall annyira szorosan követtette a világeseményeket, hogy elvárta, a legkisebb meglepő, váratlan ügyről azonnal referáljanak számára. Megesett, hogy már reggel felhívott: ez és ez történt, tudok-e már róla, mit

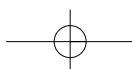

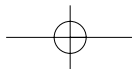
szólok hozzá. Volt olyan, hogy én még el sem jutottam odáig, de ő a sajtófigyelők révén már tudott róla, és adott esetben intézkedést is várt.

KLP: A változás, amit enyhe túlzással akár rendszerváltozásnak is nevezhetünk, egy sor külpolitikai eseménnyel kezdődött, mindenekelőtt a két „nagy” egymáshoz való viszonyának megváltozásával. A Jalta-rendszer véget ért, és ez a máltai megállapodásban öltött testet. Mennyire volt tudomásotok arról, hogy Máltában, miben állapodtak meg?

JG: A világ megosztása valójában nem Jaltában, hanem Teheránban történt. Jalta jó irányt adott volna az eseményeknek, ha a Szovjetunió betartja az ott tett ígéreteket, mert akkor szabadon választott kormányok jöttek volna létre. Jaltában nem jött létre semmiféle olyasfajta cinikus paktum, mint mondjuk a Hitler-Sztálin-paktum 1939-ben. Máltán, ahol Reagan és Gorbacsov találkozott 1989 végén, nem volt szükség semmit sem felülbírálni vagy egy új megállapodást kötni, legfeljebb megállapodtak abban, hogy most már betartják a Jaltai egyezményt. De hát ez már a máltai találkozó előtt de facto megtörtént. Magyarországon lezárultak a kerekasztal-tárgyalások, az Országgyűlés meghozta a rendszerváltozást jelentő sarkalatos törvényeket, kiengedték a kelet-németeket, ebből fakadóan a berlini fal hamarosan ledőlt, Prágában lezajlott a bársonyos forradalom. Málta csak pontot tett arra, ami már megtörtént. A fordulat nem Málta következménye, hanem döntően az itt élő népek, elsősorban a lengyelek, a magyarok, az őket követő kelet-németek és a csehek akarata következtében jött el. Máltában egy új világrend körvonalairól volt szó, aminek a lényege az lett volna, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió – akkor még Gorbacsov sem gondolta, hogy ennek az államalakulatnak meg vannak számlálva a napjai – ezentúl nem riválisok lesznek, hanem együttműködő partnerek. Gorbacsov tulajdonképpen azt remélte, hogy az USA-tól, illetve a nyugati világtól pénzbeli támogatást kap, aminek segítségével a Szovjetunió átlendül a gazdasági válságon, melyben már mélyen benne volt, és a Szovjetunióban is egy sikeresebben működő piactudomány jön létre. Meggyőződésem, hogy Gorbacsov nem a szovjet birodalmat, különösen nem a Szovjetuniót akarta felszámolni. Még csak nem is a kommunizmust akarta megszüntetni, hanem valami olyasfajta reformot szeretett volna megvalósítani, mint ami Kínában zajlott le az elmúlt húsz évben, és zajlik ma is. Vagyis a politikai hatalom megmarad az egypártrendszer, a kommunista párt kezében, de a gazdaságban szabadon érvényesülhet a piaci elv, a profitelv. Egyszóval az államkapitalizmust valósítják meg.

KLP: Az ország külső megítélését tekintve, volt-e olyan, ami meglepetést okozott a rendszerváltozás után?

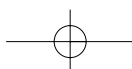
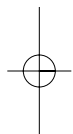
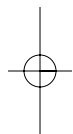

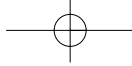
JG: Erre nem könnyű válaszolni, mert bizonyos értelemben minden meglepetés volt. A rendszerváltozás kormánya tapasztalatlan volt abban az értelemben, hogy addig soha nem vettünk részt szervesen a nemzetközi politikai életben. Sokan mondták ránk, hogy legfeljebb jó szándékú dilettánsok gyülekezete vagyunk, de ez természetesen nem volt igaz. Az egyes tárcák esetében igenis megvolt a szakmai hozzáértés, csak a nemzetközi politikai porondon voltunk újoncok, a többi egykori kommunista országgal együtt. De a kormány legtöbb tagjának a tudomány területén volt nemzetközi tapasztalata, és természetesen idegennyelv-tudása. Kellemes meglepetés volt az őszinte érdeklődés és figyelem, amivel az első hónapokban találkoztunk. Nekem személyesen igen jó emlékem a koppenhágai külügyminiszteri értekezlet, amelyen párnapos külügyminiszterként vettem részt 1990. júniusban, hogy ott a kisebbségi problémákra milyen nagy figyelem irányult, milyen biztató, elkötelezettséget jelentő beszédek hangzottak el. Ha azoknak a negyede megvalósul, ma összehasonlíthatatlanul jobb lenne ezen a téren a helyzet.

Negatív meglepetésként az ért bennünket, hogy az észak-atlanti országok vezető köreiből és a tágabb elitben is szinte nem akarták elhinni, hogy a kommunizmusnak tényleg vége van, és valóban antikommunista emberek kerültek az országok élére. Tehát nekünk először azt kellett bizonyítani, hogy nem vagyunk kommunisták, majd pedig azt, hogy valódi demokraták vagyunk. Erre egy konkrét példa. Az Európa Tanácsba törekedett minden szabaddá vált ország. Akkor még az Európa Tanács szigorúan vette a saját normáit, később ezek meglehetősen felpuhultak. Azt, ami számunkra evidens volt, hogy '89 végére Magyarországon egy demokratikus rendszer jött létre, ezentúl ennek keretében történnek a szabad választások, és a nyugati mintákat követő alkotmányos állam lettünk, nagyon komolyan megvizsgálták. Nem csak jogi szinten, a parlament működését figyelve, hanem kíváncsiságból is. Üzletemberek, politikusok kérdezték, hogy tényleg nem vagyunk kommunisták? Nem voltunk párttagok? – Egészen idáig elmentek, de ez szerencsére csak pár hónapig tartott. Azzal, hogy Magyarország kezdeményezte és el is érte a Varsói Szerződés feloszlását, minden kétség elmúlt afelől, hogy itt a kommunizmussal szemben álló és annak örökségét minél hamarabb felszámolni akaró politikusokkal van dolguk.

KLP: Ott voltál Moszkvában, amikor a Varsói Szerződés feloszlása történt?

JG: Volt köztünk Antall Józseffel egy íratlan, még szóban sem rögzített munkamegosztás. Csak akkor mentünk egyszerre egy helyre, ha ez protokollárisan vagy valamilyen más súlyos okból szükséges volt. Olyan sok külpolitikai jelleget adó munka adódott, hogy meg kellett osztani a kötelezettségeket. Amikor az an-

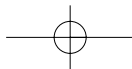

gol királynő Magyarországra látogatott, természetesen mindketten részt vettünk a programban. Amikor azonban Antall Dániába látogatott, és a dán királynő fogadta, oda egy államtitkár kísért el a Külügyminisztérium részéről; ez is elegendőnek bizonyult. Ennek a munkamegosztásnak volt egy olyan eleme is, hogy a legfontosabb nyugati országokkal a miniszterelnök találkozik és tárgyal, a külügyminiszterre maradnak az egyébként szintén fontos szomszédi kapcsolatok. Még Antall betegségének kiújulása előtt is az volt a szokás, hogy én utazom többet, őt tehermentesítendő olyankor, amikor a jelenléte nem volt létfontosságú. Ebből fakadt, hogy amikor Moszkvába utazott a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete utolsóinak bizonyult ülésére, én szívesen elkísértem volna, de fontos nyugat-európai programok is közbeszóltak: az a bizonyos dániai külügyminiszteri értekezlet, majd az ezt követő londoni és brüsszeli találkozók. Ezért én nyugatra utaztam, ő pedig Moszkvába.

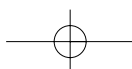
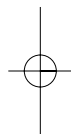
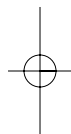
KLP: Szakírók és közelmúlttal foglalkozó történészek gyakran felteszik a kérdést: vajon teljes egészében kihasználtuk-e a rendelkezésünkre álló teret? Nem lett volna-e szükség hatékonyabb fellépésre a határon túli kisebbségek ügyében? A párizsi és a trianoni békerendszer ezt szankcionálta is.

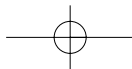
JG: A trianoni békeszerződés tartalmazott egy kisebbségvédelmi rendszert, amely, sajnos, nem volt igazán hatékony. A Népszövetség keretében lehetett panaszt benyújtani, amely panaszokat aztán szépen jegelték. Az 1947-es párizsi békeszerződés pedig teljesen figyelmen kívül hagyta a problémát. Akkor azt mondták, és azóta szinte kísért ez a felfogás, hogy semmi szükség sincs külön kisebbségvédelemre, hiszen az emberi jogokat kell csak tiszteletben tartani, és kisebbség csak egyénekként létezhet. Ezért csak lassan-lassan jött vissza a kisebbségi jogvédelem a nemzetközi életbe. Éppen a már említett koppenhágai külügyminiszteri értekezlet hozott nagyon fontos ajánlásokat, miután a helsinki folyamat a témát újra bevitte a nemzetközi életbe. A párizsi békének nem volt ilyen hozadéka.

A kérdésed involválja, amit sokan kérdeznek és föltételeznek: volt-e a határrevíziónak esélye? Itt most nincs módom szó szerint idézni, amit erről a közelmúltban egy külön cikkben kifejtettem. Pár hónappal ezelőtt ugyanis megjelent egy hosszú beszélgetés a Magyar Hírlapban Raffay Ernővel, aki két évig államtitkár volt az Antall-kormányban. Nem húsz évvel ezelőtt mondta ki, hanem most állítja, hogy igenis lehetett volna a határainkon változtatni, csak elpuskáltuk, elügyetlenkedtük. Akit a téma érdekel, keresse ki válaszomat a lap 2008. december 10-i számában. – Hát Raffaynak, ott a tűzközelben látnia kellett, miért nem volt lehetséges a dolog! Bízvást állíthatom, hogy annál többet, mint amit az Antall-kormány tett a határon túli kisebbségeinkért, nem lehetett tenni.

Induljunk ki abból, hogy Trianon után több jelentős magyar közösség a határon túl találta magát. Esetükben természetes volna egy rosszul meghúzott határ korrigálása. Mi tette ezt mégis lehetetlenné 1989-ben, és teszi lehetetlenné a mai napig? – Az első, hogy a világ 1945-ben elkötelezte magát a status quo mellett. Az akkori föderális államok tagköztársaságainak a jogi státusa megváltozott, de a határok nem változtak meg. Nem változott a szerb-horvát határ, holott sokan akarták, hogy változzon. Nem változtak Bosznia határai, pedig a szerbek és a horvátok is magukhoz akarták csatolni nemzettestvéreiket. Nem változott az orosz-ukrán határ, holott Ukrajna keleti részén tizenegymillió orosz nemzetiségű ember él. Igazán indokolt lett volna, és Oroszország hatalmi súlya is megvolt a változtatáshoz – mégsem történt meg. Tehát volt és van a status quónak egy nemzetközileg rendkívül erőteljesen képviselt védelme. A második dolog: ha Magyarország 1990 után bármilyen szerény mértékű határmódosítást kezdeményezett volna, szembetalálta volna magát az összes szomszédunkkal, Ausztriát is beleértve. Most már hét szomszédunk van; nagyon örvendetes, hogy milyen jó a horvát-magyar és a szlovén-magyar viszony. Ausztriával is jóban vagyunk, legfeljebb környezetvédelmi vitáink vannak. A legutóbbi időkig az ukrán-magyar viszony is kitűnő volt. Ha területi igényekkel álltunk volna elő, azonnal összeállt volna egy új, a korábbinál is nagyobb és erősebb kisantant. A harmadik, és talán ez a legszomorúbb és a legfontosabb: ha megnézzük az 1920-as etnikai térképet, akkor látjuk, hogy valóban színmagyar területeket csatoltak el Magyarországtól. Ha 1919-ben az angol vagy még inkább az amerikai határjavaslatok érvényesültek volna, másfél-kétmillió magyar maradhatott volna határainkon belül. Viszont ha ma megnézzük az etnikai térképet, akkor megdöbbenve tapasztaljuk: micsoda etnikai tisztogatásnak esett áldozatul az elcsatolt területek magyarsága. Szlovákia déli részén még létezik egy viszonylag összefüggő magyar többség, Komárom és Dunaszerdahely még megtartotta a csekély magyar többségét. De Érsekújvárról, Losoncra, Léváról, Rozsnyóról, Kassáról – hogy csak a nagyobb városokat említsük – már nem mondható el ugyanez. Ezek a városok nyolcvan-kilencven százalékban magyar többségűek voltak, most jó, ha a húsz százalékot eléri a magyar lakosság aránya. A betelepítések, az iparosítás, a hatalmas lakótelepek építése – ezek tették a magyar lakosságot kisebbséggé ezekben a régi magyar városokban. Itt van Nagyvárad. Kilencven százalékos magyar többségű volt, ma harminc százalék a magyar. Szatmárnémeti, Arad: hasonló a helyzet. Ha valamiképpen el is lehetne érni egy népszavazást a területi kérdésben, igen kevés helyen lenne meg a magyar többség. Ennek a tudatában sem lehetett volna vagy lehetne fölvetni a határmódosítás kérdését, hiszen nincs már

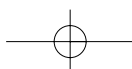

etnikai realitása sem. A negyedik dolog, hogy a helsinki egyezmény kimondja: a határokat erőszakosan nem lehet megváltoztatni, de békés úton megváltoztathatók. Ez a passzus kizárólag azért került be, mert a nyugat-németek úgy gondolták, hogy a nyugat-német-kelet-német határt nem szabad véglegesnek tekinteni. Csakhogy ez a határ azért módosulhatott, mert megszűnt a belnémet határ, vagyis megszűnt az NDK. Tehát, ha lehetett volna is szó határmódosításról (bár nagy aggodalmat váltott volna ki a precedensektől rettegő világban), csak akkor kerülhetett volna rá sor, ha valamelyik szomszédunk fölajánlja. Akár csak egy falut is. Vagy ha például a költségvetési helyzetük javításához eladnak egy bizonyos földterületet. Nincs az a szomszéd, aki 1990 óta a legkisebb készséget mutatta volna, hogy lemondjon akár a legcsekélyebb területről is, lett légyen annak lakossága színmagyar. Gondoljunk bele, ma határmódosítást csak mások akarták ellenére, tehát háborúval lehetne elérni. A világ is elítélné, de természetesen a magyar társadalomban sem volt meg a legkisebb hajlandóság 1990 óta, hogy bármilyen háborút vívjon. Erre nem voltunk sem képesek, sem készek, a gondolat sem merült föl, és nem is kaptunk volna semmilyen támogatást, sőt a legkeményebb elítélésben lett volna részünk, nemcsak egy esetleges háború, de már a határmódosítás fölvetése kapcsán is. Jó időre búcsút mondhattunk volna a nyugati integrációnak. Nemhogy a NATO, de az Európai Unió sem tárgyalt volna velünk, ha mi, úgymond, békebontók vagyunk. Nem is beszélve a biztos katonai vereség következményeiről. Különböző meg tapasztalhattuk: az egyes szomszédaink aknamunkája következtében és nagymértékben a hazai ellenzék hamis tájékoztatása nyomán '93-'94-ben rengeteg írás jelent meg Magyarország lehetséges revíziós törekvéseiről. A magyarok saját kisebbségeik melletti elkötelezettségét veszélyesnek ítélték meg!

Erre elsősorban a balkáni válság volt a magyarázat. A Balkán ébresztette rá a világot, hogy itt nemzetek vannak, akik akaratuk ellenére bekényszerültek egy-egy föderációba. Már Csehország és Szlovákia szétválása is aggodalmat okozott, hogy esetleg konfliktushoz vezet. A Szovjetunió fölbomlásakor pedig kisebb helyi háborúk voltak ugyan (Moldávia, a karabahi konfliktusok), de az orosz nemzeti kisebbségek miatt – hála Istennek – nem tört ki komoly háború. A világ a három mesterséges föderáció felbomlása óta hihetetlen aggodalommal figyel minden nemzetiségi konfliktusra. Odáig is elmegyek, hogy a kisebbségek melletti kiállás jelentős visszaesése részben ezzel magyarázható.

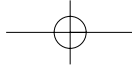
Eddig megpróbáltam elmagyarázni, hogy mi miért nem történt, pedig fontosabb arról beszélnünk, hogy mi minden történt! Nem volt az a nemzetközi fórum, ahol megfelelő formában ne vetettük volna fel a magyar kisebbségek kér-

dését. A délszláv válság kapcsán mi hívtuk fel a figyelmet a vajdasági magyarok veszélyeztetett helyzetére, és a csehszlovák szétválás ügyében is figyelemztettünk, hogy Szlovákiában jelentős magyar kisebbség él, akiknek nagyon is jogos panaszai vannak, kezdve a Beneš-dekrétumok máig ható következményeitől a Mečiar-kormány számos jogtipró intézkedéséig. Utoljára említhetjük azt, hogy a vajdasági magyarok által megfogalmazott autonómiakoncepciót, amelyhez az erdélyi magyarok és a szlovákiai Együttélés Párt is hozzátették a maguk véleményét, mi felkaroltuk, támogattuk a nemzetközi fórumokon, és publicitást adtunk neki. Azzal érveltünk, hogy nem Magyarország veti fel a kisebbségi jogok kérdését, hanem az érintett kisebbségek igénylik ezt, és ezt mi jogosnak tartjuk és támogatjuk. Ennek tárgyalására került sor 1994-ben a Balladur-tervnek is nevezett Európai Stabilitási Egyezmény első konferenciáján, ahol sajnos nem tudtuk elérni azt, amit pedig joggal követeltünk, hogy hívják meg az érintett kisebbségek vezetőit is. Ezt visszautasították, én azonban felolvastam a magyar kormány nevében egy állásfoglalást, amelyben elmondtuk, hogy a visszautasítást helytelennek és igazságtalannak tartjuk, hiszen az egyezményben a kisebbségi jogok védelme kiemelten szerepel. Mi ugyan nem kívánunk beszélni a határainkon kívül élő kisebbségek nevében, de mivel ők nem kaptak lehetőséget, hogy a konferencián megjelenjenek, így felhatalmazásuk alapján mi az ő érdekeiket is képviseljük.

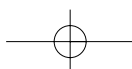
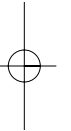
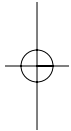
KLP: A külügyminiszteri hivataloddal kapcsolatban terhel-e még téged titoktartási kötelezettség? Mert most a horvát fegyverreladási ügyről szeretnék kérdezni.

JG: Ezt az ügyet én mindig is vállaltam – természetesen amennyire indokolt volt személyes érintettségem mértékéig, és amennyire észszerű volt. Lényegében semmi titok nincs benne, talán egy később megírandó könyvben idézek majd részletesebben egy-két korabeli dokumentumból. Részletesen is írtam róla: „Antall József, a külpolitikus” és „Antall József, a nemzetpolitikus” címen két tanulmányt közöltem a Valóságban 2003-ban és 2005-ben. Ami ebben titok volt, az 1991-ben kipattant, Belgrád akaratából, feltehetően provokatív célból. A történet egészen röviden a következő. 1990 nyarán a szomszéd országokat sorra fölkeresve, elmentem Belgrádba is bemutatkozó látogatásra. Onnan egyenesen Zágrábba utaztam, ahol megnyitottuk a már régóta esedékes zágrábi magyar főkonzulátust. Akkor még senki a világon, talán néhány horvátot leszámítva, nem gondolta, hogy Jugoszlávia fel fog bomlani. Legfeljebb arra gondoltunk, és látva az ottani politikai különbségeket, logikus is volt, hogy a kényszerföderáció valóságos föderációvá, esetleg konföderációvá változik. Az otta-

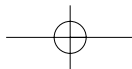

ni tárgyalásokon merült föl egy kérés, miszerint a zágrábi rendőrségnek csak gumibotjai vannak, márpedig ez a Balkánon, ahol csak annak van tekintélye, akinek fegyvere van, nonszensz. A rendőrök felfegyverzéséhez városban használható, vállon hordható géppisztolyokra lenne szükség. Mondták: szívesen vásárolnának Magyarországtól. Azt válaszoltam, hogy elvileg megértem a kérést, de ezt otthon meg kell beszélni.

Bennem a következő zajlott le. Azt továbbra sem képzeltem, hogy Jugoszlávia fölbomlása fegyveres konfliktus formájában fog megtörténni, és az ilyen fegyvereknek háborúban amúgy sincs sok jelentőségük. Az viszont látható volt, hogy a horvátok közelednének hozzánk, és ilyen módon helyre lehetne állítani a történelmi horvát-magyar barátságot, ami a jellasicsi és az azután következő időkben romlott meg. Amellett pedig a hetvenes években már volt egy horvát reneszánsz, még Tito életében, amit azután a felébredő szerb nacionalizmus letört. Eltávolították, sőt be is börtönözték a kommunista párt keretein belül szerveződő horvát mozgalom vezetőit. Az lebegett a szemem előtt, ne-hogy ez még egyszer bekövetkezzen. Tehát én a kérést pozitívan mérlegeltem. A kérést a kollégáim elé terjesztettem, és egyetértettünk. Az ügy akkor még csak elvi szinten létezett. Konkrét formában Szokai Imre közvetítette szeptemberben – én júniusban voltam Zágrábban –, aki akkori helyettes államtitkárom volt, és aki „nemzeti körökben” meglehetősen népszerű volt, mert Tabajdi Csabával együtt a régi MSZMP-ben Ceaușescuval szemben rokonszenves vonalat képviselt. Ő jött a konkrét kéréssel, hogy harmincezer géppisztolyt vásárolna egy horvát cég. Arra gondoltam, hogy ott van a megszüntetett Munkásőrség készlete, ami fölösleges is nekünk, anyagilag sem járnánk rosszul, adjuk el azt. Ezzel a tervvel a kormány is egyetértett, teljesítsük a kérést. A Technika Külkereskedelmi Vállalaton keresztül bonyolódott le az ügylet, politikailag pedig létezett egy fegyvereladásokkal foglalkozó tárcaközi bizottság; a Külügy részéről Katona Tamás vett részt benne, az NGKM részéről pedig Bogár László politikai államtitkár. Ez a bizottság hagyta jóvá a kereskedelmi ügyletet. Belgrád erről nagyon hamar tudomást szerzett, amit mi egyébként nem titkoltunk el. Az első tízezer darab szállítása szabályosan, vámpapírokkal, teherautókon történt. Belgrád felhívta a Honvédelmi Minisztérium figyelmét, hogy bármilyen mennyiségű fegyver eladása Horvátországnak csak Belgrád hozzájárulásával történhet, ezért ezt az ügyletet azonnali hatállyal függesszük föl, és fejezzük be. Csakhogy erről a megkeresésről én nem tudtam, Für Lajos a maga hatáskörében, a kormányt nem értesítve intézte el. „Bocsánat, nem tudtunk erről a szabályról!” – és a további húszezer géppisztolyt nem szállították le. Ez

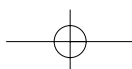

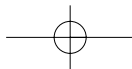

az egyeztetés 1990 októberében történt, és még a belgrádiak javasolták, hogy ne hozzuk nyilvánosságra az ügyet, ne kerüljön a sajtóba. Talán éppen azt akarták elkerülni, hogy kiéleződjön a horvát-szerb viszony. Tehát októberben ez az ügy leállt, és látszólag rendeződött. Majd 1991 január-februárjában került ismét elő, amikor is a szerb vezetés belekezdett egy lejárató manőverbe az egyre inkább önállósulni kívánó Horvátország kormánya ellen, amelynek a miniszterelnöke akkor már Franjo Tuđman volt. Tipikusan kommunista, vágott, manipulált filmet készítettek Belgrádban, amit az ottani televízióban januárban bemutattak. Arról szólt, hogy a nacionalista vezetésű Horvátország gőzerővel fegyverkezik, a magyar határon át, esetleg más országokból is, csak úgy ömlik a fegyver, amit Horvátország majd a szerbek ellen használna fel! Ebben a műsorban egy lehallgatott beszélgetést is bemutattak, amit az akkori horvát hadügyminiszter magukat fegyverkereskedőknek kiadó szerb ügynökökkel folytatott. A lényeg azonban az, hogy a film azt sugallta, sőt azt állította, hogy Magyarország felfegyverzi Horvátországot. Ez, állíthatom, szemerszedett hazugság volt. Jegyzékben tiltakoztam a hamis állítás ellen, amiben kifejtettem a valós helyzetet. Ezután indult meg a hatalmas belgrádi propagandagépezet. „Ó, hát persze, a régi fasiszta hatalmak! Németország, Ausztria és Magyarország; ezek fel akarják robbantani Jugoszláviát, a horvát usztrasákat keltik életre.” Ami a legszomorúbb, ennek Magyarországon teljes mértékben helyt adott az akkori ellenzék. A sajtó a belgrádi propaganda szája íze szerint tálalta az ügyet. Engem azzal vádoltak, hogy letagadtam az egészséget. De nem tagadtam le semmit, pusztán az események hamis belgrádi verzióját cáfoltam. Ezek után a magyar kormány kiadott egy tárgyyszerű nyilatkozatot, amelyben leírták, ki mit kért, mennyit szállítottunk le, és mennyit nem. A következő időszakban éppen a történetek miatt tartózkodtunk attól, hogy a délszláv térségben bárkinek is fegyvert szállítsunk. Ekkor még mindig nem volt háború.

1991 szeptemberében kezdte meg a jugoszlávnak nevezett szerb hadsereg a katonai akciót Horvátország ellen. Akkorra már megírták és megszavazták a horvát függetlenségi nyilatkozatot, amihez egyébként Horvátországnak és Szlovéniának joga volt, mert a titói alkotmány szerint az egyes tagköztársaságoknak jogukban állt különválni. Az első délszláv háborúhoz tehát Magyarországnak semmi köze sem volt. Mi még 1991 őszén is, amikor az Európai Közösség gőzerővel igyekezett közvetíteni, és próbálta az ellenségeskedéseket leállítani, azt vetettük fel, hogy talán egy konföderáció megoldást jelentene a helyzetre. Az egykori Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és az azt követő állapotok lebegtek a szemünk előtt, ami minden tagország, de különösen

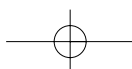

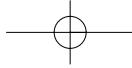

Ausztria és Magyarország számára katasztrófális gazdasági helyzetet eredményezett. Gondoljunk csak bele, mit jelent, ha egy nagy, egységes gazdasági terület közös vámhatárokkal, közös pénzzel, felbomlik, és kis, vámhatárokkal széttagolt protekcionista államok jönnek létre, külön valutával, vámokkal, illetékekkel! Mi őszintén kívántuk, hogy ne így szűnjön meg Jugoszlávia. Amikor azonban elfajultak a dolgok, már vér folyt, embertelen bűncselekményeket követtek el horvát állampolgárok ellen, láttuk, hogy ezt az országot már semmilyen módon sem lehet egyben tartani. Azt kívántuk, hogy fejezzék be az ellenségeskedést, és békés úton, de váljanak szét. Erkölcsi értelemben szimpátiával viseltettünk a horvát függetlenség ügye iránt, de fegyverrel vagy fegyveresen nem támogattuk őket. Voltak mások, akik ezt megtették: hírek szerint többek között a németek, a csehek, az oroszok is. Minden kormány támogatja a jó üzletet. Amerika és Franciaország is adott el fegyvert például Szaddam Husszeinnak. Ennél megdöbbenőbbet is mondok. A következő Balkán-háborút Szerbia 1992 tavaszán indította el a bosnyák muzulmánok ellen. A jól felfegyverzett szerb hadsereg a boszniai szerb magánhadseregek részvételével, amelyek Mladics és Karadzics vezetése alatt álltak. A bosnyákoknak akkor még nem voltak fegyvereik. Hogyan tudtak volna jóformán csak a pusztá kezükkel védekező bosnyákok ellenállni? – Fegyverhez kellett jutniuk. – Honnan szereztek fegyvert? – A szerbektől. A szerbek jó pénzért, euróért eladták nekik a saját fegyvereiket! Mondván, hogy ők úgyis kapnak majd fegyvert. Aki háborúzni akar, készpénzért mindent kap, amit csak kíván.

KLP: Úgy látszik, az első időkben a világ nem nagyon értette, mi történik a Balkánon. Itt szeretnék ismét kitérni Antall József szerepére, aki abban az időben széleskörű konzultációkat folytatott, az amerikai vezetés is tőle szerezte a Balkánról való ismereteit.

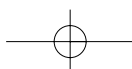
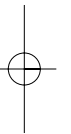
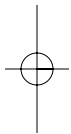
JG: Az egész volt kommunista világról is tőle szerezte, nemcsak a Balkánról. Hiába volt a rengeteg hírszerző, egyetemi elemző, igazán az értette ezt az irracionális világot, aki benne élt. Nem utolsó sorban a kommunista mentalitást, beleértve a párt prominens politikusainak mentalitását, akik ott iskoláztak a párt berkein belül. A világ vezető politikusai, Bush elnök, Mitterand elnök, Kohl kancellár vagy Thatcher asszony és utóda, John Major nagyon hamar arra a belátásra jutottak, hogy az új demokráciák vezetői rokonszenves, kiváló emberek, mint a volt drámaíró Havel vagy a munkásmozgalmi hős Wałęsa, de a politikát egyedül Antall érti. Neki hatalmas tekintélye volt a nyugati vezetők körében. Ennek az alapja a számtalan beszélgetés volt, amelyet kétoldalú és egyéb fórumokon folytattak vele. A Párizsi Charta aláírásakor Antall olyan beszédet mon-

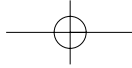

dott, hogy Bush elnök, aki ott ült az asztalnál vele szemben, a beszéd után egy külön névjegyet küldött át, amire azt írta: „a great speech”. Egyetlenegy beszéd után nem tett ilyen gesztust. Magam is sokszor tanúja voltam, hogy a Magyarországra látogató neves külföldi személyiségek, politikusok milyen elmélyülten figyeltek rá. Néha azt mondták a külső szemlélők, hogy Antall túl sokat beszél, túlságosan sokat magyaráz. Pedig ez azért volt így, mert kérték, igényelték. Ő nem előadásokat tartott, hanem kérdésekre válaszolt. Nem oktatta ki a külföldi vezetőket. Ezt néhány emlékirat is tükrözi. Mint szemtanú is meg tudom erősíteni, milyen erős volt még az íratlan, informális befolyása is.

Ezen túlmenően konkrétumokat is említhetek. A délszláv kérdésben a mi véleményünk 1991 végétől az volt, hogy először el kell ismerni a kiválni óhajtó államok függetlenségét. A világ még különböző okokból húzódozott ettől, de Németország és Ausztria nem. A mi érveink hozzájárultak ahhoz, hogy a nyugat-európaiak megértsék, mi az oka ennek. Azt például nagyon sokan nem tudták – és ez vonatkozik a vezető politikusokra is –, hogy a szerbek és a horvátok a történelmük folyamán sohasem éltek egy államban. Jugoszlávia új kreáció volt. Nem tudták, hogy a két nép hasonló nyelvet beszél, de más ábécét használnak, és más a vallásuk. A horvátok katolikusok, és a latin betűket használják, a szerbek ortodoxok, és cirill ábécét használnak. Megpróbálták együtt élni, de nem sikerült. A szerbek ahelyett, hogy egy valódi föderációt hoztak volna létre még 1920-ban, csináltak egy Nagy-Szerbiát, amivel a horvátok kezdettől fogva szemben álltak. Két külön kultúra, két külön történelmi háttér. A nyugatiak nem vagy nem pontosan ismertek egy sor közelmúltbeli történelmi tényt sem, így a II. világháború alatt a Balkánon történeteket, az akkor keletkezett súlyos sebeket. Ilyen értelemben is tájékoztatni kellett őket. De voltak mentalitásbeli különbségek is. Például egy diplomáciai megállapodás egy nyugati szemében érvényes szerződés. A nyugati hozzáállás az, hogy vitás kérdésekben küzdhetünk egymással, de ha megállapodás születik, azt mindegyik fél betartja. A keleti, a kommunista és egyúttal bizantin magatartás ellenben az volt, hogy jó képet vágunk a „nemszeretem” megállapodáshoz, és majd kijátsszuk valahogy. Ők ezt nem fogták fel. A délszláv válság első hónapjaiban szinte minden héten Hágába repültek a szembenálló felek, Hollandia volt a soros elnök, mindig megegyeztek valamiben, de már a repülőúton hazafelé felrúgta valamelyikük az egyezséget. Ma már mindegy, hogy ki, de persze azért lehetett tudni. Mi nemcsak azt láttuk, hogy egyrészt el kell ismerni az önállósulni akarókat, de azt is, hogy ez a kérdés csupán megegyezéssel soha nem fog dűlőre jutni. A felek nem is akarnak megegyezésre jutni egymással, csak az Európai Unió előtt színlelik.

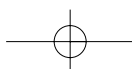

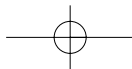

Tudtuk, hogy csak az vezethet eredményre, ha valaki kívülről, ha másként nem megy, fegyveresen beavatkozik, és véget vet a háborúnak. A szerbek olyan túl-erőben voltak, hogy rengeteg embert tudtak megölni, de a bosnyákokat teljesen megtörni, elfoglalni képtelenek voltak az ottani földrajzi viszonyok miatt. Egy külső erőre volt szükség, ami véget vet az értelmetlen gyilkolásnak, de ezt sokan nem hitték el. Amikor aztán 1995-ben Amerika arra a konklúzióra jutott, hogy a NATO-t is bevetve beavatkozik, mert a dolgok tűrhetlenné váltak, azonnal vége lett a háborúnak. A szerbek észrevették, hogy most már komoly katonai erővel állnak szemben, és abbahagyták a háborúskodást. Ilyen értelemben is sok jó tanácsot tudtunk adni a világnak, különösen Amerikának.

Az Antall–Bush-levelezésből, valamint az Antall és Wörner NATO-főtitkár közötti levélváltásokból, amelyek az AWACS gépek magyarországi telepítéséről szóltak, és több más dokumentumból magam is sok részletet idéztem magyarul és angolul megjelent írásaimban. Nyugodtan mondhatom, hogy a világ azóta messze nem figyel úgy Magyarországra, mint akkor. De azok a javaslatok, amiket mi tettünk, mind beváltak, ha kezdetben mégoly merésznek vagy akár irreálisnak is tekintették őket.

De ne ragadjunk le a Balkánnál! 1991 augusztusában, a moszkvai puccs idején a nyugati vezetők konzultáltak velünk, mondván, hogy szomorú dolog, Gorbacsovot most eltávolítják, jön egy keményvonalas rendszer, de majd csak szót értünk Janajevékkel is. Antall volt az első, aki Jelcin mellé állt. Azonnal felhívta, elérte telefonon, a magyar politikai erőket összehívta, az akkori ellenzéket is beleértve, és rákényszerítette őket, hogy egyértelműen ítélik el a puccsot. Voltak, akik ekkor „elbújtak”. Az akkori politikusok, sőt a köztisztviselők közül nyilván többen azt hitték, visszajön a kommunizmus. Antallt Bush elnök hívta fel ezekben a napokban. Hosszas telefonbeszélgetést folytattak, és ennek folyamán Amerikát gyorsabban ismerte el a balti államokat, helyesebben ekkor realizálta azt a régi elvét, hogy nem ismerte el a balti államok szovjet annektálását. Abban, hogy a Baltikum függetlenné vált, és ezt a világ elismerte, a mi példánk is szerepet játszott, mert mi 1991. szeptember elején meghívtuk a három külügyminisztert Budapestre, fölújítottuk a diplomáciai viszonyt a három balti állammal, és ezt szerződésben is rögzítettük. **KLP:** A kis országoknak meg kell őrizniük saját arcukat a nagy nemzetek közösségében. Ez önmagában is nagy feladat. Efölött természetesen tudni kell hozzáadni valamit a közösség életéhez. Azt gondolom, hogy az antalli külpolitika ennek megfelelt, hisz lényeges erényei a realitásérzék és a nagyfokú eltökéltség voltak, hogy a világ általunk is haladjon előre.

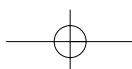
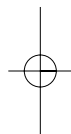
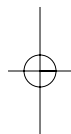

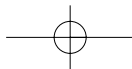
JG: Ennek alátámasztására két példát említek. A kommunizmus bukása után már ott motoszkált a történelmet csak egy kicsit is ismerő nyugati politikusok és elemzők fejében, hogy Közép-Európa az első világháború után nem volt nagyon nyugodt régió. Az országok egymással vetélkedtek, területi viták, kisebbségi problémák álltak fenn. Mi van, ha most, amikor eljött a szabadság, megint egymásnak esnek? Félelmüket a délszláv válság kiéleződése megerősítette. Az antalli külpolitika megnyugtató válasza erre Visegrád volt. Ráadásul Visegrád Magyarország szempontjából is nagyon fontos volt mint a kisantant alternatívája. Hiszen valóban bármi előfordulhatott volna. Létrejöhett volna egy magyarellenes blokk Közép-Európában, pláne akkor, ha esetleg a határokat megkérdőjelezzük. Vagy kizárólag a saját kis önző céljaikat szem előtt tartó államocskák rendszere is kialakulhatott volna. – Ezzel szemben Visegrádot a közös alapvető célok hozták létre, elsősorban a Varsói Szerződés felszámolását és a nyugati integráció megvalósulását célozta.

KLP: Visegrád kinek az ötlete volt?

JG: Mint állandó együttműködés kizárólag Antall ötlete volt, bár többen is vindikálják ezt maguknak, elsősorban a csehek, és a világ hajlamos is elhinni nekik, Havelnek szeretik tulajdonítani az elgondolást.

Mindenesetre Visegrád olyan együttműködő kis államok modelljét jelentette, akik vetélkedés és ellenségeskedés helyett a közös nagyobb célokért félreteszik a nézeteltéréseiket. Ezt a világ nagyon jól fogadta, a különböző államok más-más módon fejezték ki. Például a Benelux államok egyszerre ráébredtek, hogy ők voltak az első, fizikailag egymáshoz közel létező kis államok, akik közös célokért együttműködtek. Ezért nemcsak tapsoltak, hanem készek voltak mindenféle tapasztalatszerzésre velünk. Amerika pedig, ami az új világért felelősnek érezte magát, pontosan a félelmek eloszlátását látta benne, hogy lám, nem esnek egymásnak ezek az országok, hanem példát mutatnak. Visegrádnak európai és világjelentősége is volt. Az eredményei is megmutatkoztak, hiszen nem lehetett volna sem a Varsói Szerződést, sem a KGST-t olyan gyorsan feloszlantni, ha Visegrád nincs. Visegrádtól nem függetlenül, de formálisan különállóan létrejött már '91-ben a szabadkereskedelmi egyezmény, a CEFTA-nak is nevezett szervezet, amely a még létező vámhatárok lebontását és a szabadkereskedelem létrejöttét célozta a három visegrádi ország között. Ehhez aztán később többen csatlakoztak. Visegráddal ellentétben kifejezetten kívánatos volt, hogy ehhez minél többen csatlakozzanak. Ezt még az Európai Közösség üdvözölte. Jelentős lépés volt az uniós csatlakozás felé, igen pozitívan fogadták. Ez is magyar kezdeményezés volt.

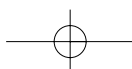

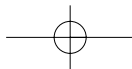

Mondom a másik példát is Antall József külpolitikájáról. Ő volt az, aki először hangot adott annak, hogy az iszlám fundamentalizmus óriási veszélyt jelenthet a világra. 1993. szeptember 1-jén és 2-án rendezték meg Budapesten az Európai Demokrata Unió és a Nemzetközi Demokrata Unió tanácskozását. Ezen Antall még részt tudott venni, és itt hangzott el a beszédében az iszlám veszélyre való hivatkozás. A magyarul még napvilágot sem látott külpolitikai beszédeiből is kiderül, milyen előrelátó volt Közép-Európa jövőjével, a gazdasági problémákkal kapcsolatban is, és hogy mi ebben a világ felelőssége. Úgy vélte, az egész demokrácia hitelét veszélyezteti a volt kommunista országokban, ha a demokratikus átalakulás nem hoz számukra jobb életkörülményeket. Romlást azonban semmiképpen sem hozhat. Arra törekedett, hogy önerőből, de a világ által támogatva is jobb életszínvonalat érjünk el. Tudta, hogy Magyarországon munkalehetőséget kell teremteni, az áruinkat el kell tudni adni, és ehhez segítségre van szükség. De intett attól, hogy a nyugat-európai országok egyoldalú előnyöket kovácsoljanak a velünk való kapcsolatokból. Antall Józsefet az akkori vezetők nemcsak meghallották, hanem hallgattak is rá. Nagy tekintélye volt. Az akkori ellenzék szívesen és vehemensen kritizálta, mondván, hogy Magyarországgal középhatalmi szerepet akar eljátszatni. Ez persze így nem volt igaz, de tény, hogy voltak ismereteink, voltak megosztani való nézeteink, amelyeket valóban megosztottunk a nagyobb hatalmakkal is. Arra törekedtünk, hogy minden nemzetközi fórumon lehetőleg jelen legyünk és megszólaljunk. Nem mint csöndes hallgató, bólogatójános vagy éppen a legerősebb mellé álló, hanem a legjobb meggyőződésünk értelmében a világ javát szolgálva tegyünk javaslatokat, megjegyzéseket, még ellenvetéseket is. Ezek a gondolatok már részben olvashatók, részben majd hamarosan megjelennek egy angol nyelvű Antall-beszédek tartalmazó könyvben. [Azóta meg is jelentek – J.G.] Antallnak köszönhető tehát elsősorban, hogy Magyarországnak a kilencvenes évek elején komolyan jegyzett és nemzetközileg értékelt szerepe volt.

KLP: A beszélgetésekből, találkozásokból, amelyeket a világ számos pontján értelmiségiekkel, volt diplomatakkal, különböző politikai személyiségekkel folytatasz, érzékelhető ez?

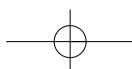
JG: Ahogyan az évek múlnak, e kapcsolatok jelentősége persze csökken. De érdekes módon a mai napig sok olyan ember tölt be vezető pozíciót, akiket nemcsak személyesen ismertem, hanem akikkel jó viszony, mondhatni barátság alakult ki. Engem sok külügyminiszter kollégám „túlélt”, és amíg hivatalban voltak, megmaradt a személyes jó viszony, így Alois Mock osztrák alkancellárral, osztrák külügyminiszterrel, Skubiszewski és Olechowski volt lengyel kül-

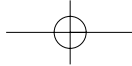

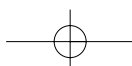
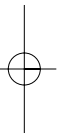
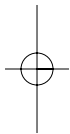
ügyminiszterekkel, de akkori dán, norvég, holland, belga, görög, török és más kollégáimmal is. Idén márciusban meghívtak Prágába, ahol NATO-tagságuk tízéves évfordulóját ünnepelték. Alexandr Vondra miniszterelnök-helyettes, aki Havel elnök személyes tanácsadója volt, velem együtt volt Washingtonban nagykövet. Díszvendég volt Madeleine Albright, volt amerikai külügyminiszter, akit nemcsak washingtoni nagykövetségként ismertem közelről, hanem 1989/90-ből, amikor az amerikai Demokrata Párt képviselőjeként építettem ki kapcsolatokat a rendszerváltoztató pártok képviselőivel. Számos szlovák politikussal is jó viszonyban voltam, 1991 nyarán velük együtt másztam meg a Tátorjánban a gerlachfalvi csúcsot. Azután Xavier Solana volt spanyol külügyminiszter is a jó ismerősök közé tartozik, ő most az Európai Uniónak mintegy külügyminisztere. 1994 után mint ellenzéki politikus tagja voltam az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének, valamint a Nyugat-Európai Unió parlamenti közgyűlésének, ahol volt kollégák, esetleg engem mint minisztert ismerő parlamenti képviselők nagy számban vettek részt. Ez az embernek tekintélyt ad, megkönnyíti a dolgát, jobban figyelnek a szavaira, a formális felszólalásokra és az informális beszélgetésekre. Washingtonban is úgy fogadtak, hogy a rendszerváltozás külügyminisztere, ami szintén megkönnyítette a dolgomat. A nagykövet kollégák szintén többlet tekintélyt adnak az embernek. Nem egyéni érdekből, hanem az ország javára tudtam használni ezeket a kapcsolataimat. Azt az ezernégyszáz napot, amíg külügyminiszter voltam, az utána következő időkben is fel tudtam használni az ország érdekeinek előmozdítására. Elmondhatom, hogy a Magyar Atlanti Tanács elnökeként a NATO-csatlakozásunk előkészítésében, valamint az itthoni népszavazási kampányban is nagyon aktív szerepet vittem, folytatva azt a munkát, amit még külügyminiszterként kezdtem el. Sajnos azonban az 1990-es évek elején meglévő nemzetközi tekintélyünkől mára csak az emlék maradt meg, ez nehezíti külpolitikai érdekeink érvényesítését. De egy jó kormánypolitika sok mindent helyrehozhat.

A miniszter szó eredeti jelentése szolga, segítő, az angol nyelvben egyben a lekipásztort is jelenti. Nem karriervágyból, anyagi vagy más előnyök reményében hagytam félbe történészi, kutatói munkámat, és lettem alapító tagja a Magyar Demokrata Fórumnak, majd vállaltam miniszteri, később ellenzéki képviselői, végül nagykövetségi funkciót. A közt, a hazát, én is a tizenötmillió magyart igyekeztem munkámmal szolgálni. A világpolitikában szerzett tapasztalataimat, valamint azok belpolitikai tanulságait előadások, egyetemi órák mellett eddig főként tudományos igényű tanulmányokban és publicisztikai jellegű

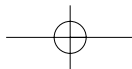

írásokban osztottam meg a közvéleménnyel. Istennek hála, 67 évesen kitűnő testi és szellemi erőben érzem magam, ezt a rendszeres, ma is folytatott sportolásnak is köszönhetem. Kötelességemnek érzem, hogy – ha időm megengedi – pályámról nagyobb lélegzetű és remélhetőleg sokak által haszonnal forgatható könyvekben adjak számot. Ezeken folyamatosan dolgozom, de a magyar közélet súlyos gondjai nem engedik meg, hogy mintegy elefántcsonttoronyba zárkózva kizárólag ezek megírásának szenteljem napjaimat. Bel- és külföldön ma is sokfelé hívnak meg előadásokat tartani, beszédeket, köszöntőket mondani, és ezeknek eleget tenni kedves kötelességemnek érzem. Így áll össze szerves egységbe mindaz, amit történészként, egyetemi oktatóként, politikusként és köztisztviselőként tettem, és aminek minden eleméért, részletéért vállalom a felelősséget Isten és az utókor előtt.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
I. CSALÁDTÖRTÉNETEK	9
II. TRIANON ÁRNYÉKA	31
III. VÁGYKÉPEK ÉS TÉVUTAK	45
IV. LEHETSÉGES MODELLEK: AUTONÓMIA VAGY REGIONALIZMIUS?	63
V. MÉGIS ÉLÜNK	73
VI. REMÉNY ÉS REALITÁS A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN	101
VII. VÁLTOZÓ ERŐVISZONYOK?	129
VIII. VESZÉLYES VILÁG	147
IX. KÖZÉP-EURÓPA JÖVŐJE	157
X. Martonyi János: ÚJ NEMZETSTRATÉGIÁT ÉPÍTENI!	167
XI. Csaba László: ÁTMENET A KÉTOLDALÚ FÜGGŐSÉGBE	185
XII. Jeszenszky Géza: AZ ANTALL-KORMÁNY IDEJÉN RÁNK FIGYELT A VILÁG	201

